

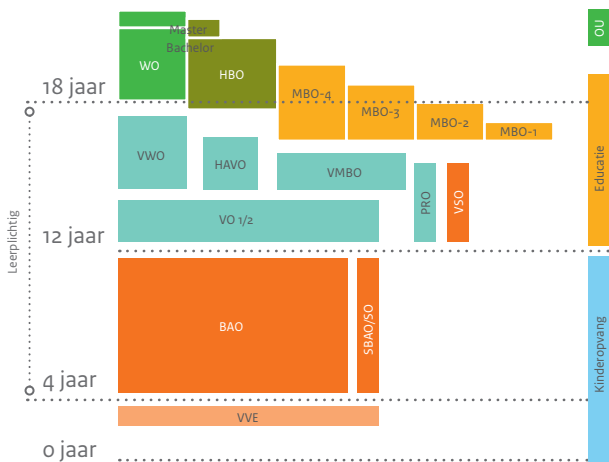

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Kerncijfers 2009-2013

ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP

Het Nederlandse onderwijsstelsel

---

ba	basisonderwijs
bbl	beroepsbegeleidende leerweg
bol	beroepsopleidende leerweg
havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
hbo	hoger beroepsonderwijs
mbo	middelbaar beroepsonderwijs
ou	open universiteit
pro	praktijkonderwijs
sba	speciaal basisonderwijs
so	speciaal onderwijs
vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
vo	voortgezet onderwijs
vso	voortgezet speciaal onderwijs
vve	voor- en vroegschoolse educatie
vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
wo	wetenschappelijk onderwijs

Kerncijfers 2009-2013

ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP

Deze publicatie is samengesteld door de directie Kennis van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Voor vragen en/of opmerkingen kunt u terecht bij:

- Rozemarijn Missler (06 46849203; r.a.missler@minocw.nl)
- Ria Groeneveld (06 46849211; m.m.groeneveld@minocw.nl)

Voor u ligt de achttiende editie van 'Kerncijfers 2009-2013'. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) presenteert in deze publicatie de meest recente cijfers over de beleidsterreinen onderwijs, cultuur en wetenschap, plus een korte analyse. Dit jaar verschijnt Kerncijfers voor de laatste keer in deze vorm. In 2013 hebben OCW, de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) en Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) besloten een gezamenlijke website te ontwikkelen waarmee op een efficiënte wijze de belangrijkste informatieproducten en publicaties over onderwijs kunnen worden geproduceerd en ontsloten. Ook de beleidsterreinen cultuur en wetenschap krijgen hier een plek. De website zal naast de OCW-publicatie 'Kerncijfers' ook de CBS-publicatie 'Jaarboek Onderwijs' vervangen. In 2015 is de nieuwe website voor het eerst online. Deze laatste 'Kerncijfers 2009-2013' is iets dunner dan u gewend bent. Er zijn dit keer geen nieuwe thematische analyses opgenomen. Deze zullen weer worden ontsloten op de nieuwe website. Het boekje bevat zoals gebruikelijk een aantal vaste hoofdstukken over onderwijs, studiefinanciering, cultuur en media, emancipatie en wetenschap. Per onderwijssector vindt u gegevens over aantallen deelnemers, instellingen, personeel, resultaten en uitgaven. Hiermee krijgt u een breed beeld van de inrichting, werking en prestaties van de stelsels. Daarnaast is er een aantal jaarlijks terugkerende prioritaire beleidsthema's, zoals 'voortijdige schoolverlaters' en 'passend onderwijs'. Ook kwantitatieve informatie over het groene onderwijs van het Ministerie van Economische Zaken zijn in Kerncijfers opgenomen. Bijdragen van het CBS verdiepen het inzicht in onder andere de situatie van het niet-bekostigde onderwijs en het hoger onderwijs in internationaal perspectief. In het hoofdstuk 'Cultuur en media' komt een uitgebreid aanbod cultuuruitingen voor het voetlicht. Zo worden gegevens gepresenteerd over de Nederlandse film, de podiumkunsten, pers en omroep, openbare bibliotheken en cultureel erfgoed. In het hoofdstuk over emancipatie vindt u paragrafen over vrouwenemancipatie en genderverschillen in het onderwijs. Het laatste hoofdstuk geeft u een beeld van de stand van zaken in het wetenschappelijk onderzoek, waarbij onderwerpen aan bod komen als personeel en onderzoekers, universitair onderzoek en vrouwen in de wetenschap. Met al deze bijdragen biedt Kerncijfers een breed cijfermatig inzicht in de actuele organisatie en ontwikkelingen binnen onderwijs, cultuur en wetenschap. De publicatie is daarmee een onmisbaar naslagwerk voor iedereen die zich met de beleidsterreinen van OCW bezighoudt. Ook over de grens is er behoefte aan de Kerncijfers. Een Engelse vertaling, onder de titel 'Key figures 2009-2013' verschijnt in juli 2014.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

dr. Jet Bussemaker

In Kerncijfers 2009-2013 vindt u de belangrijkste ontwikkelingen van onderwijs, cultuur en wetenschap in cijfers.

Het eerste hoofdstuk toont kort enkele kengetallen van de verschillende beleidsterreinen van OCW. Het daaropvolgende hoofdstuk 'Onderwijs algemeen' geeft een samenvattend beeld van de belangrijkste ontwikkelingen in het Nederlandse onderwijsstelsel. Cijfers over de deelname aan het onderwijs, de deelnemersstromen door het onderwijs, uitgaven en het opleidingsniveau van de bevolking komen hier aan bod. Daarnaast bevat dit hoofdstuk een aantal terugkerende prioritaire beleidsthema's zoals 'Voortijdig schoolverlaters' en 'Passend onderwijs'.

In de hoofdstukken die volgen treft u cijfers aan over de afzonderlijke onderwijssectoren en over studiefinanciering. In de laatste hoofdstukken komen de beleidsterreinen cultuur en media, wetenschap en emancipatie aan de orde. In het hoofdstuk 'Emancipatie' vindt u gegevens over het emancipatiebeleid voor homo's, vrouwen en in het bijzonder allochtone vrouwen. Het slothoofdstuk bevat informatie over het groene onderwijs.

In de bijlagen vindt u een algemene technische toelichting op de cijfers. Naast een aansluittabel die de samenhang verklaart tussen de door OCW en CBS/OESO gehanteerde definities voor de uitgaven, vindt u daar een bijdrage van het CBS over cijfers en indeling van OCW en CBS over het hoger onderwijs. Verder staat in de bijlage een lijst van de opgenomen figuren, tabellen en afkortingen.

Inhoud

1	Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort		
2	Onderwijs algemeen		
	Inrichting van het onderwijs		
	Leerlingen en studenten	10	
	Instellingen en personeel	16	
	Uitgaven	22	
	Passend onderwijs	26	
	Voortijdig schoolverlaters	28	
	Niet-bekostigd onderwijs	34	
	Mobiliteit primair, voortgezet en beroepsonderwijs	36	
	Mobiliteit hoger onderwijs	38	
3	Primair onderwijs	40	
	Stelsel en financiën po	40	
	Financiën van instellingen po	42	
	Stromen po	46	
	Instellingen po	48	
	Personeel en arbeidsmarkt po	50	
4	Voortgezet onderwijs	52	
	Stelsel en financiën vo	52	
	Financiën van instellingen vo	54	
	Leerlingen vo	56	
	Stromen en rendement vo	58	
	Instellingen en personeel vo	62	
	Profielkeuze vo	64	
5	Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	66	
	Stelsel en financiën bve	66	
	Financiële situatie BVE	68	
	Studenten mbo	70	
	Instellingen en personeel bve	74	
	Arbeidsmarktpositie mbo-schoolverlaters	76	
6	Hoger Beroepsonderwijs	78	
	Stelsel en financiën hbo	78	
	Financiën van instellingen hbo	80	
	Studenten hbo	82	
	Verblijfsduur en rendement hbo	84	
	Instellingen en personeel hbo	86	
7	Wetenschappelijk onderwijs	88	
	Stelsel en financiën wo	88	
	Financiën van instellingen wo	90	
	Studenten wo	92	
	Verblijfsduur en rendement wo	94	
	Instellingen en personeel wo	96	
8	Studiefinanciering	98	
	Stelsel en financiën studiefinanciering	98	
	Studiefinanciering: voor mbo en ho	100	
	Studiefinanciering: gerechtigden	102	
	Lenen en bijverdienen	104	
	Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten	106	
	Les- en cursusgeld/collegegeld	108	
9	Cultuur en Media	110	
	Stelsel cultuur en media	110	
	Kunsten	112	
	Film	114	
	Media	116	
	Letteren en bibliotheken	118	
	Cultureel erfgoed	120	
10	Wetenschap	122	
	Stelsel en financiën wetenschap	122	
	Financiën van instellingen wetenschap	124	
	Personeel en onderzoekers wetenschap	126	
	Universitair onderzoek	128	
	NWO en KNAW wetenschap	130	
	Internationaal wetenschap	132	

11 Emancipatie	134
12 Groen onderwijs	140
Stelsel en financiën groen onderwijs	140
Deelnemers en instellingen groen onderwijs	142
13 Bijlagen	144
OCW-uitgaven en nationale context	144
Onderwijsuitgaven (inter-)nationaal gezien	146
Cijfers en indeling hoger onderwijs	148
Lijst van figuren	164
Lijst van tabellen	168
Lijst van afkortingen	171
Namenlijst	174

1 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

Onderwijs

De afgelopen jaren is het aantal onderwijsdeelnemers sterk gegroeid. In totaal volgden in het schooljaar 2013/14 ruim 3,75 miljoen mensen het door de overheid bekostigde onderwijs. Het onderwijs op ruim 8.000 scholen en instellingen biedt hen de kans hun eigen mogelijkheden te ontdekken, te ontplooiën en te gebruiken. Het aantal leerlingen en studenten dat een diploma haalde, is de laatste jaren opgelopen tot 455 duizend. De OCW-uitgaven aan onderwijs bedroegen in hetzelfde schooljaar bijna 28 miljard euro en de EZ-uitgaven voor groen onderwijs ruim 0,8 miljard euro. De uitgaven aan studiefinanciering – 4,3 miljard euro – zijn hierin niet begrepen. Het door OCW-bekostigde onderwijs telt 314 duizend fulltime arbeidsplaatsen.

Cultuur en Media

OCW bevordert een breed aanbod van cultuur en stimuleert dat meer mensen cultuur bezoeken. Het Rijk draagt bij aan een sterke cultuursector die minder afhankelijk wordt van de overheid. OCW heeft vanaf 2013 haar rol als financier van de culturele sector verkleind. Het Rijk bezuinigt met ingang van 2013 in totaal 200 miljoen euro op de culturele sector. Dit is een bezuiniging van ruim 20%.

In 2012 bezochten bijna 2,6 miljoen mensen de Rijksgesubsidieerde podiumkunsten in Nederland. Er werden in dat jaar ruim 9 duizend voorstellingen opgevoerd in Nederland. Dit betekent een daling van 3 procent ten opzichte van het voorgaande jaar. Het is niet ongebruikelijk dat het aantal uitvoeringen en bezoeken van instellingen schommelt van jaar tot jaar, afhankelijk van de programmering. In 2013 bedroegen de OCW-uitgaven aan podiumkunsten 175 miljoen euro (inclusief Fonds Podiumkunsten).

In 2012 registreerden de 30 Rijksgesubsidieerde musea 7,9 miljoen bezoeken. Deze musea hebben in 2013 ruim 168 miljoen euro via OCW ontvangen. De OCW-uitgaven aan musea in 2013 bedroegen 167,8 miljoen euro. Daarnaast beschikt het Mondriaan Fonds over een budget voor musea en erfgoed. De publieke omroepen hadden in 2013 een kijktijdaandeel (tussen 18 en 24 uur) van ruim 35 procent. De OCW-uitgaven voor de landelijke omroepen bedroegen 747 miljoen euro in 2013.

Wetenschap

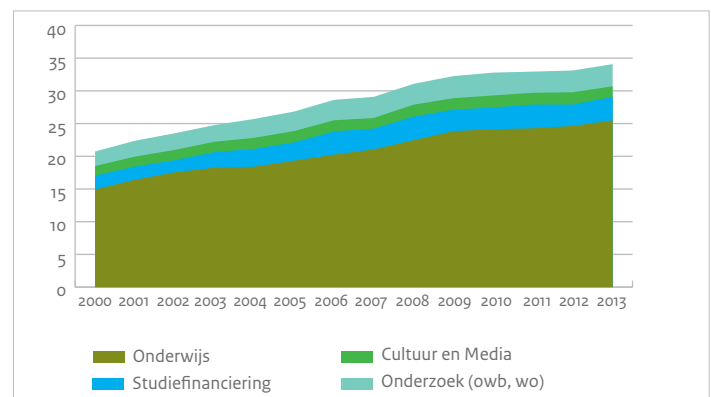
OCW bevordert een onderzoeksklimaat waarin onderzoekers optimaal kunnen presenteren, leidend tot hoge wetenschappelijke prestaties en een bijdrage aan de kennis-samenleving en maatschappelijke vragen. Resultaat is dat in 2012 ruim 68,7 duizend wetenschappelijke publicaties en 11,8 duizend vakpublicaties vanuit de universiteiten verschenen, en er 4,1 duizend promoties plaatsvonden.

Bij instellingen voor hoger onderwijs waren in 2012 32,5 duizend fte aan personeel betrokken bij Research en Development (R&D). Bij onderzoekinstellingen ging dat om circa 11 duizend. De OCW-uitgaven voor 'Onderzoek en wetenschapsbeleid' bedroegen 891 miljoen euro in 2013. Dit is exclusief de financiering van wetenschappelijk onderzoek via de universiteiten.

Emanipatie en Kinderopvang

Het beleidsterrein kinderopvang is vanaf 2011 overgegaan naar SZW. Het beleidsterrein kwam in 2006 van SZW naar OCW en vanaf 2007 werden de uitgaven voor kinderopvang verantwoord in het jaarverslag van OCW. Hier heeft het tot 2010 gestaan. Het beleidsterrein emancipatie is in 2006 overgegaan naar OCW. De uitgaven voor kinderopvang zijn niet zichtbaar in het onderstaande figuur. Dit is om een verkeerd beeld tegen te gaan. De uitgavenreeks voor kinderopvang is wel zichtbaar in tabel 1.3 (tot 2010).

Figuur 1.1 Gesaldeerde uitgaven OCW
Per hoofdtaak, inclusief overige uitgaven (x € 1 mld)

Tabel 1.1 Resultaten

	2009	2010	2011	2012	2013
Onderwijs (aantal x 1.000)					
Deelnemers	3.761,0	3.779,6	3.770,0	3.743,7	3.757,3
Gediplomeerden vo, mbo, hbo en wo	434,1	442,3	449,3	458,4	454,4
Uitstroom uit onderwijs met diploma vo, mbo, hbo en wo	189,8	201,7	213,3	228,0	211,8
Cultuur en Media					
Bezoeken podiumkunsten (NED) (aantal x 1.000)	2.298	2.449	2.605	2.583	--
Bezoeken gesubsidieerde musea (aantal x 1.000)	5.556	5.512	6.115	7.886	--
Kijktijdaandeel publieke omroep (in procenten)	36,8	37,6	34,4	37,7	35,1
Wetenschap (universiteiten, aantal)					
Wetenschappelijke publicaties	61.794	65.083	66.622	68.753	--
Dissertaties	3.499	3.701	3.853	4.136	--
Vakpublicaties	13.819	12.732	12.527	11.800	--

Tabel 1.2 Instellingen en personeel

	2009	2010	2011	2012	2013
Onderwijs (aantal)					
Instellingen	8.266	8.231	8.184	8.109	8.009
Personeel (fte's x 1.000)	332,3	331,6	323,9	317,6	313,7
Cultuur en Media (aantal)					
Musea gesubsidieerd	30	30	30	30	30
Gezelschappen	158	158	158	158	158
Wetenschap (fte's x 1.000)					
R&D personeel ho	29,5	30,2	32,2	32,5	--
R&D personeel onderzoekinstellingen	11,4	11,4	11,2	10,9	--

Tabel 1.3 Uitgaven (x € 1 mln)

	2009	2010	2011	2012	2013
OCW-uitgaven	36.285,5	37.172,4	33.964,3	34.169,2	35.160,7
Onderwijs	25.958,0	26.237,1	26.432,4	26.908,2	27.775,9
Studiefinanciering	3.786,8	3.917,4	4.248,8	3.920,1	4.263,3
Kinderopvang	3.078,8	3.352,8	0,0	0,0	0,0
Cultuur en media	1.768,3	1.830,6	1.779,3	1.842,5	1.597,7
Onderzoek en wetenschapsbeleid	1.163,9	1.231,7	906,8	934,1	891,1
Overige uitgaven	529,8	602,9	597,0	564,2	632,7
EZ-uitgaven voor onderwijs	755,7	756,3	761,6	769,2	809,4

Bron

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Onderwijs:
  - Inclusief groen onderwijs
  - mbo: gediplomeerden van alle niveaus
  - De uitstroomcijfers met diploma zijn exclusief de stroom vanuit vavo
  - Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C
- Cijfers van de uitstroom zijn vanaf 2010 aangepast op basis van de onderwijsmatrices.

Bron

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- OCW-uitgaven: afgeleid van tabel 13.1
- Overige uitgaven: Overige programma uitgaven, Ministerie Algemeen en Overige niet-beleidsartikelen

2 Onderwijs algemeen

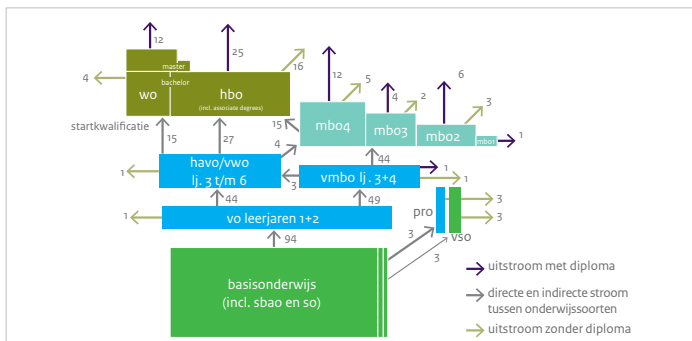
Inrichting van het onderwijs

Het Nederlandse onderwijsstelsel

Voor kinderen jonger dan de leerplichtige leeftijd zijn er in Nederland voorzieningen voor voor- en vroegschoolse educatie. Deze voorzieningen richten zich op kinderen van 2,5 tot en met 5 jaar die een risico lopen op een onderwijsachterstand. Vanaf het vierde levensjaar gaan de meeste kinderen naar de basisschool, welke uit 8 leerjaren bestaat. Voor leerlingen die specialistische zorg en ondersteuning nodig hebben, bestaan het speciaal basisonderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs. Op gemiddeld 12-jarige leeftijd gaan kinderen naar het voortgezet onderwijs (vo). Het vo bestaat uit drie niveaus waar kinderen naar toe kunnen gaan, dit zijn: het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) of het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo). Leerlingen hebben ook de optie om door te stromen naar het praktijkonderwijs (pro) of het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Na het speciaal (basis-)onderwijs stromen de meeste leerlingen door naar het vmbo en het pro.

Binnen het vmbo bestaan vier leerwegen; basisberoepsgerichte leerweg (bl), kaderberoepsgerichte leerweg (kl), gemengde leerweg (gl) en de theoretische leerweg (tl, vergelijkbaar met voorheen het mavo). Na het vmbo kunnen leerlingen, gemiddeld op 16-jarige leeftijd, voor het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) kiezen. Gediplomeerden van de theoretische leerweg kunnen ook doorstromen naar het havo. Het havo is bedoeld als voorbereiding op het hoger beroepsonderwijs (hbo). Het vwo is bedoeld als voorbereiding op het wetenschappelijk onderwijs (wo). In de praktijk stromen vwo-ge diplomeerden ook door naar het hbo.

Figuur 2.1 Stromen in het Nederlandse onderwijs
In procenten van een cohort uitstromende basisonderwijsleerlingen, 2012

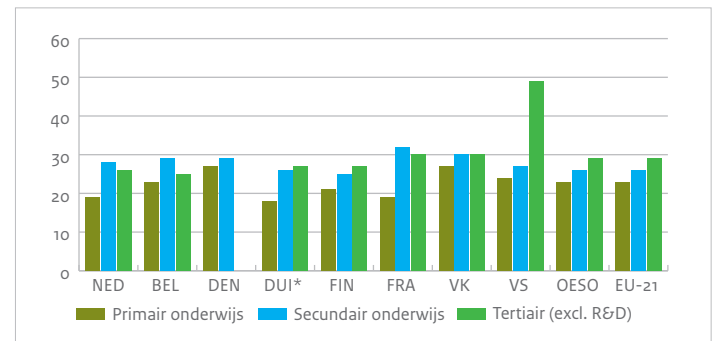
Er is een verschil in duur tussen de onderwijssoorten. Het vmbo duurt 4 jaar, het havo 5 jaar en het vwo 6 jaar. Het mbo bestaat uit de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Er zijn 4 kwalificatieniveaus: assistent-opleiding (niveau 1), basisberoepsopleiding (niveau 2), vakopleiding (niveau 3) en middenkader- en specialistenopleiding (niveau 4). De maximale opleidingsduur is 4 jaar. Het hbo leidt in 4 jaar op tot een bachelordiploma. In het wo kan in 3 jaar een bachelordiploma behaald worden. De masteropleiding in het wo duurt 1 of 2 jaar. Van elke honderd kinderen stromen er rond 12-jarige leeftijd circa 94 door naar regulier voortgezet onderwijs, 44 komen er daarna direct in het havo/ vwo terecht en 49 in het vmbo. Daarna stromen deze leerlingen door naar mbo, hbo of wo, eventueel via een omwegtraject. Uiteindelijk behalen van elke honderd kinderen er circa 12 een wo-diploma en 25 een hbo-diploma; 22 van de honderd kinderen behalen een startkwalificatie in het mbo, d.w.z. een mbo-diploma in niveau 2 of hoger.

Beeld van het stelsel

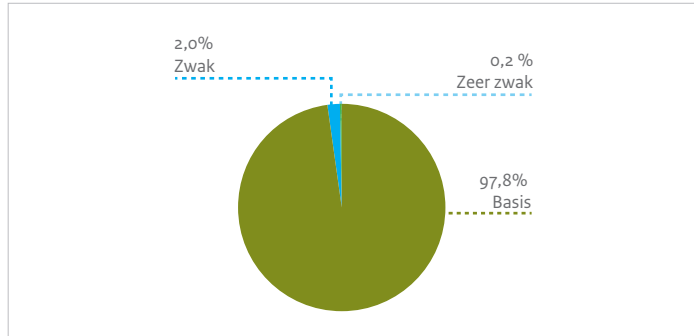
Naast de indicatoren gericht op de inrichting en toerusting van het stelsel toont deze paragraaf een aantal indicatoren die een beeld geven van de kwaliteit en de prestaties van het onderwijsstelsel. Deze omvatten:

- de uitgaven aan onderwijsinstelling en per deelnemer in internationaal perspectief;
- de toezichtarrangementen (oordeel Inspectie van het Onderwijs);
- doorstroom van gediplomeerden;
- de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt;
- de situatie op de arbeidsmarkt voor leraren.

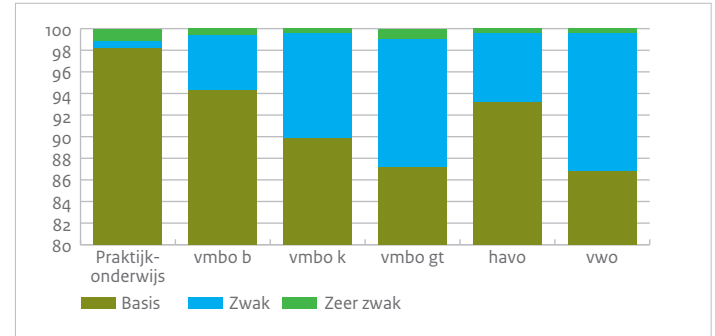
Figuur 2.2 Uitgaven aan onderwijsinstellingen
Per deelnemer, gerelateerd aan het BBP per hoofd van de bevolking, 2010

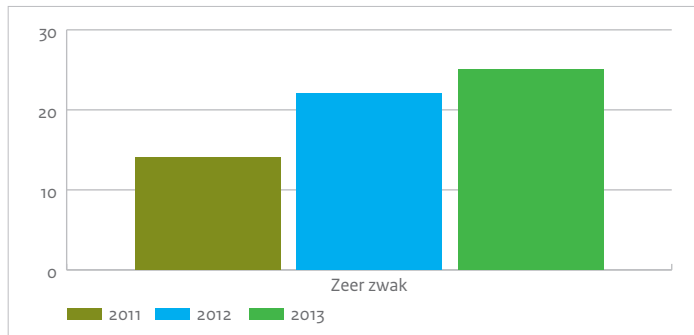
Figuur 2.3 Toezichtsarrangementen basisonderwijs, 2013
Percentage po scholen naar oordeel inspectie

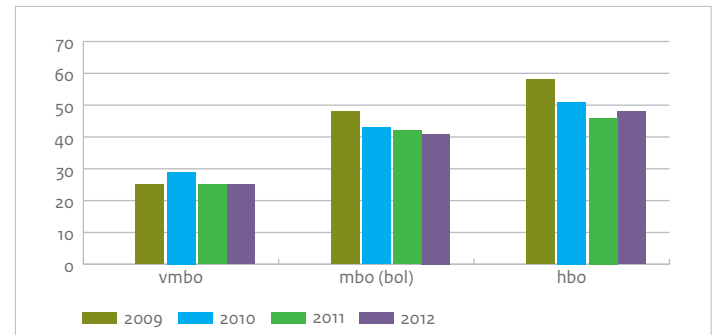
Figuur 2.4 Toezichtsarrangementen vo, 2013
Percentage vo scholen naar oordeel inspectie

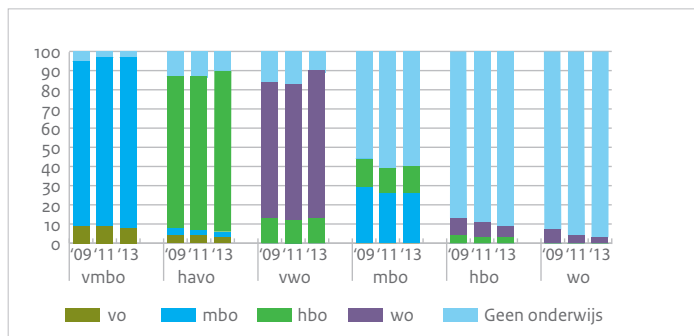
Figuur 2.5 Zeer zwakke opleidingen bekostigd mbo
Aantal bekostigde mbo opleidingen met zeer zwak als oordeel inspectie

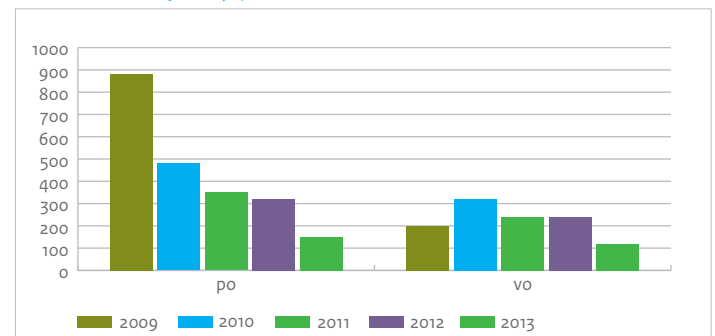
Figuur 2.6 Aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt
Percentage afgestudeerden dat aangeeft dat de opleiding voldoende basis was om te starten op de arbeidsmarkt

Figuur 2.7 Doorlopende leerlijn
Procentuele verdeling van gediplomeerden naar bestemming

Figuur 2.8 Openstaande vacatures
Aantal vacatures voor leraren en directiepersoneel (gemiddelde per beëindigd schooljaar in fte)

Leerlingen en studenten

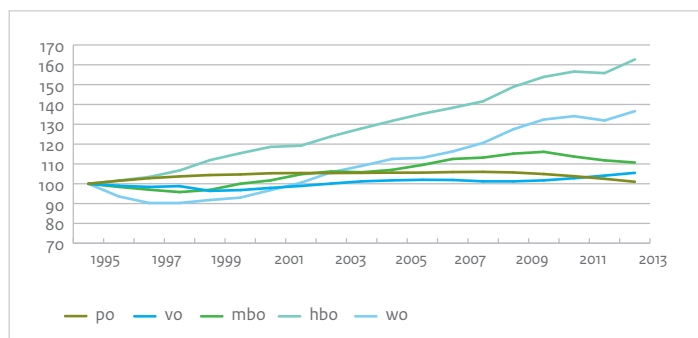
Deelname aan onderwijs

Het aantal leerlingen, deelnemers en studenten dat in 2013 deelnam aan het door de ministeries van OCW en EZ bekostigde onderwijs was ruim 3,75 miljoen. Tussen 1990 en 2013 is er een grote toename in onderwijsdeelname per leeftijdscategorie vooral rond 20-jarige leeftijd. In 1990 nam bijna 46 procent van de 20-jarigen deel aan het onderwijs, in 2013 is dit gestegen naar ruim 71 procent. Bijna 1,6 miljoen leerlingen namen in 2013 deel aan het primair onderwijs (po) en 974 duizend leerlingen aan het voortgezet onderwijs (vo). De deelname aan het primair onderwijs daalt de laatste jaren als gevolg van de geboortedaling. Het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs is de afgelopen jaren gestegen. De deelname aan het po en vo wordt voornamelijk bepaald door demografische factoren. De laatste jaren heeft er een daling plaatsgevonden in het mbo. In 2009 telde het mbo ruim 515 duizend deelnemers. Vanaf 2010 is het aantal mbo deelnemers gedaald naar 495 duizend in 2013; een daling van bijna 5 procent.

In het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo) is een sterke stijging in deelname te zien. In 2009 namen ruim 402 duizend studenten deel aan het hbo en bijna 232 duizend studenten aan het wo. In 2013 zijn deze aantallen toegenomen tot respectievelijk bijna 440 en ruim 248 duizend studenten. Binnen het hbo is de deelname aan het deeltijdonderwijs in 2013 ten opzichte van 2009 gedaald met 20 procent. De deelname aan voltijdonderwijs is gestegen met bijna 15 procent.

Nederlanders blijven doorleren na het afsluiten van het reguliere onderwijs. Naast het door de ministeries van OCW en EZ bekostigde onderwijs wordt er ook onderwijs verzorgd door particuliere instellingen. Dit thema is verder uitgewerkt in de CBS-bijdrage 'Niet-bekostigd onderwijs' in dit hoofdstuk.

Figuur 2.9 Ontwikkeling van het aantal deelnemers
Onderwijsdeelnemers (index 1995 = 100) per sector (incl. groen onderwijs)

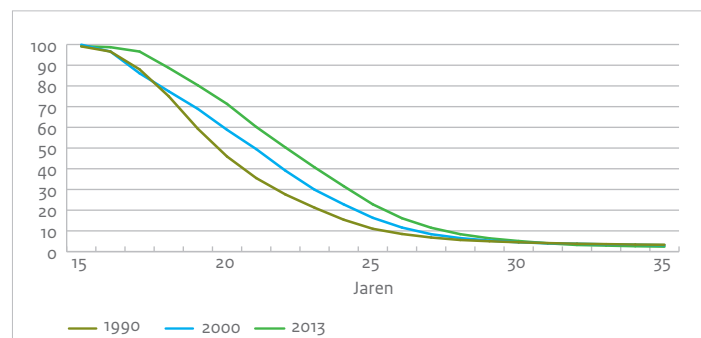
Zorgleerlingen

Het speciaal onderwijs en voortgezet speciaal onderwijs (so en vso) zijn andere mogelijke richtingen voor kinderen met extra zorgbehoeften. De deelname aan het sbao is gedaald van ruim 43 duizend leerlingen in 2009 naar 38 duizend leerlingen in 2013. Ook de deelname aan het so is gedaald in deze periode van 34,2 naar 31,8 duizend leerlingen. Het aantal vso-leerlingen is daarentegen fors gestegen van ruim 33 duizend in 2009 naar ruim 39 duizend leerlingen in 2013.

Voor leerlingen die extra steun en ondersteuning nodig hebben, bestaat er de leerlinggebonden financiering (lgf, ook wel rugzak genoemd). Hierdoor kunnen zij naar het reguliere onderwijs of het speciaal basisonderwijs (sbao). Het aantal lgf leerlingen in het (s)bao is gedaald van bijna 22 duizend leerlingen in 2009 naar ruim 18 duizend leerlingen in 2013.

Het aantal leerlingen met leerlinggebonden financiering in het vo is toegenomen van 15,8 duizend leerlingen in 2009 naar bijna 20 duizend leerlingen in 2013. Ook het aantal leerlingen in het praktijkonderwijs (pro) en leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) is gegroeid. In 2009 zaten 126 duizend leerlingen in het pro en lwoo (inclusief groen onderwijs), in 2013 is dit echter gestegen naar ruim 132 duizend leerlingen.

Figuur 2.10 Onderwijsdeelname naar leeftijd in Nederland
Deelname aan bekostigd onderwijs als percentage van de totale bevolking

Tabel 2.1 Onderwijsdeelnemers (aantal x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal	3.761,0	3.779,6	3.770,0	3.743,7	3.757,3
Totaal po	1.659,2	1.647,0	1.629,8	1.608,6	1.586,2
bao	1.548,3	1.535,3	1.517,9	1.498,3	1.477,0
sbao	43,3	42,8	41,8	39,9	38,1
so	34,2	34,2	34,2	33,3	31,8
vso	33,4	34,6	35,9	37,1	39,3
Totaal vo	935,0	939,9	949,4	961,6	974,4
Brugjaar 1+2	327,4	332,6	339,5	344,5	348,4
vmbo	149,4	146,7	147,9	151,6	154,9
havo	149,4	151,2	152,2	153,7	156,8
vwo	163,7	164,7	163,5	161,8	161,5
zorg (pro en lwoo)	112,2	112,9	114,5	117,5	118,8
vmbo-groen	19,0	18,3	18,3	18,8	20,4
lwoo-groen	14,0	13,6	13,5	13,7	13,6
Totaal vavo	17,1	16,5	14,7	12,1	13,4
Totaal mbo	515,5	519,5	508,9	500,3	495,2
bbl	155,4	153,4	142,7	132,7	116,5
bol-vt	321,9	327,3	328,3	333,6	347,8
bol-dt	8,8	8,7	7,5	5,0	2,9
bol-groen	17,7	18,6	18,6	18,6	19,1
bbl-groen	11,7	11,5	11,7	10,3	9,0
Totaal hbo	402,4	415,9	423,4	421,2	439,7
hbo-vt	338,6	351,8	363,0	368,1	388,9
hbo-dt	63,8	64,1	60,4	53,1	50,8
hbo-groen	8,5	8,9	9,1	9,3	10,0
Totaal wo	231,8	240,8	243,8	239,8	248,3
wo	226,1	234,3	236,8	232,4	240,1
wo-groen	5,7	6,4	7,0	7,4	8,2

Tabel 2.2 Aantal leerlingen met leerlinggebonden financiering (x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
In het (s)bao	21,8	21,1	20,1	19,2	18,4
In het vo	15,8	15,7	19,2	19,6	19,8

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Aantal leerlingen bao inclusief trekkende bevolking; aantal leerlingen so en vso is inclusief onbezette plaatsen
- Aantallen hbo omvatten alle ingeschrevenen (bachelor- en masterstudenten); vt (voltijd) en dt (deeltijd) zijn inclusief hbo groen
- Aantallen wo incl. extraneï en deeltijdstudenten

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Leerlingen die vanuit een expertisecentrum begeleid worden

2 Onderwijs algemeen

Leerlingen en studenten

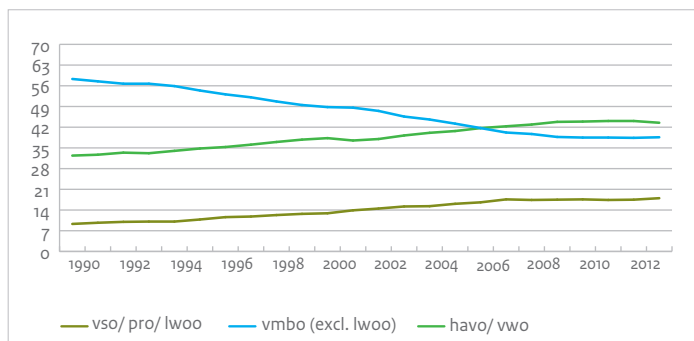
Verdeling derde leerjaar voortgezet onderwijs

Nederland kent twee hoofdroutes om via het voortgezet onderwijs (vo), onderwijs te volgen in het mbo of ho. Dit zijn de route vmbo-mbo en de route havo/vwo-hbo/wo. Veelal kiezen de leerlingen na de eerste twee leerjaren van het vo één van de twee routes. Deze keuze bepaalt in belangrijke mate de leerloopbaan van leerlingen en daarmee ook het uiteindelijke opleidingsniveau dat een leerling zal behalen. Leerlingen in het derde leerjaar vo zitten in het vmbo, het havo/vwo of behoren tot de categorie zorgleerlingen. In het laatste geval nemen zij deel aan het voortgezet speciaal onderwijs (vso), het praktijkonderwijs (pro) of krijgen zij leerwegondersteunend onderwijs (lwoo). Dit laatste in combinatie met een van de reguliere vormen van vmbo. Het aandeel zorgleerlingen is in de loop der tijd bijna verdubbeld, van 9,3 procent in 1990 naar 18 procent in 2013. Het aandeel vmbo-leerlingen (exclusief lwoo) in het derde leerjaar van het vo was ruim 58 procent in 1990. In 2013 is dit aandeel gedaald naar ruim 38 procent. Het aandeel vmbo-leerlingen blijft al sinds 2010 steken op 38,5 procent. In het derde leerjaar van het vo was het aandeel havo/vwo-leerlingen in 1990 ruim 32 procent: in 2012 was dit toegenomen tot 44 procent. In 2013 is het percentage stabiel gebleven op 43,5 procent.

Per schoolsoort varieert de verdeling van jongens en meisjes. In het vso, pro en lwoo stijgt het percentage meisjes tussen 1990 en 2008 opvallend. Daarna blijft het redelijk constant. In 1990 was de verhouding in het vso, pro en lwoo tussen jongens en meisjes 64:36. In 2013 bedraagt de verhouding 56:44. Ondanks de toename van het aandeel meisjes vormen de jongens in dit type onderwijs nog de meerderheid. In het derde leerjaar van het vmbo (exclusief lwoo) is het aandeel meisjes 47 procent in 2013, dit is al jaren min of meer constant. In het totaal van havo-3 en vwo-3 vormen meisjes de meerderheid met een aandeel van 51 en 53 procent in 2013.

Figuur 2.11 Verdeling in het 3e leerjaar vo

In procenten van het totaal aantal leerlingen (incl. groen onderwijs)

Deelnemersstromen binnen het onderwijs

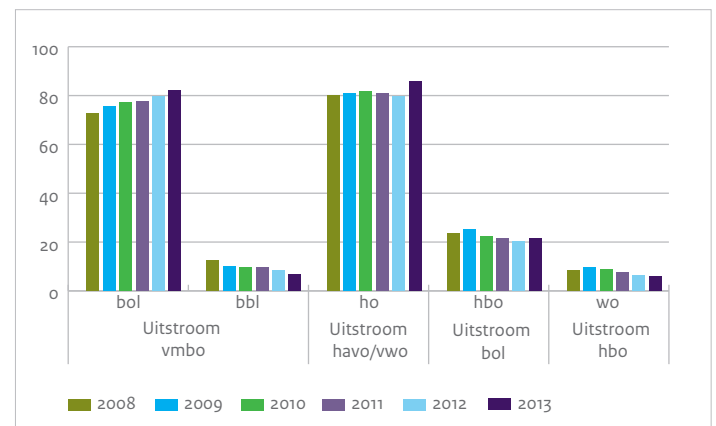
Deze paragraaf beschrijft de deelnemersstromen tussen twee opeenvolgende schooljaren (de directe doorstroom). In 2013 zijn bijna 194 duizend leerlingen uit het voortgezet onderwijs (vo) gestroomd (met en zonder diploma). Daarvan is ruim 50 procent doorgestroomd naar het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), bijna 21 procent naar het hoger beroepsonderwijs (hbo) en 13 procent naar het wetenschappelijk onderwijs (wo). De overige leerlingen zijn voor het grootste gedeelte uit het bekostigde onderwijs gestroomd en een klein gedeelte is teruggeplaatst in het voortgezet speciaal onderwijs.

In 2013 stroomt van de vmbo-gediplomeerden 82,3 procent door naar de beroepsopleidende leerweg (bol) in het mbo en 6,8 procent naar de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Van de havo/vwo-gediplomeerden stroomt bijna 86 procent direct door naar het hoger onderwijs.

Van de ruim 192 duizend deelnemers die het mbo in 2013 hebben verlaten (met en zonder diploma) is bijna 13 procent direct doorgestroomd naar het hbo. De rest volgde het jaar erop geen bekostigd onderwijs meer. In 2010 stroomden er 12 procent van de mbo'ers door naar hbo. Bij de doorstroom van hbo naar wo is een lichte daling te zien. In 2010 stroomde nog 9,5 procent van de hbo'ers door naar wo, terwijl dit in 2013 is gezakt naar 7,5 procent. Het mbo, hbo en wo gelden veelal als eindonderwijs.

Figuur 2.12 Deelnemersstromen naar vervolgonderwijs

In procenten van gediplomeerden uit voorafgaand onderwijs (incl. groen onderwijs)

Tabel 2.3 Deelname derde leerjaar vo naar geslacht (aantal x 1.000)

		1990	2000	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal		203,1	203,8	205,8	203,6	206,9	209,8	215,5
vso (15 jr)	Jongens	1,2	2,2	4,2	4,3	4,6	4,7	5,2
	Meisjes	0,6	1,0	1,8	1,8	1,7	1,9	2,0
pro (15 jr)	Jongens	1,4	2,4	3,3	3,1	3,1	3,0	3,3
	Meisjes	0,8	1,4	2,3	2,2	2,1	2,2	2,4
lwoo	Jongens	9,5	11,8	12,9	12,8	12,7	13,0	13,4
	Meisjes	5,4	7,5	11,6	11,5	11,8	11,9	12,4
vmbo (excl. lwoo)	Jongens	62,3	51,7	42,1	41,3	41,7	42,4	43,8
	Meisjes	56,2	47,7	37,5	37,1	38,0	38,1	39,3
havo	Jongens	16,3	20,1	23,2	23,0	23,7	24,3	24,8
	Meisjes	18,3	22,3	24,2	23,8	24,5	25,3	25,7
vwo	Jongens	15,1	16,1	19,9	20,0	20,3	20,1	20,5
	Meisjes	16,1	19,6	22,8	22,7	22,8	22,9	22,7

Tabel 2.4 Stromen tussen onderwijssoorten (aantal x 1.000)

Van	Naar	po	vo	mbo	hbo	wo	Geen Onderwijs
po	2010		193,0	2,1			10,4
	2011		198,2	2,2			9,7
	2012		201,6	2,2			9,8
	2013		202,9	2,1			9,2
vo	2010	3,3		97,6	37,6	22,9	31,4
	2011	3,7		96,4	37,7	23,3	31,7
	2012	3,8		95,2	38,0	23,0	32,4
	2013	3,9		97,9	40,4	25,4	26,1
mbo	2010				23,5		171,5
	2011				22,7		180,8
	2012				22,5		179,2
	2013				24,7		167,6
hbo	2010			2,7		9,5	94,4
	2011			2,9		9,1	98,8
	2012			3,7		8,1	105,8
	2013			3,8		7,5	92,9
wo	2010				4,9		48,3
	2011				4,5		54,9
	2012				4,5		61,2
	2013				4,1		54,0
Geen onderwijs	2010	190,7	5,7	79,3	53,5	28,1	
	2011	190,0	5,7	72,3	52,7	27,9	
	2012	189,9	4,9	68,8	49,6	28,5	
	2013	189,2	5,5	60,5	52,8	31,7	

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs en exclusief vavo
- vso en pro: 15-jarige leerlingen
- pro: t/m 2001 svo mlk (15 jr)
- lwoo: t/m 1999 leerlingen uit ivbo, voor 2002 leerlingen uit svo lom (15 jr)
- Brugjaar havo/vwo bij havo opgeteld

Bron

OCW (DUO: Onderwijsmatrices)

Toelichting

- Cijfers betreffen zowel gediplomeerden als ongediplomeerden
- Stromen tussen onderwijssectoren zijn alleen directe stromen
- Kleine stromen tussen onderwijssectoren zijn niet opgenomen: bijv. van mbo naar vo
- Inclusief groen onderwijs
- Stromen van en naar educatie zijn opgenomen onder geen onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

2 Onderwijs algemeen

Leerlingen en studenten

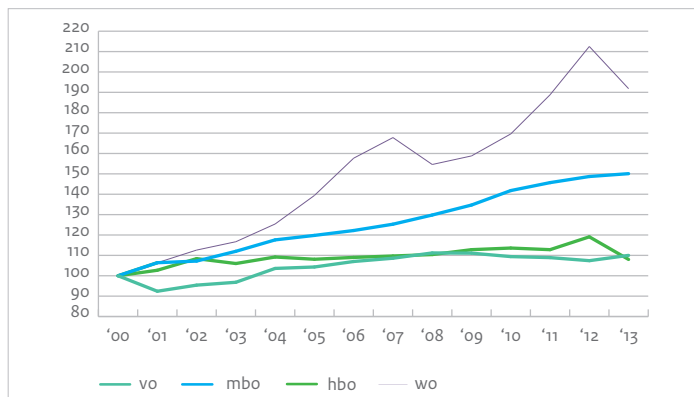
Slaagkans en verblijfsduur

De verwachte slaagkans is het verwachte percentage van de ingestroomde leerlingen/studenten dat uiteindelijk een diploma haalt in de betreffende onderwijssector. De verwachte slaagkans in 2013 van leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) is 85 procent, 2 procentpunt hoger dan in 2012. Dit percentage schommelt de laatste jaren rond de 84 procent. Voor leerlingen in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) is de slaagkans het afgelopen jaar licht gestegen naar 73 procent in 2013. De slaagkans in het hoger beroepsonderwijs (hbo) is in 2013 met 4 procentpunt gestegen ten opzichte van 2012 naar 69 procent. In het wetenschappelijk onderwijs (wo) is de slaagkans met 7 procentpunt sterker gestegen naar 76 procent in 2013.

De verwachte verblijfsduur van gediplomeerden in het vmbo, havo en vwo blijft sinds 2009 (en daarvoor ook al) redelijk constant. Het gaat hier om het gemiddeld aantal jaren dat een deelnemer onderwijs geniet. In het vmbo is de gemiddelde verblijfsduur in 2013 4,2 jaar, in het havo 5,3 en in het vwo 6,2 jaar. De verwachte verblijfsduur is in alle onderwijssoorten iets langer dan de nominale duur. De verwachte verblijfsduur in het hbo en wo is ten opzichte van 2012 gestegen. De afgelopen jaren was de verwachte verblijfsduur in het hbo redelijk constant. In het hbo is de verwachte verblijfsduur gemiddeld 5,1 jaar in 2013. De verwachte verblijfsduur in het wo daalde sinds 2010. In 2013 is de verwachte verblijfsduur in het wo echter weer gestegen naar gemiddeld 5,3 jaar in 2013. Ten opzichte van 2012 is dit een stijging van 0,4 jaar.

Figuur 2.13 Ontwikkeling aantal gediplomeerden

Per onderwijssector, index met 2000 = 100 (incl. groen onderwijs)

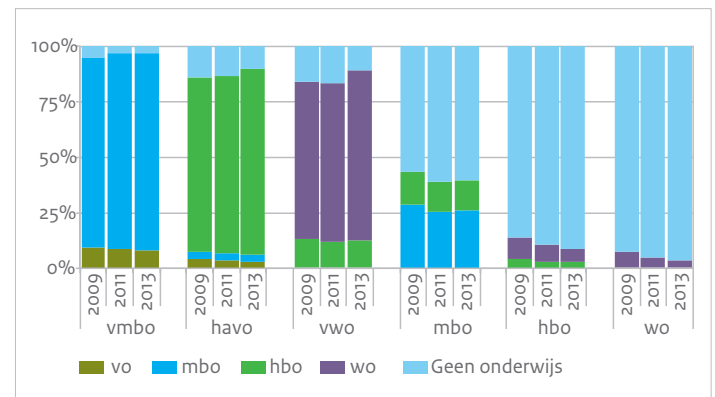
Gediplomeerden

In de periode van 2000 tot en met 2013 is in bijna alle sectoren het aantal gediplomeerden gestegen. In 2013 haalden 454 duizend jongeren een diploma, verdeeld over 179 duizend gediplomeerden in het voortgezet onderwijs, 180 duizend in het mbo en ruim 95 duizend in het hoger onderwijs. Jongeren die een diploma halen op havo/vwo of mbo 2 niveau hebben een zogenaamde startkwalificatie. Jongeren die niet in het bezit zijn van een startkwalificatie en die geen onderwijs volgen, worden aangemerkt als voortijdig schoolverlaters. In de paragraaf 'Voortijdig schoolverlaters' wordt dit onderwerp verder uitgewerkt.

De doorstroom van de gediplomeerden naar vervolgonderwijs nam over de hele linie in 2013 toe.

Figuur 2.14 Gediplomeerden naar bestemming

Verdeling over bestemmingen (incl. groen onderwijs)

Tabel 2.5 Verwachte slaagkans (in procenten)

	2009	2010	2011	2012	2013
vo	84	84	84	83	85
mbo	74	68	67	70	73
hbo	74	70	68	65	69
wo	70	70	70	69	76

Tabel 2.6 Verwachte verblijfsduur gediplomeerden (in jaren)

	2009	2010	2011	2012	2013
vmbo	4,1	4,1	4,2	4,2	4,2
havo	5,3	5,3	5,3	5,3	5,3
vwo	6,1	6,2	6,2	6,2	6,2
hbo	4,7	4,7	4,8	4,7	5,1
wo	5,5	5,5	5,3	4,9	5,3

Tabel 2.7 Gediplomeerden met en zonder startkwalificatie (aantal x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
Zonder startkwalificatie					
vo (vmbo)	98,7	96,4	93,3	90,7	94,3
vmbo (bl+kl)	49,4	48,1	45,3	43,9	44,1
vmbo (gl+tl)	49,3	48,4	47,9	46,7	50,2
mbo (niveau 1)	13,1	15,6	16,1	16,5	16,8
bbl	6,1	7,8	8,2	7,4	6,9
bol-vt	6,4	7,3	7,5	8,7	9,7
bol-dt	0,6	0,5	0,4	0,3	0,1
Met startkwalificatie					
vo (havo/vwo)	82,0	81,5	83,8	84,0	84,7
havo	45,9	46,9	48,3	49,5	49,0
vwo	36,1	34,5	35,5	34,5	35,7
mbo (niveau 2 t/m 4)	148,3	154,3	158,5	161,7	163,0
bbl	58,9	63,0	64,1	64,0	61,7
bol-vt	86,1	87,6	90,7	94,6	98,9
bol-dt	3,3	3,8	3,7	3,1	2,4
hbo	61,7	62,2	61,7	65,2	59,1
hbo-vt	52,1	52,7	52,3	55,3	51,0
hbo-dt	9,6	9,5	9,4	9,8	8,1
wo	30,2	32,3	36,0	40,5	36,5

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Het verwachte slaagpercentage van de ingestroomde leerlingen/ studenten dat uiteindelijk een diploma haalt in de betreffende onderwijssector
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Het gemiddeld aantal jaren dat een deelnemer onderwijs geniet
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Gediplomeerd in het schooljaar dat eindigt in vermeld jaar
- Inclusief groen onderwijs en vavo
- Startkwalificatie: diploma behaald op niveau havo, vwo of mbo 2
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

2 Onderwijs algemeen

Instellingen en personeel

Aantal instellingen

Het aantal instellingen in het primair onderwijs neemt de laatste jaren licht af en blijft in het voortgezet onderwijs constant. In het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so) is het aantal vestigingen toegenomen tussen 2002 en 2009. Hiervoor zijn twee redenen. De Justitiële Jeugd Inrichtingen (JJI's) worden vanaf 2002 als onderwijsinstelling gezien. Daarnaast is door een wijziging van de Wet op de Expertise Centra (WEC) vanaf augustus 2003 het voor (v)so-scholen formeel mogelijk geworden nevenvestigingen op te richten. In 2013 steeg het aantal (v)so vestigingen als gevolg van een wijziging in de WEC. Getoetst werd of de leeftijd van een leerling overeenkwam met het erkend onderwijs conform de BRIN-registratie. Scholen die zowel so als vso leerlingen huisvestten (so/vso-instellingen) hebben voor het schooljaar 2013 een nevenvestiging (veelal vso) aangevraagd.

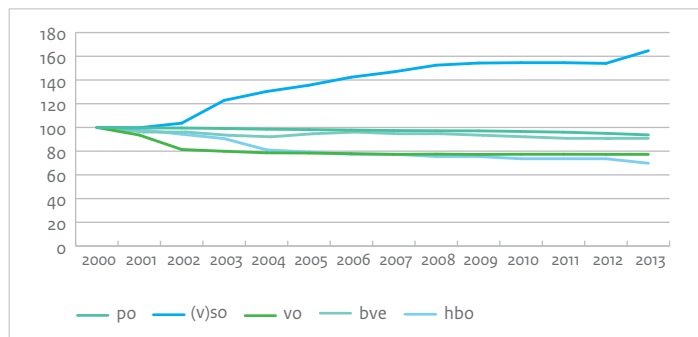
Het aantal instellingen voor beroeps- en volwasseneneducatie en het hoger beroepsonderwijs is dalend in de periode 1999-2013 en de laatste jaren stabiel. In het hbo geldt dat de daling het gevolg is van fusies. Hierbij moet wel de kanttekening geplaatst worden dat er alleen naar instellingen gekeken wordt en niet naar het aantal vestigingen. In het wetenschappelijk onderwijs is het aantal instellingen steeds gelijk gebleven.

Gemiddelde omvang van instellingen

Ondanks de gestage daling van het aantal instellingen in het primair onderwijs blijft het gemiddelde aantal leerlingen de laatste jaren redelijk constant, in 2013 was dit 218. De gemiddelde schoolgrootte in het voortgezet onderwijs blijft vanaf 2009 langzaam toenemen. De gemiddelde instelling in het voortgezet onderwijs telde 1.458 leerlingen in 2013. Bij bve is in de afgelopen jaren de gemiddelde omvang licht afgenomen.

Figuur 2.15 Aantal instellingen, inclusief groen

Index met 2000=100 (bij (v)so betreft het vestigingen)

De gemiddelde omvang van de hogescholen en universiteiten is in het verleden sterk gestegen, maar in 2012 voor het eerst gedaald door een daling van de aantallen studenten. In 2013 is weer een stijging te zien door een stijging van de aantallen studenten.

Personeel

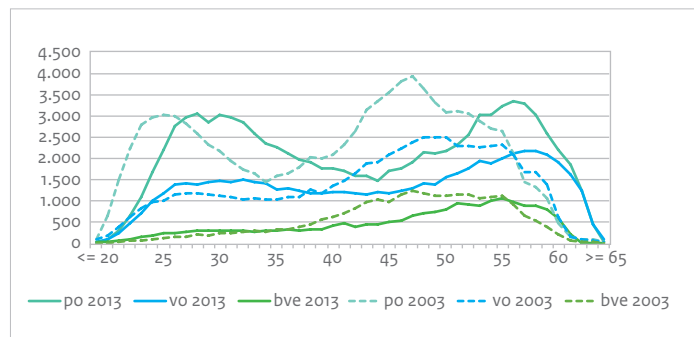
De werkgelegenheid in het onderwijs (po, vo en bve) bedraagt in 2013 ruim 242 duizend voltijdbanen. Dat betekent dat de werkgelegenheid sinds 2009 met 23 duizend voltijdbanen is afgenomen. De dalende trend is voor po en vo begonnen in 2010, bij bve was er in 2011 voor het eerst sprake van een daling.

Voor hbo en wo is de personeelssterkte tot en met 2012 bekend. De werkgelegenheid is hier in de afgelopen jaren nog toegenomen.

De gemiddelde leeftijd van het onderwijspersoneel in po, vo en bve is in de afgelopen 10 jaren sterk toegenomen. In het afgelopen jaar is het aandeel 50-plussers in het po en bve nog iets verder toegenomen. In het vo is het aandeel in 2013 constant gebleven. Het aandeel 50-plussers is nog steeds het hoogst in de bve-sector met 55 procent.

Figuur 2.16 Leeftijdsverdeling van docenten

Aantal fte's per leeftijdsjaar, 2003 en 2013

Tabel 2.8 Onderwijsinstellingen, aantal en omvang

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Aantal onderwijsinstellingen					
po scholen	7.515	7.480	7.434	7.360	7.261
vo scholen	644	646	646	645	645
bve	59	58	57	57	57
hbo	36	35	35	35	34
wo	12	12	12	12	12
B) Gemiddelde omvang van onderwijsinstellingen					
po scholen	221	220	219	219	218
vo scholen	1.401	1.406	1.421	1.440	1.458
bve	8.239	8.438	8.396	8.269	8.195
hbo	10.942	11.629	11.835	11.769	12.639
wo	18.842	19.528	19.736	19.369	20.010

Tabel 2.9 Personeel

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Personeelssterkte in (fte's x 1.000)					
po	138,8	136,8	130,9	125,7	123,6
vo	87,9	86,7	85,0	83,6	83,2
bve	39,4	39,6	38,2	37,5	35,8
hbo	29,4	30,0	31,1	31,4	--
wo	39,1	39,8	39,7	39,7	--

Tabel 2.10 Leeftijdverdeling docenten binnen onderwijssectoren po en vo (fte's x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Primair onderwijs					
<25 jaar	6,0	5,0	3,7	2,9	2,2
25-34	30,2	30,2	29,2	28,1	26,9
35-44	18,3	18,2	18,0	18,2	19,0
45-54	29,6	27,5	25,0	22,9	21,2
>55	21,3	22,7	23,1	23,4	24,3
B) Voortgezet onderwijs					
<25 jaar	2,2	2,1	1,9	1,8	1,6
25-34	13,6	13,7	13,5	13,6	13,7
35-44	12,0	11,9	11,9	12,0	12,3
45-54	18,7	17,3	16,2	15,3	14,6
>55	17,1	17,4	17,6	17,5	17,8

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs
- B) Aantal onderwijsdeelnemers volgens Tabel 2.1 gedeeld door aantal instellingen

Bron

Diverse bronnen; zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Totaal personeel, dus zowel directie-, onderwijzend als onderwijs ondersteunend personeel.
- Exclusief groen onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D
- Personeel wo: onderwijs +onderzoek en incl. 3e geldstroom

Bron

OCW (DUO)

Instellingen en personeel

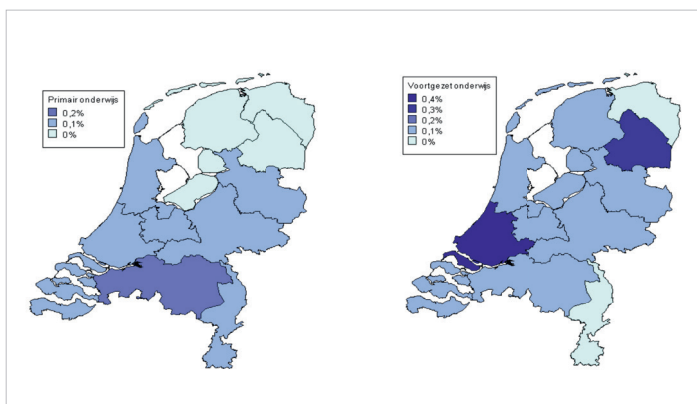
Vacatures

In het primair onderwijs is in het schooljaar 2012/13 het aantal openstaande vacatures verder gedaald. Waren er in het schooljaar 2011/12 nog 370 openstaande vacatures, in het schooljaar 2012/13 is dat gedaald naar 180. Deze daling wordt vooral veroorzaakt door een daling van het aantal openstaande vacatures voor directiepersoneel. In het schooljaar 2012/13 waren er in het primair onderwijs nog 50 openstaande vacatures voor directiepersoneel, 100 minder dan in het schooljaar daarvoor. Deze daling is in vrijwel het gehele land zichtbaar. Alleen in Noord-Brabant zijn er naar verhouding nog een redelijk aantal openstaande vacatures. Ook in het voortgezet onderwijs is het aantal openstaande vacatures sterk gedaald; in 2012/13 waren er nog slechts 130 openstaande vacatures, waarvan 100 voor leraren. Ook in het voortgezet onderwijs zijn er regionale verschillen, vooral scholen in Zuid-Holland en Drenthe hebben relatief gezien meer moeite om hun lerarenvacatures in te vullen.

Werkloosheid

Sinds 2005 zijn onderwijswerkgevers zelf verantwoordelijk voor de re-integratie van hun werkloze ex-werknemers. De werkloosheid in de overheids- en onderwijssectoren is laag. Wel is ten opzichte van 2011 in 2012 bij de onderwijssectoren het aantal personen met een WW-uitkering bijna 26 procent (1.953 personen) gestegen. Van 2009 naar 2010 was de stijging nog 3,8 procent.

Figuur 2.17 Onvervulde vacatures in po en vo
Als percentage van de werkgelegenheid, 2012/13

Arbeidsongeschiktheid

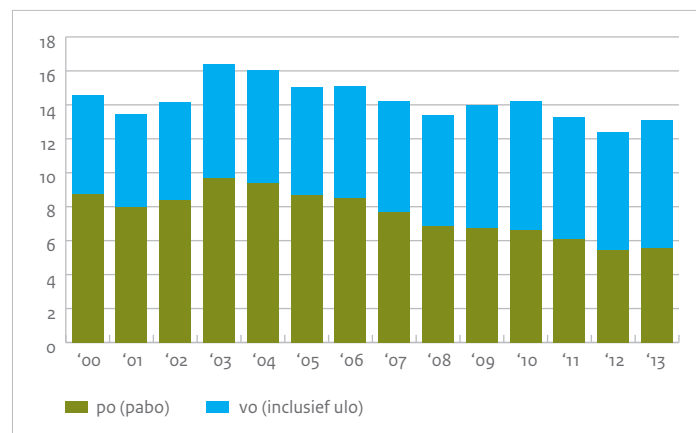
De Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA, de nieuwe WAO) is eind december 2005 ingevoerd. Het aantal lopende WIA-uitkeringen in het onderwijs bedroeg eind 2012 ruim 5.650. Naar verwachting groeit het WIA-bestand de komende jaren verder. Het WAO-bestand zal daarentegen geleidelijk afnemen, vooral doordat uitkeringsgerechtigden de pensioengerechtigde leeftijd bereiken. Eind 2012 waren er ruim 10.100 minder WAO-uitkeringen dan eind 2008. In diezelfde periode nam het aantal WIA-uitkeringen met bijna 3.400 toe.

Per saldo is het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen (WAO en WIA) in de periode 2008 – 2012 dus flink afgenomen (-23%).

Ziekteverzuim

Het ziekteverzuim in basisonderwijs is de laatste jaren gestegen, van 6,0 procent in 2009 naar 6,4 procent in 2012. In het speciaal onderwijs is het verzuim ook licht gestegen tot 6,9 procent in 2012. In het voortgezet onderwijs schommelt het ziekteverzuim de laatste jaren rond de 5,0 procent. In het middelbaar beroepsonderwijs is het ziekteverzuim in 2012 gedaald naar 5,5 procent (was 5,8 procent in 2009). Bij de hbo instellingen is het verzuim met 4,1 procent ook gedaald. In het wo is er sprake van een gelijkblijvend verzuim rond de 3,0 procent. Bij de onderzoeksinstellingen is een lichte daling te zien van 3,2 procent in 2009 naar 2,8 procent in 2012.

Figuur 2.18 Instroom in de lerarenopleiding
Aantal x1.000

Tabel 2.11 Gemiddeld aantal openstaande vacatures

	2009	2010	2011	2012	2013
Primair onderwijs (totaal)	1.010	540	400	370	180
Directiepersoneel	210	160	150	150	50
Leraren	670	320	200	170	100
Onderwijsondersteunend personeel	130	60	50	50	30
Voortgezet onderwijs (totaal)	250	350	260	260	130
Directiepersoneel	40	50	30	30	20
Leraren	160	270	210	210	100
Onderwijsondersteunend personeel	50	30	20	20	10
Totaal po en vo	1.260	890	660	630	310
waarvan leraren	830	590	410	380	200

Tabel 2.12 Aantal ww'ers in de onderwijssectoren

	2008	2009	2010	2011	2012
po	2.519	2.619	2.682	3.226	4.294
vo	1.298	1.253	1.402	1.720	2.059
mbo	684	888	845	1.063	1.304
hbo	439	496	512	623	686
wo	579	838	899	957	1.171
onderzoeksinstituten	37	41	30	39	67
Totaal	5.556	6.135	6.370	7.628	9.581

Tabel 2.13 Aantal arbeidsongeschikten, WAO of WIA, in de onderwijssectoren

	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal	29.196	27.538	26.167	24.247	22.416
WAO	26.914	24.379	22.044	19.283	16.765
WIA	2.282	3.159	4.123	4.964	5.651
Primair onderwijs	12.910	12.816	12.318	11.559	10.850
Voortgezet onderwijs	7.355	6.298	5.833	5.269	4.754
Beroepsonderwijs en volwasseneducatie	4.554	4.267	4.052	3.733	3.419
Hoger beroepsonderwijs	1.964	1.857	1.782	1.655	1.518
Wetenschappelijk onderwijs	2.292	2.186	2.069	1.923	1.773
Onderzoeksinstituten	121	114	113	108	102

Tabel 2.14 Percentage ziekteverzuim in het onderwijs

	2008	2009	2010	2011	2012
bao	6,0	6,0*	6,1	6,5	6,4**
so	6,7	6,7	6,5	6,8	6,9**
vo	5,1	5,1	4,9	5,2	5,0**
mbo	5,8	5,8	5,9	5,7	5,5
hbo	4,7	4,3	4,2	4,2	4,1
wo	3,1	3,0	3,0	3,0	2,9
Onderzoeksinstituten	3,1	3,2	2,7	3,1	2,8

Bron

ECORYS / ResearchNed,
Arbeidsmarktbarometer po, vo en mbo

Toelichting

- Laatste kolom gaat over schooljaar 2012/13

Bron

UWV

Toelichting

- Peildatum 31 december

Bron

UWV

Toelichting

- WIA staat voor Wet inkomen naar arbeidsvermogen
- Peildatum 31 december

Bron

Regioplan, DUO, VO-raad, het Arboservicepunt BVE, HBO-raad (Zestor), VSNU en WVOI

Toelichting

- Percentage van de totale arbeidstijd die men door ziekte niet heeft gewerkt
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

* Gegevens zijn gebaseerd op de CASO-gegevens en dekken voor het primair onderwijs 75 procent van de instellingen en voor het voortgezet onderwijs ongeveer 65 procent.

** Deze gegevens zijn gebaseerd op basis van het Programma van Eisen op grond waarvan de instellingen aan DUO aanleveren. De cijfers hebben een voorlopig karakter. Dekking in het primair onderwijs is 97,5 procent van de instellingen en voor het voortgezet onderwijs 82,5 procent.

2 Onderwijs algemeen

Instellingen en personeel

Deelname aan lerarenopleidingen

De instroom in de lerarenopleiding basisonderwijs is in de afgelopen jaren aanzienlijk gedaald. Als gevolg hiervan daalt over een paar jaar ook het aantal gediplomeerden. In vergelijking met 2012 is in 2013 het aantal eerstejaars in de lerarenopleiding voortgezet onderwijs echter met ruim 500 toegenomen. Een toenemend deel van de instroom en uitstroom voor de lerarenopleidingen vo is afkomstig uit de universitaire lerarenopleidingen. Binnen de universitaire lerarenopleidingen is het aandeel van communicatie/maatschappijleer gegroeid van 13 procent in 2007 naar 27 procent in 2013. Het aandeel van Moderne en klassieke talen en van Aardrijkskunde/geschiedenis is in deze periode gedaald tot respectievelijk 19 procent en 23 procent.

Arbeidsmarktsituatie pas afgestudeerden lerarenopleiding

79 procent van de leraren die in 2011 zijn afgestudeerd aan een lerarenopleiding basisonderwijs, had een half jaar na afstuderen een baan in het onderwijs. (Iemand is werkzaam in het onderwijs als hij of zij 12 uur of meer in het onderwijs werkt.)

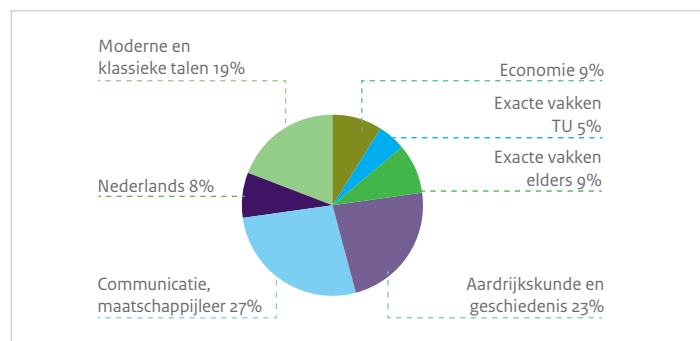
Wel zijn er bij de afgestudeerden van de lerarenopleiding basisonderwijs forse regionale verschillen. Pas afgestudeerden in het westen van het land vinden sneller een baan in het onderwijs dan pas afgestudeerden in het noorden van Nederland. In Flevoland (inclusief Almere) had 84 procent van de afgestudeerden van de lerarenopleiding basisonderwijs binnen een halfjaar een baan in het onderwijs gevonden, terwijl dat in Friesland rond de 62 procent is.

Van de leraren die in 2011 zijn afgestudeerd aan de lerarenopleiding voortgezet onderwijs, had bijna driekwart (75 procent) een half jaar na afstuderen een baan in het onderwijs. Van de afgestudeerden van de universitaire lerarenopleiding is dit aandeel hoger, 80 procent.

De regionale verschillen bij de afgestudeerden van de lerarenopleiding voortgezet onderwijs zijn iets kleiner dan in het basisonderwijs. In Arnhem heeft 60 procent van de afgestudeerden een half jaar later een baan in het onderwijs; in het westen van Nederland geldt dit voor zo'n 80 procent van de afgestudeerden.

Figuur 2.19 Gediplomeerden universitaire lerarenopleidingen

Aantal x 1.000, 2013

Tabel 2.15 Eerstejaars en afgestudeerden van de lerarenopleiding

	2009	2010	2011	2012	2013
Eerstejaars lerarenopleiding bao	6.750	6.620	6.060	5.430	5.580
Volgtijd	5.920	5.710	5.400	4.890	5.070
Deeltijd	830	910	660	540	510
Gediplomeerden lerarenopleiding bao	5.880	5.320	5.080	5.010	4.530
Volgtijd	4.580	4.240	4.100	3.930	3.630
Deeltijd	1.300	1.080	980	1.080	900
Eerstejaars lerarenopleidingen vo (hbo: eerstejaars, ulo: ingeschrevenen)	7.230	7.620	7.240	6.970	7.530
hbo-vt	4.520	4.570	4.340	4.240	4.610
hbo-dt	1.390	1.440	1.160	1.030	1.070
ulo	1.320	1.610	1.740	1.700	1.850
Gediplomeerden lerarenopleidingen vo	4.770	5.240	5.620	6.190	5.190
hbo-vt	2.570	2.780	2.890	3.030	2.480
hbo-dt	1.610	1.730	1.890	2.110	1.780
ulo	590	730	840	1.050	930

Tabel 2.16 Functiemix primair onderwijs (in voltijdbanen, in procenten)

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Basisonderwijs					
Salarisschaal LA	98,0	93,1	85,9	82,0	78,4
Salarisschaal LB	1,9	6,8	14,0	17,9	21,4
Salarisschaal LC	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2
B) Speciaal basisonderwijs					
Salarisschaal LA	0,5	0,4	0,2	0,3	0,2
Salarisschaal LB	97,3	96,0	93,2	91,3	89,7
Salarisschaal LC	2,2	3,6	6,6	8,4	10,0

Tabel 2.17 Functiemix voortgezet onderwijs (in voltijdbanen, in procenten)

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Voortgezet onderwijs binnen de Randstadregio's					
Salarisschaal LB	57,7	48,3	36,6	36,5	35,3
Salarisschaal LC	25,8	33,7	43,0	43,0	43,7
Salarisschaal LD	16,2	17,7	20,2	20,3	20,8
Salarisschaal LE	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
B) Voortgezet onderwijs buiten de Randstadregio's					
Salarisschaal LB	63,1	61,4	57,1	55,8	54,6
Salarisschaal LC	19,5	20,5	22,9	23,7	24,3
Salarisschaal LD	17,2	17,7	19,8	20,3	20,8
Salarisschaal LE	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

- ulo: universitaire lerarenopleiding
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Bron

OCW (DUO, Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

2009 t/m 2013, peildatum 1 oktober

Bron

OCW (DUO, Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

2009 t/m 2013, peildatum 1 oktober

2 Onderwijs algemeen

Uitgaven

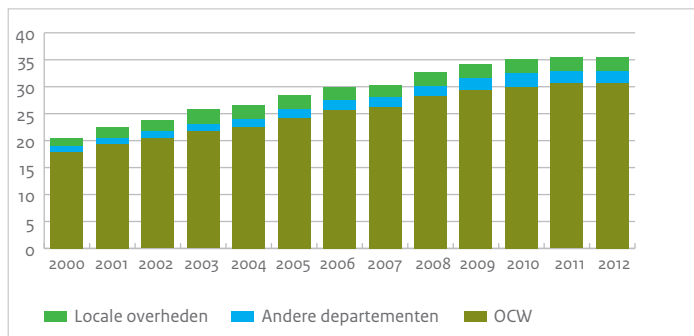
Nationale uitgaven aan onderwijs

De totale onderwijsuitgaven bestaan uit de publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen en uit de publieke uitgaven aan huishoudens, bedrijven en non-profit instellingen. Alleen de uitgaven voor onderwijsinstellingen die regulier onderwijs geven of ondersteunen zijn hier zichtbaar. De onderwijsuitgaven op deze pagina's worden weergegeven volgens verschillende definities, namelijk de totale overheidsuitgaven aan onderwijs (CBS), de nationale uitgaven (zowel publiek als privaat) aan onderwijsinstellingen (OESO), de totale nationale uitgaven (zowel publiek als privaat) aan onderwijs (CBS) en de OCW-uitgaven aan onderwijs.

Revisie onderwijsstatistiek door het CBS

In 2008 zijn de statistieken over onderwijsuitgaven door het CBS gereviseerd. De belangrijkste wijzigingen betreffen het opnemen van de uitgaven van huishoudens en bedrijven aan particuliere opleidingen van het particuliere onderwijs (in 2006 bijna 1,2 miljard euro) en de uitgaven van bedrijven voor duale leerlingen en stagiaires (in 2006 bijna 1,7 miljard euro). Daarnaast is de bestaande statistiek kritisch bekeken en dit heeft tot diverse verbeteringen geleid. Dit heeft in 2006 geleid tot een verhoging van de totale onderwijsuitgaven met 1,2 miljard euro. In 2012 heeft wederom een revisie plaatsgevonden over de gehele tijdreeks. De totale onderwijsuitgaven zijn hierbij naar boven bijgesteld. In de herziene cijfers zijn ontbrekende uitgaven toegevoegd en enkele bestaande onderdelen verbeterd. Ontbrekende uitgaven betreffen de uitgaven m.b.t. educatie aan 3-jarige kinderen in peuterspeelzalen en kinderdagopvang, de uitgaven aan huiswerkbegeleiding en bijlessen door huishoudens en Europese en overige internationale uitgaven voor onderwijs in Nederland. De nieuwe cijfers geven een beter en vollediger beeld van de onderwijsuitgaven.

Figuur 2.20 Overheidsuitgaven voor onderwijs
Uitgaven volgens CBS-definitie (x € 1 mld)

Een nadere toelichting op de aansluiting van de onderwijsuitgaven van OCW op de internationale definities van de OESO en de definities van het CBS wordt gegeven in de bijlage.

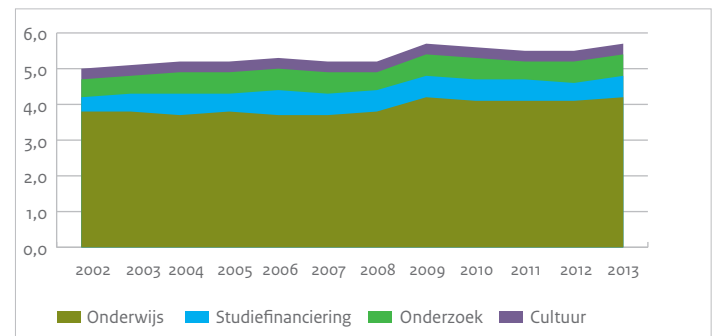
Financieringsstromen

Naast de rechtstreekse bekostiging door het ministerie van OCW krijgen onderwijsinstellingen inkomsten via gemeenten (onder andere voor educatie en voor de huisvesting van primair en voortgezet onderwijs) en van de onderwijsdeelnemers zelf. De laatste betreffen de cursus- en collegegelden die aan de regionale opleidingen centra (ROC's) en instellingen voor hbo en wo worden betaald.

OCW-uitgaven als percentage van het BBP

De totale OCW-uitgaven aan onderwijs bedroegen in 2013 bijna 31,8 miljard euro. Dit is inclusief studiefinanciering en wo-onderzoek. Deze OCW-uitgaven wijken af van de CBS-cijfers, die op de OESO-definitie zijn gebaseerd. In 2013 bedroegen de onderwijsuitgaven van OCW 5,3 procent van het BBP. Dit is licht gestegen ten opzichte van 2012. De onderwijsuitgaven van OCW bedroegen in 2013 19,4 procent van de rijksuitgaven. Dit is een stijging van circa 1,3 procentpunten in vergelijking met 2012.

Figuur 2.21 Uitgaven OCW als percentage van het BBP
Gesaldeerde uitgaven OCW, BBP volgens CBS Statline

Tabel 2.18 Overheidsuitgaven voor onderwijs volgens CBS/OESO-definitie (x € 1 mln)

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Uitgaven overheid totaal (CBS)	32.708	34.086	35.085	35.529	35.438
OCW volgens CBS	28.232	29.412	30.006	30.583	30.707
Andere departementen (EZ en VWS)	1.956	2.064	2.483	2.397	2.234
Locale overheden	2.519	2.609	2.597	2.548	2.498
B) Onderwijsuitgaven volgens CBS en OESO als percentage BBP					
CBS (overheidsuitgaven aan onderwijs)	5,5	5,9	6,0	5,9	5,9
OESO (nationale uitgaven aan onderwijsinstellingen)	5,7	6,2	6,3	6,2	6,2
CBS (nationale uitgaven aan onderwijs)	6,4	6,9	6,9	6,9	6,9

Bron

<http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- De uitgaven in deze tabel zijn bepaald op basis van de in 2008 gereviseerde cijfers van het CBS voor de onderwijsstatistiek
- A) Voor een toelichting op het verband tussen de 'Onderwijsuitgaven OCW' (Tabel 2.21) en de 'Uitgaven OCW volgens CBS' zie Bijlage Tabel 13.3
- B) De percentages zijn berekend volgens de definities van de OESO

Tabel 2.19 Onderwijsuitgaven OCW, gesaldeerd en inclusief overige uitgaven (x € 1 mln)

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal OCW	29.558,5	29.953,7	30.472,9	30.555,0	31.783,2
po	9.687,2	9.593,7	9.702,7	9.859,2	10.314,0
vo	6.866,1	7.058,3	7.059,6	7.248,6	7.553,0
bve	3.549,1	3.559,7	3.527,9	3.546,2	3.541,7
hbo	2.346,6	2.530,0	2.551,2	2.577,6	2.652,5
wo	3.832,3	3.882,7	3.996,8	4.048,1	4.135,7
sfb	3.277,3	3.329,3	3.634,6	3.275,3	3.586,2

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Bedragen samengesteld uit Tabel 13.1; gesaldeerd met bepaalde ontvangsten en naar rato toegerekende overige uitgaven
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Tabel 2.20 Onderwijsuitgaven OCW ten opzichte van BBP en rijksuitgaven

	2009	2010	2011	2012	2013
Onderwijsuitgaven OCW (x € 1 mln)	29.558,5	29.953,7	30.472,9	30.555,0	31.783,2
BBP (tegen marktprijzen x € 1 mld)	573,2	586,8	599,0	599,3	603,7
Rijksuitgaven (x € 1 mld)	174,1	185,9	170,9	168,4	163,8
Totaal als percentage van het BBP	5,2	5,1	5,1	5,1	5,3
Onderwijssectoren	4,6	4,5	4,5	4,6	4,7
Studiefinanciering	0,6	0,6	0,6	0,5	0,6
Totaal als percentage van de rijksuitgaven	17,0	16,1	17,8	18,1	19,4
Onderwijssectoren	15,1	14,3	15,7	16,2	17,2
Studiefinanciering	1,9	1,8	2,1	1,9	2,2

Bron

BBP: CBS
Rijksuitgaven: Financiële Jaarverslagen van het Rijk

Toelichting

- Gesaldeerde uitgaven inclusief overige uitgaven OCW, conform Tabel 2.19
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

2 Onderwijs algemeen

Uitgaven

Uitgaven per deelnemer

Het opleiden van jongeren is de hoofdtaak van het onderwijs. Bij gelijkblijvende onderwijskwaliteit zijn de uitgaven per deelnemer een indicatie van de doelmatigheid van het onderwijs. De groei van de uitgaven per deelnemer wordt in belangrijke mate bepaald door de loon- en prijsontwikkeling. De groei wordt verder beïnvloed door beleidsimpulsen in het onderwijs.

Vergelijkbaarheid tussen onderwijssectoren

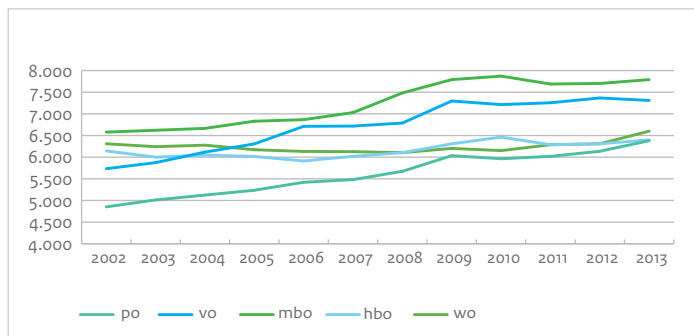
De OCW uitgaven per deelnemer maken een vergelijking in de tijd mogelijk. Een vergelijking tussen de onderwijssectoren is echter lastig. De opbouw van de OCW-uitgaven verschilt per sector. De volgende verschillen zijn relevant:

- In het primair en voortgezet onderwijs komt de huisvesting voor rekening van de gemeenten;
- In het primair onderwijs zijn de kosten van ambulante begeleiding van alle rugzakleerlingen exclusief mbo en inclusief het reguliere vo (inclusief pro, lwoo) opgenomen;
- In het bve, het hbo en het wo is de huisvestingsbijdrage onderdeel van de rijksbijdrage;
- Collegegelden (in hbo en wo) gaan van de studenten rechtstreeks naar de instellingen en maken geen deel uit van de rijksbijdrage van OCW.

Bijdragen aan instellingen per deelnemer

Voor een vergelijking van de sectoren is het budget waarover de instellingen per deelnemer beschikken van belang. Het instellingsbudget per deelnemer geeft inzicht over welk bedrag de instelling per leerling in de verschillende sectoren beschikt. Dit budget is afkomstig van verschillende bronnen, waaronder OCW.

Figuur 2.22 OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer
Per onderwijssoort, in prijzen 2013 (in euro's)

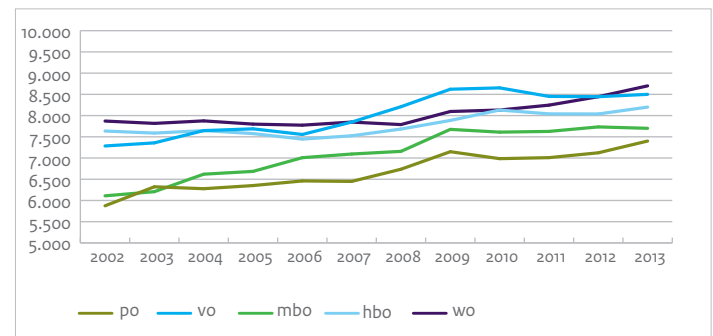

Dit instellingsbudget omvat zowel de rijksbijdrage, de gemeentelijke bijdrage als het collegegeld. In deze opsomming ontbreken de private bijdragen anders dan cursus- en collegegelden, zoals vrijwillige ouderbijdragen, sponsorgelden en dergelijke. Informatie hierover is nog niet per sector beschikbaar en daarom niet opgenomen in de bijdragen aan instellingen. Over de hele linie zijn de bijdragen aan instellingen per deelnemer tussen 390 (mbo) en 2.100 (wo) euro hoger dan de OCW-uitgaven per deelnemer. Ook is er in bijna alle sectoren sprake van een groei in de bijdragen aan instellingen per deelnemer sinds 2008.

OCW-uitgaven per gediplomeerde

In het primair onderwijs zijn de OCW-uitgaven per uitgestroomde leerling in 2013 na een eerdere daling weer toegenomen tot 49.000 euro. In het voortgezet onderwijs zijn de uitgaven per gediplomeerde toegenomen tot 41.000 euro. In het mbo zijn de uitgaven gelijk gebleven met 21.000 per gediplomeerde. In 2013 zijn de OCW-uitgaven per hbo- en wo-gediplomeerde gestegen. Voor hbo bedraagt dit nu 46.000 euro en voor het wo 43.000 euro.

Figuur 2.23 Bijdragen aan instellingen per deelnemer
Per onderwijssoort, in prijzen 2013 (in euro's)

Tabel 2.21 OCW-uitgaven per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2009	2010	2011	2012	2013
po					
Uitgaven primair onderwijs per leerling	5.740	5.720	5.840	6.030	6.380
vo					
Uitgaven per leerling	7.410	7.550	7.460	7.570	7.790
bve					
Uitgaven mbo per deelnemer	6.940	6.920	7.040	7.240	7.310
hbo					
Uitgaven per student	6.000	6.200	6.100	6.200	6.400
wo					
Uitgaven per student	5.900	5.900	6.100	6.200	6.600
Uitgaven WSF/WTOS per onderwijsdeelnemer					
vo	100	70	70	70	70
bol	3.140	3.110	3.150	2.970	3.090
hbo	4.500	4.460	4.340	4.370	4.540
wo	4.320	4.510	5.760	4.450	4.600

Tabel 2.22 Bijdragen aan instellingen per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2009	2010	2011	2012	2013
po	6.800	6.700	6.800	7.000	7.400
vo	8.200	8.300	8.200	8.300	8.500
mbo	7.300	7.300	7.400	7.600	7.700
hbo	7.500	7.800	7.800	7.900	8.200
wo	7.700	7.800	8.000	8.300	8.700

Tabel 2.23 OCW-uitgaven per sector gedeeld door aantal gediplomeerden (in lopende prijzen x € 1)

	2009	2010	2011	2012	2013
po	51.000	49.000	47.000	47.000	49.000
vo	37.000	39.000	39.000	40.000	41.000
mbo	23.000	22.000	21.000	21.000	21.000
hbo	39.000	41.000	41.000	39.000	46.000
wo	44.000	43.000	40.000	35.000	43.000

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Betreft gesaldeerde OCW-uitgaven zoals per onderwijssector aangegeven, exclusief overige uitgaven
- De OCW bekostiging bevat geen bedragen voor huisvesting po en vo, deze uitgaven lopen via de gemeenten
- De uitgaven WSF/WTOS per onderwijsdeelnemer betreffen bruto uitgaven gedeeld door onderwijsdeelnemers van het voltijd onderwijs
- Bedragen po zijn inclusief de kosten van rugzakleerlingen in het vo
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B en C

BronJaarverslagen OCW
Nationale Rekeningen CBS**Toelichting**

- Inclusief gemeentelijke bijdragen en collegegelden hbo en wo

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Uitgaven OCW per deelnemer x aantal deelnemers / aantal gediplomeerden
- Gediplomeerden po zijn alle doorstromers naar het vo

Passend onderwijs

Speciaal onderwijs

Binnen het onderwijs bestaan er verschillende voorzieningen voor leerlingen die ondersteuning nodig hebben. In het primair onderwijs zijn er samenwerkingsverbanden Weer Samen Naar School, waarin basisscholen met een speciale school voor basisonderwijs samenwerken. In het voortgezet onderwijs werken scholen ook samen in samenwerkingsverbanden. Extra ondersteuning wordt geboden in het praktijkonderwijs (pro) en in het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo). Voor leerlingen met specifieke ondersteuningsvragen is er de mogelijkheid om onderwijs te volgen in scholen voor speciaal onderwijs of voortgezet speciaal onderwijs, dan wel om met een leerlinggebonden financiering onderwijs te volgen in reguliere scholen.

Vanaf 1 augustus 2014 verandert de organisatie van de extra ondersteuning als passend onderwijs ingaat.

Speciaal onderwijs is onderverdeeld in 4 clusters:

- Cluster 1:** onderwijs voor kinderen met een visuele beperking.
- Cluster 2:** onderwijs voor dove en slechthorende kinderen, kinderen met ernstige spraak/taalmoeilijkheden en kinderen met een stoornis in het autistisch spectrum waarbij de focus ligt op communicatie.
- Cluster 3:** onderwijs voor zeer moeilijk lerende kinderen, leerlingen met lichamelijke én/of verstandelijke beperkingen, langdurig zieke kinderen en leerlingen met epilepsie.
- Cluster 4:** onderwijs voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen, kinderen met psychiatrische stoornissen of ernstige gedragsproblemen, langdurig zieke kinderen zonder een lichamelijke beperking.

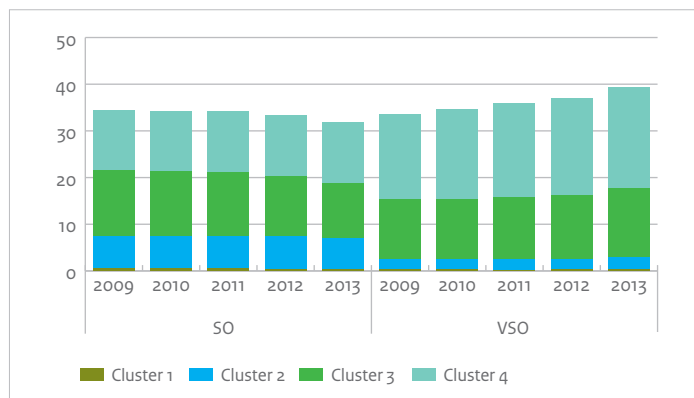
Groei speciaal onderwijs en leerlinggebonden financiering

Bij de invoering van de leerlinggebonden financiering – het rugzakje – was de verwachting dat het aantal leerlingen met een indicatie voor (voortgezet) speciaal onderwijs stabiel zou blijven. Zowel het totaal aantal leerlingen in het (voortgezet) speciaal onderwijs als het aantal leerlingen met een leerlinggebonden financiering bleef echter groeien.

De groei is met name zichtbaar vanaf de leeftijd van 12 jaar. In het basisonderwijs is het aantal leerlingen met een leerlinggebonden financiering gegroeid, maar sinds 2008 neemt dit aantal weer af. Vanaf 2008 is het aantal leerlingen in het so relatief stabiel gebleven, maar in 2013 wel gedaald.

Zowel het aantal leerlingen met een leerlinggebonden financiering in het vo en mbo, als het aantal leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs groeit. Wel is er sprake van minder sterke groei wanneer de groei van nu wordt vergeleken met de groei van een aantal jaren geleden.

Figuur 2.24 Aantal leerlingen in het so en vso
Aantal x1.000

Tabel 2.24 Aantal leerlingen so en vso naar cluster, x 1.000

	2009	2010	2011	2012	2013
so					
Cluster 1	0,5	0,5	0,5	0,4	0,3
Cluster 2	6,9	6,9	6,9	6,9	6,7
Cluster 3	14,3	14,0	13,7	13,0	11,7
Cluster 4	12,7	12,8	13,2	13,0	13,1
vso					
Cluster 1	0,3	0,3	0,2	0,3	0,4
Cluster 2	2,2	2,2	2,3	2,3	2,5
Cluster 3	12,9	12,9	13,3	13,5	14,8
Cluster 4	18,1	19,2	20,1	20,9	21,7
Totaal	67,8	68,9	70,2	70,4	71,1

Bron

OCW (DUO: Leerlingentellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober

2 Onderwijs algemeen

Voortijdig schoolverlaters

Doelen

Het onderwijsbeleid is erop gericht om hoogwaardig onderwijs aan te bieden waarbij jongeren het beste uit zichzelf kunnen halen en hun talenten kunnen ontwikkelen. Het behalen van een startkwalificatie (een diploma op havo, vwo of mbo 2 en hoger) staat daarbij voorop. Nederland richt zich met name op het terugdringen van het aantal nieuwe voortijdig schoolverlaters (vsv'ers). Minder vsv'ers betekent meer goed opgeleide jongeren die hun plek vinden in de samenleving en op de arbeidsmarkt. Daardoor kunnen zij optimaal bijdragen aan de maatschappij. Het kabinet Rutte I heeft de doelstelling voor het tegengaan van voortijdig schooluitval (vsv) aangescherpt. Het aantal nieuwe voortijdig schoolverlaters mag in 2016 maximaal 25.000 zijn. In 2012-2013 zijn er 27.950 nieuwe vsv'ers (voorlopige cijfers), een daling van ruim 8.500 ten opzichte van vorig jaar. Het landelijk percentage vsv'ers is gedaald tot 2,1 procent. In het voortgezet onderwijs (vo) daalde het vsv-percentage tot 0,6 procent en in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) tot 5,7 procent.

Vernieuwde vsv-aanpak 2012-2015

Bij een aangescherpte vsv-doelstelling hoort een vernieuwde aanpak. Uitgangspunten hierbij zijn resultaatgerichtheid, administratieve eenvoud, continuïteit en borging van de vsv-aanpak na 2015. Bij het toekennen van prestatiesubsidie wordt vanaf schooljaar 2012-2013 gekeken naar procentuele normen die per school en niveau moeten worden gehaald. Hierbij wordt gekeken naar het aantal vsv'ers ten opzichte van het aantal deelnemers. De gedachte achter de normen is dat als alle normen in 2014-2015 worden gehaald, de doelstelling van 25.000 in 2016 ook gehaald kan worden. Ook wordt vanaf 2012-2013 de meetsystematiek vernieuwd. Door aanscherping van de meetmethodes is voortaan nóg scherper in beeld te brengen welke jongeren daadwerkelijk uitgevallen zijn. Hierdoor kunnen scholen en gemeenten gericht te werk gaan en worden ruim 4.000 eerder onterecht getelde jongeren niet langer aangemerkt als voortijdig schoolverlater. Het gaat bijvoorbeeld om jongeren met een vrijstelling van de Leerplichtwet, jongeren die overstappen van regulier naar erkend particulier onderwijs en mbo-1 gediplomeerden met een baan. Dit jaar is het effect voor het eerst terug te zien in de cijfers. Meer informatie over de nieuwe prestatiesubsidie en vsv-aanpak kunt u vinden op www.aanvalopschooluitval.nl.

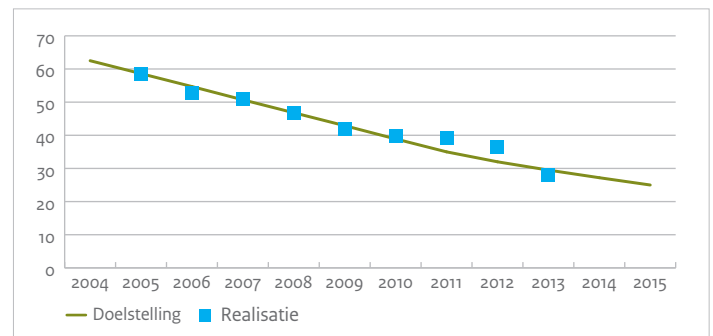
RMC-regio's

Nederland is opgedeeld in 39 RMC-regio's (Regionale Meld- en Coördinatiefunctie). Met deze regio's zijn convenanten gesloten om het aantal nieuwe vsv'ers terug te dringen. Het vsv-percentage van de regio's loopt uiteen van 1,2 procent in RMC-regio Zuid-West Friesland tot 2,9 procent in RMC-regio Rijnmond.

Vier grootste gemeenten van Nederland

Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht zijn de vier grootste gemeenten van Nederland (G4). Zij hebben met specifieke situaties en problematiek te maken op vsv-gebied. Het percentage nieuwe vsv'ers ligt in de G4 hoger dan het landelijk gemiddelde (3,6 procent ten opzichte van het landelijk gemiddelde van 2,1 procent). Het vsv-percentage van de G4 varieert van 3,4 procent in de Gemeente Amsterdam tot 3,8 procent in de Gemeente Rotterdam.

Figuur 2.25 Nationale doelstelling en realisatie
Nieuwe vsv'ers in absolute aantallen (x1.000)

Tabel 2.25 Realisatie aantal nieuwe vsv'ers nationaal in aantallen en percentages

	2002	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Realisatie (x 1.000)	71,0	50,9	46,8	41,8	39,9	39,1	36,6	27,9
Percentage vsv	5,5	3,9	3,6	3,2	3,0	3,0	2,8	2,1

Tabel 2.26 Top 10 RMC-regio's met de laagste vsv percentages in 2012/2013

RMC-regio	Deelnemers	Aantal vsv	% vsv
Zuid-West Friesland	13.492	164	1,2%
Friesland-Oost	21.550	338	1,6%
IJssel-Vecht	37.252	590	1,6%
Oosterschelde Regio	13.992	223	1,6%
Achterhoek	26.725	434	1,6%
Rivierenland	21.377	348	1,6%
Noord-Oost-Brabant	54.052	880	1,6%
Zuid-West Drenthe	11.078	183	1,7%
Twente	52.110	870	1,7%
Noord- en Midden Drenthe	16.427	277	1,7%
Gooi en Vechtstreek	19.428	337	1,7%

Tabel 2.27 De vier grootste gemeenten, gemeten naar het aantal onderwijsdeelnemers in 2012/13

	Deelnemers	Aantal vsv	% vsv
Amsterdam	45.226	1.542	3,4%
Utrecht	17.404	610	3,5%
s-Gravenhage	33.063	1.176	3,6%
Rotterdam	43.211	1.624	3,8%

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2012/13 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2012/13 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2012/13 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

Voortijdig schoolverlaters

Onderwijskenmerken

Van de nieuwe vsv'ers komt bijna vier vijfde uit het mbo, ruim 18 procent van de nieuwe vsv'ers komt uit het vo. In het mbo is het vsv-percentages 5,7 procent. In het vo ligt dit percentage aanzienlijk lager op 0,6 procent.

Vsv in het voortgezet onderwijs

Het percentage vsv loopt binnen het vo uiteen van 0,1 procent (brug 3, havo 3 en vwo 3) tot 19,3 procent (vmbo uitbesteed aan vavo). Het grootste aantal vsv'ers (absoluut gezien) komt uit het vmbo 3-4 (1.855 vsv'ers), het kleinste aantal vsv'ers uit brug-3 (9 vsv'ers).

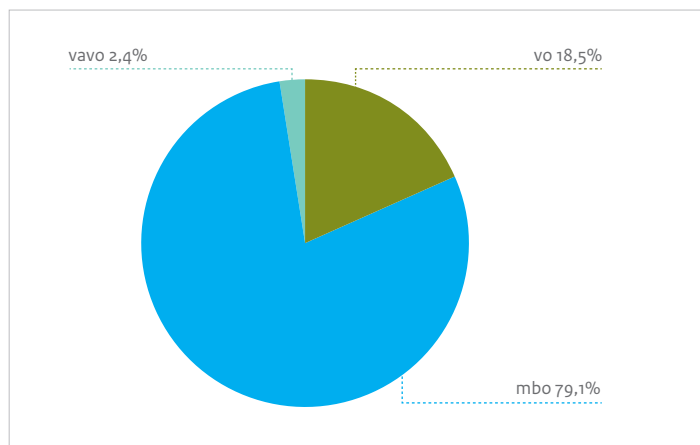
Vsv in het middelbaar beroepsonderwijs

Het percentage vsv loopt binnen het mbo uiteen van 3,0 procent (Bol4) tot 45,2 procent (Examenleerlingen mbo-1). Het grootste aantal vsv'ers (absoluut gezien) komt uit Bol2 (5.726), het kleinste aantal uit de groep Examenleerlingen mbo-1 (119).

Diplomakenmerken

Van de totale groep nieuwe vsv'ers heeft 61 procent een vmbo-diploma behaald en heeft 11 procent een mbo 1-diploma. 28 procent van de nieuwe vsv'ers heeft geen diploma behaald. Van de jongeren die zonder startkwalificatie het mbo verlaten, heeft 13,5 procent wel een mbo 1-diploma.

Figuur 2.26 Nieuwe vsv'ers naar onderwijssoort in 2012-2013

Tabel 2.28 Nieuwe vsv'ers naar onderwijsniveau (vo) in 2012-2013

Onderwijssoort		Deelnemers	Aantal vsv	vsv %
onderbouw	brug 1-2	343.453	634	0,2%
	lwoo 1-2	54.908	311	0,6%
	brug 3	6.297	9	0,1%
	havo 3	42.606	44	0,1%
	vwo 3	42.793	36	0,1%
vmbo bovenbouw	lwoo 3-4	45.915	879	1,9%
	vmbo 3-4	158.509	1.855	1,2%
	vm2	3.144	101	3,2%
	vmbo uitbesteed vavo	1.074	207	19,3%
havo/vwo bovenbouw	havo 4-5	109.093	570	0,5%
	vwo 4-6	117.139	297	0,3%
	havo uitbesteed vavo	4.448	178	4,0%
	vwo uitbesteed vavo	2.502	32	1,3%

Tabel 2.29 Nieuwe vsv'ers naar onderwijsniveau (mbo) in 2012-2013

Onderwijssoort		Deelnemers	Aantal vsv	vsv %
mbo niveau 1	Bol1	9.648	2.729	28,3%
	Bbl1	1.856	583	31,4%
	Examenleerling	263	119	45,2%
mbo niveau 2	Bol2	57.266	5.726	10,0%
	Bbl2	29.329	3.158	10,8%
	Examenleerling	1.714	302	17,6%
mbo niveau 3+4	Bol3	72.416	2.817	3,9%
	Bol4	180.765	5.352	3,0%
	Bbl3	24.864	813	3,3%
	Bbl4	7.715	274	3,6%
	Examenleerling	3.303	236	7,1%

Tabel 2.30 Nieuwe vsv'ers naar onderwijssoort en diplomakenmerken in 2012-2013

	Deelnemers 2012-2013	vsv met vmbo diploma 2012-2013	vsv met mbo1 diploma 2012-2013	vsv zonder Diploma 2012-2013	Aantal vsv 2012-2013	% vsv 2012-2013
Totaal	1.326.387	17.142	3.103	7.691	27.936	2,1%
vo	931.881	2.237	101	2.815	5.153	0,6%
mbo	389.139	14.532	2.993	4.584	22.109	5,7%
vavo	5.367	373	9	292	674	12,6%

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2012/13 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2012/13 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2012/13 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

2 Onderwijs algemeen

Persoonskenmerken vsv'ers

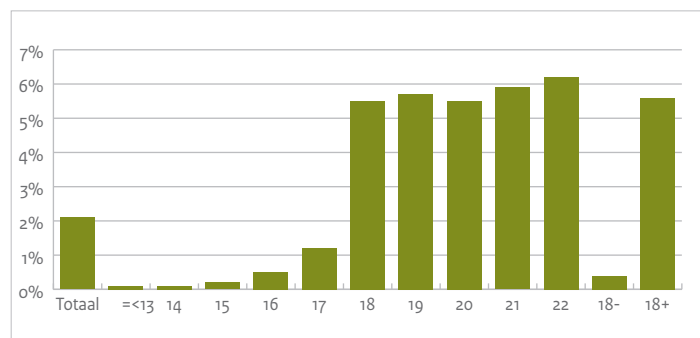
Geslacht en leeftijd

Binnen de totale groep nieuwe vsv'ers vormen jongens de meerderheid. Het vsv-percentage onder jongeren beneden 18 jaar ligt aanzienlijk lager dan het vsv-percentage van jongeren tussen 18 en 23 jaar (respectievelijk 0,4 procent en 5,6 procent). Over het algemeen geldt dat hoe hoger de leeftijd is, hoe hoger het vsv-percentage is.

Etniciteit

Van alle deelnemers is 22 procent allochtoon, terwijl 37 procent van de nieuwe vsv'ers allochtoon is. Het vsv-percentage onder niet-westerse allochtone jongeren ligt aanzienlijk hoger dan onder autochtonen (respectievelijk 3,8 en 1,7 procent).

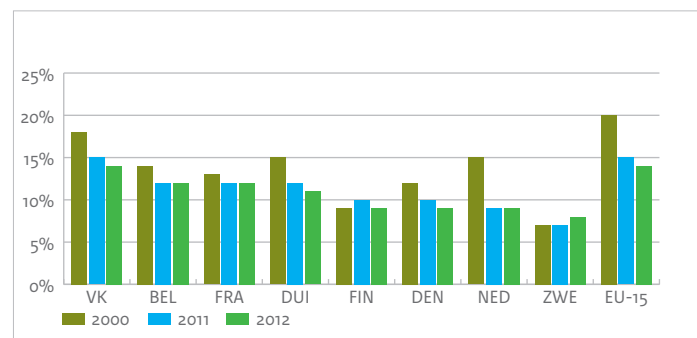
Figuur 2.27 Nieuwe vsv'ers naar leeftijd in 2012-2013

De Europese doelstelling en een internationale vergelijking

Nederland heeft het aandeel vsv'ers onder 18- tot 25-jarigen tussen 2000 en 2012 teruggebracht van 15,4 procent naar 8,8 procent. Het Nederlandse streven is om het aandeel vsv'ers onder 18- tot 25-jarigen in 2020 terug te dringen naar 8 procent of lager. Net als bij het aantal nieuwe vsv'ers per jaar bestaat ook het aandeel vsv'ers voor een groter deel uit jongens (7 procent tegenover ruim 10 procent). In 2012 was gemiddeld 13,7 procent van de jongeren in de EU-15 tussen de 18 en 25 jaar vsv'er. Gemiddeld over de 28 lidstaten van de EU was het aandeel voortijdig schoolverlaters net iets kleiner dan 13 procent (12,7 procent). (Bron: Eurostat).

Figuur 2.28 Ontwikkeling totale groep vsv'ers in Europa, in procenten

Tabel 2.31 Aantal vsv'ers en vsv % naar geslacht in 2012-2013

	Deelnemers	Aantal vsv	vsv%
Mannen	674.321	17.124	2,5%
Vrouwen	652.066	10.812	1,7%

Tabel 2.32 Aantal vsv'ers en vsv % naar etniciteit in 2012-2013

	Deelnemers	Aantal vsv	vsv%
Autochtoon	1.030.524	17.052	1,7%
Westerse allochtoon	79.226	2.197	2,8%
Niet-westerse allochtoon	215.146	8.228	3,8%
Onbekend	1.491	459	30,8%

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2012/13 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- De cijfers van 2012/13 zijn gebaseerd op voorlopige cijfers

Niet-bekostigd onderwijs

Afbakening niet-bekostigd onderwijs 17- tot 65-jarigen

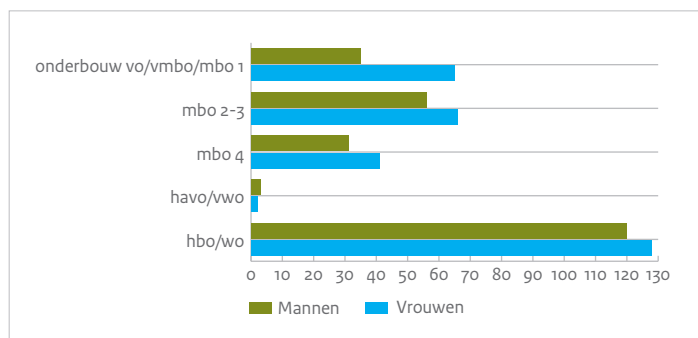
Niet-bekostigd onderwijs wordt niet gesubsidieerd door de ministeries van OCW en EZ. De kosten van de opleiding komen voor rekening van de burger die de opleiding volgt, van de werkgever of van de uitkeringsinstantie. Bij niet-bekostigd onderwijs moet vooral worden gedacht aan mondelinge deeltijdopleidingen aan een particulier instituut, schriftelijke cursussen of bedrijfsopleidingen. De lijst van opleidingen is lang. Een paar voorbeelden: een cursus Word of Excel, bloemschikken, een havo- of vwo-opleiding aan een commercieel opleidingsinstituut, taalcursussen, accountancy, SPD. Voor het bepalen van het aantal deelnemers aan het niet-bekostigd onderwijs worden zowel de Enquête Beroepsbevolking (EBB) als de onderwijsregistraties van het bekostigd onderwijs gebruikt. In de EBB wordt (op steekproefbasis) de deelname aan alle vormen van onderwijs waargenomen. Door koppeling van de EBB aan de onderwijsregistraties van bekostigd onderwijs kan het aantal deelnemers aan niet-bekostigd onderwijs worden afgeleid. In 2012 volgden ruim 1,2 miljoen mensen van 17 tot 65 jaar een opleiding in het niet-bekostigd onderwijs. Dit is 11,7 procent van de bevolking van die leeftijd. De relatieve deelname is de laatste jaren vrij constant. Ook in 2009 en 2011 bedroeg deze 11,7 procent; in 2010 was het aandeel met 11,5 procent maar iets lager.

Kenmerken van de opleidingen

Niet-bekostigd onderwijs kan worden getypeerd aan de hand van verschillende kenmerken. Zo deed 83 procent van de deelnemers in 2012 een werkgerelateerde opleiding, 34 procent volgde een bedrijfsopleiding van 6 maanden of korter, 15 procent een schriftelijke opleiding en 7 procent een voltijdse opleiding. Gemiddeld duurt een niet-bekostigde opleiding langer dan een half jaar, maar de diversiteit in lengte is groot: van een week of korter tot 3 jaar of langer.

Figuur 2.29 Deelname naar niveau van de opleiding

Niet-bekostigde opleidingen langer dan 6 maanden (X1000), 2012

Kenmerken van de deelnemers

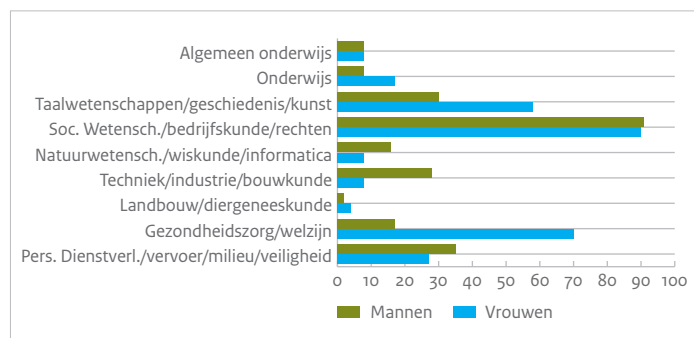
Niet-bekostigd onderwijs wordt vooral gevolgd door mensen tussen de 25 en 55 jaar. Jongeren onder de 25 jaar volgen vooral bekostigd onderwijs. Vrouwen namen in 2012 vaker deel aan niet-bekostigd onderwijs dan mannen. Mannen volgden iets vaker dan vrouwen een werkgerelateerde opleiding, met name bedrijfsopleidingen.

De meeste deelnemers volgden een opleiding op het niveau van het hoger onderwijs. Vrouwen volgden relatief vaker dan mannen een opleiding op het niveau van het vmbo. Bij mannen en vrouwen waren de opleidingen binnen het ISCED-cluster sociale wetenschappen/bedrijfskunde/rechten het meest populair. Vrouwen volgden daarnaast vaker een opleiding in gezondheidszorg & welzijn, terwijl mannen vaker voor de bèta-richtingen in de natuur en techniek kozen.

Deelname aan het niet-bekostigd onderwijs was het hoogst bij mensen die hoog zijn opgeleid. Van de bevolking van 17 tot 65 jaar met ten hoogste een vmbo-opleiding volgde in 2012 7½ procent een opleiding in het niet-bekostigd onderwijs, tegen 16½ procent van degenen die een afgeronde opleiding in het hoger onderwijs hadden genoten. Mensen met een baan van tenminste 12 uur per week volgen relatief vaker niet-bekostigd onderwijs dan werklozen en mensen die niet tot de beroepsbevolking behoren. De opleidingen die mensen uit de werkzame en werkloze beroepsbevolking volgden, waren voor het grootste deel werkgerelateerd (respectievelijk 88 en 82 procent). Mensen die niet tot de beroepsbevolking behoren (mensen zonder baan van minstens 12 uur die ook niet op zoek zijn naar een dergelijke baan) volgen vaker een voltijdopleiding. Dit zijn meestal jonge mensen.

Figuur 2.30 Deelname naar richting (ISCED) van de opleiding

Niet-bekostigde opleidingen langer dan 6 maanden (X1000), 2012

Tabel 2.33 Deelname aan niet-bekostigd onderwijs van bevolking van 17 - 64 jaar

	Aantal deelnemers (x 1.000)				Als perc. van bevolkingscategorie			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
Totaal	1.239	1.218	1.244	1.236	11,7	11,5	11,7	11,7
Mannen	615	584	614	599	11,5	11,0	11,6	11,3
Vrouwen	624	634	630	637	11,8	12,0	11,9	12,1
17-24 jaar	131	126	119	127	8,2	7,8	7,3	7,8
25-34 jaar	315	309	316	310	15,9	15,7	16,0	15,5
35-44 jaar	351	328	329	325	14,1	13,5	13,9	14,1
45-54 jaar	289	298	313	305	11,9	12,1	12,6	12,2
55-64 jaar	153	157	168	169	7,2	7,3	7,7	7,9
Autochtonen	988	973	990	970	11,8	11,6	11,9	11,7
Westerse allochtonen	122	119	121	130	12,1	11,7	11,9	12,5
Niet-westerse allochtonen	126	124	130	134	10,6	10,5	10,7	10,7
Vooropleiding onderbouw vo/vmbo/mbo 1	196	194	225	223	6,3	6,4	7,3	7,5
Vooropleiding mbo 2-3	158	146	140	141	10,3	10,0	10,1	9,6
Vooropleiding mbo 4	247	241	230	216	13,2	12,7	12,5	11,9
Vooropleiding havo/vwo	117	120	144	137	11,2	11,1	12,2	11,9
Vooropleiding hbo/wo	513	510	499	512	17,2	16,6	16,4	16,5
Werkzame beroepsbevolking	1.032	1.016	1.047	1.035	13,9	13,8	14,2	14,1
Werkloze beroepsbevolking	41	44	39	50	11,2	10,7	9,6	10,1
Niet-beroepsbevolking	165	158	158	150	5,9	5,6	5,6	5,5

Bron

CBS

Toelichting

- De cijfers over 2012 zijn voorlopig

Tabel 2.34 Deelnemers aan enkele soorten niet-bekostigd onderwijs, 2012

	Totaal	w.v. in procenten van aantal deelnemers			
	(x 1.000)	voltijd	schriftelijk	bedrijfsopleiding	werkgerelateerd
Totaal deelnemers	1.236	7	15	34	83
Mannen	599	7	15	38	85
Vrouwen	637	6	15	30	82
17-24 jaar	127	39	13	17	54
25-34 jaar	310	7	17	30	85
35-44 jaar	325	2	16	37	89
45-54 jaar	305	1	14	41	89
55-64 jaar	169	x	11	37	81
Autochtonen	970	6	14	36	84
Westerse allochtonen	130	8	15	29	81
Niet-westerse allochtonen	134	13	16	24	81
Vooropleiding onderbouw vo/vmbo/mbo 1	223	12	15	26	77
Vooropleiding mbo 2-3	141	4	17	44	88
Vooropleiding mbo 4	216	3	15	44	89
Vooropleiding havo/vwo	137	18	17	18	72
Vooropleiding hbo/wo	512	4	14	34	86
Werkzame beroepsbevolking	1.035	4	14	40	88
Werkloze beroepsbevolking	50	8	24	-	82
Niet-beroepsbevolking	150	26	15	-	53

Bron

CBS

Toelichting

- Alleen bij opleidingen die korter zijn dan 6 maanden is gevraagd of het een bedrijfsopleiding is
- De cijfers over 2012 zijn voorlopig

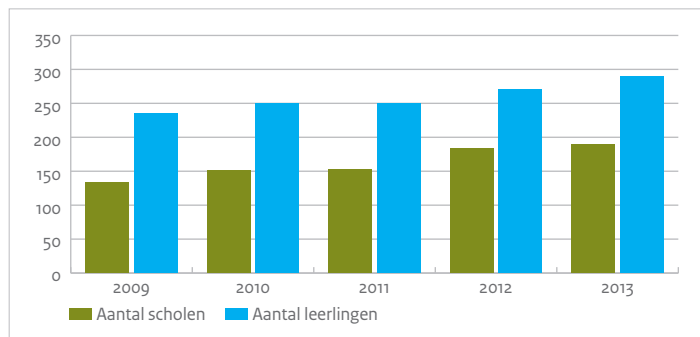
Mobiliteit primair, voortgezet en beroepsonderwijs

Internationalisering in het primair en voortgezet onderwijs

In het primair en voortgezet onderwijs vindt de mobiliteit van docenten en leerlingen voor het grootste deel plaats binnen het nationale programma Bios (Bevordering Internationale Oriëntatie en Samenwerking) dat door het ministerie van OCW wordt bekostigd. Hiervoor is een bedrag van ongeveer 3 miljoen euro op jaarbasis beschikbaar.

Binnen de - budgettaire- Europese programma's staan de internationale schoolpartnerschappen centraal met een belangrijke rol voor ICT, naast de nodige fysieke mobiliteit van leerlingen en docenten. Deze zijn vanaf 2007 t/m 2013 gebundeld binnen het Europese Leven Lang Leren Programma (LLP). Erasmus+ is het vervolgprogramma van het Europese programma LLP. Binnen het primair onderwijs daalt de uitgaande mobiliteit van leerlingen. Bij leraren was dit ook het geval. De mobiliteit van leerlingen in het voortgezet onderwijs neemt in aantallen licht toe sinds 2007. Vanaf 2011 is er weer een daling zichtbaar. Het aantal scholen met vroeg vreemdetalenonderwijs is in 2013 gestegen naar 1.073. Het aantal scholen en leerlingen in het voortgezet onderwijs met tweetalig onderwijs is de afgelopen jaren weer flink gestegen.

Figuur 2.31 Voortgezet tweetalig onderwijs
Leerlingen aantallen x 100

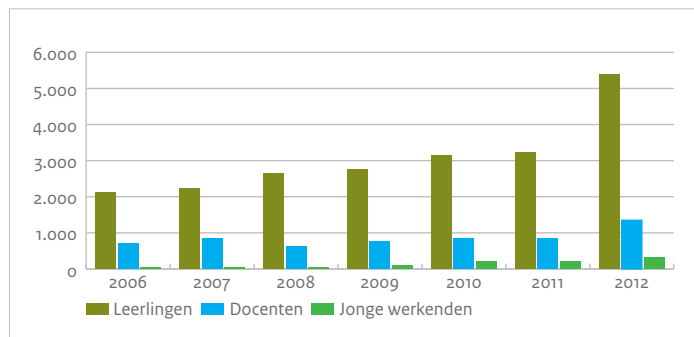

Internationalisering in beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Het overgrote deel van de geregistreerde mobiliteit komt voor de rekening van het Leonardo da Vinci programma, vanaf 2014 ondergebracht binnen het Erasmus+ programma waarmee tot 2020 een sterk oplopend budget zal zijn gemoeid; ook voor het mbo. In 2012 is het aantal leerlingen dat in dit kader een bezoek aan het buitenland brengt sterk gegroeid ten opzichte van 2011. Voor de leerlingen is Spanje hierin als bestemming veruit het meest populair. Daarnaast zijn het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en België populaire bestemmingslanden. Voor docenten zijn Duitsland, Malta, Turkije en het Verenigd Koninkrijk erg intrek.

In het Duits-Nederlandse BAND-project nam het aantal leerling-uitwisselingen in 2012 af, van 129 in 2011, naar 104 in 2012. Ook de docentenbezoeken laten een daling zien, van 44 in 2011 naar 31 in 2012. Mede gelet op de komst van het nieuwe Erasmus+ - programma, is het BAND-programma op Duits initiatief stopgezet met ingang van 2014; de Nederlandse bijdrage is afgeboekt in het kader van de subsidietaakstelling van OCW.

Figuur 2.32 Aantal deelnemers (bve) aan Leonardo da Vinci programma

Tabel 2.35 Aantal leerlingen in het buitenland

	2008	2009	2010	2011	2012
Primair onderwijs	2.321	1.872	1.544	1.391	1.194
Voortgezet onderwijs	21.823	22.919	23.039	22.348	19.585
Lerarenopleidingen, Bios-stages	576	727	-	424	423
Totaal	24.720	25.518	24.583	24.163	21.202

Tabel 2.36 Aantal docenten naar het buitenland

	2008	2009	2010	2011	2012
Primair onderwijs	1.690	1.351	1.160	1.504	932
Voortgezet onderwijs	5.296	7.016	5.644	4.138	2.963
Lerarenopleidingen, Bios-stages	572	46	496	48	9
Totaal	7.558	8.413	7.300	5.690	3.904

Tabel 2.37 Aantal scholen en leerlingen die deelnemen aan bijzondere vormen van taalonderwijs

Jaar	Basisonderwijs			Voortgezet onderwijs				
	Vroeg vreemdetalenonderwijs		Elos	Tweetalig onderwijs		Versterkt talenonderwijs		Elos
	aantal scholen	aantal leerlingen	aantal scholen	aantal scholen	aantal leerlingen	aantal scholen	aantal leerlingen	aantal scholen
2009	308	30.500	.	133	23.500	73	7.300	33
2010	504	50.000	.	151	25.000	71	18.000	36
2011	645	64.500	11	152	25.000	79	32.000	36
2012	860	130.000	7	183	27.000	87	38.300	40
2013	1.073	160.000	19	189	29.000	99	43.274	40

Tabel 2.38 Aantal deelnemers Leonardo da Vinci programma (beroepsonderwijs)

	2008	2009	2010	2011	2012
Leerlingen	2.644	2.761	3.144	3.240	5.392
Docenten	634	762	844	838	1.350
Jonge werkkenden	38	96	213	215	328
Totaal	3.316	3.619	4.201	4.293	7.070

Tabel 2.39 Aantal uitwisselingen van leerlingen en docenten in BAND projecten (beroepsonderwijs)

	2008	2009	2010	2011	2012
Leerlingen	97	127	132	129	104
Docenten	19	29	60	44	31

Bron

Europees Platform, 2012

Toelichting

- Bios staat voor bevordering internationale oriëntatie en samenwerking

Bron

Europees Platform, 2012

Bron

Europees Platform, 2013

Toelichting

- Vroeg vreemdetalenonderwijs wordt gegeven vanaf groep 1 in het Engels, Frans, Duits en Spaans. Leerlingen aantallen zijn schattingen
- Elos-First steps' voor het basisonderwijs is gestart in 2011
- Tweetalig onderwijs wordt gegeven in het Nederlands en Engels (op 2 scholen Duits) op vwo, havo en vmbo afdelingen.
- Versterkt talenonderwijs wordt gegeven in het Engels, Frans en Duits op vwo, havo en vmbo scholen. Leerlingen aantallen zijn t/m 2009 te laag ingeschat, binnen scholen worden ieder jaar meer leerlingen bereikt.
- 'Elos-grensverleggend onderwijs': scholen met een Europese en internationale oriëntatie en versterkt talenonderwijs

Bron

CINOP, 2013

Bron

CINOP, 2013

Mobiliteit hoger onderwijs

Internationalisering in het hoger onderwijs

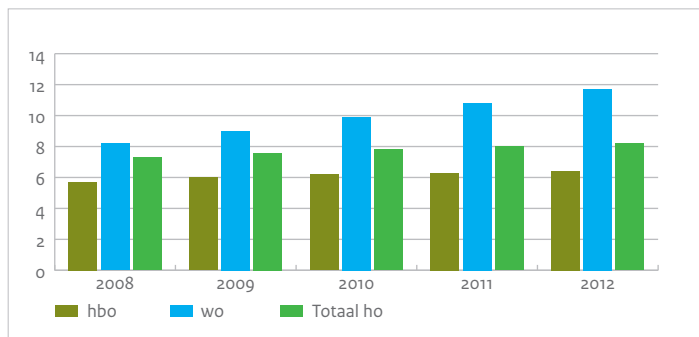
Internationalisering draagt bij aan de kwaliteit van ons hoger onderwijs, en het onderzoek en onze wetenschap. Een hoge kwaliteit is het beste middel ter versterking van de internationale reputatie. Immers, de concurrentie om de kenniswerker op de arbeidsmarkt neemt steeds meer toe, de Nederlandse arbeidsmarkt wordt steeds meer internationaal en de concurrentie met buitenlandse instellingen wordt steeds groter.

Studentenmobiliteit is een belangrijke indicator voor internationalisering. Een volledig beeld van de mondiale studentenmobiliteit is er niet, maar op deelaspecten is het wel mogelijk een beeld te schetsen. Hiertoe onderscheiden we diplomamobiliteit, gericht op het voltooien van een studie in het buitenland en studiepuntmobiliteit, met als doel de studie thuis te verrijken met buitenlandse studie- of stage-ervaring (meestal in ruil voor studiepunten).

Uitgaande diplomamobiliteit

In het jaar 2010/11 gingen er ruim 20.000 studenten naar het buitenland (OESO-gerelateerde landen) om een hele studie daar te behalen. Dit is maar liefst 31 procent meer dan in het schooljaar 2008/09. Vooral het Verenigd Koninkrijk en België waren populair. In de top bestemmingslanden staan ook de Verenigde Staten en Duitsland. Met ingang van het schooljaar 2007/08 is studiefinanciering wereldwijd mee neembaar. In 2012/13 maakten ruim 9 duizend studenten hiervan gebruik.

Figuur 2.33 Relatieve ontwikkeling aantal buitenlandse studenten in hbo, wo en totaal ho (in procenten t.o.v. alle studenten)

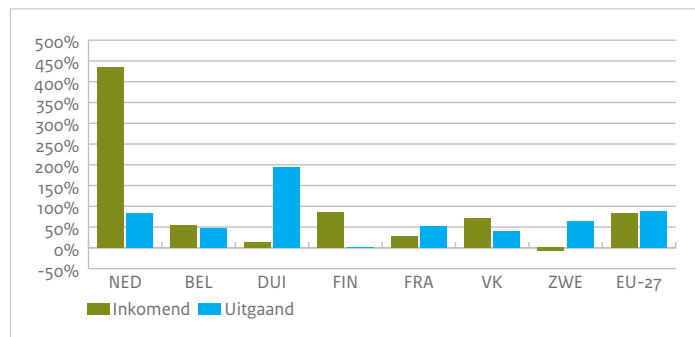
Inkomende diplomamobiliteit

Het aantal buitenlandse studenten dat voor een diploma in Nederland studeert, steeg tussen 2008/2009 en 2012/13, van bijna 43.000 tot ruim 58.000. De stijging in het wetenschappelijk onderwijs is groter dan in het hbo over de jaren heen (stijging van ongeveer 10.000 tegenover 5.000). De trend waarbij het aantal buitenlandse studenten steeds sneller toeneemt, is sinds begin jaren '90 waarneembaar. Ten opzichte van de totale studentenpopulatie in het hoger onderwijs bedraagt het aandeel buitenlandse studenten in 2012/13, 8,8 procent. In 2008/09 bedroeg het aandeel buitenlandse studenten in Nederland nog 7,1 procent en dit aandeel is sindsdien gestegen. Overigens zien we dat in alle EU landen sprake is van een toename van het aandeel buitenlandse studenten. Hiermee neemt ook de concurrentie om studenten in de wereld toe. De meeste studenten die naar Nederland komen, zijn afkomstig uit Duitsland. Daarnaast staan China, België, Griekenland en Bulgarije in de top 5 van herkomstlanden.

Studiepuntmobiliteit

Wat studiepuntmobiliteit betreft, is het meest bekend over uitgaande mobiliteit. Dit wordt o.a. door het Research Instituut voor Onderwijs en Arbeidsmarkt gemeten onder afgestudeerden, 1,5 jaar na het behalen van hun diploma. De afgelopen jaren schommelt het percentage afgestudeerden die aangeven buitenlandervaring te hebben opgedaan gedurende de studie tussen de 22 en 23 procent. Het percentage ligt nu op 22,2 procent.

Figuur 2.34 Relatieve toe- of afname aantallen inkomende en uitgaande diplomabiole studenten, van en naar EU landen, 2000-2011

Tabel 2.40 Nederlandse studenten in het buitenland voor een diploma

	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Aantal studenten, totaal	15.984	19.956	20.870	--	--
Aantal studenten, door NL gefinancierd	6.431	7.440	7.938	8.622	9.052
Als % van totale inschrijving in Nederland	1,07	1,17	1,21	1,29	1,37

Bron

OESO, EAG 2013, webtabel C4.7
Nuffic: Internationalisering in beeld
uitgaande mobiliteit overzicht 2013

Tabel 2.41 Buitenlandse studenten in het bekostigd Nederlandse ho

	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13
Aantal buitenlandse studenten, totaal	42.663	47.944	52.523	56.674	58.453
Aantal buitenlandse studenten in hbo	23.711	25.952	27.680	29.031	29.233
Aantal buitenlandse studenten in wo	18.952	21.992	24.843	27.643	29.220
Als % van totale inschrijving in Nederland	7,1	7,6	8,0	8,5	8,8
Als % van hbo inschrijving in Nederland	6,2	6,4	6,7	6,9	6,9
Als % van wo inschrijving in Nederland	8,6	9,5	10,3	11,3	12,2

Bron

Nuffic

Tabel 2.42 Mobiele studenten, ingeschreven in het Nederlandse ho

	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Aantal studenten, totaal	30.052	23.674	27.964	34.379	52.565
Als % van de totale inschrijving	5,0	3,7	4,3	5,2	7,8

Bron

CBS

Toelichting

- De studenten met vooropleiding 'onbekend' zijn ook meegenomen in deze berekening vanaf 2011/12

Tabel 2.43 Mobiliteit van ho studenten binnen Europa (aantal inkomende en uitgaande studenten, x 1.000)

	NED	BEL	DUI	FIN	FRA	VK	ZWE	EU-27
Instream uit EU-27, EER en kandidaat EU 2000	7,8	22,5	101,0	2,2	38,0	113,4	14,2	371,0
2011	41,7	34,4	114,8	4,1	48,8	195,4	13,0	684,0
Uitstroom naar EU-27 uit EU, EER en kandidaat EU 2000	9,3	7,8	34,1	8,6	34,6	11,0	8,9	325,4
2011	16,9	11,4	100,4	8,8	52,4	15,3	14,5	612,9

Bron

Eurostat, 2011

Toelichting

- BEL is exclusief Duitssprekend, DUI is exclusief promovendi, voor 2005 exclusief deeltijdstudenten, VK trendbreuk na 2005
- Cijfers op basis van registratie van buitenlandse studenten door het gastland

Tabel 2.44 Percentage uitgaande studiepuntmobiliteit, ho, hbo en wo afgestudeerden

	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11
Percentage van afgestudeerden ho	23,1	23,2	22,0	21,6	22,2
Percentage van afgestudeerden hbo	20,2	21,5	19,9	20,5	21,4
Percentage van afgestudeerden wo	29,1	26,6	26,6	23,7	23,7

Tabel 2.45 Top 5 inkomende en uitgaande diplomamobiliteit (aantallen studenten)

Inkomende mobiliteit 2012/13		Uitgaande mobiliteit 2009/10	
Duitsland	24.620	Verenigd Koninkrijk	6.284
China	4.516	België	5.694
België	2.225	Verenigde Staten	1.798
Griekenland	1.895	Duitsland	1.549
Bulgarije	1.632		

Bron

Nuffic: Internationalisering in beeld
uitgaande mobiliteit overzicht 2013

Bron

Nuffic: Internationalisering in beeld
uitgaande mobiliteit overzicht 2013
OCW (DUO)

3 Primair onderwijs

Stelsel en financiën po

Stelsel

Het primair onderwijs omvat het basisonderwijs (bao), het speciaal basisonderwijs (sbao) en het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so).

Basisonderwijs is bedoeld voor alle kinderen van circa 4 tot en met 12 jaar.

Speciaal basisonderwijs is bedoeld voor kinderen van wie vaststaat dat een zodanige orthopedagogische of orthodidactische benadering nodig is, dat zij althans gedurende enige tijd op een speciale school voor basisonderwijs worden opgevangen.

Het (voortgezet) speciaal onderwijs bestaat uit twee schooltypen: speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs (vso). Beide schooltypen zijn onderverdeeld naar een aantal onderwijssoorten op basis van de soort handicap of onderwijsbelemmering van de leerlingen. Zie voor meer informatie hierover de paragraaf passend onderwijs in hoofdstuk 2.

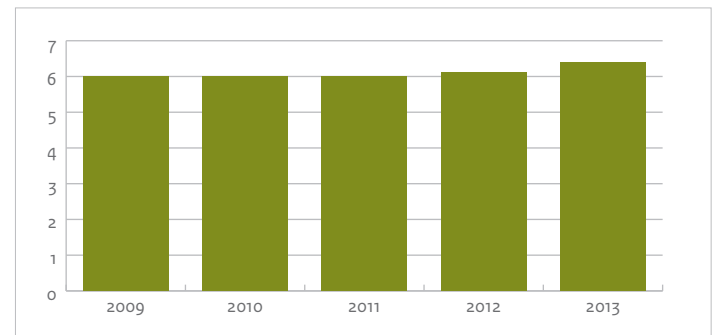
Financiën

Per 1 augustus 2006 is de lumpsumbekostiging in het primair onderwijs ingevoerd. Het bevoegd gezag van een school/scholen ontvangt één budget voor personele en materiële uitgaven en mag zelf uitmaken waaraan dit wordt besteed.

De rijksuitgaven per leerling in het po bedroegen in 2013 zo'n 6.400 euro. De gemiddelde rijksuitgaven per leerling in het primair onderwijs zijn onder invloed van een aantal factoren de laatste jaren gestegen. Er zijn extra middelen beschikbaar gesteld voor beleidsintensiveringen, het budget is bijgesteld voor loon- en prijsontwikkelingen en de indicaties voor (v)so en leerlinggebonden financiering zijn toegenomen.

Daarnaast zijn de uitgaven in 2013 nog eens extra verhoogd in vergelijking tot de uitgaven in voorgaande jaren. Dit wordt veroorzaakt door de eenmalige extra middelen in het kader van het Nationaal Onderwijsakkoord en de Begrotingsafspraken 2014.

Figuur 3.1 OCW-uitgaven per leerling
Bedragen (x € 1.000), prijspeil 2013

Tabel 3.1 Financiële kerncijfers primair onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven po	9.562,3	9.466,2	9.549,5	9.746,7	10.166,8
Bekostiging	9.085,3	9.101,3	9.105,4	9.234,7	9.622,1
Subsidies	127,7	129,5	132,4	121,5	132,1
Opdrachten	10,0	15,0	15,0	16,7	9,2
Bijdrage aan agentschappen	36,3	31,9	26,7	33,7	33,5
Bijdrage aan ZBO's/RWT's	8,7	9,2	9,0	9,1	8,7
Bijdrage aan medeoverheden	294,3	179,4	261,0	331,0	361,2
Bijdrage aan begrotingsfondsen/sociale fondsen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal ontvangsten po	61,4	45,0	20,7	52,4	39,9
B) OCW-uitgaven per leerling (x € 1.000)					
po	5,7	5,7	5,8	6,0	6,4

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- OCW-uitgaven, uitgedrukt per leerling: totaal uitgaven po, exclusief bijdragen aan ZBO's/RWT's en agentschappen, gedeeld door aantal leerlingen op peildatum 1 oktober
- OCW-uitgaven, uitgedrukt per leerling 2013: Deze uitgaven zijn aanzienlijk hoger dan de uitgaven in voorgaande jaren. Dit wordt veroorzaakt door de eenmalige extra middelen in het kader van het Nationaal Onderwijsakkoord en de Begrotingsafspraken 2014.
- De apparaatskosten staan vanaf 2012 niet meer bij het beleidsartikel, maar worden in één post berekend
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

3 Primair onderwijs

Financiën van instellingen po

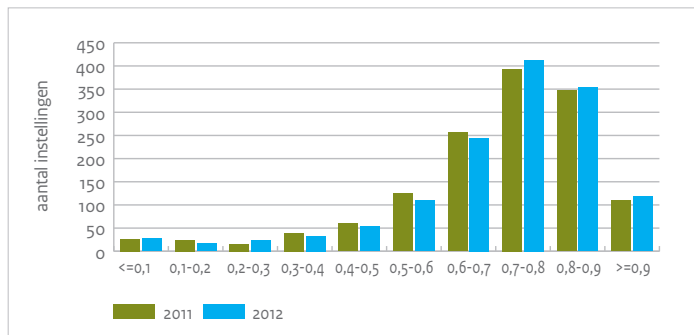
Financiële positie PO

Deze financiële gegevens van het totale po-veld zijn een optelling van de jaarrekeninggegevens van alle po-besturen, inclusief het speciaal onderwijs, de regionale expertisecentra en de samenwerkingsverbanden Weer Samen Naar School. Voor de berekening van de kengetallen is gebruik gemaakt van deze opgetelde financiële gegevens.

Resultaat

Het totaal resultaat (exploitatie uit gewone bedrijfsvoering) is voor het eerst sinds 2008 weer positief met een waarde van € 30,5 miljoen. De verbetering die in de cijfers over 2011 voor het eerst zichtbaar werd is doorgezet in 2012. Het positieve resultaat van alle po-besturen bij elkaar opgeteld komt deels voort uit dalende lasten en deels uit toenemende baten. Het saldo financiële baten en lasten is toegenomen in 2012.

Figuur 3.2 Solvabiliteit van po-instellingen
Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Financiën van instellingen po

Solvabiliteit

De solvabiliteit geeft weer of een bestuur op de langere termijn aan haar financiële verplichtingen kan voldoen. De waarde van de solvabiliteit is met 0,7 gelijk aan de waarde in 2011. Deze waarde is al enige jaren stabiel en ligt ruim boven de signaleringswaarde van 0,3 die de inspectie hanteert.

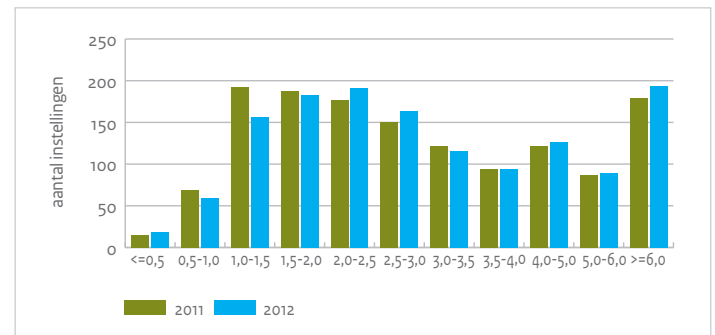
Liquiditeit

De liquiditeit geeft aan in welke mate een instelling op korte termijn geld kan vrijmaken om kortlopende schulden te betalen. De dalende lijn die de liquiditeit de afgelopen jaren volgde is in 2012 omgezet in een stijgende lijn. De waarde in het jaar 2012 bedraagt 2,10 tegenover 2,04 in 2011. Ook de waarde van de liquiditeit ligt boven de door de inspectie gehanteerde signaleringswaarde van 1.

Rentabiliteit

De rentabiliteit geeft aan in hoeverre de inkomsten en uitgaven van een instelling elkaar in evenwicht houden. De rentabiliteit, in procenten, wordt berekend door het totaal resultaat te delen door de totale baten (inclusief de rentebaten) en te vermenigvuldigen met honderd. Idealiter zijn de kosten en opbrengsten over meerdere jaren met elkaar in evenwicht en is de rentabiliteit over meerdere jaren gemiddeld nul. Het positieve resultaat over 2012 betekent een verbetering van de rentabiliteit, die in 2012 op een waarde van 0,3% uitkomt.

Figuur 3.3 Liquiditeit van po-instellingen
Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 3.2 Balans- en exploitatiegegevens van po-instellingen

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7
Liquiditeit (current ratio)	2,5	2,2	2,1	2,0	2,1
Rentabiliteit (in procenten)	0,6	-0,2	-1,2	-1,1	0,3
B) Gecumuleerde balans po-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	4.723,4	4.813,8	4.739,9	4.575,7	4.620,1
Vaste activa	1.608,0	1.714,4	1.791,6	1.788,8	1.762,5
waarvan materiële vaste activa	1.073,1	1.201,4	1.284,6	1.327,7	1.376,1
Vlottende activa	3.115,4	3.099,3	2.948,4	2.786,9	2.857,6
waarvan liquide middelen	2.119,4	2.122,6	1.987,5	1.880,1	1.996,8
Totaal passiva	4.723,4	4.813,8	4.739,9	4.575,7	4.620,1
Eigen vermogen	2.703,9	2.680,1	2.798,3	2.695,5	2.712,9
Voorzieningen	683,4	691,8	447,6	441,4	462,6
Langlopende schulden	64,6	63,4	73,0	69,4	86,9
Kortlopende schulden	1.271,5	1.378,4	1.421,0	1.369,5	1.357,7
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen po-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	9.416,2	9.926,6	9.985,8	9.975,6	10.028,3
Rijksbijdragen OCW	8.518,3	9.028,3	9.069,7	9.065,2	9.131,0
Overige overheidsbijdragen	316,6	321,1	322,2	304,7	317,7
Lesgelden	0,8	0,5	0,5	0,4	0,0
Baten werk i.o.v. derden	7,0	10,7	7,5	8,8	9,0
Overige baten	573,4	565,9	585,9	596,5	570,6
Lasten	9.424,6	10.041,6	10.162,2	10.128,2	10.057,9
Personele lasten	7.699,9	8.208,3	8.302,3	8.246,6	8.177,3
Afschrijvingen	177,8	195,1	206,4	214,8	222,9
Huisvestingslasten	549,9	633,4	630,4	626,9	630,6
Overige instellingslasten	997,0	1.004,8	1.023,2	1.039,9	1.027,0
Saldo baten en lasten	-8,4	-115,0	-176,4	-152,6	-29,6
Saldo financiële baten en lasten	69,0	96,9	60,8	47,0	61,1
Resultaat	60,6	-18,2	-115,6	-105,5	31,5
Belastingen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Resultaat deelnemingen	0,0	0,0	0,0	-0,6	-0,1
Resultaat na belastingen	60,6	-18,2	-115,6	-106,1	31,4
Aandeel derden in resultaat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Netto resultaat	60,6	-18,2	-115,6	-106,1	31,4
Buitengewoon resultaat	0,7	3,9	0,2	0,1	-0,9
Totaal resultaat	61,3	-14,3	-115,4	-106,0	30,5

Bron

OCW (DUO): Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- Jaarrekeninggegevens van alle po-instellingen, zoals elektronisch aangeleverd aan OCW (DUO), inclusief SBO, WEC en SWV
- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat / totale baten + rentebaten
- B) De balansgegevens 2007 zijn niet helemaal in evenwicht. De verklaring van OCW (DUO) is: In de totaalcijfers zijn enkele gemeentelijke instellingen opgenomen, die een balans hebben aangeleverd die niet in evenwicht is, omdat de jaarrekening onderdeel uitmaakt van de jaarrekening van de gemeente
- C) In de post 'Overige overheidsbijdragen' zijn bijdragen en subsidies van andere overheidsinstellingen dan OCW opgenomen
- C) Het resultaat is berekend uit de som van het 'Saldo baten en lasten', het 'Saldo financiële baten en lasten' en het 'Buitengewoon resultaat', verminderd met het 'Aandeel derden'
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

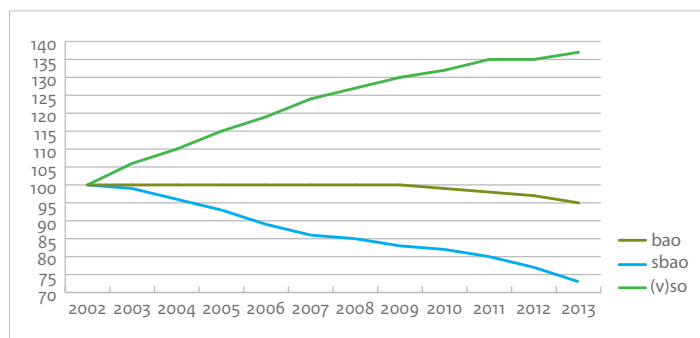
3 Primair onderwijs

Leerlingen po

Aantallen

In 2013 is het totaal aantal leerlingen in het primair onderwijs 1586.200. Dit zijn 22.400 leerlingen minder dan in 2012. In het basisonderwijs (bao) zijn er ongeveer 21.300 leerlingen minder (-1,4 procent) ten opzichte van 2012. De daling in het basisonderwijs is voor een groot deel te verklaren door de trend van een dalend aantal geboorten en een afnemende immigratie. In het speciaal basisonderwijs (sba) en het speciaal onderwijs (so) zijn de leerlingenaantallen met 4,5% gedaald (respectievelijk circa 1.800 leerlingen in het sba en circa 1500 in het so). Er gaan ongeveer 38.100 leerlingen naar het speciaal basisonderwijs en 31.800 naar het speciaal onderwijs. Naar het voortgezet speciaal onderwijs gaan circa 39.300 leerlingen. Dat is een toename van ruim 2.200 leerlingen (6,1 procent) ten opzichte van 2012. Het aantal leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs vertoont een stijgende trend. Dit is een effect van een toenemend aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs en een stijgend aandeel geïndiceerde zorgleerlingen in het voortgezet onderwijs.

Figuur 3.4 Aantal leerlingen bao, sba en so
Index met 2002 = 100

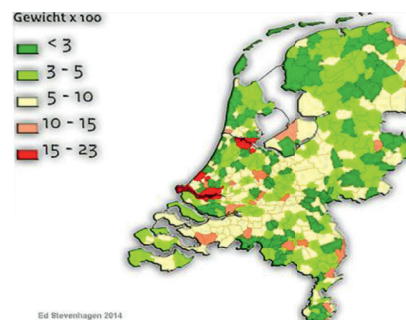
Gewichten

In het basisonderwijs krijgen leerlingen met een potentiële onderwijsachterstand een leerlinggewicht. Dit leerlinggewicht hangt af van het opleidingsniveau van de ouders van de leerling. Het gewicht is een bekostigingsfactor voor de bekostiging van het basisonderwijs.

Er wordt gewerkt met twee gewichten: een gewicht van 0,3 voor leerlingen met ouders die maximaal lbo/vbo hebben en een gewicht van 1,2 voor leerlingen van wie één ouder maximaal basisonderwijs als opleidingsniveau heeft en de andere ouder maximaal lbo/vbo.

In 2013 zijn er ongeveer 87.400 leerlingen met gewicht 0,3 en ongeveer 73.800 leerlingen met een gewicht van 1,2. Het aantal leerlingen met een gewicht neemt af. Niet alleen absoluut (zo'n 8.500 leerlingen minder met gewicht 0,3 en ca. 4.300 leerlingen minder met gewicht 1,2 ten opzichte van 2012) maar ook relatief. In 2009 had 13,1 procent van alle leerlingen in het basisonderwijs een gewicht. Dit aandeel is geleidelijk gedaald tot ongeveer 10,9 procent in 2013.

Figuur 3.5 Gemiddeld leerlingengewicht basisonderwijs
Per gemeente, 2013

Tabel 3.3 Kerncijfers leerlingen primair onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Aantal leerlingen (x 1.000)					
Totaal po	1.659,2	1.647,0	1.629,8	1.608,6	1.586,2
Totaal bao + sbao + (v)so	1.658,7	1.646,6	1.629,4	1.608,2	1.585,8
bao + sbao + so	1.625,3	1.611,9	1.593,4	1.571,1	1.546,5
bao	1.547,8	1.534,9	1.517,4	1.497,8	1.476,5
sbao	43,3	42,8	41,8	39,9	38,1
so	34,2	34,2	34,2	33,3	31,8
vso	33,4	34,6	35,9	37,1	39,3
bao-trekkende bevolking	0,5	0,4	0,4	0,4	0,4
B) Procentuele verdeling aantal leerlingen					
bao	95,2	95,2	95,2	95,3	95,5
sbao	2,7	2,7	2,6	2,5	2,5
so	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1
C) Aantal leerlingen basisonderwijs naar gewicht (x 1.000)					
Totaal	1.547,8	1.534,9	1.517,4	1.497,8	1.476,5
Geen	1.344,3	1.338,5	1.330,8	1.323,9	1.315,4
0,3	117,2	111,7	104,2	95,9	87,4
1,2	86,3	84,7	82,3	78,1	73,8
D) Aandeel leerlingen basisonderwijs naar gewicht (in procenten)					
Geen	86,9	87,2	87,7	88,4	89,1
0,3	7,6	7,3	6,9	6,4	5,9
1,2	5,6	5,5	5,4	5,2	5,0

Bron

OCW (DUO: Leerlingentellingen),
m.u.v. bao 2010 o.b.v.
referentieraming OCW

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Voor gewichtenregeling in het basisonderwijs zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C
- Trekkende bevolking bestaat uit varende kleuters en rijdende scholen

Stromen po

Stromen

De instroom van kinderen in het basisonderwijs neemt over de jaren heen af. In het basisonderwijs stroomden in 2013 ruim 190.000 kinderen in. In 2009 waren dat er nog circa 200 duizend. Een daling van circa 5 procent.

De instroom vanuit het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs is 6.900 leerlingen in 2013. Dit is een daling van 16 procent ten opzichte van 2009. Ook stroomden in 2013 zo'n 900 leerlingen die nog niet eerder onderwijs hebben genoten het speciaal basisonderwijs in. Deze instroom is iets lager dan het jaar ervoor. De meeste verwijzingen van leerlingen van het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs vinden plaats vanuit de leerjaren 3, 4 en 5.

De meeste leerlingen die het speciaal onderwijs instromen komen of uit het basisonderwijs of ze hebben nog niet eerder onderwijs genoten. In 2013 ging het om 3.700 leerlingen uit het basisonderwijs. Dat is vergelijkbaar met de instroom in de jaren 2009 t/m 2011. Er kwamen in 2013 2.600 leerlingen in het speciaal onderwijs die nog niet eerder onderwijs hebben genoten. Dat is vergelijkbaar met het jaar ervoor.

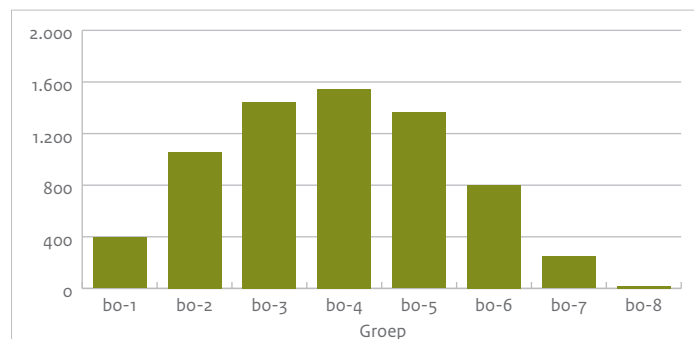
De leerlingenstromen uit het (speciaal) basisonderwijs en speciaal onderwijs naar het voortgezet speciaal onderwijs zijn in 2013 iets gedaald. De meeste leerlingen kwamen van het speciaal onderwijs. In 2013 waren het er 5.400 en dat is een stijging van 26 procent in vergelijking met 2012.

Dit wordt mede veroorzaakt doordat leerlingen ouder dan 14 jaar niet meer op het speciaal onderwijs worden ingeschreven.

De terugverwijzing van het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs naar het basisonderwijs is de afgelopen jaren vrij stabiel. In 2013 ging het om ongeveer 900 leerlingen.

Er is ook een kleine stroom van terugverwijzingen naar het speciaal basisonderwijs vanuit het speciaal onderwijs. In 2013 ging het om 800 leerlingen, een daling van 3,6 procent ten opzichte van 2012.

Figuur 3.6 Verwijzingen naar sbao
Naar groep, 2012

Tabel 3.4 In- en doorstroom in het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)

		2009	2010	2011	2012	2013
Herkomst	Bestemming					
sbao	bao	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2
so		0,7	0,7	0,7	0,7	0,8
Geen onderwijs		199,7	193,1	189,6	190,3	190,5
bao	sbao	8,2	8,0	7,7	7,0	6,9
so		0,8	0,9	0,9	0,8	0,8
Geen onderwijs		0,8	0,8	1,0	1,0	0,9
bao	so	3,6	3,6	3,8	3,5	3,7
sbao		1,0	0,8	0,8	0,8	0,9
(s)vo		0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Geen onderwijs		2,5	2,8	2,9	2,6	2,6
bao	vso	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8
sbao		0,5	0,5	0,6	0,6	0,5
so		3,9	4,0	4,2	4,3	5,4
(s)vo		3,1	3,6	3,9	4,0	4,1
Geen onderwijs		0,4	1,1	0,8	0,7	0,7

Tabel 3.5 Uitstroom uit het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)

		2009	2010	2011	2012	2013
Herkomst	Bestemming					
bao	vo	174,7	180,5	186,7	190,1	191,5
	Geen onderwijs	13,5	8,5	9,0	9,4	9,9
sbao	vo	8,6	8,4	8,7	8,8	8,5
	Geen onderwijs	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3
so	vo	1,4	1,1	1,1	1,2	1,2
	Geen onderwijs	1,0	0,6	0,6	0,7	0,6
vso	vo	2,8	3,6	4,3	4,3	4,4
	Geen onderwijs	3,9	3,8	4,6	4,9	4,8

Bron

OCW (DUO: Leerlingentellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Van geen onderwijs naar bao: het aantal ingeschreven 4-jarigen op peildatum plus de geschatte zij-instromers
- Stromen van minder dan 100 leerlingen zijn niet opgenomen
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO: Leerlingentellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Alleen de stromen naar buiten het primair onderwijs zijn opgenomen
- Stromen binnen het primair onderwijs zijn af te leiden uit tabel 3.4
- Vso naar vo is inclusief vso naar mbo
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, Deel C

Instellingen po

De ontwikkeling van het aantal scholen is het saldo van stichtingen, opheffingen en fusies. Het aantal scholen in het primair onderwijs is dit jaar 1,3 procent gedaald.

Tussen 2009 en 2013 daalde het aantal basisscholen met ruim 3 procent van 6.881 naar 6.649. Het aantal sbao scholen daalde in dezelfde periode 6,4 procent van 311 naar 291. Het aantal (v)so scholen bleef daarentegen nagenoeg gelijk en bedraagt 321. Dat het aantal (v)so scholen nauwelijks is gedaald, is niet vreemd in het licht van de stijgende leerlingaantallen in het vso.

De gemiddelde schoolgrootte in het basisonderwijs is tussen 2009 en 2013 met 3 leerlingen gedaald van 225 naar 222 leerlingen. De gemiddelde schoolgrootte in het speciaal basisonderwijs is gedaald van 139 naar 131. De gemiddelde schoolgrootte in het (voortgezet) speciaal onderwijs is door de toename van het aantal (v)so leerlingen tussen 2009 en 2013 gestegen van 209 naar 222 leerlingen.

Besturen

Door schaalvergroting is het aantal besturen in het primair onderwijs verder gedaald. In 2013 waren er 1.138 schoolbesturen. Dat is een daling van 98 besturen of 8 procent ten opzichte van 2009. Het aantal schoolbesturen met twintig of meer scholen is ten opzichte van 2009 toegenomen met ca. 5 procent (4 besturen). Het aantal schoolbesturen met 10 t/m 19 scholen is in die periode met 9 procent gedaald. Het aantal schoolbesturen met minder dan 10 scholen is tussen 2009 en 2013 gedaald, van 936 naar 851. In totaal een daling van 85 besturen (ca.9 procent). Deze daling betreft vooral het aantal schoolbesturen met één school (63 minder) en het aantal schoolbesturen met 2 t/m 5 scholen (18 minder).

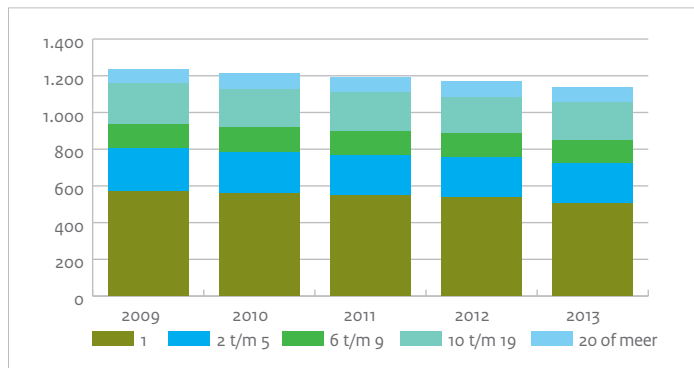
Denominatie

De afgelopen jaren is de verhouding van het aantal leerlingen over de vier denominaties (openbaar, rooms-katholiek, protestants-christelijk en overig bijzonder) nauwelijks veranderd.

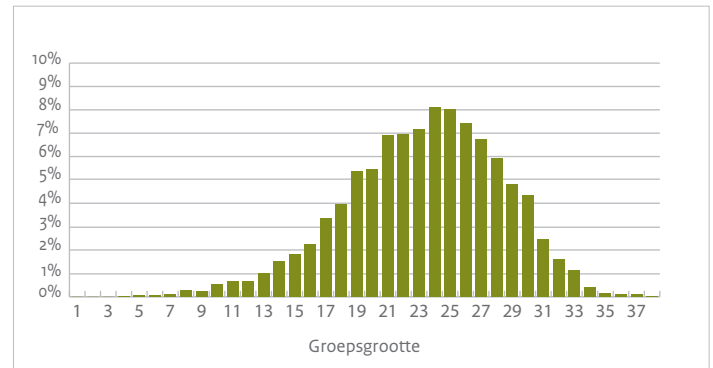
Ontwikkeling groeps grootte in het basisonderwijs.

De gemiddelde groeps grootte in het basisonderwijs is gestegen van 22,8 leerlingen in 2012 naar 23,3 leerlingen in 2013. Daarmee ligt de gemiddelde groeps grootte één leerling boven het niveau van 22,2 leerlingen, dat in 2003 werd bereikt na de majeure investeringen in verkleining van de groepen vanaf 1997. De gemiddelde groeps grootte in 2013 ligt één leerling onder het niveau van vóór de groeps grootteverkleining (24,3 leerlingen in 1994). Bij de groeps indeling houdt de school rekening met lokale omstandigheden. We zien dan ook een grote variatie in groeps groottes, zowel tussen scholen als binnen scholen. Zo'n 6% van alle groepen in het basisonderwijs telt meer dan 30 leerlingen. Ongeveer 65% van alle groepen telt minder dan 26 leerlingen.

Figuur 3.7 Besturen naar aantal scholen per bestuur
Aantal besturen

Figuur 3.8 Percentage groepen in het basisonderwijs naar grootte van de groep, 2012

Tabel 3.6 Instellingen in het primair onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Instellingen					
po vestigingen (scholen + nevenvestigingen)	7.910	7.865	7.812	7.734	7.671
po scholen	7.515	7.480	7.434	7.360	7.261
bao scholen	6.881	6.848	6.806	6.742	6.649
bao nevenvestigingen	166	163	159	159	158
sbao scholen	311	308	304	296	291
sbao nevenvestigingen	32	25	22	18	18
(v)so scholen	323	324	324	322	321
(v)so nevenvestigingen	197	197	197	197	234
B) Gemiddelde schoolgrootte (aantal leerlingen per school)					
bao	225	224	223	222	222
sbao	139	139	137	135	131
(v)so	209	213	217	219	222
C) Aantal besturen					
	1.236	1.212	1.191	1.131	1.138
D) Verdeling van basisscholen en leerlingen over denominaties (in procenten)					
a) Scholen					
Openbaar	33	33	33	33	32
Protestants-christelijk	30	30	30	30	30
Rooms-katholiek	30	30	30	30	30
Overig bijzonder	7	7	7	8	8
b) Leerlingen					
Openbaar	31	31	31	31	31
Protestants-christelijk	28	28	28	28	28
Rooms-katholiek	34	34	34	34	34
Overig bijzonder	8	8	8	8	8

Tabel 3.7 Ontwikkeling van de gemiddelde groepsgrootte basisonderwijs

	1994	1997	2005	2006	2011	2012	2013
Onderbouw	23,7	22,9	21,0	21,6	21,6	21,7	22,2
Bovenbouw	25	25,1	23,4	23,4	23,9	24,1	24,5
Totaal	24,3	23,8	22,0	22,4	22,6	22,8	23,3

Bron

OCW (DUO: BRIN-registratie, Leerlingentellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Bronnen:

- Cijfers 1994-2006: Inspectie van het onderwijs
- Cijfers 2011-2012: DUO/BRON
- De steekproef 2012 is gebaseerd op de voorlopige leerlingtelling van 1 oktober 2012

3 Primair onderwijs

Personeel en arbeidsmarkt po

Werkgelegenheid

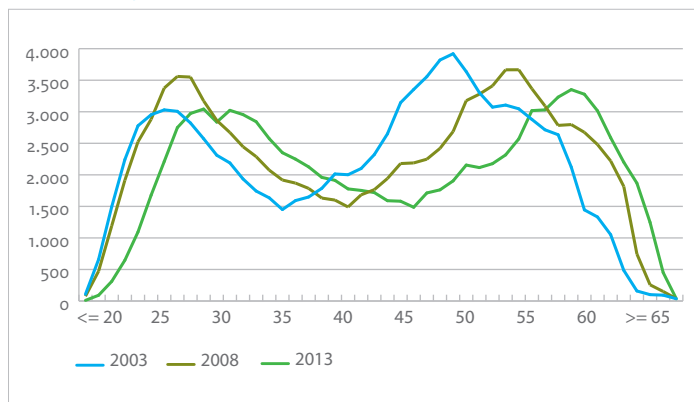
De werkgelegenheid in het primair onderwijs is het afgelopen jaar met 2 duizend voltijdbanen opnieuw gedaald: van 125,7 duizend voltijdbanen in 2012 naar 123,6 duizend in 2013. Dit komt overeen met ongeveer 171 duizend personen.

Het betreft ruim 97 duizend voltijdbanen in het basisonderwijs (bao), 6 duizend in het speciaal basisonderwijs (sbao) en 20 duizend in het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so). In zowel het bao en het sbao is de werkgelegenheid in het jaar 2013 gedaald. Deze daling is al in 2010 ingezet. In het (v)so is de werkgelegenheid in 2013 iets gestegen.

Leeftijdverdeling personeel

In het primair onderwijs is het aandeel vijftigplussers onder leraren nu redelijk stabiel. In 2013 was ruim twee vijfde van de leraren 50 jaar of ouder (42 procent). Het percentage vijftigplussers verschilt wel per regio. In het zuiden van Limburg is het aandeel vijftigplussers onder het onderwijspersoneel (leraren en directie) rond de 48 procent. Maar ook Amsterdam scoort hoog. In Utrecht en Almere ligt het aandeel vijftig plussers een stuk lager.

Figuur 3.9 Leeftijdverdeling van docenten po
in fte's

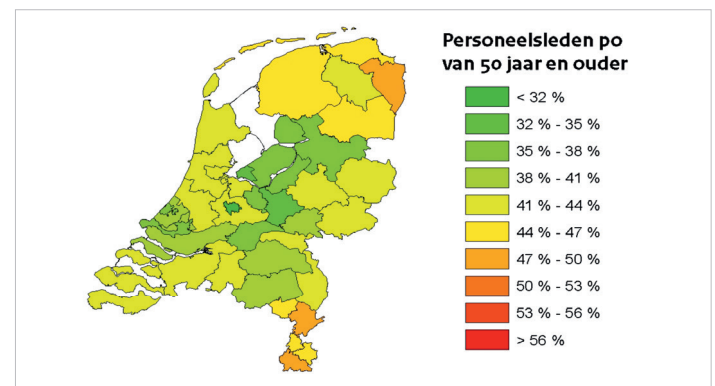

Vrouwelijk personeel

Het aandeel vrouwelijke leerkrachten is het afgelopen jaar constant gebleven op 78 procent.

Hoewel in het primair onderwijs veel vrouwen werken, zijn zij in het management nog ondervertegenwoordigd. Wel is het aandeel vrouwen in managementfuncties de afgelopen jaren flink toegenomen. Het aandeel vrouwelijke directeuren is gestegen van 38 procent in 2009 naar bijna 45 procent in 2013.

Figuur 3.10 Personeelsleden po van 50 jaar en ouder
Leraren en directie naar regio, in procenten, 2013

Tabel 3.8 Arbeidsmarkt cijfers primair onderwijs

		2009	2010	2011	2012	2013
A) Personeel (aantal x 1.000)						
Totaal po personeelsterkte in fte's		138,8	136,8	130,9	125,7	123,6
Totaal po personen		187,4	185,8	179,9	173,7	170,6
bao personeelsterkte in fte's	totaal	110,1	108,2	103,6	99,6	97,1
	Directie	9,6	9,4	8,9	8,5	8,2
	Onderwijsgevend personeel	88,4	86,7	83,0	80,1	78,1
	Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	11,9	11,9	11,5	10,9	10,6
	Leraren in opleiding (LIO)	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
bao personen	totaal	149,7	148,0	143,7	138,8	135,2
	Directie	10,0	9,9	9,4	9,0	8,8
	Onderwijsgevend personeel	119,6	118,1	114,9	111,4	108,5
	Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	19,7	19,8	19,3	18,2	17,6
	Leraren in opleiding (LIO)	0,4	0,3	0,2	0,2	0,2
sbao personeelsterkte in fte's	totaal	7,3	7,1	6,7	6,3	6,1
	Directie	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
	Onderwijsgevend personeel	5,0	4,8	4,5	4,3	4,1
	Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	1,9	1,8	1,7	1,6	1,5
	Leraren in opleiding (LIO)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
sbao personen	totaal	10,1	9,9	9,4	9,0	8,6
	Directie	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
	Onderwijsgevend personeel	6,5	6,4	6,1	5,8	5,5
	Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	3,1	3,0	2,9	2,7	2,6
	Leraren in opleiding (LIO)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
(v)so personeelsterkte in fte's	totaal	21,3	21,5	20,7	19,8	20,4
	Directie	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9
	Onderwijsgevend personeel	12,0	12,0	11,5	11,1	11,3
	Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	8,4	8,6	8,2	7,8	8,2
	Leraren in opleiding (LIO)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
(v)so personen	totaal	27,5	27,9	26,8	25,9	26,8
	Directie	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9
	Onderwijsgevend personeel	14,8	14,8	14,2	13,9	14,3
	Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	11,9	12,2	11,6	11,1	11,6
	Leraren in opleiding (LIO)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
B) Percentage vrouwen (op basis van fte's)						
po	totaal	76,4	76,8	77,3	77,8	78,3
	Directie	38,2	40,2	41,9	43,4	44,6
	Onderwijsgevend personeel	80,9	81,3	81,6	82,0	82,3
	Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	73,9	74,0	73,9	74,5	75,4
	Leraren in opleiding (LIO)	86,0	86,5	87,6	85,5	92,5
C) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)						
po	totaal	39,0	39,9	40,8	41,4	42,2
	Directie	66,9	67,0	67,4	67,5	67,2
	Onderwijsgevend personeel	36,8	37,6	38,1	38,3	39,0
	Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	35,8	38,0	40,7	43,2	45,6
	Leraren in opleiding (LIO)	0,8	0,5	1,7	0,9	1,8

Bron

OCW (DUO): Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober (de beschikbare cijfers zijn opgehoogd i.v.m. het ontbreken van gegevens van een aantal instellingen)
- De categorie 'onderwijsondersteunend personeel' bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel.
- De totalen in personen zijn zonder dubbelstellingen binnen de (sub) sector
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijdbaan
- Zie ook bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

4 Voortgezet onderwijs

Stelsel en financiën vo

Onderwijsstructuur vo

Het voortgezet onderwijs omvat het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo), het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en het praktijkonderwijs (pro). Het havo en vwo leidt op tot vervolgopleidingen in het hoger onderwijs. Binnen het vmbo bestaan vier leerwegen: basisberoepsgerichte leerweg (bl), kaderberoepsgerichte leerweg (kl), gemengde leerweg (gl) en de theoretische leerweg (tl). Deze opleidingen sluiten aan bij vervolgopleidingen in het mbo. Ook zijn er mogelijkheden vanuit de gemengde en theoretische leerweg door te stromen naar het havo. Het gekozen vakkenpakket in het vmbo bepaalt de kans van slagen. Binnen de basisberoepsgerichte leerweg is de introductie van leerwerktrajecten een belangrijke vernieuwing. De daarbij aangeboden combinatie van leren en werken spreekt leerlingen aan die anders mogelijk het onderwijs hadden verlaten. Ook de projecten waarbij het vmbo en mbo-2 tot één opleiding zijn geïntegreerd kennen positieve resultaten.

Ontwikkeling uitgaven

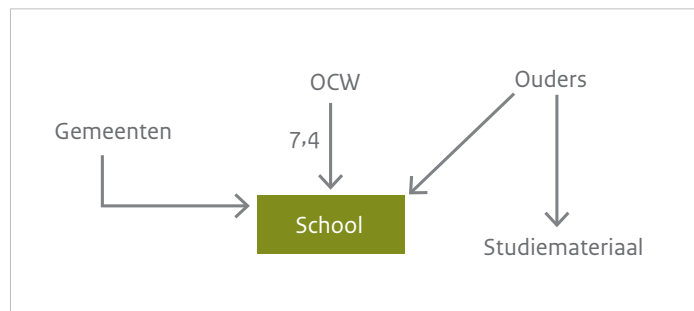
De bekostiging van de personele en materiële uitgaven geschiedt op grond van de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO). Voor de personele bekostiging is daarnaast ook onder andere het Formatiebesluit WVO en het bekostigingsbesluit van kracht. Tussen 2009 en 2013 stegen de OCW-uitgaven voor het voortgezet onderwijs met ca. 648 miljoen euro. Dit is een toename van ruim 9,5 procent. De belangrijkste redenen voor deze stijging zijn:

- de onderwijs-cao's en de algemene loon- en prijsbijstellingen;
- de uitgaven aan informatie- en communicatietechnologie;
- aanvullende vergoedingen voor onderhoud, materieel, vernieuwing van inventaris en voor interne verbouwing van het schoolgebouw, de praktijkgerichte leeromgeving vmbo/pro, evenals maatregelen ter verbetering van energiezuinigheid en binnenmilieu;
- diverse uitgaven voor overige vernieuwingsoperaties;
- de uitgaven voor de gratis schoolboeken;
- de toenemende leerlingaantallen.

Uitgaven per leerling

In het vo zijn de gemiddelde uitgaven per leerling in 2013 ca. 7,9 duizend euro. Binnen het voortgezet onderwijs varieert dit bedrag afhankelijk van de samenstelling van de school. Vooral scholen die praktijkonderwijs, leerwegondersteunend onderwijs en voorbereidend beroepsonderwijs aanbieden, komen gemiddeld hoger uit. Dat komt onder andere omdat voor de lwoo en pro-leerlingen een extra vergoeding wordt ontvangen.

Figuur 4.1 Financieringsstromen vo
Bedragen 2013 (x € 1 mld)

Tabel 4.1 Financiële kerncijfers voortgezet onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	6.782,5	6.950,1	6.942,5	7.131,7	7.436,1
Bekostiging	6.621,1	6.780,8	6.767,7	6.977,2	7.285,4
Subsidies	72,0	78,0	80,7	52,3	52,7
Opdrachten	0,4	0,4	0,4	0,6	1,4
Bijdragen aan ZBO's/RWT's	61,5	65,2	65,7	69,3	65,0
Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	0,7	0,3	0,5	0,9	0,4
Apparaatskosten	26,8	25,4	27,5	31,4	31,2
Bijdragen aan agentschappen (DUO)	26,8	25,4	27,5	31,4	31,2
Totaal ontvangsten	63,7	62,5	9,5	4,3	20,1
B) OCW-uitgaven per leerling (x € 1.000)					
Totaal vo	7,4	7,6	7,5	7,6	7,8

Tabel 4.2 Uitgaven per leerling per onderwijssoort, 2013 (x € 1.000)

	Totaal	w.v. voor personeel	w.v. voor materieel
Gemiddelde over alle onderwijssoorten	7,9	6,6	1,2
vo-gemeenschappelijk (leerjaar 1 + 2)	7,3	6,1	1,2
vmbo (leerjaar 3 + 4)	7,6	6,2	1,5
havo/vwo (leerjaar 3)	7,1	6,1	1,0
havo/vwo (leerjaar 4 + 5 + 6)	7,1	6,1	1,0
lwoo/pro	12,3	10,6	1,7
vavo	5,2	4,3	0,9

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- OCW-uitgaven per leerling: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door totaal aantal leerlingen op peildatum 1 oktober
- FES-gelden vormen vanaf 2006 het belangrijkste deel van de ontvangsten, ze worden niet als de overige ontvangsten gesaldeerd. Vanaf 2011 zijn er geen FES-gelden meer
- De apparaatskosten OCW staan vanaf 2012 niet meer bij het beleidsartikel, maar worden in één post berekend
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Bron

Bewerking Rijksbegroting OCW 2013

Toelichting

- De totale uitgaven zijn gesaldeerd met de ontvangsten en inclusief onderwijsverzorging en overige uitgaven
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiën van instellingen vo

Financiële positie

Bij de beoordeling van de financiële positie van het vo-veld is gekeken naar de jaarrekeninggegevens 2008-2012 van de door DUO bekostigde vo-besturen. Het resultaat is in 2012 aanzienlijk verbeterd en met een waarde van € 91,9 miljoen weer positief. De totale baten zijn twee keer zoveel toegenomen als de totale lasten. En daarbij is het saldo financiële baten en lasten dit jaar ook toegenomen tot € 18,8 miljoen.

Solvabiliteit

In 2012 is de waarde van de solvabiliteit iets toegenomen. Het eigen vermogen inclusief de voorzieningen is gestegen met € 100,4 miljoen, terwijl de schulden zijn toegenomen met € 24,8 miljoen. Hierdoor is het aandeel van het eigen vermogen in het totale vermogen groter geworden.

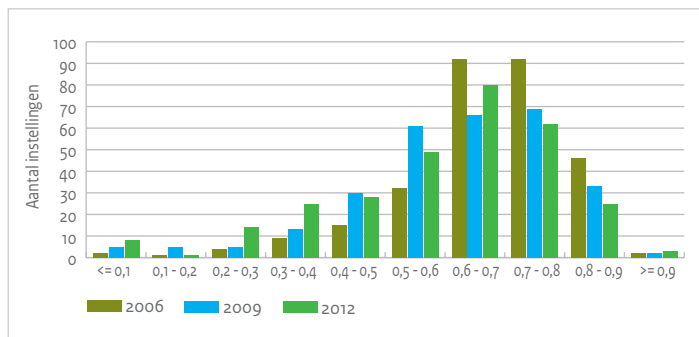
Liquiditeit

De waarde van de liquiditeit is toegenomen van 1,08 naar 1,20. De liquiditeit laat de verhouding zien tussen de vlottende activa en de kortlopende schulden. De vlottende activa zijn gestegen met € 157,8 miljoen tot € 1.595,5 miljoen. De kortlopende schulden zijn gelijktijdig toegenomen met slechts € 1,1 miljoen. De toename van de vlottende activa wordt grotendeels veroorzaakt door een stijging van de liquide middelen. Het werkkapitaal (vlottende activa minus kortlopende schulden) zet weer een stijgende lijn in met een waarde van € 266,7 miljoen.

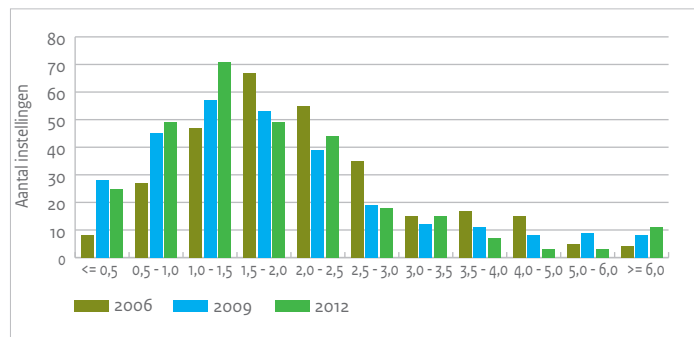
Rentabiliteit

Ook de rentabiliteit is toegenomen en met een waarde van 1,2% ook weer positief. De totale baten zijn gestegen met € 257,7 miljoen, terwijl de lasten toenamen met € 125,2 miljoen. De posten die het meest zijn toegenomen zijn de rijksbijdragen en de personele lasten. De rijksbijdragen zijn alleen meer dan twee keer zoveel toegenomen als de personele lasten. Dit heeft tot gevolg dat er een positief saldo baten en lasten is ontstaan. In de jaren 2009 tot en met 2011 is dit saldo constant negatief geweest. Het positief iets toegenomen saldo financiële baten en lasten en het buitengewoon resultaat van € 2,4 miljoen negatief zorgen ervoor dat het resultaat uiteindelijk een waarde heeft van € 91,9 miljoen.

Figuur 4.2 Solvabiliteit van vo-instellingen
Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 4.3 Liquiditeit van vo-instellingen
Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 4.3 Balans- en exploitatiegegevens van vo-instellingen

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Financiële kengetallen					
Weerstandsvermogen	26,0	24,1	23,5	22,7	23,4
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,59	0,59	0,56	0,56	0,57
Liquiditeit (current ratio)	1,39	1,32	1,15	1,08	1,20
Rentabiliteit (in procenten)	1,0	0,3	-1,0	-0,9	1,2
B) Gecumuleerde balans vo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	3.892,3	3.996,7	3.889,6	3.803,4	3.928,5
Vaste activa	2.116,3	2.261,9	2.304,9	2.365,7	2.332,9
waarvan materiële vaste activa	1.716,7	1.880,8	1.983,4	2.109,1	2.133,5
Vlottende activa	1.776,1	1.734,9	1.584,6	1.437,7	1.595,5
waarvan liquide middelen	1.253,2	1.239,7	1.182,1	1.058,1	1.217,7
Totaal passiva	3.892,3	3.996,7	3.889,6	3.803,4	3.928,5
Eigen vermogen	1.696,9	1.704,5	1.704,2	1.650,5	1.771,0
Voorzieningen	617,7	660,9	485,6	476,3	456,2
Langlopende schulden	296,7	314,5	319,0	348,8	372,5
Kortlopende schulden	1.281,0	1.316,8	1.380,8	1.327,7	1.328,8
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen vo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	6.481,0	7.026,3	7.230,1	7.254,0	7.536,3
Rijksbijdragen OCW	5.879,6	6.448,6	6.634,6	6.675,5	6.933,2
Overige overheidsbijdragen	127,0	136,4	164,7	147,3	154,2
Lesgelden	18,1	11,9	9,1	10,2	10,7
Baten werk i.o.v. derden	12,2	15,6	29,2	37,0	31,6
Overige baten	444,2	414,0	392,4	384,1	406,6
Lasten	6.456,5	7.050,5	7.326,1	7.335,9	7.461,1
Personele lasten	5.077,7	5.460,7	5.677,8	5.744,3	5.854,6
Afschrijvingen	218,1	230,4	244,9	238,8	269,4
Huisvestingslasten	438,7	505,4	521,2	486,5	472,4
Overige instellingslasten	722,0	853,9	882,3	866,3	864,6
Saldo baten en lasten	24,5	-24,2	-96,0	-81,9	75,2
Saldo financiële baten en lasten	38,3	48,4	23,3	15,9	18,8
Resultaat	62,7	24,2	-72,8	-66,0	94,0
Belastingen	0,0	0,0	-0,1	-0,1	-0,1
Resultaat deelnemingen	0,0	0,2	0,5	0,1	0,1
Resultaat na belastingen	62,7	24,4	-72,1	-65,9	94,3
Aandeel derden in resultaat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Netto resultaat	62,7	24,4	-72,1	-65,9	94,3
Buitengewoon resultaat	-1,0	6,0	-0,8	-0,2	-2,4
Totaal resultaat	61,7	30,4	-73,0	-66,0	91,9

Bron

OCW (DUO): Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen. In hoeverre kan de instelling aan haar verplichtingen op lange termijn voldoen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden. In welke mate kan de instelling op korte termijn aan haar verplichtingen voldoen
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat / totale baten + rentebaten. Dit getal geeft aan welk deel van de totale baten / opbrengsten overblijft na aftrek van alle lasten / kosten
- C) In de post Overige overheidsbijdragen zijn bijdragen en subsidies van andere overheidsinstellingen dan OCW opgenomen
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

4 Voortgezet onderwijs

Leerlingen vo

Aantallen

Het aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs is in 2013/14 ten opzichte van het vorige schooljaar verder toegenomen. Vanaf 2009/10 is een stijging waarneembaar die in het jaar 2013/14 5% bedraagt. Met een stijging van 10 duizend leerlingen ten opzichte van het voorgaande jaar komt het aantal ingeschreven leerlingen op scholen die door OCW en EZ worden bekostigd in 2013/14 op 993 duizend leerlingen.

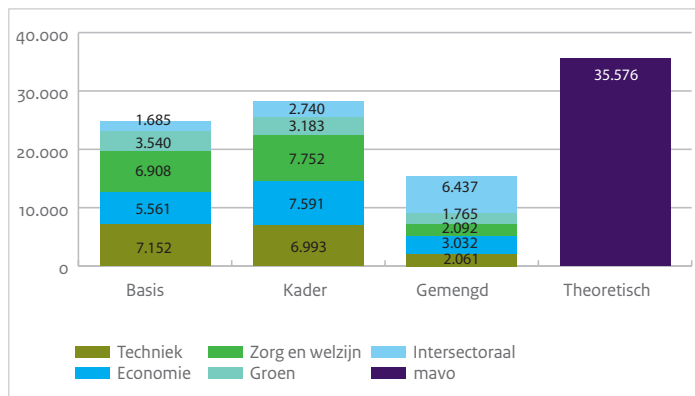
Verdeling over onderwijssoorten

In schooljaar 2013/14 zit ruim 40 procent van de zorgleerlingen in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs. De verhouding is nagenoeg gelijk aan die bij de niet-zorgleerlingen. Ten opzichte van het vorige schooljaar betekent dit een lichte stijging. Van de niet-zorgleerlingen zit 19 procent in het vmbo (leerjaren 3 en 4) en 40 procent in het havo en het vwo (leerjaren 3, 4, 5 en 6). Vijf jaar geleden lagen deze percentages op respectievelijk 19 procent en 41 procent. Het aandeel van havo en vwo is tot 2010 ten opzichte van 2008 steeds gestegen. Vanaf 2011/12 is een afname waarneembaar die zich ook in 2013/14 voorzet.

Binnen het vmbo is de verdeling van leerlingen over de leerwegen in het derde leerjaar nagenoeg gelijk aan die in het vorige schooljaar. Ook over de afgelopen vijf jaar laat de verdeling een stabiel beeld zien.

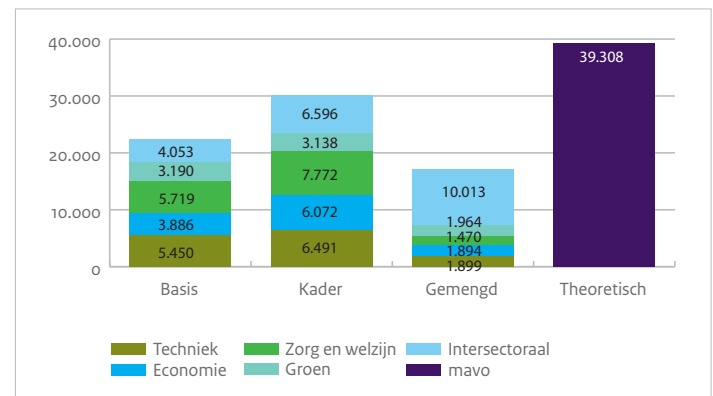
Figuur 4.4 Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo (1)

Naar leerweg en sector, inclusief zorg en groen onderwijs (AOC's), 2009

Figuur 4.5 Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo (2)

Naar leerweg en sector, inclusief zorg en groen onderwijs (AOC's), 2013

Tabel 4.4 Leerlingen per onderwijssoort en leerjaar (aantal x 1.000)

	2009		2010		2011		2012		2013	
	Leerlingen	Doublure	Leerlingen	Doublure	Leerlingen	Doublure	Leerlingen	Doublure	Leerlingen	Doublure
Totaal vo (OCW)	902,0	43,9	908,0	49,4	917,6	53,4	929,1	54,8	940,4	52,5
Totaal vo excl. zorg (OCW)	789,8	38,9	795,1	44,2	803,1	47,7	811,6	48,5	821,5	46,4
vo 1	161,9	2,3	164,2	3,0	168,1	3,3	169,8	3,4	171,7	3,4
vo 2	158,7	5,5	162,5	6,4	164,7	6,8	168,4	6,8	170,7	6,7
vo 3 (ongedeeld)	6,8	0,4	5,9	0,4	6,7	0,3	6,3	0,3	5,9	0,3
vmbo-mboz leerroutes	2,2	0,1	2,1	0,0	1,6	0,1	1,1	0,1	0,7	0,1
vmbo bl 3	7,4	0,5	7,2	0,5	6,8	0,5	6,7	0,6	6,5	0,5
vmbo bl 4	8,1	0,1	7,1	0,2	6,8	0,2	6,6	0,2	6,7	0,2
vmbo kl 3	18,7	1,2	18,6	1,2	18,9	1,3	19,2	1,5	19,5	1,5
vmbo kl 4	19,0	0,6	18,1	0,5	17,9	0,5	18,2	0,6	18,4	0,8
vmbo gl 3	12,8	0,7	12,7	0,6	13,5	0,7	13,8	0,9	14,3	0,8
vmbo gl 4	7,1	0,2	7,2	0,3	7,3	0,3	7,9	0,4	7,9	0,5
vmbo tl 3	34,0	2,5	33,7	2,5	35,3	2,8	35,9	2,8	37,7	2,9
vmbo tl 4	40,0	1,7	40,1	1,8	39,8	2,1	42,3	2,7	43,2	2,6
havo 3	40,6	3,3	40,9	3,7	41,5	3,9	43,2	3,7	44,6	3,5
havo 4	58,3	9,2	59,3	10,2	58,5	10,7	59,3	10,7	60,2	10,3
havo 5	50,5	4,3	51,0	5,2	52,3	5,8	51,2	5,6	52,0	4,9
vwo 3	42,8	1,0	42,8	1,1	43,1	1,1	43,0	1,1	43,2	1,2
vwo 4	43,2	2,5	42,7	2,7	41,9	2,8	41,6	2,5	41,5	2,4
vwo 5	41,6	2,5	41,6	2,7	40,9	2,8	40,5	2,8	40,2	2,6
vwo 6	36,1	0,3	37,6	1,4	37,6	1,6	36,7	1,6	36,5	1,2
Totaal vo zorg (OCW)	112,2	5,0	112,9	5,2	114,5	5,7	117,5	6,4	118,8	6,1
lwoo 1	22,0	1,2	22,7	1,4	24,0	1,7	24,4	1,6	23,4	1,5
lwoo 2	22,6	1,1	22,7	1,1	22,9	1,1	23,9	1,1	23,9	1,1
lwoo vmbo-mboz leerroutes	--	--	1,1	0,0	1,5	0,1	1,6	0,1	1,2	0,1
lwoo bl 3	12,2	0,6	11,5	0,6	11,3	0,7	11,7	0,8	12,0	0,7
lwoo bl 4	11,8	0,2	11,1	0,3	10,5	0,3	10,4	0,4	10,7	0,3
lwoo kl 3	6,4	0,2	6,3	0,2	6,6	0,2	6,8	0,3	7,4	0,2
lwoo kl 4	6,1	0,2	6,3	0,2	6,3	0,2	6,4	0,3	6,7	0,3
lwoo gl 3	0,9	0,0	0,8	0,0	0,8	0,0	0,9	0,0	1,0	0,0
lwoo gl 4	0,5	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0,5	0,0	0,6	0,0
lwoo tl 3	1,6	0,1	1,6	0,1	1,6	0,2	1,6	0,1	1,6	0,2
lwoo tl 4	1,5	0,1	1,7	0,1	1,7	0,1	1,8	0,2	1,7	0,2
pro - verblijfsjaar 1	5,4	0,5	5,4	0,4	5,9	0,6	6,2	0,7	6,3	0,7
pro - overige verblijfsjaren	21,4	0,7	21,2	0,6	20,9	0,5	21,4	0,7	22,3	0,7
Totaal vo EZ	33,0	0,7	31,9	0,8	31,8	0,9	32,5	1,0	34,0	0,9
vmbo 1	4,2	0,0	4,2	0,0	4,5	0,0	5,0	0,1	5,7	0,1
vmbo 2	4,6	0,1	4,3	0,1	4,4	0,1	4,6	0,1	5,3	0,1
vmbo 3	4,8	0,2	4,8	0,2	4,5	0,3	4,6	0,3	4,9	0,2
vmbo 4	5,1	0,1	4,5	0,2	4,6	0,2	4,4	0,2	4,4	0,2
vmbo-mboz leerroutes	0,4	0,0	0,4	0,0	0,3	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0
lwoo 1	3,4	0,0	3,4	0,0	3,5	0,1	3,6	0,1	3,5	0,1
lwoo 2	3,5	0,0	3,5	0,1	3,4	0,1	3,5	0,1	3,6	0,1
lwoo 3	3,5	0,1	3,1	0,1	3,1	0,1	3,2	0,1	3,3	0,1
lwoo 4	3,6	0,1	3,3	0,1	3,0	0,1	3,1	0,1	3,0	0,1
lwoo vmbo-mboz leerroutes	--	--	0,3	0,0	0,4	0,0	0,3	0,0	0,2	0,0

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer VO 2013 en onderwijsmatrices), (EZ) (DAK)

Toelichting

- Aantallen op de peildatum 1 oktober
- vmbo tl 3/4: inclusief vmbo t leerlingen op AOC's
- havo 3/4/5: inclusief International Baccalaureate middle years programme (v.h. Engelse Stroom) 3/4/5
- vwo 5/6: inclusief International Baccalaureate diplom programme (v.h. Internationaal Baccalaureaat) 5/6
- Exclusief vo-leerlingen uitbesteed aan vavo
- Praktijkonderwijs: inclusief praktijkonderwijsleerlingen op AOC's
- Aantal leerlingen door EZ bevestigd is exclusief de met AOC's gefuseerde mavo's
- EZ vmbo 1/2 en lwoo 1/2: inclusief aandeel landbouwleerlingen in schooljaren 1/2 op scholengemeenschappen
- De aantallen bij vmbo-mboz leerroutes bevatten alle leerjaren
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Stromen en rendement vo

Stromen

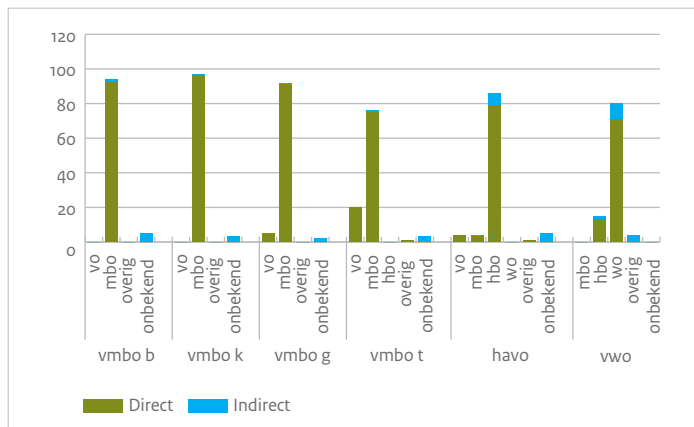
Naast de gediplomeerde doorstroom van het vo naar vervolgonderwijs is ook de ongediplomeerde doorstroom opgenomen. De indirecte doorstroom bestaat uit de groep leerlingen die, met of zonder diploma, met vertraging van één jaar alsnog naar het vervolgonderwijs gaat. Een voorbeeld hiervan zijn leerlingen die na het havo-examen eerst een jaar op vakantie gaan om vervolgens in het hbo de studie te vervolgen. Voor de gediplomeerden in 2013 zijn vanzelfsprekend nog geen gegevens over indirecte doorstroom beschikbaar.

In 2010 hebben ruim 95 duizend leerlingen in het voortgezet onderwijs een vmbo-diploma behaald. 98 procent van de gediplomeerde vmbo-ers in dat jaar is - direct of indirect - doorgestroomd naar door OCW of EZ bekostigd vervolgonderwijs. In 2012 is dat percentage iets gezakt tot 97 procent. Vrijwel alle vmbo-gediplomeerden vervolgen dan hun opleiding en vergroten daarmee de kans op het behalen van een startkwalificatie.

Tot 2012 is het percentage niet-doorstromers in alle leerwegen gedaald, dit jaar zien we een licht stijging. Van degenen die niet doorstromen is niet bekend of deze nog verder gaan leren, bijvoorbeeld bij opleidingen voor geüniformeerde beroepen, particuliere of bedrijfsscholen of in het buitenland. De doorstroom verschilt tussen de leerwegen, waarbij de basisberoepsgerichte leerweg met 5 procent het hoogste percentage niet-doorstromers van alle leerwegen in het vmbo (waarvan gemiddeld 3 procent niet doorstroomt naar vervolgonderwijs) heeft.

Figuur 4.6 Gediplomeerden naar bestemming (1)

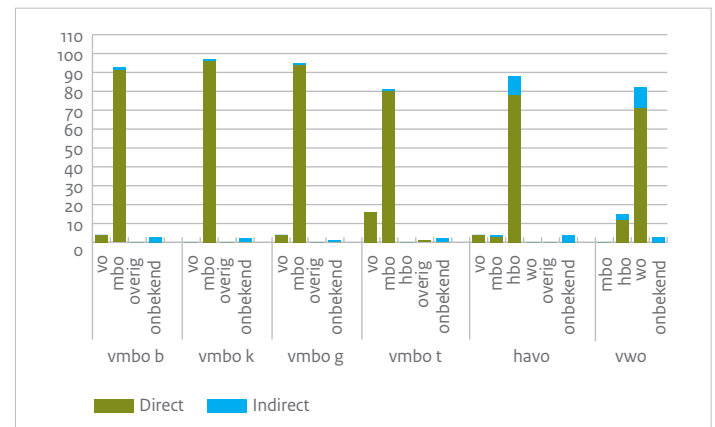
Als percentage van totaal gediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2009

Bij het havo en het vwo is de indirecte doorstroom van gediplomeerden naar door OCW of EZ bekostigd onderwijs een stuk groter dan bij de vmbo-gediplomeerden. Vier procent van de havo-gediplomeerden en drie procent van de vwo-gediplomeerden begon in 2012 pas een jaar later met een vervolgonderwijs. Dit is een afname van enkele procenten ten opzichte van voorgaande jaren. Leerlingen kiezen er dus vaker voor om hun opleiding direct voort te zetten. Van zowel de havo-gediplomeerden als de vwo-gediplomeerden staat na een jaar ongeveer 96 procent ingeschreven bij een door OCW of EZ bekostigde vervolgonderwijs. De vwo-gediplomeerden staan vrijwel allemaal ingeschreven bij een opleiding voor hoger onderwijs; in 2013 staat 86 procent van de havo-gediplomeerden ingeschreven aan een opleiding voor hoger onderwijs, ruim 3 procent aan een opleiding voor middelbaar beroepsonderwijs en 3 procent bij het voortgezet onderwijs. Aangenomen mag worden dat ook in 2013 een deel van de gediplomeerden die nu nog niet ingeschreven staat, alsnog in het onderwijs terugkeert.

Figuur 4.7 Gediplomeerden naar bestemming (2)

Als percentage van totaal gediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2012

Tabel 4.5 Gediplomeerden naar bestemming (aantal x 1.000)

Herkomst	Bestemming	2010		2011		2012		2013
		Direct	Indirect	Direct	Indirect	Direct	Indirect	Direct
vmbo bl	vo	0,5	0,0	0,8	0,0	0,7	0,0	0,7
	mbo	20,3	0,4	18,5	0,4	17,9	0,4	17,8
	overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	onbekend	--	0,8	--	0,7	0,0	0,6	0,9
	Totaal	22,1		20,3		19,6		19,5
vmbo kl	vo	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1
	mbo	25,0	0,3	24,1	0,3	23,4	0,3	23,7
	overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	onbekend	--	0,5	--	0,5	0,0	0,5	0,8
	Totaal	26,0		25,0		24,3		24,6
vmbo gl	vo	0,3	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2
	mbo	5,5	0,0	5,6	0,0	5,5	0,0	5,6
	overig	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	onbekend	--	0,1	--	0,1	0,0	0,1	0,1
	Totaal	5,9		6,0		5,8		5,9
vmbo tl	vo	8,1	0,0	7,1	0,0	6,4	0,0	6,1
	mbo	31,5	0,3	32,1	0,3	31,9	0,3	35,4
	hbo	--	0,0	--	0,0	0,0	0,0	--
	overig	0,3	0,0	0,2	0,0	0,2	0,0	0,2
	onbekend	--	0,8	--	0,8	0,0	0,7	1,1
Totaal	41,1		40,5		39,6		42,8	
havo	vo	1,6	0,0	1,5	0,0	1,6	0,0	1,3
	mbo	1,4	0,3	1,4	0,3	1,5	0,3	1,5
	hbo	32,9	3,3	33,7	3,4	34,3	4,2	36,2
	wo	--	0,0	--	0,0	0,0	0,0	--
	overig	0,3	0,0	0,2	0,0	0,2	0,1	0,2
	onbekend	--	2,2	--	2,0	0,0	1,8	4,5
Totaal	42,1		42,4		44,0		43,7	
vwo	mbo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	hbo	3,9	0,7	4,0	0,9	3,7	0,9	4,2
	wo	22,6	3,1	23,2	3,4	22,8	3,7	25,2
	onbekend	--	1,2	--	1,2	0,0	1,0	3,5
	Totaal	31,6		32,6		32,1		32,8
Totaal vo gediplomeerden		168,7		166,9		165,5		169,3

Bron

OCW (DUO: Onderwijsmatrices; 1 cijfer VO 2013; 1 cijfer MBO 2013; 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

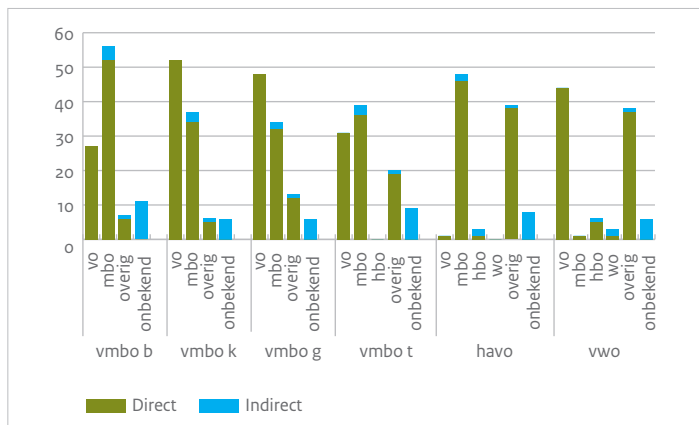
- Inclusief groen onderwijs, exclusief vavo en vmbo is inclusief lwoo
- vo-diploma's zijn behaald in het betreffende kalenderjaar
- Indirect: met een vertraging van 1 jaar doorstromen
- De gegevens over de indirecte doorstroom van gediplomeerden in 2013 komen pas begin 2015 beschikbaar
- Totaal is direct en indirect
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Stromen en rendement vo

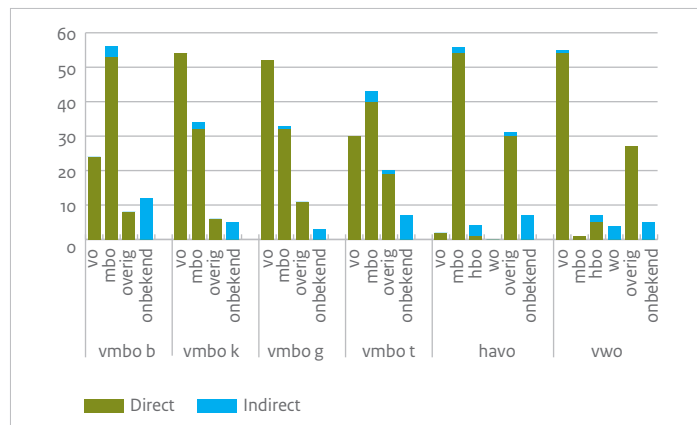
Het aantal ongediplomeerde leerlingen dat jaarlijks een andere opleiding kiest, was tot 2012 relatief constant, nu is er een daling zichtbaar. In de havo gaat het om een afname van ongeveer duizend leerlingen, in het vwo zelfs om ongeveer tweeduizend leerlingen.

De tussentijdse overstap naar het mbo wordt deels veroorzaakt door de maximale verblijfsduur in het vmbo en de onderbouw in het vo. Voor andere leerlingen is een specifieke beroepskeuze bepalend voor de overstap. Andere keuzes zijn vavo, particulier onderwijs en politie- en defensieopleidingen.

Figuur 4.8 Ongediplomeerden naar bestemming (1)
Als percentage van totaal ongediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2009

Figuur 4.9 Ongediplomeerden naar bestemming (2)
Als percentage van totaal ongediplomeerde uitstroom per onderwijssoort, 2012

Tabel 4.6 Ongediplomeerden naar bestemming (aantal x 1.000)

Herkomst	Bestemming	2010		2011		2012		2013
		Direct	Indirect	Direct	Indirect	Direct	Indirect	Direct
vmbo b lj 3-4								
	vo	1,6	0,0	1,6	0,0	1,3	0,0	1,1
	mbo	3,0	0,2	3,1	0,2	3,0	0,2	3,0
	overig	0,4	0,0	0,4	0,0	0,4	0,0	0,4
	onbekend	--	0,6	--	0,7	0,0	0,7	0,9
	Totaal	5,8		6,1		5,6		5,4
vmbo k lj 3-4								
	vo	2,3	0,0	2,2	0,0	2,5	0,0	2,2
	mbo	1,5	0,1	1,4	0,1	1,5	0,1	1,5
	overig	0,2	0,0	0,2	0,0	0,3	0,0	0,2
	onbekend	--	0,3	--	0,3	0,0	0,2	0,3
	Totaal	4,4		4,2		4,5		4,3
vmbo g lj 3-4								
	vo	0,6	0,0	0,7	0,0	0,8	0,0	0,7
	mbo	0,3	0,0	0,4	0,0	0,5	0,0	0,4
	overig	0,1	0,0	0,1	0,0	0,2	0,0	0,2
	onbekend	--	0,1	--	0,1	0,0	0,0	0,1
	Totaal	1,2		1,3		1,4		1,4
vmbo t lj 3-4								
	vo	1,1	0,0	1,1	0,0	1,3	0,0	1,2
	mbo	1,4	0,1	1,5	0,1	1,7	0,1	1,4
	overig	0,7	0,0	0,8	0,0	0,8	0,0	0,9
	onbekend	--	0,3	--	0,3	0,0	0,3	0,4
	Totaal	3,7		3,9		4,3		3,9
havo lj 4-5								
	vo	0,1	0,0	0,1	0,0	0,2	0,0	0,2
	mbo	4,8	0,2	5,2	0,2	5,6	0,2	4,9
	hbo	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,4	0,1
	wo	--	0,0	--	0,0	0,0	0,0	--
	overig	3,9	0,1	3,5	0,1	3,1	0,1	3,0
	onbekend	--	0,8	--	0,8	0,0	0,8	1,0
	Totaal	10,3		10,3		10,5		9,2
vwo lj 4-6								
	vo	4,9	0,1	5,4	0,1	5,8	0,1	5,0
	mbo	0,1	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,1
	hbo	0,4	0,1	0,4	0,2	0,5	0,2	0,4
	wo	0,1	0,2	0,1	0,2	0,0	0,4	0,0
	overig	3,0	0,1	2,8	0,1	3,0	0,0	2,2
	onbekend	--	0,6	--	0,6	0,0	0,6	0,9
	Totaal	9,5		10,0		10,8		8,7
Totaal vo ongediplomeerden		34,9		35,8		37,2		32,8

Bron

OCW (DUO: Onderwijsmatrices; 1 cijfer PO 2013, 1 cijfer VO 2013; 1 cijfer MBO 2013; 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs, exclusief vavo en vmbo is inclusief lwoo
- de stroom vindt plaats in het betreffende kalenderjaar
- de uitstroom naar vo is naar een hoger of lager niveau binnen het vo
- Indirect: met een vertraging van 1 jaar doorstromen
- De gegevens over de indirecte doorstroom van ongediplomeerden in 2013 komen pas begin 2015 beschikbaar
- Totaal is direct en indirect
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Instellingen en personeel vo

Scholen

Het voortgezet onderwijs telt in het schooljaar 2013/14 645 scholen. Van deze scholen is 45 procent een brede scholengemeenschap waar zowel vmbo, havo en vwo - en bij 8 procent - ook praktijkonderwijs wordt aangeboden. Op de brede scholengemeenschappen zit 70 procent van de leerlingen. De samenstelling van de scholen voor voortgezet onderwijs is in de afgelopen jaren stabiel gebleven.

Scholen met en zonder leerplusarrangement

In 2007 het leerplusarrangement ingevoerd. Bij het leerplusarrangement krijgen scholen extra financiering wanneer een bepaald deel van de leerlingen dat op de school is ingeschreven woont in een armoedeprobleemcumulatiegebied. In het schooljaar 2013/14 ontvangt bijna een kwart van de scholen extra financiering. Deze middelen komen ten goede aan een kwart van de leerlingen in het voortgezet onderwijs. Niet alle scholen die voor een leerplusarrangement in aanmerking komen, staan in de G4: meer dan de helft van de scholen staan in middelgrote of kleinere gemeenten.

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid in het voortgezet onderwijs is het afgelopen jaar heel licht gedaald. Van 83,6 duizend voltijdbanen in 2009 naar 83,2 duizend in 2010. Dat komt overeen met bijna 104 duizend personen.

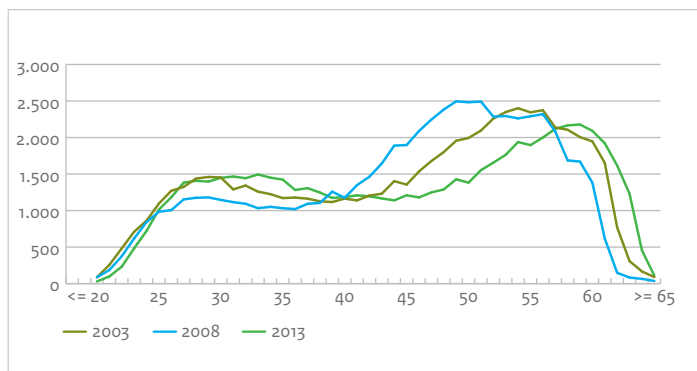
Aandeel vrouwen

Het aandeel vrouwelijke leerkrachten is het laatste jaar toegenomen tot 47 procent. Het aandeel vrouwen in managementfuncties is in de loop der jaren gestegen, van 24 procent in 2009 naar 28 procent in 2013.

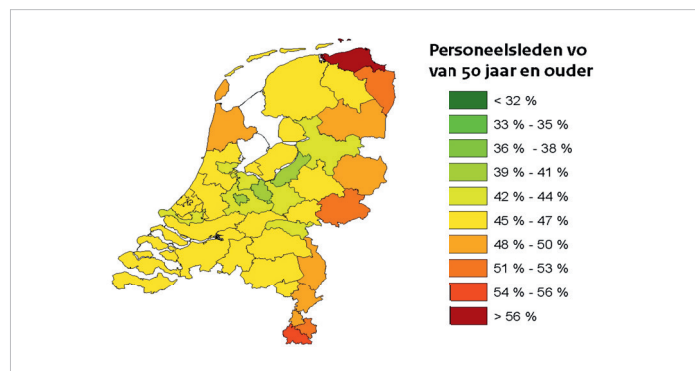
Leeftijd

Het aandeel 50-plussers verschilt wel sterk per regio. In veel regio's is tussen de 42 en 47 procent van het onderwijspersoneel (leraren en directie) 50 jaar of ouder. In Noord Groningen is het aandeel vijftigplussers, met 57 procent, een stuk hoger. In Rotterdam, Utrecht en de regio's Eemland en Noordwest-Veluwe daarentegen, was in 2013 ongeveer 40 procent van het personeel vijftig jaar of ouder.

Figuur 4.10 Leeftijdsverdeling van docenten vo
In fte's, exclusief groen onderwijs

Figuur 4.11 Personeelsleden vo van 50 jaar en ouder
Docenten en directie naar regio, in procenten, 2013

Tabel 4.7 Scholen en leerlingen naar schoolsoorten (procentuele verdeling)

	2009		2010		2011		2012		2013	
	scholen	lnn	scholen	lnn	scholen	lnn	scholen	lnn	scholen	lnn
Totaal vo (scholen x 1; lnn x 1.000)	644	904	646	909	646	919	645	930	645	941
Praktijkonderwijs	18	2	18	2	18	2	18	2	18	2
vbo	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0
vbo/pro	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
avo cat.	2	1	2	1	3	1	3	1	3	1
vwo	6	3	6	3	6	3	6	3	7	4
avo sgs.	21	19	21	19	21	19	21	19	21	19
avo/vbo (smal)	6	3	6	3	6	3	6	3	6	3
avo/vbo met pro (smal)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
avo/vbo (breed)	35	54	36	54	35	54	35	54	35	54
avo/vbo met pro (breed)	8	17	8	16	8	16	8	16	8	16
Verticale scholen gemeenschappen	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1

Tabel 4.8 Scholen met en zonder leerplusarrangementen, 2013 (in procenten)

	scholen	lnn
Totaal (scholen x 1; lnn x 1.000)	645	941
Met leerplusarrangementen	24	25
G4	11	9
G27	10	11
overig	3	5
Zonder leerplusarrangementen	76	75
G4	4	3
G27	18	16
overig	54	56

Tabel 4.9 Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Personeelsterkte (fte's x 1.000)	87,9	86,7	85,0	83,6	83,2
Directie	3,9	3,5	3,4	3,3	3,1
Onderwijsgevend personeel	63,6	62,5	61,0	60,2	60,0
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	19,7	20,4	20,2	19,9	19,8
Leraren in opleiding (LIO)	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Onbekend	0,3	0,0	0,1	0,0	0,0
B) Personen (aantal x 1.000)	108,4	107,4	106,0	104,4	104,1
Directie	4,0	3,6	3,4	3,3	3,2
Onderwijsgevend personeel	76,9	75,9	75,0	74,0	73,9
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	26,6	27,2	26,9	26,3	26,3
Leraren in opleiding (LIO)	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5
Onbekend	0,2	0,0	0,1	0,1	0,2
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)	43,7	44,7	45,4	46,3	47,1
Directie	23,8	23,3	24,8	25,9	27,8
Onderwijsgevend personeel	43,1	44,1	44,8	45,8	46,7
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	49,2	50,0	50,3	50,8	51,3
Leraren in opleiding (LIO)	59,9	60,7	64,3	54,4	60,3
D) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)	45,3	46,0	46,7	46,8	46,9
Directie	71,5	73,3	73,1	72,9	73,7
Onderwijsgevend personeel	43,5	43,9	44,2	43,8	43,4
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	46,6	48,7	50,7	52,1	53,8
Leraren in opleiding (LIO)	0,1	1,4	1,9	0,3	1,1

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer VO 2013 en BRIN)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Alle scholen die een licentie bezitten, ook als er geen leerlingen zijn ingeschreven
- EZ-leerlingen in leerjaar 1+2 op scholengemeenschappen zijn meegeteld
- Exclusief vo-leerlingen uitbesteed aan vavo

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer VO 2013 en BRIN)

Toelichting

- Scholen die in betreffende jaar extra financiering krijgen, met alle leerlingen op die scholen. Is exclusief AOC's
- G4: Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage, Utrecht
- G27: Alkmaar, Almelo, Amersfoort, Arnhem, Breda, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, Enschede, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Hengelo, 's-Hertogenbosch, Leeuwarden, Leiden, Lelystad, Maastricht, Nijmegen, Schiedam, Sittard-Geleen, Tilburg, Venlo, Zaanstad, Zwolle
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C en D

Bron

OCW (DUO: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober (de beschikbare cijfers zijn opgehoogd i.v.m. het ontbreken van gegevens van een aantal instellingen)
- Exclusief personeel bekostigd door EZ. Exclusief het vo-personeel op een bve-instelling
- De categorie 'onderwijsondersteunend personeel' bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Het totaal in personen is zonder dubbelstellingen binnen de (sub)sector
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijdbaan
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Profielkeuze vo

Profielkeuze vo

In het schooljaar 1999/00 zijn voor alle leerlingen in het havo en vwo de profielen ingevoerd. Naast de enkelvoudige profielen kunnen ook profielcombinaties worden gekozen. De belangrijkste combinatieprofielen zijn Natuur en Techniek / Natuur en Gezondheid en Economie en Maatschappij / Cultuur en Maatschappij. Andere combinaties komen ook wel voor, maar het aantal leerlingen dat daarvoor kiest bedraagt nog geen honderd. In tabel 4.10 zijn deze combinaties dan ook weggelaten.

In vwo-4 kiest een relatief groot aantal leerlingen voor een profielcombinatie. Dit wordt deels veroorzaakt door scholen die de profielkeuze uitstellen. Zij bieden dan twee stromen aan (de natuur- en de maatschappijstroom). Tussen vwo-4 en vwo-5 worden de verschillen in profielkeuze kleiner. In vwo-6 is de profielkeuze de afgelopen jaren stabiel.

In het vwo gaat het in het vierde leerjaar om meer dan een vijfde van de leerlingen, in de havo gaat het om ongeveer zeven procent. Het percentage havo leerlingen wat voor een combinatieprofiel kiest loopt in het examenjaar met enkele procenten op. Waarschijnlijk zoeken leerlingen in het examenjaar meer veiligheid in een combinatieprofiel.

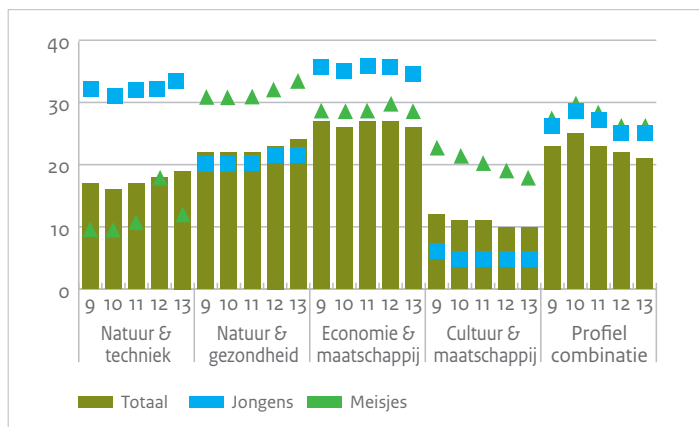
In 2013 kiest in het vwo 60 procent van de leerlingen voor een exact profiel, terwijl maar 40 procent van de havo-leerlingen exact kiest. In het examenjaar lopen deze percentages licht terug, in het vwo is de afname 6 procent, in de havo 7 procent

Verschillen in keuzes tussen jongens en meisjes

Het verschil in keuzes tussen jongens en meisjes blijkt nog steeds duidelijk aanwezig. Meisjes kiezen aanmerkelijk vaker voor Cultuur en Maatschappij, jongens kiezen vaker voor Natuur en techniek. Wel neemt het verschil bij Cultuur en Maatschappij af, zowel bij de havo als het vwo. De verschillen bij Natuur en Techniek zijn evenwel, vooral in het vwo, groot en worden niet kleiner.

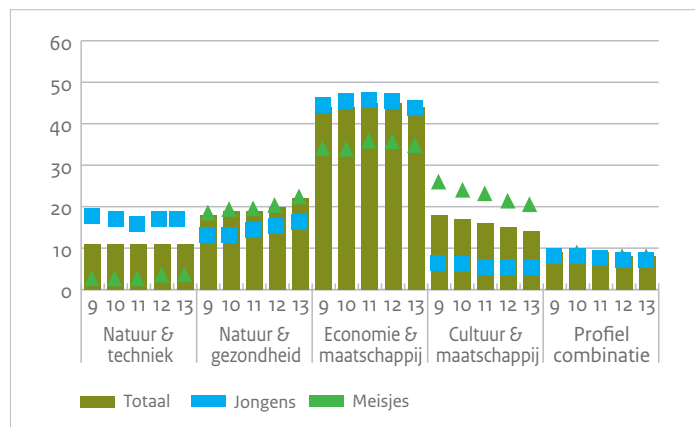
Figuur 4.12 Vwo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle vwo-leerlingen in de profielen, vwo 4, 5 en 6

Figuur 4.13 Havo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle havo-leerlingen in de profielen, havo 4 en 5

Tabel 4.10 Havo- en vwo-leerlingen in de profielen (aantal x 1.000)

	2009		2010		2011		2012		2013	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Totaal havo 4	58	100	59	100	58	100	59	100	60	100
Natuur en techniek (nt)	7	12	6	11	7	11	7	12	8	13
Natuur en gezondheid (ng)	11	19	11	19	11	19	12	21	14	23
Economie en maatschappij (em)	26	44	26	44	27	46	27	45	26	43
Cultuur en maatschappij (cm)	10	17	10	17	9	16	9	15	8	14
Profielcombinatie (nt/ng)	3	5	3	5	3	5	3	4	3	5
Profielcombinatie (em/cm)	2	3	2	3	2	3	1	2	1	2
Totaal havo 5	50	100	51	100	52	100	51	100	52	100
Natuur en techniek (nt)	5	11	5	10	5	10	5	10	5	10
Natuur en gezondheid (ng)	9	18	9	18	10	19	10	19	10	20
Economie en maatschappij (em)	22	43	22	43	23	44	23	45	23	45
Cultuur en maatschappij (cm)	9	19	9	17	9	17	8	16	8	15
Profielcombinatie (nt/ng)	3	7	3	7	4	7	4	7	4	7
Profielcombinatie (em/cm)	2	3	2	4	2	3	2	3	2	3
Totaal vwo 4	43	100	43	100	42	100	41	100	41	100
Natuur en techniek (nt)	7	17	7	16	8	18	8	20	8	20
Natuur en gezondheid (ng)	9	22	9	22	9	22	10	24	10	25
Economie en maatschappij (em)	11	26	11	26	11	27	11	27	11	26
Cultuur en maatschappij (cm)	4	10	4	10	4	9	4	9	3	8
Profielcombinatie (nt/ng)	7	17	7	17	6	15	5	13	6	14
Profielcombinatie (em/cm)	4	8	4	9	3	8	3	8	3	7
Totaal vwo 5	41	100	41	100	40	100	40	100	40	100
Natuur en techniek (nt)	7	18	7	17	7	18	7	19	8	20
Natuur en gezondheid (ng)	9	22	9	22	9	23	9	23	10	25
Economie en maatschappij (em)	11	27	11	27	11	27	11	28	11	28
Cultuur en maatschappij (cm)	5	12	5	12	5	12	4	11	4	10
Profielcombinatie (nt/ng)	6	15	6	15	6	14	5	13	5	12
Profielcombinatie (em/cm)	2	6	3	6	3	6	2	6	2	5
Totaal vwo 6	36	100	37	100	37	100	36	100	36	100
Natuur en techniek (nt)	6	16	6	16	6	16	6	16	6	16
Natuur en gezondheid (ng)	7	20	8	20	7	20	7	20	7	20
Economie en maatschappij (em)	10	27	10	26	10	26	9	26	9	26
Cultuur en maatschappij (cm)	5	14	5	13	5	12	4	12	4	12
Profielcombinatie (nt/ng)	6	17	7	18	7	19	7	18	7	18
Profielcombinatie (em/cm)	2	6	3	7	3	8	3	8	3	8

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer VO 2013)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Overige profielcombinaties hebben weinig leerlingen, meestal veel minder dan 1 procent. Daarom zijn ze hier niet weergegeven

5 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Stelsel en financiën bve

Stelsel

De Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB, ingevoerd op 1 januari 1996) regelt het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) en de educatie.

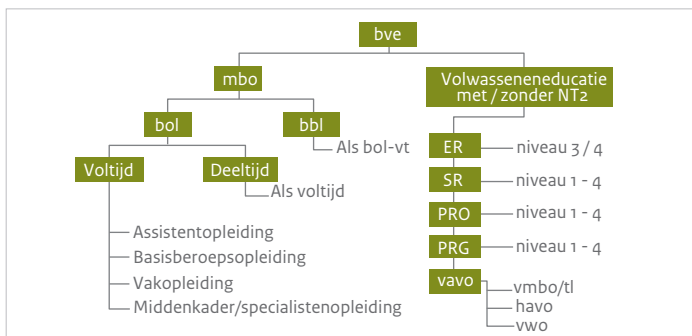
Een mbo-student kan kiezen uit de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). De bol is zowel in voltijd (vt) als in deeltijd (dt) te volgen. Bij de bbl ligt de nadruk op leren in de praktijk, dat minimaal 60 procent van de totale studieduur omvat. Er zijn binnen het mbo vier kwalificatieniveaus te onderscheiden: assistentopleiding (niveau 1), basisberoepsopleiding (niveau 2), vakopleiding (niveau 3) en middenkader- en specialistenopleiding (niveau 4).

Het mbo kent vier sectoren: Dienstverlening- en Gezondheids onderwijs (DGO), Techniek, Economie en Landbouw en natuurlijke omgeving (of groen onderwijs). Groen onderwijs wordt door het ministerie van EZ bekostigd.

Educatie, het onderwijs voor volwassenen, bestaat uit voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) en basiseducatie. Vavo staat bekend als 'tweede kans onderwijs' (vmbo tl, havo en vwo). Basiseducatie bevat breed maatschappelijk functioneren, sociale redzaamheid en Nederlands als tweede taal (NT2). Basiseducatie is een eerste stap op weg naar verdere scholing en ontwikkeling.

De gepresenteerde cijfers zijn exclusief groen onderwijs (EZ), tenzij anders is vermeld.

Figuur 5.1 Opleidingsstructuur bve
2012

Bekostiging

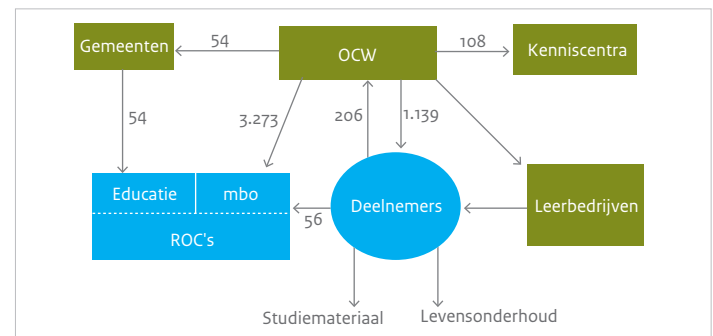
De bve-sector heeft in 2013 bijna 3,5 miljard euro van OCW ontvangen. Dit bedrag wordt over de instellingen verdeeld op basis van het aantal deelnemers, het aantal afgegeven diploma's en de omvang van de voorbereidende en ondersteunende activiteiten (VOA). Instellingen kunnen daarnaast onderwijsactiviteiten voor derden verrichten, 'contractactiviteiten' genoemd.

De gemeenten ontvingen in 2013 in totaal een bedrag van 54 miljoen euro van OCW voor educatie, verdeeld op basis van het aantal volwassen inwoners, het aantal allochtone volwassenen en het aantal volwassenen met een onderwijsachterstand. De gemeenten besteden het onderwijs uit aan de Regionale Opleidingencentra (ROC's).

De Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB's) worden door OCW bekostigd op basis van het aantal kwalificaties dat ze hebben ontwikkeld en onderhouden, het aantal leerbedrijven dat ze hebben erkend en het aantal beroepspraktijkvormingsplaatsen (bpv-plaatsen) bij leerbedrijven dat feitelijk door deelnemers is bezet. In 2013 ontvingen de KBB's bijna 108 miljoen euro.

Een student betaalt les- of cursusgeld. Een student kan in aanmerking komen voor studiefinanciering, wanneer deze 18 jaar of ouder is en een bol-voltijdopleiding volgt. Voor bol-studenten onder de 18 jaar kunnen de ouders een tegemoetkoming in de schoolkosten krijgen.

Figuur 5.2 Financieringsstromen bve
Bedragen 2013 (x € 1 mln)

Tabel 5.1 Financiële kerncijfers beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	3.513,7	3.508,7	3.476,1	3.501,8	3.496,3
Bekostiging	3.196,6	3.249,1	3.262,3	3.315,8	3.381,3
Subsidies	77,0	67,9	51,5	34,6	26,0
Opdrachten	6,4	6,4	6,4	6,4	3,0
Bijdragen aan ZBO's/RWT's	7,6	7,6	7,6	8,7	8,0
Bijdrage aan medeoverheden	0,0	0,0	12,8	6,2	5,8
Bijdrage aan begrotingsfonds/sociaal fonds	202,4	150,4	115,9	111,6	53,4
Technocentra	10,2	10,0	0,0	0,0	0,0
Apparaatskosten	13,3	17,2	19,5	18,6	18,9
Toerekening aan DUO	13,3	17,2	19,5	18,6	18,9
Totaal ontvangsten (incl. technocentra)	33,9	24,8	11,3	14,9	18,9
B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Ontvangsten lesgeelden	187,2	202,6	207,1	221,7	205,7
C) OCW-uitgaven per deelnemer (x € 1.000)					
mbo	6,9	6,9	7,0	7,2	7,3
bbl	5,1	5,1	5,2	5,3	5,2
bol-vt	7,9	7,9	7,9	8,1	8,0
bol-dt	3,6	3,5	3,6	3,6	3,6
Educatie					
Uitgaven reguliere educatie per volwassen inwoner van 18 t/m 64 jaar	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00

Tabel 5.2 Kerncijfers bve-instellingen

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal aantal onderwijsinstellingen	59	58	57	57	57
ROC's	43	44	43	43	43
Vakinstellingen	12	12	12	12	12
Overige WEB-instellingen	4	2	2	2	2
Kenniscentra	16	16	16	16	16

Bron

OCW

CBS: bevolkingsprognose

Toelichting

- OCW-uitgaven per deelnemer: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten exclusief apparaatskosten gedeeld door totaal aantal deelnemers op peildatum 1 oktober
- FES-gelden binnen de ontvangsten worden niet gesaldeerd en vanaf 2011 zijn er geen FES-gelden meer
- De apparaatskosten staan vanaf 2012 niet meer bij het beleidsartikel, maar worden in één post berekend
- Voor de uitgaven per deelnemer in het bbl, bol-vt en bol-dt is voor de deelnemers uitgegaan van wegingsfactoren per onderwijssoort
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Alleen instellingen met deelnemers zijn geteld
- Exclusief AOC's
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

5 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Financiële situatie BVE

De weergegeven data zijn samengesteld door een cumulatie van de gegevens uit de jaarrekeningen 2008 tot en met 2012 van alle besturen van de roc's en vakinstellingen samen.

Het resultaat is in 2012 toegenomen van € 28,9 miljoen negatief tot € 21,5 miljoen positief. De financiële baten zijn verder afgenomen met ongeveer € 1,5 miljoen tot € 46,8 miljoen negatief, waardoor het totaal resultaat negatief is beïnvloed, maar nog wel positief is geworden met een waarde van € 21,5 miljoen. De kengetallen solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit zijn in 2012 allemaal toegenomen.

Solvabiliteit

Bij de beoordeling van de solvabiliteit wordt gekeken naar het aandeel van het eigen vermogen in het totaal vermogen. De waarde van de solvabiliteit (incl. voorzieningen) is in 2012 toegenomen van 0,49 tot 0,53. Het eigen vermogen is iets afgenomen ondanks het toegevoegde positieve resultaat. De voorzieningen zijn licht gestegen. Gezamenlijk zijn ze gedaald met € 54,2 miljoen, maar door de afname van de langlopende en kortlopende schulden met € 323,9 miljoen is de waarde van de solvabiliteit gestegen.

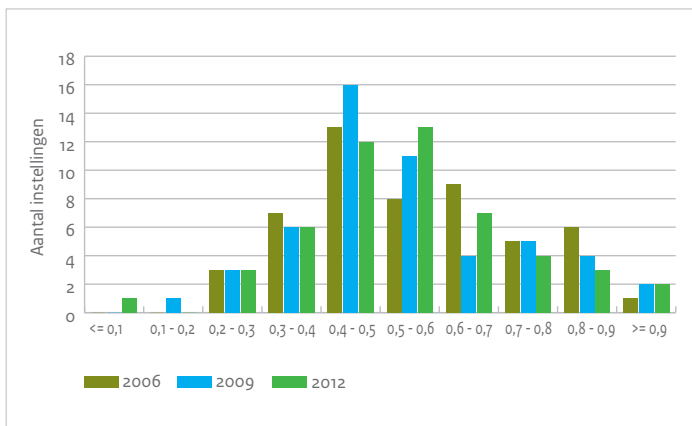
Liquiditeit

De liquiditeit is de verhouding tussen de vlottende activa en de kortlopende schulden. De waardestijging, die vorig jaar is ingezet, is in 2012 verder voortgezet. De waarde steeg van 0,90 in 2011 tot 0,99 in 2012. De vlottende activa zijn gedaald ten opzichte van vorig jaar. Maar aangezien de daling van de kortlopende schulden groter is, is de waarde van de liquiditeit toch toegenomen. Hierdoor is ook het werkkapitaal (vlottende activa minus kortlopende schulden) gestegen van € 99,1 miljoen negatief tot € 5,7 miljoen negatief.

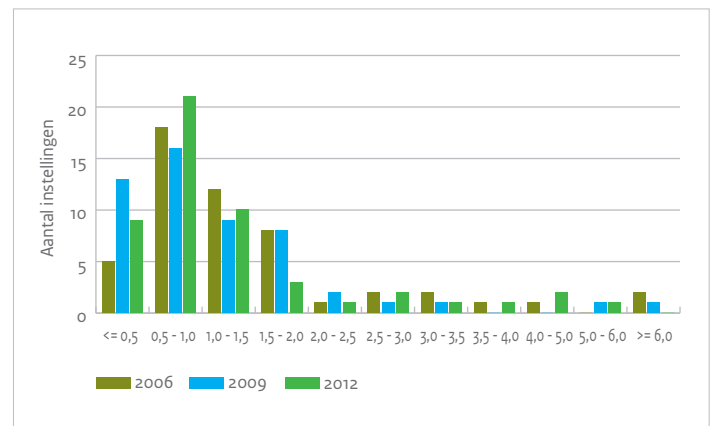
Rentabiliteit

Bij de rentabiliteit wordt gekeken naar de verhouding tussen het resultaat en de totale baten, inclusief de rentebaten. In 2012 is de waarde, als gevolg van het resultaat, weer positief geworden, na een negatieve waarde in 2011. De lasten zijn ongeveer met € 50 miljoen meer gedaald dan de baten. De grootste daling bij de lasten wordt veroorzaakt door een afname van de personeelslasten. De daling van de baten is wat meer verspreid, met name over de posten rijksbijdragen, baten in opdracht van derden en de overige baten. De daling van de totale baten bedraagt 3,1%. Die van de totale lasten 4,4%.

figuur 5.3 Solvabiliteit van bve-instellingen
Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

figuur 5.4 Liquiditeit van bve-instellingen
Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 5.3 Balans- en exploitatiegegevens van bve-instellingen

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,52	0,51	0,50	0,49	0,53
Liquiditeit	0,87	0,86	0,86	0,90	0,99
Rentabiliteit (in procenten)	-0,9	0,7	0,7	-0,7	0,5
B) Gecumuleerde balans bve-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	4.048,8	4.154,6	4.267,7	4.315,9	3.937,8
Vaste activa	3.231,3	3.340,3	3.345,9	3.375,5	3.121,0
waarvan materiële vaste activa	3.161,8	3.263,0	3.261,9	3.277,8	3.055,9
Vlottende activa	817,5	814,3	921,7	940,3	816,9
waarvan liquide middelen	489,8	476,3	560,4	592,2	552,5
Totaal passiva	4.048,8	4.154,6	4.267,7	4.315,9	3.937,8
Eigen vermogen	1.519,9	1.568,2	1.924,9	1.892,2	1.833,7
Voorzieningen	570,1	544,3	222,2	230,4	234,7
Langlopende schulden	1.016,9	1.091,6	1.050,1	1.153,8	1.046,7
Kortlopende schulden	941,9	950,5	1.070,6	1.039,4	822,6
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen bve-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	3.946,5	4.158,8	4.245,3	4.176,2	4.045,0
Rijksbijdragen OCW	3.174,8	3.346,6	3.447,6	3.480,7	3.450,6
Overige overheidsbijdragen	265,0	298,9	259,5	197,5	173,0
Examengelden	44,2	49,6	57,3	57,0	58,1
Baten werk i.o.v. derden	209,9	227,3	239,0	210,5	159,3
Overige baten	252,6	236,4	241,9	230,6	204,0
Lasten	3.960,6	4.096,8	4.178,9	4.162,0	3.978,8
Personele lasten	2.865,3	2.972,9	3.019,8	3.000,1	2.882,2
Afschrijvingen	237,2	249,2	260,6	293,2	276,5
Huisvestingslasten	288,2	314,3	311,0	313,6	287,5
Overige instellingslasten	569,9	560,3	587,5	555,1	532,6
Saldo baten en lasten	-14,1	62,0	66,4	14,2	66,1
Gerealiseerde herwaardering	0,0	2,7	2,9	3,2	0,8
Saldo financiële baten en lasten	-21,5	-36,4	-41,2	-45,3	-46,8
Resultaat	-35,6	28,4	28,0	-28,0	20,1
Belastingen	0,0	1,8	0,7	-0,1	0,3
Resultaat deelnemingen	1,0	0,8	0,2	0,6	1,3
Resultaat na belastingen	-34,7	27,4	27,6	-27,3	21,2
Aandeel derden in resultaat	0,0	0,0	0,1	0,1	-0,3
Netto resultaat	-34,7	27,4	27,5	-27,3	21,5
Buitengewoon resultaat	1,7	7,0	-0,1	-1,5	0,0
Totaal resultaat	-33,0	34,4	27,3	-28,9	21,5

Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- Deze data bevatten de gegevens van de ROC's en de Vakinstellingen
- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: Resultaat / (totale baten + rente baten)

5 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Studenten mbo

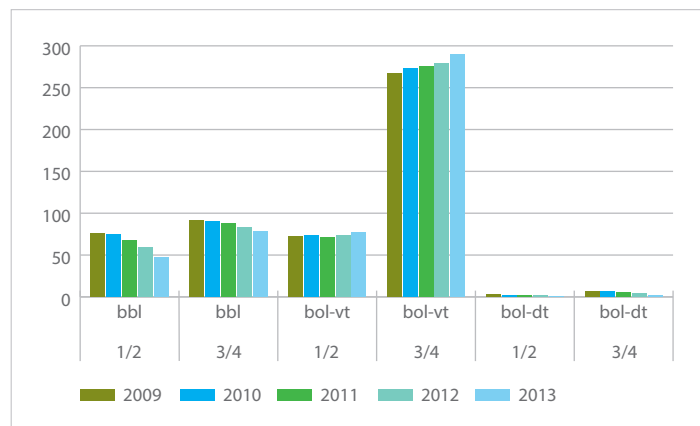
Het aantal mbo-studenten is in 2013 wederom afgenomen ten opzichte van het jaar ervoor met circa 4.200 studenten tot 467 duizend (op basis van de voorlopige telling 2013). De bol-vt is met ruim 14 duizend studenten gegroeid tot 347 duizend studenten. Dit is een groei van ruim 4%. Bol-vt vormt 74 procent van het totaal aantal deelnemers. De meeste bol-vt studenten volgen een opleiding op niveau 3 of 4 (79 procent). Het aantal bbl'ers (117 duizend) is sterk gedaald ten opzichte van 2012 (12 procent), terwijl het aantal bol-deeltijders (2,9 duizend) met een 43 procent is gedaald.

Het mbo kent iets meer mannelijke studenten (52,2 procent) dan vrouwelijke studenten. Met name in de bbl is het aandeel mannen groot (62,3 procent). In bol-vt en bol-dt is het aandeel vrouwen juist groter (51,2 respectievelijk 60,6 procent).

De gemiddelde leeftijd van een mbo-student in 2013 is 18,7 jaar bij de bol-vt, 27,2 jaar bij de bbl en 31,9 jaar bij de bol-dt. Het aandeel studenten van 18 jaar of ouder in het mbo bedraagt 71 procent.

Van alle studenten in het mbo volgt in 2012 35 procent een opleiding in de sector Economie, 28 procent een opleiding in de sector Techniek en 34 procent een opleiding in de sector Dienstverlening- en Gezondheidsonderwijs.

Figuur 5.5 Studentenaantallen mbo
Aantal deelnemers (x 1.000), per leerweg en niveau (incl. groen onderwijs)

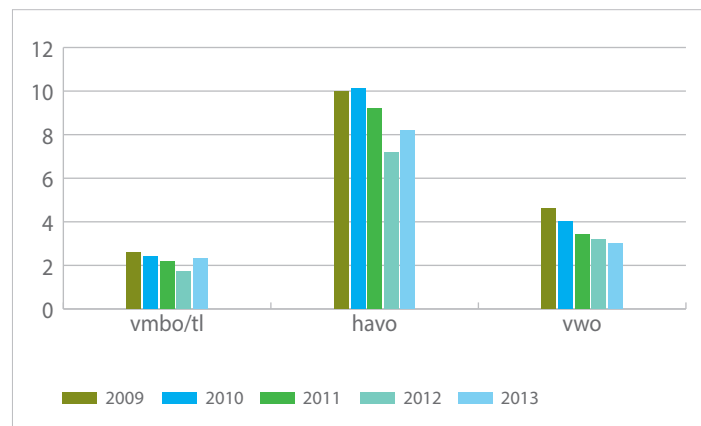

In de sector Techniek volgt 37 procent van de studenten een bbl-opleiding, veel meer dan in de sectoren DGO (22 procent) en Economie (19 procent). De sector DGO bestaat voornamelijk uit studenten op niveau 3 of 4 (84 procent), in de sectoren Techniek (70 procent) en Economie (74 procent) is dit in mindere mate het geval.

Studenten vavo

Het aantal vavo-studenten (13,4 duizend) is in 2013 10 procent gestegen ten opzichte van 2012. De meeste studenten (61 procent) volgen het havo.

Figuur 5.6 Studentenaantallen vavo
Aantal deelnemers (x 1.000)

Tabel 5.4 Studenten bve (aantal x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal mbo (OCW)	486,1	489,4	478,6	471,3	467,1
bbl	155,4	153,4	142,7	132,7	116,5
bol-vt	321,9	327,3	328,3	333,6	347,8
bol-dt	8,8	8,7	7,5	5,0	2,9
Totaal mbo (groen)	29,4	30,1	30,3	29,0	28,1
bbl-groen	11,7	11,5	11,7	10,3	9,0
bol-groen	17,7	18,6	18,6	18,6	19,1
Totaal vavo	17,1	16,5	14,7	12,1	13,4
vavo (16-17 jarigen)	3,4	3,4	3,3	3,0	2,7
vavo (overigen)	13,7	13,1	11,5	9,1	10,7

Tabel 5.5 Studenten bve naar niveau (aantal x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal mbo (OCW)	486,1	489,4	478,6	471,3	467,1
bbl	155,4	153,4	142,7	132,7	116,5
Niveau 1	9,9	10,7	8,5	7,6	5,4
Niveau 2	59,2	57,3	51,2	45,6	36,6
Niveau 3	54,9	54,4	52,0	50,1	47,5
Niveau 4	31,4	30,9	30,9	29,4	27,0
bol-vt	321,9	327,3	328,3	333,6	347,8
Niveau 1	9,5	9,4	9,9	10,8	10,8
Niveau 2	60,5	60,8	58,6	59,4	63,5
Niveau 3	74,7	76,9	78,4	78,0	78,8
Niveau 4	177,3	180,3	181,4	185,4	194,6
bol-dt	8,8	8,7	7,5	5,0	2,9
Niveau 1	0,9	0,7	0,5	0,3	0,2
Niveau 2	1,5	1,7	1,6	1,1	0,5
Niveau 3	2,5	2,5	2,1	1,3	0,6
Niveau 4	3,8	3,9	3,4	2,4	1,6
Totaal vavo	17,1	16,5	14,7	12,1	13,4
vmbo/tl	2,6	2,4	2,2	1,7	2,3
havo	10,0	10,1	9,2	7,2	8,2
vwo	4,6	4,0	3,4	3,2	3,0

Tabel 5.6 Studenten bve naar niveau (aantal x 1.000), 2013

	<24 jaar	24-30 jaar	>30 jaar	Totaal
bbl	64.124	20.061	32.281	116.466
bol-dt	817	758	1.319	2.894
bol-vt	332.951	13.411	1.408	347.770
Totaal	397.892	34.230	35.008	467.130

Bron

OCW (DUO)
EZ: Directie Kennis

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO)

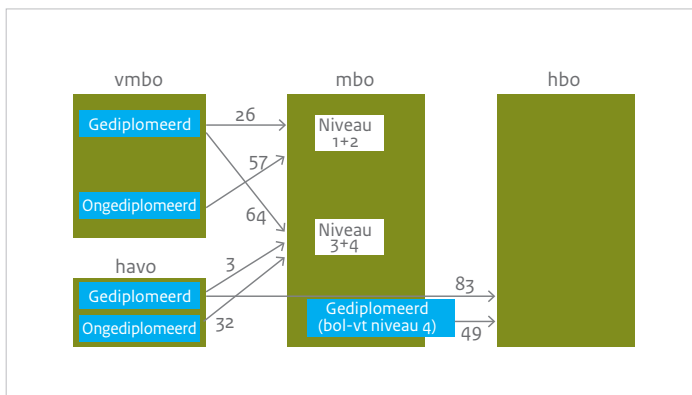
5 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Stromen en rendement bve

Instroom

In 2013 zijn 155 duizend studenten voor het eerst in het mbo ingeschreven. Dat was ongeveer 33 procent van het totaal aantal studenten. De instroom van 'buiten het onderwijs' (indirecte instroom) bedroeg ruim 69 duizend. De instroom bij de bol-vt bestond in 2013 voor 64 procent uit gediplomeerde vmbo-leerlingen, voor 10 procent uit ongediplomeerde vmbo-leerlingen, voor 25 procent afkomstig van buiten het onderwijs en voor 1 procent afkomstig van elders. De instroom bij de bol-dt was voor 95 procent indirect. Bij de bbl kwam 82 procent van de studenten van buiten het onderwijs, 14 procent was vmbo-gediplomeerd en 4 procent van elders (vso, praktijkonderwijs, vo-ongediplomeerd, havo-gediplomeerd en educatie).

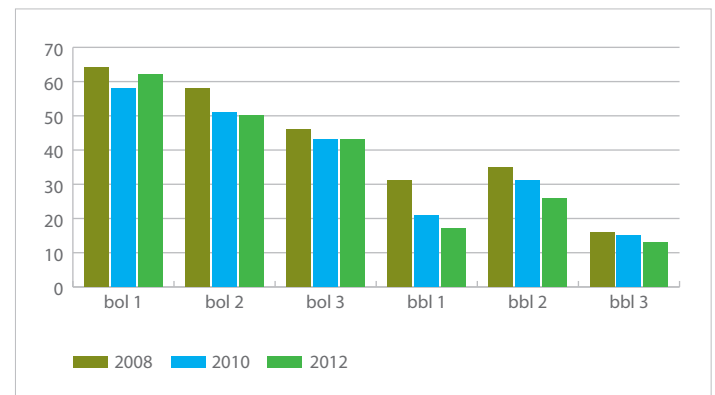
Figuur 5.7 Doorstroom binnen de beroepskolom
Percentage van uitstroom, 2012 (gediplomeerd en ongediplomeerd, incl. groen)

Doorstroom en uitstroom

De uitstroom ten opzichte van het totaal aantal studenten bedroeg in 2013 37 procent (174 duizend studenten). Dat is ongeveer gelijk met voorgaande jaren. Van deze groep verliet 86 procent het onderwijs. Mbo is dus nog steeds in belangrijke mate eindonderwijs. De uitstroom naar het hbo bedroeg in 2013 14 procent (60 duizend studenten); iets gestegen ten opzichte van 2012. De uitstroom naar het hbo vindt vrijwel uitsluitend plaats vanuit gediplomeerden in niveau 4 van bol-vt. Bijna de helft van deze gediplomeerden (40 procent) stroomde direct door naar het hbo. 60% verliet het onderwijs.

Figuur 5.8 Interne doorstroom mbo
Percentage mbo-gediplomeerden dat doorstroomt naar hoger mbo-niveau (incl. groen)

Tabel 5.7 In-, door- en uitstroom mbo naar herkomst en bestemming

	2009	2010	2011	2012	2013
Instroom als percentage van totaal aantal deelnemers	35	35	34	34	33
Herkomst instroom in procenten					
vmbo (zonder diploma)	3	4	4	4	4
vmbo-diploma	47	45	46	46	50
havo-diploma	1	1	1	1	1
Buiten onderwijs / anders	49	50	49	49	45
Doorstroom van gediplomeerden naar hoger niveau als percentage van herkomst					
Van bol 1 naar mbo 2 of hoger	64	59	58	62	62
Van bol 2 naar mbo 3 of hoger	58	55	51	50	50
Van bol 3 naar mbo 4	46	45	43	43	43
Van bbl 1 naar mbo 2 of hoger	31	24	21	17	17
Van bbl 2 naar mbo 3 of hoger	35	35	31	26	26
Van bbl 3 naar mbo 4	16	15	15	13	13
Uitstroom als percentage van totaal aantal deelnemers	34	37	38	38	37
Bestemming uitstroom in procenten					
hbo	14	12	11	11	13
Overig	1	1	1	1	1
Buiten onderwijs	85	87	88	88	86

Tabel 5.8 Gediplomeerden mbo en volwasseneneducatie (aantal x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal mbo (OCW)	152,4	159,6	163,9	167,3	168,8
waarvan extranei	19,1	21,0	25,0	25,7	24,2
bbl	60,7	65,3	66,8	66,1	63,3
Niveau 1	4,6	5,8	6,0	5,1	4,8
Niveau 2	26,5	26,4	28,3	28,1	26,2
Niveau 3	19,3	20,9	21,2	20,8	20,0
Niveau 4	10,3	12,3	11,3	12,2	12,3
bol-vt	87,8	90,0	93,0	97,8	103,0
Niveau 1	6,2	7,0	7,3	8,4	9,4
Niveau 2	20,8	21,2	22,6	23,5	24,8
Niveau 3	18,2	19,3	19,5	21,4	22,5
Niveau 4	42,6	42,5	43,6	44,5	46,2
bol-dt	3,9	4,3	4,1	3,4	2,6
Niveau 1	0,6	0,5	0,4	0,3	0,1
Niveau 2	0,9	1,4	1,2	0,9	0,7
Niveau 3	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7
Niveau 4	1,5	1,4	1,6	1,3	1,0
Totaal vavo	8,5	9,2	10,2	9,2	9,6
vmbo tl	1,4	1,4	1,4	1,3	1,5
havo	5,2	4,9	5,9	5,5	5,3
vwo	2,0	3,0	2,8	2,4	2,8

Bron

OCW (DUO: Onderwijsmatrices)

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C
- De cijfers zijn vanaf 2010 aangepast op de meest recente Onderwijsmatrices

Bron

OCW (DUO)

Toelichting

- Diploma behaald in schooljaar voorafgaand aan de peildatum 1 oktober
- Exclusief groen onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

5 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Instellingen en personeel bve

Instellingen

De bve-sector bestond in 2013 uit 43 ROC's (exclusief groen onderwijs), 12 vakinstellingen en een 'overige' instelling (dat wil zeggen doveninstellingen of instellingen op religieuze grondslag). Het aantal instellingen en de variatie in omvang (aantal deelnemers) is vrij stabiel gebleven. Er zijn 16 branchegerichte Kenniscentra (exclusief groen onderwijs), verdeeld over drie sectoren (DGO, Economie en Techniek). De wettelijke taken van kenniscentra zijn het ontwikkelen van kwalificaties voor het middelbaar beroepsonderwijs, het controleren van de examinering door onderwijsinstellingen, het werven van nieuwe leerbedrijven (ten behoeve van beroepspraktijkvormingsplaatsen) en het bewaken van de kwaliteit van de leerbedrijven.

Werkgelegenheid in de bve-sector

De werkgelegenheid in de bve-sector (exclusief het agrarisch onderwijs) is het afgelopen jaar gedaald (met ongeveer 1.700 voltijdbanen). In deze sector bezetten in 2013 bijna 45 duizend personen 35,8 duizend voltijdbanen.

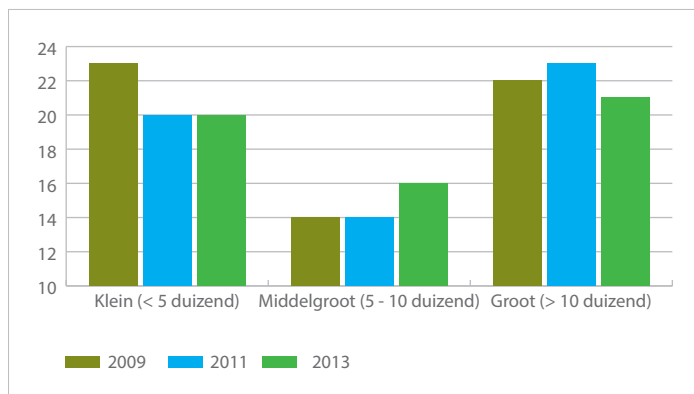
Leeftijd

Het personeelsbestand in de bve-sector is de afgelopen jaren flink vergrijsd. Het aandeel 50-plussers onder het onderwijzend personeel is toegenomen van 51 procent in 2009 tot 55 procent in 2013.

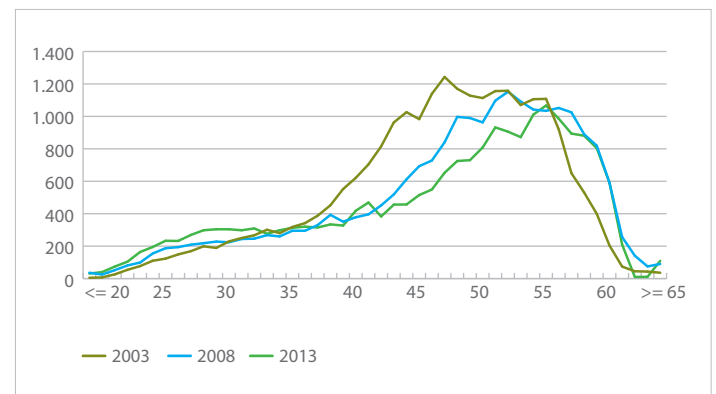
Aandeel vrouwen

Het aandeel vrouwelijke docenten in de bve-sector is de laatste jaren licht toegenomen. In deze sector is het aandeel vrouwen 51 procent. Het aandeel vrouwen in het management is de laatste jaar gestegen. Van 37 procent in 2009 naar 46 procent in 2013.

Figuur 5.9 Omvang bve-instellingen
Naar aantal studenten (exclusief AOC's)

Figuur 5.10 Leeftijdsverdeling van docenten bve
In fte's, exclusief groen onderwijs

Tabel 5.9 Opleidingssectoren, kenniscentra, bijbehorende bedrijfstakken en deelnemers (x 1.000)

Sector	Kenniscentrum	Bedrijfstak / branche	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal			480	486	489	479	473
DGO	KOC Nederland	Haarverz., schoonheidsverz. en voetverz.	14	14	14	13	13
	Calibris	Gezondheidszorg, dienstverlening, welzijn en sport	143	146	150	150	150
	Kenwerk	Horeca, toerisme en voeding	2	1	1	0	0
Economie	Ecabo	Econ-adm beroepen, soc-jurid dienstverl. en beveiliging	83	84	83	80	77
	KC Handel	Detailh., grooth. en intern. handel, mode en textiel	40	40	40	39	42
	Kenwerk	Horeca en toerisme	38	39	39	39	39
	SVO	Vleessector	2	3	3	3	3
	Combinatie bedrijfstak		1	2	2	2	1
Techniek	KC Handel	Detailh., grooth. en intern. handel, mode en textiel	3	3	3	3	3
	Fundeon	Bouw- en grond-, weg en waterbouw	23	22	20	19	16
	GOC	Grafische beroepen	12	15	15	16	18
	Innovam Groep	Motorvoert.- en tweewielertechniek en autohandel	14	14	14	14	13
	Kenteq	Metaal-, elektro-, installatietechniek	44	42	39	38	37
	Savantis	Besch.- en afwerk. techn., reclame- en presentatietechn.	9	9	10	10	9
	SH&M	Hout en interieur	4	4	4	4	4
	SVGB	Gezondheidstechnische beroepen en ambachten	2	3	3	3	3
	PMLF	Proces-, milieu-, laboratoriumtechniek en fotonica	13	15	14	12	13
	VOC	Carrosserie en autoschadeherstel	2	2	2	1	1
	VTenL	Transport en logistiek	12	13	18	15	14
	Combinatie bedrijfstak		7	6	5	5	4
Combinatie	Comb. kenniscentra	Comb. bedrijf	12	11	12	13	13

Bron

www.colo.nl
OCW (DUO: bekostigingstelling)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Exclusief Aequor (Landbouw)
- DGO = Dienstverlening- en Gezondheidszorg Onderwijs

Tabel 5.10 Kerncijfers personeel bve (exclusief groen onderwijs)

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Personeelsterkte (fte's x 1.000)	39,4	39,6	38,2	37,5	35,8
Directie	0,4	0,4	0,4	0,6	0,9
Onderwijsgevend personeel	21,7	22,0	21,3	21,4	20,4
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	15,5	17,1	16,3	15,2	14,3
Leraren in opleiding (LIO)	0,0	0,1	0,1	0,2	0,2
Onbekend	1,8	0,0	0,1	0,1	0,1
B) Personen (aantal x 1.000)	49,4	49,4	47,8	47,4	45,0
Directie	0,4	0,4	0,4	0,7	0,9
Onderwijsgevend personeel	27,4	27,6	26,8	27,2	25,6
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	19,3	21,2	20,2	19,1	17,9
Leraren in opleiding (LIO)	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3
Onbekend	2,2	0,0	0,2	0,2	0,2
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)	49,1	49,5	49,8	50,3	50,7
Directie	37,0	36,0	33,8	39,5	45,7
Onderwijsgevend personeel	44,9	45,2	45,6	46,0	46,4
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	55,1	55,3	55,8	56,6	57,1
Leraren in opleiding (LIO)	63,8	60,8	63,3	64,7	61,5
D) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)	50,8	51,4	50,4	53,8	55,0
Directie	65,1	67,8	70,2	63,8	65,1
Onderwijsgevend personeel	55,9	57,2	55,4	58,0	59,3
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	42,8	43,7	43,7	48,1	49,3
Leraren in opleiding (LIO)	3,0	4,4	1,4	4,6	4,0

Bron

OCW (DUO: Salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober (de beschikbare cijfers zijn opgehoogd i.v.m. het ontbreken van gegevens van een aantal instellingen)
- Exclusief groen onderwijs. Inclusief vo-personeel op een bve-instelling
- De categorie 'onderwijsondersteunend personeel' bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
- Het totaal in personen is zonder dubbelstellingen binnen de (sub) sector
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

5 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Arbeidsmarktpositie mbo-schoolverlaters

In het jaarlijkse schoolverlatersonderzoek van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) ('Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2012') wordt een beeld geschetst van de bestemming van gediplomeerde mbo-schoolverlaters. Dit wordt anderhalf jaar na het verlaten van de school gemeten.

Meer dan de helft van de gediplomeerde bol-schoolverlaters (56%) leert verder. Bij de bbl is dat slechts 23%.

Werk en werkloosheid

Qua kans op werk is er een duidelijk verschil tussen de gediplomeerden van bbl en de gediplomeerden van bol. Onder de bbl-uitstroom is er ook in tijden van economische crisis een relatief lage werkloosheid (3%). Hierbij is er een duidelijk verschil tussen de opleidingsniveaus 1 en 2 aan de ene kant (5%, respectievelijk, 4%) en de opleidingsniveaus 3 en 4 (2% werkloosheid) aan de andere kant. De werkloosheid is verder het hoogst onder de gediplomeerden van de sector Economie (niveau 2: 11%; niveau 3: 7% en niveau 4: 5%).

Ook onder de bol-uitstroom komt duidelijk naar voren dat de kans op werk toeneemt met het opleidingsniveau. De opleidingen op niveau 1 staan er relatief het slechtst voor. De werkloosheid onder deze groep jongeren is tijdens de economische crisis hoog en in 2012 was 30% van hen werkloos. Ook de uitstroom van bol niveau 2 kent met 19% een hoge werkloosheid. Op niveau 2 kennen de schoolverlaters van de sectoren Landbouw en Gezondheidszorg met 21% een bovengemiddelde werkloosheid en de schoolverlaters van de sector Techniek met 17% nog de laagste werkloosheid. Op niveau 3 (gemiddelde werkloosheid van 15%) en op niveau 4 (gemiddelde werkloosheid van 11%) zijn het vooral de schoolverlaters van de sector Gezondheidszorg (niveau 3 en niveau 4) en de sector Techniek (niveau 4), die een relatief goede start kennen.

De gemiddelde tijd om een baan te vinden voor schoolverlaters (intredewerkloosheid) bedraagt gemiddeld iets meer dan 1 maand bij de bol en zo'n twee werkweken bij de bbl. Met ruim 3 maanden kennen ook hier de schoolverlaters van bol niveau 1 de meest moeizame start op de arbeidsmarkt.

Een andere indicatie voor de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters is de inkomenspositie. Op niveau 3 van de bol is het bruto uurloon gemiddeld 9,20 euro, op niveau 4 is het bruto uurloon gemiddeld 10,05 euro. Het loon van afgestudeerde bol-deelnemers is lager dan van bbl-gediplomeerden. Zo kennen de werkzame gediplomeerden op niveau 3 van de bbl een bruto uurloon van gemiddeld 12,10 euro en is dit op niveau 4 zelfs 13,40 euro. Bbl-gediplomeerden zijn gemiddeld ouder dan bol-gediplomeerden en hebben vaak ook meer werkervaring.

Voortijdig schoolverlaters

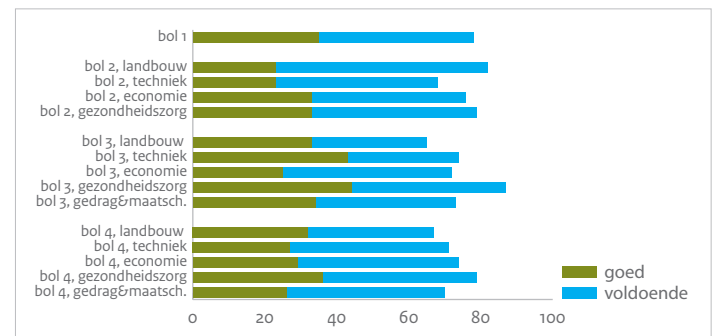
In 2012 heeft ROA ook een landelijke steekproef gehouden onder voortijdige schoolverlaters die de opleiding in het schooljaar 2010/2011 zonder diploma hebben afgebroken. Het onderzoek laat zien dat zeker voor voortijdige schoolverlaters die een MBO niveau 1/2 opleiding zonder diploma hebben verlaten de crisisjaren bijna geen kans op werk bieden. Van hen is dan ook meer dan 28% werkloos. Maar ook onder de groep voortijdige schoolverlaters die een MBO niveau 3/4 opleiding zonder diploma heeft verlaten is het nog steeds zo'n 17% dat geen werk kan vinden.

Uit de steekproef blijkt dat de redenen voor voortijdig schoolverlaten stabiel blijven in de tijd: Een verkeerde studiekeuze, de (geestelijke) gezondheid en de aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt zijn de belangrijkste drie oorzaken van voortijdig schoolverlaten. De economische crisis heeft daarbij weinig invloed op de redenen. De crisis heeft weliswaar geleid tot een lichte afname van het aandeel dat voornamelijk is gestopt om naar de arbeidsmarkt te gaan, maar in andere opzichten heeft de crisis weinig effect op de redenen gehad.

Het onderzoek laat verder zien dat tussen de 45% (MBO niveau 1/2) en 51% (MBO niveau 3/4) van de vsv'ers aangeeft dat er niemand is geweest die heeft geprobeerd om hun voortijdige uitval te voorkomen. Dat wil zeggen dat de school noch een andere instantie volgens hen een poging heeft gedaan om te helpen bij het alsnog behalen van een diploma of het overstappen naar een andere studie.

Tot slot laat het onderzoek zien dat van de vsv'ers afkomstig van het MBO slechts zo'n 12% achteraf spijt heeft van de beslissing om te stoppen met de opleiding die ze aan het volgen waren. Ongeveer 30% geeft daarnaast aan weliswaar spijt te hebben maar door omstandigheden destijds geen andere keuze gehad te hebben, hetgeen impliceert dat ze dezelfde keuze nu weer zouden (moeten) maken.

Figuur 5.11 Oordeel aansluiting opleiding-werk
Percentage dat aansluiting goed en voldoende vindt, 2011

Tabel 5.11 Intredewerkloosheid (in maanden)

	2008	2009	2010	2011	2012
bol niveau 1	1,9	1,7	0,8	1,9	3,2
bol niveau 2	0,8	0,4	0,9	1,3	1,6
bol niveau 3	0,3	0,6	0,5	0,9	1,2
bol niveau 4	0,2	0,4	0,6	0,7	0,9
bbl niveau 1	0,5	0,1	0,0	0,3	1,5
bbl niveau 2	0,1	0,1	0,3	0,4	0,4
bbl niveau 3	0,1	0,2	0,3	0,2	0,6
bbl niveau 4	0,1	0,0	0,1	0,4	0,2

Tabel 5.12 Arbeidsmarktpositie schoolverlaters bol en bbl, 1,5 jaar na schoolverlaten, 2012

	bol 1	bol 2	bol 3	bol 4	bbl 1	bbl 2	bbl 3	bbl 4
Intredewerkloosheid (in maanden)	3,2	1,6	1,2	0,9	1,5	0,4	0,6	0,2
Werkloosheid (in procenten)	30	19	15	11	5	4	2	2
Flexibele aanstelling (in procenten)	79	65	58	59	17	33	31	18
Verder leren (in procenten)	74	59	45	58	20	29	18	19
Eigen/verwante richting (in procenten)	67	62	73	74	46	73	85	90
Zelfde opleiding opnieuw kiezen (in procenten)	80	77	76	77	83	85	84	86
Aansluiting geleerde vaardigheden op huidige functie (in procenten)								
goed	35	29	35	30	40	41	45	36
voldoende	43	45	42	44	40	43	39	48
matig / slecht	22	25	24	26	21	16	17	16

Tabel 5.13 Aansluiting op de arbeidsmarkt van mbo gediplomeerde schoolverlaters bol en bbl (2009/10)

Totaal	Totaal mbo-gediplomeerde schoolverlaters	niveau 1	niveau 2	niveau 3	niveau 4
Totaal arbeidsmarktpositie	83.900	6.590	22.520	23.980	30.810
Met werk, totaal	72.800	5.180	18.850	21.660	27.110
Met uitkering, totaal	5.810	1.710	2.180	1.020	910
Met (alleen) werk	69.940	4.140	17.860	21.220	26.720
Met (alleen) uitkering	2.940	660	1.190	580	520
Met werk èn uitkering	2.870	1.040	990	440	390
Zonder werk of uitkering	8.150	750	2.490	1.740	3.180
Totaal arbeidsmarktpositie, mannen	41.180	4.230	13.420	10.730	12.810
Met werk, totaal	35.680	3.380	11.400	9.770	11.140
Met uitkering, totaal	2.970	990	1.210	430	340
Met (alleen) werk	34.150	2.730	10.830	9.590	10.990
Met (alleen) uitkering	1.440	350	640	260	200
Met werk èn uitkering	1.530	640	570	170	150
Zonder werk of uitkering	4.060	500	1.380	710	1.470
Totaal arbeidsmarktpositie, vrouwen	42.710	2.370	9.110	13.250	18.000
Met werk, totaal	37.120	1.810	7.450	11.900	15.970
Met uitkering, totaal	2.840	720	970	580	570
Met (alleen) werk	35.790	1.410	7.020	11.630	15.730
Met (alleen) uitkering	1.500	310	550	320	320
Met werk èn uitkering	1.340	400	420	270	250
Zonder werk of uitkering	4.090	250	1.110	1.030	1.700

Bron

ROA: Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt

Toelichting

- Intredewerkloosheid: het gemiddelde van het totaal aantal maanden dat schoolverlaters sinds het verlaten van de opleiding als maatschappelijke positie 'werkloos' hebben opgegeven

Bron

ROA: Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2011

Bron

CBS (Sociaal Statistisch Bestand)
Aantallen zijn afgerond op tientallen
Voorlopige cijfers

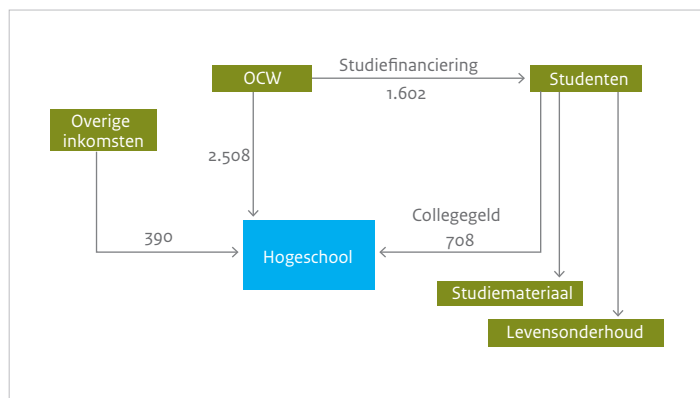
6 Hoger Beroepsonderwijs

Stelsel en financiën hbo

Stelsel

In de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) worden onder andere de planning en bekostiging, het bestuur en de inrichting van de hogescholen geregeld. Hogescholen verzorgen hoger beroepsonderwijs. Zij verrichten ontwerp- en ontwikkelactiviteiten of onderzoek gericht op de beroepspraktijk. Zij verzorgen bacheloropleidingen in het hoger beroepsonderwijs en in voorkomende gevallen masteropleidingen. Zij dragen kennis over ten behoeve van de maatschappij en dragen bij aan de ontwikkeling van beroepen waarop het onderwijs is gericht. De hogescholen schenken aandacht aan de persoonlijke ontplooiing en de bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef. De rijksoverheid bekostigt 37 hogescholen. Het ministerie van EZ bekostigt daarvan het onderwijs op 3 hogescholen op het gebied van landbouw en natuurlijke omgeving. Om de kwaliteit van onderwijs en onderzoek op een hoog peil te houden is er een stelsel van kwaliteitszorg. Alle bachelor en master opleidingen worden regelmatig beoordeeld door de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO).

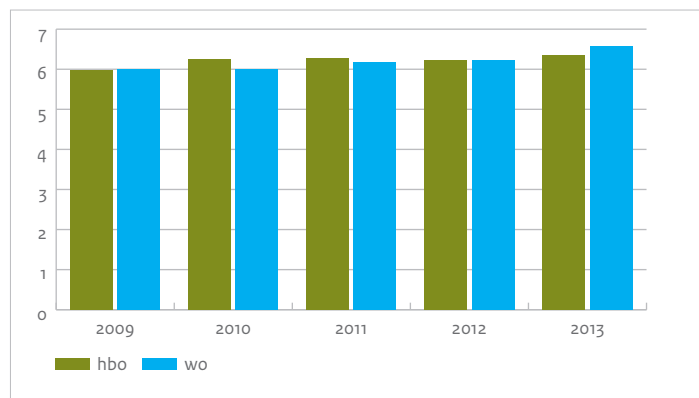
Figuur 6.1 Financiërsstromen hbo
Bedragen 2013 (x € 1 mln)

Financiën

Het hbo-budget op de rijksbegroting is verdeeld in een onderwijsdeel, een deel ontwerp en ontwikkeling, en prestatiebekostiging. 80% van het onderwijsdeel wordt verdeeld over de instellingen naar rato van het aantal ingeschrevenen binnen de nominale studieduur en het aantal behaalde graden, en 10% op basis van percentages per instelling. De rest van het onderwijsdeel wordt aan de instellingen toegekend voor specifieke beleidsdoelstellingen, zoals voor kwaliteit, kwetsbare opleidingen bijzondere voorzieningen. Daarnaast ontvangen hogescholen middelen vanwege ontwerp en ontwikkeling, en prestatiebekostiging gerelateerd aan de prestatieafspraken. De bijdragen van het rijk aan de instellingen worden uitgekeerd als lumpsum. Dat wil zeggen dat een instelling zijn rijksbijdrage naar eigen believen kan besteden voor het uitvoeren van wettelijke taken. Naast de rijksbijdrage ontvangt een hogeschool nog collegegelden en opbrengsten uit het werk voor derden, voornamelijk contractonderwijs.

Figuur 6.2 Uitgaven OCW per student, hbo en wo
Prijsspeil 2013, berekend met werkelijk uitgekeerde loon- en prijsbijstellingen (x € 1.000)

Tabel 6.1 Financiële kerncijfers hoger beroepsonderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven *)	2.317,7	2.489,2	2.509,4	2.543,1	2.610,9
Bekostiging	2.220,3	2.379,1	2.466,6	2.491,9	2.568,8
Subsidies	82,6	92,0	28,2	30,4	23,7
Opdrachten	0,2	0,7	0,6	0,4	0,1
Apparaatskosten	14,6	17,4	14,0	20,4	18,3
Toerekening aan DUO	14,6	17,4	14,0	20,4	18,3
Apparaatskosten OCW					
Totaal ontvangsten	11,4	3,5	3,9	8,6	6,4
B) Uitgaven per student (x € 1.000)					
OCW-uitgaven per student	6,0	6,2	6,1	6,2	6,4
Collegegelden per student	1,5	1,6	1,6	1,7	1,7
Bijdrage aan instellingen per student	7,6	7,8	7,8	7,9	8,1
C) Omzet hbo-instellingen per student (x € 1.000)					
	8,5	8,7	8,7	8,7	--

Bron

A) en B) Jaarverslagen OCW
 C) Omzet volgens jaarverslagen van hbo-instellingen

Toelichting

- OCW-uitgaven per student: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten, exclusief apparaatskosten gedeeld door berekend totaal aantal studenten per kalenderjaar
 De bijdrage per jaar is berekend in het prijspeil van elk jaar, waarvoor de berekening is gemaakt
- Collegegelden per student: opbrengst collegegelden gedeeld door berekend aantal studenten per kalenderjaar
- Omzet instelling per student: totaal van exploitatielasten gedeeld door berekend aantal studenten per kalenderjaar
- FES-gelden binnen de ontvangsten worden niet gesaldeerd en vanaf 2011 zijn er geen FES-gelden meer
- De apparaatskosten OCW staan vanaf 2012 niet meer bij het beleidsartikel, maar worden in één post berekend
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

*) De presentatie is aangepast aan de nieuwe begrotingsindeling van de begroting 2013. De cijfers zijn naar het verleden aangepast aan deze nieuwe indeling.

6 Hoger beroepsonderwijs

Financiën van instellingen hbo

Financiële positie

Uit de jaarrekeningen die de OCW hbo-instellingen hebben ingediend over 2012 blijkt dat de financiële positie van het hbo-veld (exclusief de 'groene opleidingen') als geheel goed is. Ten opzichte van 2011 is de solvabiliteit (inclusief voorzieningen) gestegen, terwijl de liquiditeit licht is afgenomen. De rentabiliteit is gedaald van 2,7 procent in 2011 naar 1,7 procent in 2012. Het exploitatieresultaat na belastingen bedraagt in 2012 60,9 miljoen ten opzichte van 96,0 miljoen in 2011.

Solvabiliteit en liquiditeit

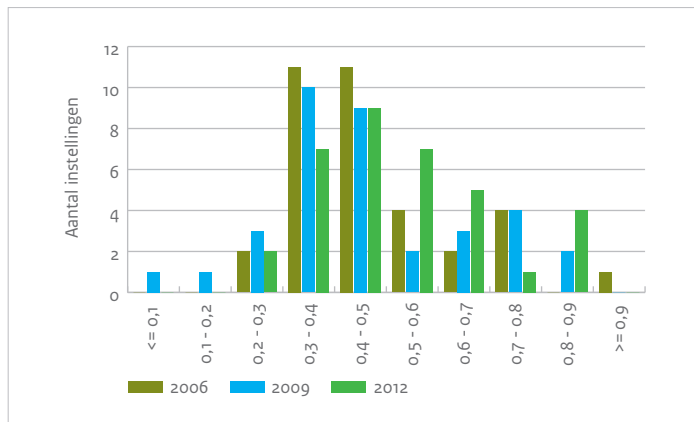
Als gevolg van het positieve exploitatieresultaat neemt het eigen vermogen van de hbo-sector ten opzichte van de totale passiva toe.

De liquiditeit van de hbo-sector is ten opzichte van 2011 licht afgenomen van 1,04 tot 1,02. Net als in 2011 blijkt ook in 2012 dat binnen het vreemd vermogen de omvang van de langlopende schulden lager is dan die van de kortlopende.

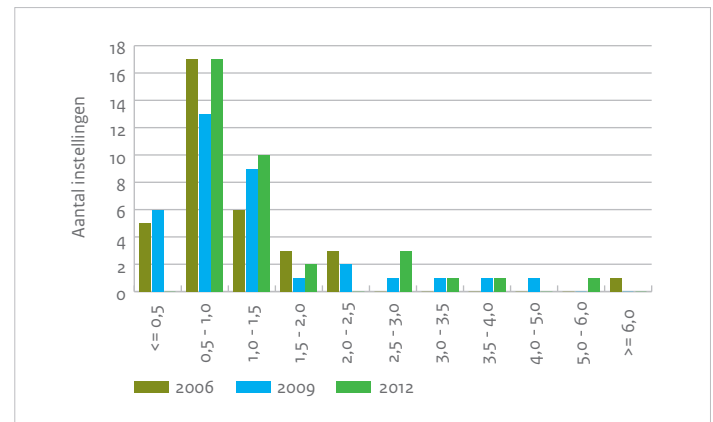
Rentabiliteit

De rentabiliteit uit gewone bedrijfsvoering is in 2012 gedaald van 2,7 procent naar 1,7 procent. Deze daling wordt veroorzaakt door een afname van het bedrijfsresultaat na belastingen van 96,6 miljoen in 2011 naar 61,0 miljoen in 2012.

Figuur 6.3 Solvabiliteit van hbo-instellingen
Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 6.4 Liquiditeit van hbo-instellingen
Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 6.2 Balans- en exploitatiegegevens van hbo-instellingen

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,43	0,41	0,41	0,44	0,46
Liquiditeit	0,70	0,76	0,96	1,04	1,02
Rentabiliteit (in procenten)	0,8	1,3	3,9	2,7	1,7
B) Gecumuleerde balans hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.859,0	3.077,4	3.342,8	3.449,8	3.413,6
Vaste activa	2.168,6	2.291,1	2.301,8	2.307,5	2.318,1
waarvan materiële vaste activa	2.124,6	2.247,6	2.264,3	2.283,0	2.269,9
Vlottende activa	690,4	786,4	1.041,0	1.142,3	1.095,5
waarvan liquide middelen	371,0	451,1	721,5	830,2	785,3
Totaal passiva	2.859,0	3.077,4	3.342,8	3.449,8	3.413,6
Eigen vermogen	1.044,1	1.093,2	1.238,1	1.335,1	1.396,2
Voorzieningen	171,7	161,3	149,0	170,4	163,2
Langlopende schulden	655,8	789,9	873,4	847,0	777,2
Kortlopende schulden	987,4	1.033,0	1.082,3	1.097,4	1.077,0
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	3.068,1	3.227,6	3.451,2	3.574,6	3.605,2
Rijksbijdragen OCW	2.088,6	2.226,3	2.386,5	2.477,5	2.507,8
Overige overheidsbijdragen	28,6	32,6	37,5	43,1	34,3
Collegegelden	546,4	582,4	636,9	674,8	707,7
Baten werk i.o.v. derden	216,8	203,6	210,2	203,5	186,4
Overige baten	187,7	182,7	180,0	175,7	169,1
Lasten	3.030,3	3.163,1	3.288,3	3.445,4	3.518,2
Personele lasten	2.178,8	2.296,9	2.395,2	2.545,0	2.631,4
Afschrijvingen	180,3	186,5	206,3	197,7	211,2
Huisvestingslasten	214,3	210,6	216,4	216,4	219,6
Overige instellingslasten	456,9	469,1	470,3	486,4	456,1
Saldo baten en lasten	37,8	64,5	162,9	129,2	87,0
Gerealiseerde herwaardering	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0
Saldo financiële baten en lasten	-14,2	-23,6	-30,5	-32,5	-25,0
Resultaat	23,6	41,0	133,5	96,6	62,0
Belastingen	0,7	0,6	0,4	0,7	0,5
Resultaat deelnemingen	0,0	7,2	0,2	0,1	-0,6
Resultaat na belastingen	22,9	47,6	133,3	96,0	60,9
Aandeel derden in resultaat	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0
Netto resultaat	22,7	47,5	133,2	96,0	60,9
Buitengewoon resultaat	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal resultaat	22,7	47,5	133,2	96,0	60,9

Bron

OCW (DUO): Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- Exclusief groen onderwijs
- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat / (totale baten + rente baten)
- Zie bijlage Toelichting en begrippen, deel B

Studenten hbo

Deelname

De deelname in het hbo is na de daling in 2012 fors gestegen in 2013. Op 1 oktober 2013 was het totaal aantal deelnemers bijna 430 duizend (exclusief groen onderwijs). De stijging wordt geheel veroorzaakt door een sterke stijging in het voltijdonderwijs. In het deeltijdonderwijs en het duale onderwijs zet de daling zich wel voort.

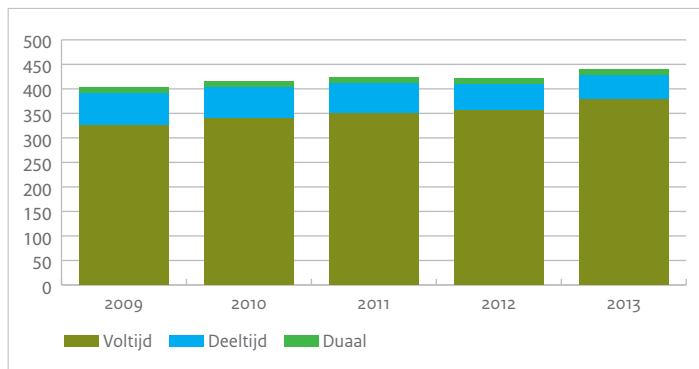
Instream

Het aantal eerstejaarsstudenten steeg tot het jaar 2000 naar circa 81 duizend. Na een daling in de jaren 2001 en 2002 is in de jaren daarna tot 2010 een hogere instroom gemeten. Vanaf 2010 is weer sprake van een geringe daling, die zich in 2011 en 2012 verder heeft voortgezet.

In 2013 is er echter weer sprake van een sterke stijging van de instroom. Er hebben zich 99,2 duizend studenten voor het eerst ingeschreven, 5,5 duizend meer dan in 2012.

De stijging van de instroom doet zich in bijna alle sectoren voor, alleen de sectoren taal- en cultuur en sectoroverstijgend zijn gelijk gebleven. De stijging komt volledig voor rekening van de voltijdinstroom, de deeltijdinstroom is volgens de nieuwe meting weer verder gedaald en ligt in 2013 rond de 6,1 duizend studenten.

Figuur 6.5 Deelname hbo
Aantal ingeschreven studenten (x 1.000), inclusief groen

Duaal onderwijs

Duaal onderwijs is de opleidingsvariant waarbij de student op basis van een onderwijsarbeidsovereenkomst werkzaam is in een voor de opleiding relevante functie binnen een bedrijf. De instroom in deze variant is in 2013 gedaald ten opzichte van 2012 en bedraagt nu ongeveer 1.600.

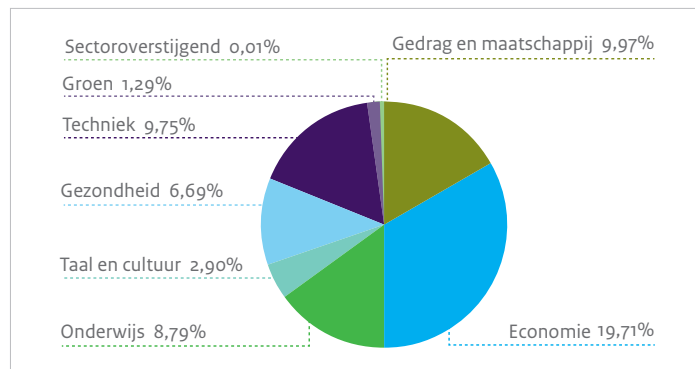
Afgestudeerden

Het aantal afgestudeerden is de afgelopen jaren langzaam toegenomen. In 2013 is het aantal afgestudeerden echter gedaald tot 57,8 duizend.

Deze daling doet zich in alle sectoren voor.

Sinds 1995 zijn er ook afgestudeerden in het duaal onderwijs. In 2012 behaalden ongeveer 1.900 studenten een diploma voor een duale opleiding. In 2013 zijn dat er ongeveer 1.500

Figuur 6.6 Bachelor-afgestudeerden hbo naar sector
In procenten van totaal (voltijd+duaal+deeltijd), 2013

Tabel 6.3 Eerstejaars hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal excl. groen	96,6	96,4	95,7	93,7	99,2
Onderwijs	12,6	12,6	11,6	10,7	11,3
Techniek	16,9	17,0	17,0	17,6	18,8
Gezondheid	9,4	10,0	10,2	10,4	11,8
Economie	38,3	37,4	37,9	36,2	37,8
Gedrag en maatschappij	15,5	15,7	15,3	15,2	15,9
Taal en cultuur	3,9	3,8	3,7	3,5	3,5
Sectoroverstijgend	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Totaal hbo-groen	2,3	2,4	2,3	2,3	2,6
Per opleidingsvorm (incl. groen)					
Voltijd	86,5	86,8	87,3	87,2	94,1
Deeltijd	10,0	9,7	8,4	6,9	6,1
Duaal	2,4	2,4	2,2	2,0	1,6

Tabel 6.4 Ingeschrevenen hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal excl. groen	393,9	407,0	414,2	411,9	429,7
Onderwijs	66,7	67,7	64,7	60,5	61,7
Techniek	63,8	65,7	67,9	69,6	73,9
Gezondheid	35,7	37,7	39,3	41,0	44,4
Economie	148,1	153,1	157,6	156,4	162,5
Gedrag en maatschappij	61,9	65,3	67,2	67,5	70,3
Taal en cultuur	17,8	17,7	17,4	16,9	16,8
Sectoroverstijgend	0,0	0,0	0,1	0,1	0,2
Totaal hbo-groen	8,5	8,9	9,1	9,3	10,0
Per opleidingsvorm (incl. groen)					
Voltijd	326,3	339,1	350,6	356,6	378,1
Deeltijd	63,8	64,1	60,4	53,1	50,8
Duaal	12,4	12,8	12,3	11,6	10,8

Tabel 6.5 Afgestudeerden hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
Bachelor-afgestudeerden					
Totaal excl. groen	60,2	60,6	60,3	63,7	57,8
Onderwijs	10,1	9,8	9,8	10,1	8,8
Techniek	10,2	10,2	9,9	10,6	9,7
Gezondheid	6,5	6,6	6,7	6,8	6,7
Economie	21,2	21,2	20,7	22,4	19,7
Gedrag en maatschappij	9,4	9,9	10,2	10,8	10,0
Taal en cultuur	2,7	2,9	3,0	3,0	2,9
Sectoroverstijgend					0,0
Totaal hbo-groen	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3
Per opleidingsvorm (incl. groen)					
Voltijd	50,0	50,6	50,4	53,4	49,4
Deeltijd	9,6	9,5	9,4	9,8	8,1
Duaal	2,0	2,1	1,9	1,9	1,5
Master-afgestudeerden					
Totaal excl. groen	4,0	4,0	4,8	4,6	3,4

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Eerstejaars hbo Nederland: degenen die voor het eerst in Nederland aan een hogeschool op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven in een bacheloropleiding
- Exclusief instroom in masteropleidingen
- Opleidingsgebieden volgens HOOP-indeling
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Ingeschrevenen hbo Nederland: degenen die in Nederland aan een hogeschool op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven in een bachelor- of master-opleiding
- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

- Afgestudeerden hbo Nederland: degenen die een diploma hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar
- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- Master-afgestudeerden betreft afgestudeerden in de HOOP-onderdelen Onderwijs, Gezondheid, Gedrag en Maatschappij en Taal en Cultuur
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

6 Hoger beroepsonderwijs

Verblijfsduur en rendement hbo

Verwachte verblijfsduur

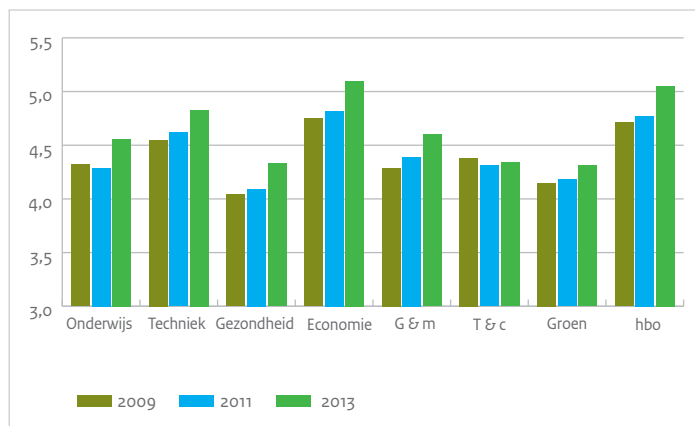
De totale gemiddelde verblijfsduur van afgestudeerden in het hbo, zoals die verwacht wordt voor de ingeschreven studenten, is voor 2013 gestegen ten opzichte van voorgaande jaren. Gemiddeld behalen de studenten in ongeveer 5,1 jaar hun diploma. Studenten in de economieopleidingen studeren het langst (5,1 jaar), die in de gezondheidszorgopleidingen, taal en cultuur en landbouw en natuurlijke omgeving (allen 4,3 jaar) het kortst.

Rendement

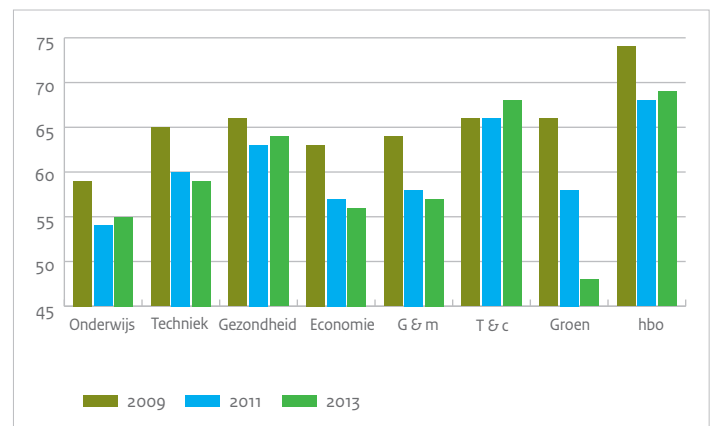
Het verwachte percentage afgestudeerden (slaagpercentage) vertoont een enigszins fluctuerend beeld. Na een sprong omhoog naar 75 procent in 2003 was de jaren daarna een geleidelijk aflopende trend waar te nemen. De gemiddelde verwachting is in 2013 4 procent hoger dan in het voorgaande jaar en bedraagt nu 69 procent.

Dat het totaal slaagpercentage boven dat van de sectoren ligt, komt doordat het veranderen van studierichting (en wisselen van sector) daarin doorwerkt. De sector Taal en Cultuur scoort nog steeds gemiddeld het hoogst, gevolgd door Gezondheid en Techniek.

Figuur 6.7 Verwachte verblijfsduur afgestudeerden
In jaren, per HOOP-gebied

Figuur 6.8 Verwacht slaagpercentage
In procenten van instroomcohort, per HOOP-gebied

Tabel 6.6 Verwachte verblijfsduur en rendement in het hoger beroepsonderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden per opleidingsgebied (in jaren)					
Onderwijs	4,3	4,3	4,3	4,2	4,6
Techniek	4,5	4,6	4,6	4,6	4,8
Gezondheid	4,0	4,1	4,1	4,2	4,3
Economie	4,7	4,8	4,8	4,8	5,1
Gedrag en maatschappij	4,3	4,3	4,4	4,3	4,6
Taal en cultuur	4,4	4,3	4,3	4,3	4,3
Landbouw en natuurlijke omgeving	4,1	4,1	4,2	4,3	4,3
B) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden in hbo (in jaren)	4,7	4,7	4,8	4,7	5,1
C) Verwacht slaagpercentage per opleidingsgebied					
Onderwijs	59	56	54	52	55
Techniek	65	60	60	58	59
Gezondheid	66	66	63	62	64
Economie	63	60	57	55	56
Gedrag en maatschappij	64	62	58	56	57
Taal en cultuur	66	63	66	65	68
Landbouw en natuurlijke omgeving	66	63	58	55	48
D) Verwacht slaagpercentage hbo	74	70	68	65	69

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- C) en D) In procenten van instroomcohort
- Het slaagpercentage voor het hbo is hoger dan voor de afzonderlijke sectoren omdat sommigen een diploma behalen in een andere sector dan waarin ze zijn begonnen. Om dezelfde reden is de verblijfsduur in het hbo langer dan het gemiddelde van de verblijfsduren per sector
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

6 Hoger beroepsonderwijs

Instellingen en personeel hbo

Instellingen

Vanaf het midden van de jaren tachtig kent de hbo-sector een proces van schaalvergroting. Dit proces is inmiddels gestabiliseerd. In 2013 zijn er nog 34 door OCW bekostigde instellingen (besturen). NB: onder een bestuur kunnen meerdere instellingen met wisselende vormen van zelfstandigheid functioneren.

De instellingen zijn door de (besturen)fusies gemiddeld genomen steeds groter geworden. De gemiddelde omvang van de hogescholen is gestegen van 5.430 studenten in 2000 naar bijna 13.000 studenten in 2013. De oorzaak hiervan is niet alleen gelegen in de schaalvergroting (fusies), maar ook in de toename van het aantal hbo-studenten.

Personeel

In de periode van 2009 tot 2012 is het totaal aantal personeelsleden (in fte's uitgedrukt) gestegen. Naast de stijging van het onderwijzend personeel valt op dat de stijging vanaf 2009 van het aantal ondersteunend personeel in 2012 is veranderd in een daling vergeleken met 2011. Van 2009 tot 2012 is het totaal aan onderwijzend personeel gestegen van 16.900 naar 18.400 fte. Het totaal ondersteunend personeel is in dezelfde periode van 12.500 fte in 2009 gestegen naar 12.900 fte in 2012 (42 procent van het totaal). Het totaal aantal personeelsleden is in 2012 gestegen naar 31.400 fte. De student-docentratio (aantal studenten per docent) is in 2012 licht gedaald naar 22,3 ten opzichte van 2011.

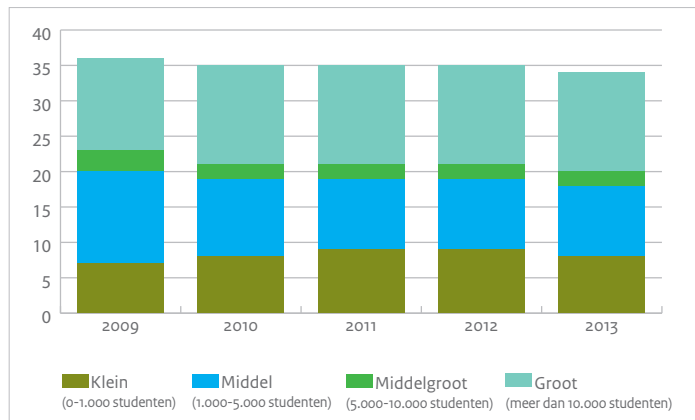
Het aandeel vrouwen in de totale personeelspopulatie is de laatste jaren geleidelijk gestegen tot 51,3 procent in 2012. In 2012 is bijna 59 procent van het ondersteunend personeel vrouw (2011: 58 procent). Bij het onderwijzend personeel is het aandeel licht gestegen naar 46 procent (2011: 45,5 procent).

Iets meer dan 7 procent van het aantal personeelsleden in het hbo heeft een functie hoger dan schaal 13. Ten opzichte van 2011 is dat licht toegenomen. Iets meer dan 37 procent van deze categorie personeelsleden is vrouw. In 2011 was dat nog 36,4 procent.

De gemiddelde leeftijd van het personeel bedraagt bijna 46 jaar en is het afgelopen jaar gelijk gebleven. Het aantal vijftigplussers is het laatste jaar licht gedaald en bedraagt in 2012 42,5 procent van het totaal. Vijftigplussers zijn sterker vertegenwoordigd onder het onderwijzend personeel dan onder het ondersteunend personeel. Onder het mannelijk personeel komen relatief veel meer vijftigplussers voor dan onder het vrouwelijk personeel.

Figuur 6.9 Hogescholen naar omvang

Aantal hogescholen naar omvang (aantal studenten)

Figuur 6.10 Student-docentratio hbo

Aantal studenten per onderwijzend personeelslid

Tabel 6.7 Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Aantal instellingen	36	35	35	35	34
Kleine hogeschool (0-1.000 studenten)	7	8	9	9	8
Middel hogeschool (1.000-5.000 studenten)	13	11	10	10	10
Middelgrote hogeschool (5.000-10.000 studenten)	3	2	2	2	2
Grote hogeschool (meer dan 10.000 studenten)	13	14	14	14	14
B) Personeelssterkte (fte's x 1.000)					
Totaal	29,4	30,0	31,1	31,4	
Onderwijzend	16,9	17,3	18,1	18,4	
Ondersteunend	12,5	12,7	13,0	12,9	
C) Percentage vrouwen					
Totaal	49,2	50,0	50,7	51,3	
Onderwijzend	42,7	43,7	45,5	46,0	
Ondersteunend	58,0	58,6	57,8	58,9	
D) Percentage 50 jaar en ouder					
Totaal	42,0	42,6	42,6	42,5	
Onderwijzend	47,3	47,6	46,9	46,2	
Ondersteunend	34,8	35,8	36,7	37,1	
Man	51,9	52,4	50,5	50,3	
Vrouw	31,7	32,8	35,0	35,0	
E) Gemiddelde leeftijd in jaren	45,7	45,9	45,9	45,9	
F) Percentage in schaal 13 en hoger (op basis van fte's)					
Totaal	6,8	7,1	7,2	7,3	
Man	9,4	9,6	9,3	9,5	
Vrouw	4,2	4,6	5,1	5,3	
G) Personeel in schaal 13 en hoger (op basis van fte's)					
Totaal (aantal x 1.000)	2,0	2,1	2,2	2,2	
waarvan .. % vrouwen	28,6	32,4	36,4	37,1	
H) Ratio's					
Student / personeel	13,4	13,6	13,3	13,1	
Student / onderwijzend personeel	23,3	23,5	22,9	22,3	
Ondersteunend personeel als percentage van totaal	42,5	42,3	41,9	41,2	

Bron

OCW (DUO: CRIHO, stand december)
RAHO (excl. EZ)

Toelichting

- C) t/m F) op basis van aantal fte's
- Personeel: aantallen exclusief groen onderwijs, per collegejaar
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

7 Wetenschappelijk onderwijs

Stelsel en financiën wo

Stelsel

In de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) worden onder andere de planning en bekostiging, het bestuur en de inrichting van de universiteiten geregeld. Universiteiten verzorgen wetenschappelijk onderwijs en verrichten wetenschappelijk onderzoek. Zij voorzien in de opleiding tot wetenschappelijk onderzoeker of technologisch ontwerper en zij dragen kennis over ten behoeve van de maatschappij. De universiteiten schenken aandacht aan de persoonlijke ontplooiing en de bevordering van maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef.

De rijksoverheid bekostigt 18 universiteiten. Daaronder vallen o.a. de Open Universiteit voor afstandsonderwijs, vier levensbeschouwelijke instellingen, drie technische universiteiten en de Wageningen University. Deze laatste wordt bekostigd door het ministerie van EZ.

Om de kwaliteit van onderwijs en onderzoek op een hoog peil te houden is er een stelsel van kwaliteitszorg. Alle bachelor en master opleidingen worden regelmatig beoordeeld door de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO).

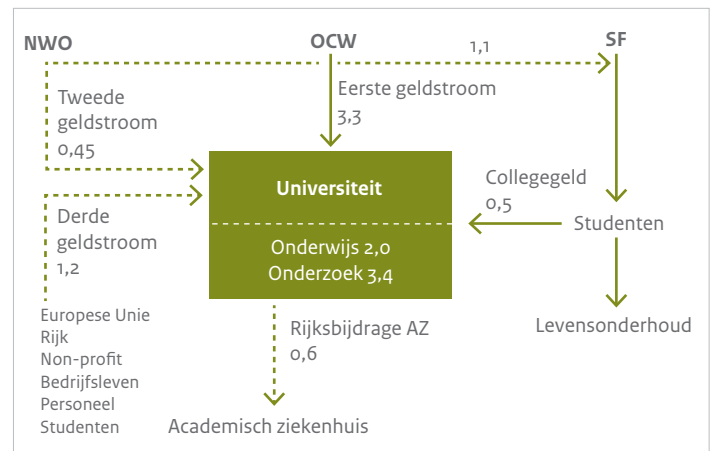
Financiën

Het wo-budget op de rijksbegroting is verdeeld in een onderwijsdeel, een onderzoekdeel, prestatiebekostiging en een deel voor geneeskundig onderwijs en onderzoek. De betreffende universiteiten sluiten dit laatste deel onverkort door naar de academische ziekenhuizen. Van het onderwijsdeel wordt 65% over de universiteiten verdeeld naar rato van het aantal ingeschrevenen binnen de nominale studieduur en het aantal behaalde graden, en 30% op basis van percentages per instelling. De rest ontvangen de instellingen vanwege specifieke beleidsdoelstellingen, zoals voor kwaliteit, kwetsbare opleidingen en bijzondere voorzieningen. Van het onderzoekdeel wordt 36% verdeeld naar rato van het aantal promoties en behaalde graden. De rest wordt uitgekeerd in de vorm van bedragen per instelling en een bedrag dat wordt verdeeld volgens percentages per universiteit. Daarnaast ontvangen universiteiten middelen vanwege geneeskundig onderwijs en onderzoek, en prestatiebekostiging gerelateerd aan de prestatieafspraken. De bijdragen van het rijk aan de instellingen worden uitgekeerd als lumpsum. Dat wil zeggen dat een instelling zijn rijksbijdrage naar eigen believen kan besteden voor het uitvoeren van wettelijke taken. Naast de rijksbijdrage ontvangt een universiteit nog collegegelden en middelen voor onderzoek uit andere dan de eerste geldstroom.

Onderzoek

Het universitaire onderzoek wordt via drie geldstromen gefinancierd. De eerste geldstroom is het hiernaast beschreven deel van de rijksbijdrage, dat voor onderzoek is bestemd. De tweede geldstroom bestaat uit subsidies die het NWO toekent voor specifiek onderzoek. De derde geldstroom wordt gegenereerd door onderzoek in opdracht van nationale en internationale overheden en non-profit instellingen. Het aandeel van het bedrijfsleven in de derde geldstroom is circa 10 procent.

Figuur 7.1 Financieringsstromen wo
Bedragen 2012 (x € 1 mld)

Tabel 7.1 Financiële kerncijfers wetenschappelijk onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven *)	3.781,9	3.823,0	3.954,9	3.984,9	4.065,7
Bekostiging	3.719,3	3.758,1	3.888,3	3.930,8	4.015,1
Subsidies	37,5	38,9	39,7	26,2	22,7
Opdrachten	1,5	1,4	1,6	1,6	1,6
Bijdragen aan ZBO's/RWT's	4,1	3,9	3,3	4,0	3,9
Bijdragen aan (inter)nationale organisaties	19,5	20,7	22,0	22,3	22,5
Totaal ontvangsten	13,9	13,9	25,1	0,1	1,0
B) Bedragen omgerekend naar studentjaar (x € 1.000)					
OCW-uitgaven per student	5,9	5,9	6,1	6,2	6,6
Collegegelden per student	1,8	1,9	1,9	2,1	2,1
Bijdrage aan instellingen per student	7,7	7,8	8,0	8,2	8,6
C) Realisatie volgens jaarrekeningen (x € 1 mln)					
Kosten onderzoek	3.242,2	3.316,7	3.406,5	3.425,3	--
Kosten onderwijs	1.870,4	1.913,4	1.965,1	1.976,0	--
Kosten medische zorg	246,5	252,1	259,0	260,4	--
D) Onderwijsm. per student volgens jaarrekeningen (x € 1.000)					
	8,1	7,9	7,9	7,9	--

Bron

A) en B) Jaarverslagen OCW
C) en D) Jaarverslagen van universiteiten

Toelichting

- OCW-uitgaven per student: totaal gesaldeerde OCW-uitgaven en ontvangsten bestemd voor onderwijs gedeeld door berekend totaal aantal studenten per kalenderjaar. De bijdrage per jaar is berekend in het prijspeil van elk jaar, waarvoor de berekening is gemaakt
- De uitgaven per student zijn ook exclusief apparaatskosten en uitgaven niet voor onderwijs aan de bij universiteiten ingeschreven studenten
- Collegegelden per student: opbrengst collegegelden gedeeld door berekend aantal studenten per kalenderjaar
- FES-gelden binnen de ontvangsten worden niet gesaldeerd en vanaf 2011 zijn er geen FES-gelden meer
- Bedragen bij C) zijn inclusief effect van 2e en 3e geldstroom, bij A) en B) exclusief
- De apparaatskosten OCW staan vanaf 2012 niet meer bij het beleidsartikel, maar worden in één post berekend
- De presentatie is aangepast aan de nieuwe begrotingsindeling van de begroting 2013. De cijfers zijn naar het verleden aangepast aan deze nieuwe indeling.

Tabel 7.2 Kerncijfers academische ziekenhuizen

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Financiële gegevens (x € 1 mln)					
Totale exploitatie (baten)	5.841,2	6.264,4	6.638,0	6.870,5	7.194,5
B) Gegevens artsopleidingen					
Geneeskunde (ingeschrevenen, bruto)	18.395	18.711	18.894	18.753	18.714
Numerus fixus (artsopleidingen)	2.850	2.850	2.790	2.780	2.780
Aantal afgestudeerden, postdoctoraal (basisarts)	2.022	2.075	2.276	2.429	2.459

Bron

A) Jaarverslagen academische ziekenhuizen
B) <http://statline.cbs.nl>

Toelichting

- B) Gegevens artsopleidingen, aantal afgestudeerden: degenen die een diploma basisarts hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar

7 Wetenschappelijk onderwijs

Financiën van instellingen wo

Financiële positie

Uit de jaarrekeningen die de wo-instellingen hebben ingediend over 2012 blijkt dat de financiële positie van het veld goed is (kengetallen exclusief Wageningen Universiteit en Open Universiteit). De solvabiliteit, inclusief voorzieningen is al jaren als goed te kenschetsen. De licht dalende trend die de liquiditeit vanaf 2007 liet zien is sinds 2011 gewijzigd in een stijging. De rentabiliteit is ook toegenomen. Het exploitatieresultaat na belastingen bedraagt in 2012 114,6 miljoen euro ten opzichte van 86,8 miljoen euro in 2011.

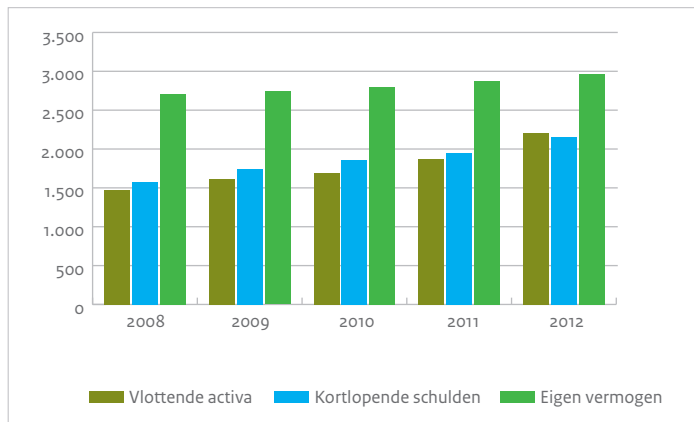
De solvabiliteit van het totale wo-veld is in 2012 licht gedaald ten opzichte van 2011. De solvabiliteit (inclusief voorzieningen) is nu 0,55. De liquiditeit van het wo-veld is gestegen van 0,96 naar 1,02. De stijgende lijn die vanaf 2011 zichtbaar is, wordt hiermee voortgezet.

Rentabiliteit

De rentabiliteit uit gewone bedrijfsvoering is toegenomen ten opzichte van 2011. De waarde is toegenomen van 1,5 procent naar 1,9 procent. De rentabiliteit wordt berekend op basis van het resultaat, inclusief het resultaat uit financiële baten en lasten.

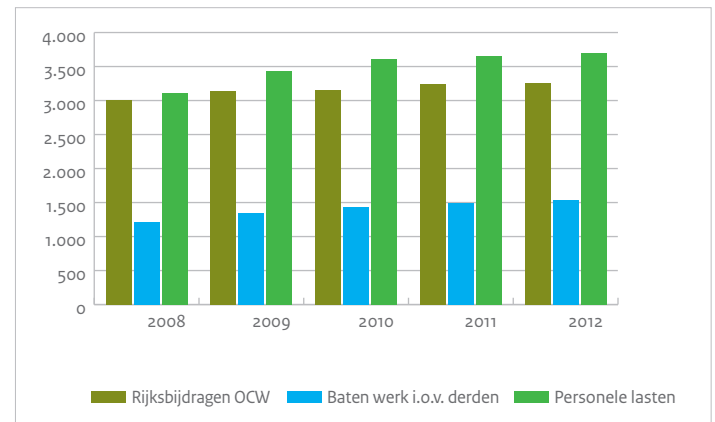
Figuur 7.2 Balansgegevens van universiteiten

Totaal van alle universiteiten (exclusief WU en OU), x € 1 mln

Figuur 7.3 Exploitatiegegevens van universiteiten

Totaal van alle universiteiten (exclusief WU en OU), x € 1 mln

Tabel 7.3 Balans- en exploitatiegegevens van universiteiten

	Incl nieuwe universiteiten				
	2008	2009	2010	2011	2012
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,62	0,58	0,57	0,57	0,55
Liquiditeit	0,94	0,92	0,91	0,96	1,02
Rentabiliteit (in procenten)	2,8	0,5	0,8	1,5	1,9
B) Gecumuleerde balans van universiteiten (x € 1 mln)					
Totaal activa	4.928,8	5.328,7	5.551,6	5.773,1	6.169,3
Vaste activa	3.451,4	3.720,0	3.865,7	3.895,8	3.965,7
waarvan materiële vaste activa	3.292,1	3.555,2	3.675,1	3.692,0	3.749,7
Vlottende activa	1.477,4	1.608,6	1.685,9	1.877,3	2.203,6
waarvan liquide middelen	610,7	670,9	788,4	1.000,4	1.369,5
Totaal passiva	4.928,8	5.328,7	5.551,6	5.773,1	6.169,3
Eigen vermogen	2.705,7	2.739,5	2.796,1	2.869,6	2.965,0
Voorzieningen	352,1	365,8	357,9	407,6	398,2
Langlopende schulden	293,1	478,6	538,2	547,4	648,2
Kortlopende schulden	1.577,9	1.744,7	1.859,5	1.948,6	2.157,8
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen van universiteiten (x € 1 mln)					
Baten	5.146,5	5.382,3	5.535,7	5.724,3	5.796,8
Rijksbijdragen OCW	3.008,0	3.141,8	3.153,2	3.238,3	3.259,6
Overige overheidsbijdragen	7,3	8,5	9,2	9,2	9,2
Collegegelden	333,8	395,0	435,0	457,7	486,2
Baten werk i.o.v. derden	1.214,1	1.339,6	1.426,9	1.497,6	1.537,3
Overige baten	583,3	497,5	511,3	521,4	504,5
Lasten	5.015,4	5.359,1	5.482,2	5.630,6	5.661,7
Personele lasten	3.106,3	3.428,8	3.602,9	3.648,2	3.692,4
Afschrijvingen	311,4	294,2	314,2	375,2	361,6
Huisvestingslasten	396,6	418,5	407,9	443,6	426,0
Overige instellingslasten	1.201,1	1.217,6	1.157,2	1.163,7	1.181,8
Saldo baten en lasten	131,1	23,2	53,5	93,6	135,1
Saldo financiële baten en lasten	16,3	3,9	-7,0	-10,2	-22,2
Resultaat	147,4	27,1	46,5	83,5	112,9
Belastingen	0,3	-0,1	0,0	0,0	0,4
Resultaat deelnemingen	1,7	1,4	1,9	3,4	2,2
Resultaat na belastingen	148,8	28,7	48,4	86,8	114,6
Aandeel derden in resultaat	23,1	11,3	11,0	13,1	14,6
Netto resultaat	125,7	17,4	37,5	73,7	100,1
Buitengewoon resultaat	0,0	1,2	2,5	0,4	-0,8
Totaal resultaat	125,7	18,6	39,9	74,1	99,3

Bron

OCW (DUO: Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

- Exclusief Wageningen Universiteit en Open Universiteit
- A) Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
- A) Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden
- A) Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat / (totale baten + rente baten)

7 Wetenschappelijk onderwijs

Studenten wo

Algemeen

Toelating tot een universiteit kan worden verkregen op basis van een vwo-diploma, een hbo-propedeuse of bachelor, bepaalde buitenlandse diploma's of een colloquium doctum. De studiekeuze is vrij. Voor de toelating tot veel opleidingen worden wel eisen gesteld aan het gevolgde vakkenpakket of profiel. Bij sommige opleidingen (zoals tandheelkunde en geneeskunde) is sprake van een numerus fixus: er wordt een maximum aantal eerstejaars toegelaten.

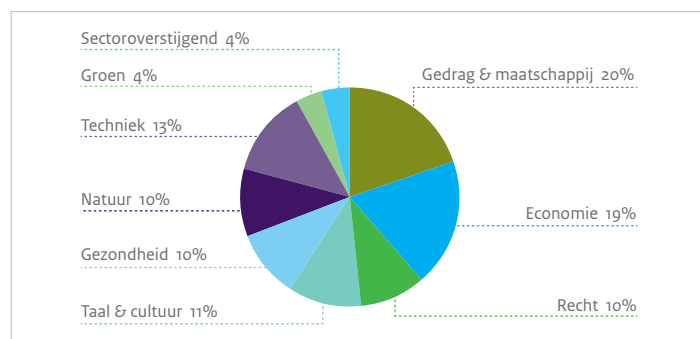
In 2002 is de bachelor-master structuur ingevoerd in het hoger onderwijs. Dit betekent dat ook het geïntroduceerde, na 3 jaar te behalen wo-bachelordiploma een einddiploma is. De cursusduur voor het masterdiploma is minimaal vier jaar. Voor de technische opleidingen en tandheelkunde is de cursusduur vijf jaar en voor de opleiding tot (dieren-)arts of apotheker zes jaar.

De Open Universiteit verzorgt sinds 1984 hoger afstandsonderwijs.

Eerstejaars

Het aantal eerstejaars is in 2013 weer gestegen. Er zijn ongeveer 3.100 studenten meer ingestroomd dan in het voorgaande studiejaar. De sectoren natuur, techniek en gezondheid zijn het sterkst gestegen. Alleen bij de sector economie is een lichte daling.

Figuur 7.4 Eerstejaars wo-studenten naar studierichting
Eerstejaars Nederland in procenten van totaal, 2013

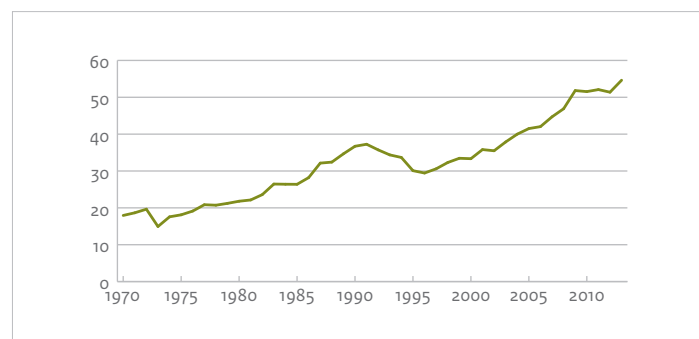
Ingeschrevenen

Het totaal aantal ingeschrevenen wordt bepaald door ontwikkelingen in de instroom en de gemiddelde verblijfsduur. Deze verblijfsduur nam de afgelopen jaren geleidelijk af. Dit is onder andere het gevolg van overheidsbeleid gericht op het terugbrengen van de studieduur. Het effect van de afname in de instroom tot 1996 en het terugbrengen van de gemiddelde verwachte verblijfsduur wordt vanaf 1999 gecompenseerd door de groeicijfers in de instroom. Ook wijziging in het aantal vijfjarige studies, veranderingen in het stelsel van studiefinanciering en de mogelijkheid om met een bachelordiploma uit te stromen hebben effect op het aantal ingeschrevenen. In 2013 ligt de gemiddelde verwachte verblijfsduur op ongeveer 5,3 jaar. Het aantal ingeschreven studenten is in 2013 met 7.700 gestegen t.o.v. vorig jaar.

Afgestudeerden

De ontwikkeling van het aantal afgestudeerden hangt in sterke mate samen met de instroom in het verleden en de gemiddelde studieduur. Vanaf 2002 bouwt zich het aantal bachelor-gediplomeerden op, enerzijds door directe omzetting van bestaande studies en anderzijds door nieuwe studieprogrammering binnen de bachelor-master structuur. In tabel 7.4C zijn de doctoraal (aflopend) en de nieuwe master-afgestudeerden (oplopend) opgeteld. Tabel 7.7 laat zien dat het aantal bachelor-gediplomeerden met 32.300 in 2013 nog steeds onder dat van het totaal aantal afgestudeerden doctoraal en master ligt (35.200). Vanaf 2011 worden in tabel 7.4C met terugwerkende kracht van de opleidingen farmacie, geneeskunde, tandheelkunde en diergeneeskunde de einddiploma's in plaats van de tussentijdse doctoralen getoond.

Figuur 7.5 Aantal eerstejaars wo-studenten
Inclusief groen onderwijs (aantal x 1.000)

Tabel 7.4 Eerstejaars, ingeschrevenen en afgestudeerden wetenschappelijk onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Eerstejaars, inclusief extraneï (x 1.000)					
Totaal excl. groen	50,2	49,7	50,3	49,4	52,5
Sectoroverstijgend	0,9	1,0	1,1	1,6	2,0
Natuur	4,2	4,3	4,6	4,8	5,4
Techniek	6,5	6,1	6,3	6,5	7,1
Gezondheid	4,7	5,0	5,0	4,9	5,4
Economie	10,1	9,9	10,3	10,4	10,3
Recht	5,6	5,3	5,5	5,2	5,3
Gedrag & maatschappij	11,4	11,5	11,2	10,5	11,1
Taal & cultuur	6,8	6,7	6,2	5,6	6,0
Universitaire lerarenopleiding	(0,0)	(0,1)	(0,1)	(0,1)	(0,1)
Totaal wo-groen	1,6	1,8	1,8	1,9	2,2
Herkomst in procenten					
vwo-d direct	49,7	48,1	48,2	47,8	50,0
vwo-d indirect	8,1	8,3	8,1	8,7	8,8
hbo-d direct	11,5	10,6	9,2	8,3	5,9
hbo-d indirect	5,4	5,4	4,2	3,7	3,8
hbo-propedeuse	5,7	6,0	6,4	5,8	6,3
Overig	19,6	21,6	23,8	25,8	25,1
B) Ingeschrevenen, inclusief extraneï (x 1.000)					
Totaal excl. groen	226,1	234,3	236,8	232,4	240,1
Sectoroverstijgend	2,4	2,8	3,2	4,1	5,2
Natuur	18,1	19,0	20,1	20,8	22,8
Techniek	29,2	29,9	30,7	31,2	33,4
Gezondheid	30,2	31,2	31,6	31,7	32,5
Economie	36,8	38,9	39,4	39,1	39,6
Recht	28,2	28,4	28,0	26,8	26,7
Gedrag & maatschappij	47,3	49,4	49,6	47,4	48,1
Taal & cultuur	32,5	33,2	32,3	29,7	30,0
Universitaire lerarenopleiding	1,3	1,6	1,7	1,7	1,8
Totaal wo-groen	5,7	6,4	7,0	7,4	8,2
C) Afgestudeerden (doctoraal en master x 1.000)					
Totaal excl. groen	29,2	31,3	35,0	39,1	35,2
Sectoroverstijgend					0,0
Natuur	1,9	2,1	2,2	2,5	2,5
Techniek	3,3	3,4	3,6	3,9	3,7
Gezondheid	3,8	4,1	4,4	4,5	4,6
Economie	5,2	5,5	6,9	8,1	7,3
Recht	3,8	4,2	4,4	5,0	3,9
Gedrag & maatschappij	7,1	7,5	8,2	9,1	8,3
Taal & cultuur	3,6	3,9	4,4	4,9	3,9
Universitaire lerarenopleiding	0,6	0,7	0,8	1,1	0,9
Totaal wo-groen	1,0	1,0	1,0	1,4	1,3

Tabel 7.5 Open Universiteit, studenten en diploma's (aantallen x 1.000)

	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal actieve studenten (x1000)	13,7	13,1	13,3	13,5	13,3
Eerstejaars	5,1	5,0	5,0	5,1	5,1
wo-diploma's	485	562	597	585	560

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

- A) Eerstejaars wo Nederland: degenen die voor het eerst in Nederland aan een universiteit zijn ingeschreven op de peildatum 1 oktober
- A) De universitaire lerarenopleiding is geen startopleiding. Daarom zijn de eerstejaars hiervan niet opgenomen in het totaal aantal eerstejaars
- A) De percentages geven de verdeling naar herkomst weer, niet de doorstroompercentages (herkomst t.o.v. totaal inclusief groen)
- B) Ingeschrevenen wo Nederland: degenen die in Nederland aan een universiteit op de peildatum 1 oktober zijn ingeschreven
- C) Afgestudeerden wo Nederland: degenen die een doctoraal- of masterdiploma hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

CBS Statline

Open Universiteit, jaarverslag 2012

Toelichting

- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

7 Wetenschappelijk onderwijs

Verblijfsduur en rendement wo

Algemeen

In september 2002 is de bachelor-master structuur breed in het wetenschappelijk onderwijs gestart. Driejarige bacheloropleidingen zijn nieuw gestart en er zijn lopende opleidingen omgezet naar de nieuwe structuur. Daarnaast bleven er opleidingen uitlopen volgens de oude structuur. In de fase waarin twee structuren naast en door elkaar lopen, heeft het weergegeven van rendementscijfers nog betrouwbare waarde. De eerste bachelorrendementen worden nu wel zichtbaar gemaakt.

Verwachte verblijfsduur en rendement doctoraal en master

De afgelopen jaren is de gemiddelde verwachte verblijfsduur van afgestudeerden geleidelijk teruggelopen naar ongeveer 5,3 jaar. Daarbij moet wel in aanmerking worden genomen dat de techniek-opleidingen en meerdere natuuropleidingen 5-jarig zijn en dus het gemiddelde verhogen. De meerderheid van de opleidingen is echter 4-jarig.

Het verwachte slaagpercentage als maat voor het eindrendement ligt op 76 procent. Dit gemiddelde totaalrendement wordt na ongeveer 8 jaar bereikt. Dit percentage is dit jaar gestegen t.o.v. van voorgaande jaren. Dat doet zich in alle sectoren voor, behalve in de sector landbouw en natuurlijke omgeving.

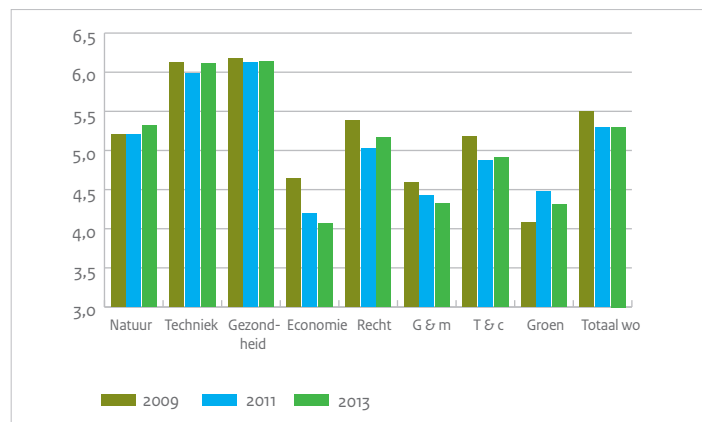
De rendementen per opleidingsgebied laten aanzienlijke verschillen zien. Deze worden deels veroorzaakt door verschillen in nominale studieduur. Het slaagpercentage - maat voor het eindrendement - ligt voor 2013 bij Gezondheid het hoogst, nl. op 81 procent. Het opleidingsgebied Taal en cultuur heeft het laagste verwachte slaagpercentage: 50 procent.

Bachelor-gediplomeerden en rendement

Vanaf 2006, vier jaar na de start van de bachelor-master structuur, is een groei van het aantal bachelor-gediplomeerden te zien. De sector Gedrag en Maatschappij laat ruimschoots het hoogste aantal afgestudeerden zien. Dit komt overeen met de relatief hoge instroom in deze sector de afgelopen jaren.

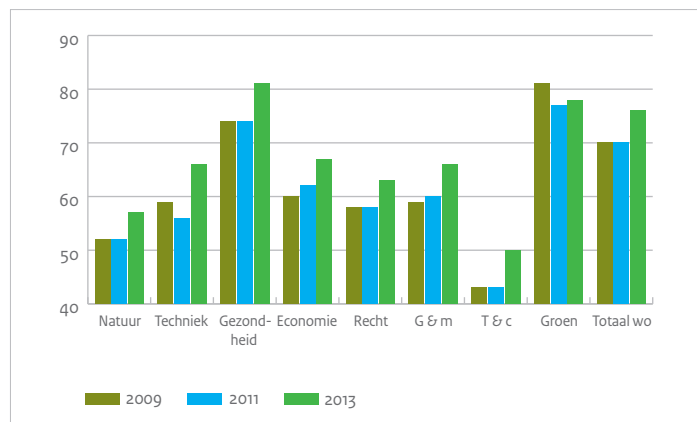
Figuur 7.6 Verwachte verblijfsduur afgestudeerden

In jaren, per HOOP-gebied

Figuur 7.7 Verwacht slaagpercentage

In procenten van instroomcohort, per HOOP-gebied

Tabel 7.6 Verwachte verblijfsduur en verwacht rendement in het wetenschappelijk onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden per opleidingsgebied (in jaren)					
Natuur	5,2	5,2	5,2	4,9	5,3
Techniek	6,1	6,0	6,0	5,6	6,1
Gezondheid	6,2	6,1	6,1	6,0	6,1
Economie	4,6	4,6	4,2	3,9	4,1
Recht	5,4	5,3	5,0	4,8	5,2
Gedrag en maatschappij	4,6	4,5	4,4	4,1	4,3
Taal en cultuur	5,2	5,2	4,9	4,3	4,9
Landbouw en natuurlijke omgeving	4,1	4,2	4,5	4,1	4,3
B) Verwachte verblijfsduur afgestudeerden in wo (in jaren)	5,5	5,5	5,3	4,9	5,3
C) Verwacht slaagpercentage per opleidingsgebied					
Natuur	52	51	52	48	57
Techniek	59	57	56	59	66
Gezondheid	74	73	74	72	81
Economie	60	61	62	64	67
Recht	58	61	58	62	63
Gedrag en maatschappij	59	60	60	58	66
Taal en cultuur	43	43	43	42	50
Landbouw en natuurlijke omgeving	81	78	77	79	78
D) Verwacht slaagpercentage wo	70	70	70	69	76

Tabel 7.7 Bachelor-gediplomeerden wetenschappelijk onderwijs (aantal x 1.000)

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal excl. groen	25,7	26,8	30,0	34,5	32,3
Sectoroverstijgend	0,5	0,6	0,6	0,8	0,9
Natuur	2,0	2,0	2,4	2,6	2,4
Techniek	2,5	2,6	3,4	4,1	3,6
Gezondheid	2,6	3,2	3,6	4,4	4,5
Economie	3,9	4,1	4,7	5,1	5,1
Recht	3,8	3,6	3,8	4,2	3,7
Gedrag & maatschappij	6,3	6,6	7,0	8,0	7,7
Taal & cultuur	4,2	4,2	4,6	5,2	4,4
Totaal wo-groen	0,5	0,6	0,6	0,9	0,8

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

- Opleidingsgebieden volgens HOOP
- Het slaagpercentage voor het wo is hoger dan voor de afzonderlijke sectoren omdat sommigen een diploma behalen in een andere sector dan waarin ze zijn begonnen Om dezelfde reden is de verblijfsduur in het wo langer dan het gemiddelde van de verblijfsduren per sector
- C) en D) In procenten van instroomcohort
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Bron

OCW (DUO: 1 cijfer HO 2013)

Toelichting

- Bachelor-gediplomeerden wo Nederland: degenen die een bachelordiploma hebben behaald tussen 1 oktober van het betreffende jaar en 1 oktober van het voorafgaande jaar

7 Wetenschappelijk onderwijs

Instellingen en personeel wo

Instellingen

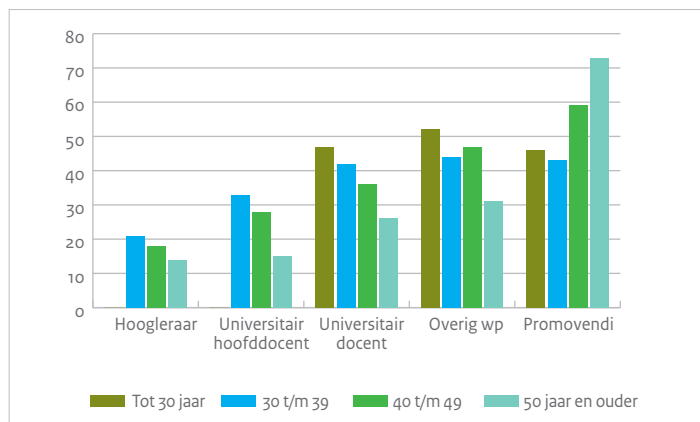
Naast de gewone universiteiten en de Open Universiteit bestaan in Nederland nog een aantal 'aangewezen' instellingen en instellingen voor internationaal onderwijs. Aangewezen is onder andere de Universiteit Nijenrode. De kwantitatieve gegevens van deze instellingen zijn te divers van aard om in een overzicht op te nemen. Dit komt onder andere omdat het voor een belangrijk deel gaat om zeer kleine instellingen met soms zeer specifieke kenmerken. Een overzicht zou geen recht doen aan de specifieke aard van deze instellingen.

Personeelsontwikkelingen

De universiteiten zijn primair verantwoordelijk voor het te voeren en te ontwikkelen personeelsbeleid. Zo zijn universiteiten vrij om personeel voor onderwijs of onderzoek in te zetten.

Nadat de laatste jaren sprake was van enige groei van de personele omvang is in het jaar 2012 de totale formatie 39.700 fte's. Dit is gelijk aan het jaar 2011. De omvang van het wetenschappelijk personeel groeit vanaf 2007 jaarlijks nog steeds iets terwijl die van het ondersteunend personeel ook in 2012 iets is gedaald. Na een periode van lichte stijging sinds 2008 is de omvang van de categorie 'assistenten in opleiding' (promovendi) het laatste jaar iets gedaald, 7.900 in 2012.

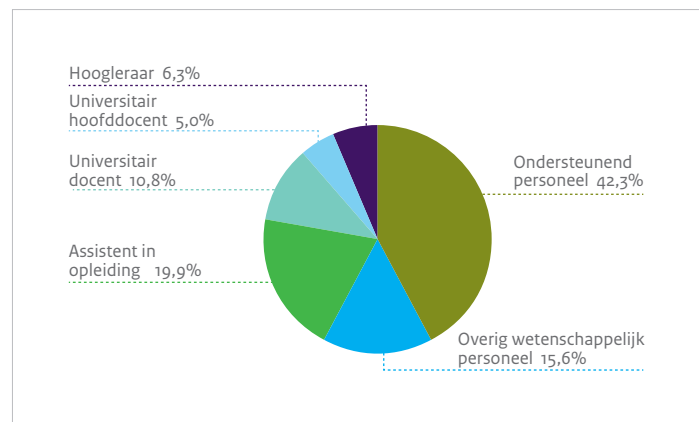
Figuur 7.8 Vrouwelijk wetenschappelijk personeel
In procenten van totaal, per 31-12-2011 (inclusief WU en OU)

Vrouwelijk personeel

Op basis van fte's is 43,8 procent van de universitaire personeelsleden vrouw. Als we dit verder uitsplitsen blijkt dat bij het wetenschappelijk personeel het aandeel in 2012 op 37,7 procent ligt. Het aandeel vrouwen bij het ondersteunend en beherend personeel ligt in 2012 op 52 procent. Onder de hoogleraren en universitaire (hoofd)docenten zijn vrouwen nog sterk ondervertegenwoordigd. Het aandeel van de vrouwelijke personeelsleden neemt wel over de hele linie langzaam toe, ook onder de hoogleraren. Een aandeel van 15,8 procent is echter nog ver verwijderd van evenredige vertegenwoordiging.

Figuur 7.9 Samenstelling personeel universiteiten
In procenten van totaal, per 31-12-2012

Tabel 7.8 Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Aantal instellingen	12	12	12	12	12
B) Personeelssterkte (fte's x 1.000)					
Totaal	37,7	39,1	39,8	39,7	39,7
Ondersteunend personeel	16,5	17,1	17,2	16,9	16,8
Wetenschappelijk personeel	21,2	22,0	22,6	22,8	22,9
Hoogleraar (hgl)	2,3	2,4	2,5	2,5	2,5
Universitair hoofddocent (uhd)	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Universitair docent (ud)	4,0	4,1	4,3	4,3	4,3
Overig wetenschappelijk personeel	5,8	6,1	6,2	6,0	6,2
Assistent in opleiding (aio)	7,2	7,4	7,6	8,0	7,9
C) Percentage vrouwen					
Totaal	41,0	42,0	43,0	43,2	43,8
Wetenschappelijk personeel	34,0	35,0	36,0	37,3	37,7
Universitair hoofddocent	18,0	19,0	21,0	21,8	22,5
Hoogleraar	12,0	12,0	13,0	14,9	15,8
D) Leeftijdsonwikkeling					
Percentage <= 29 jaar	23,0	23,0	22,0	21,2	22,6
Percentage 30-39 jaar	26,0	26,0	26,0	26,7	26,8
Percentage 40-49 jaar	22,0	22,0	22,0	22,4	20,9
Percentage 50-59 jaar	22,0	22,0	22,0	21,7	21,5
Percentage >= 60 jaar	7,0	7,0	8,0	8,0	8,2
E) Ratio's					
Studenten / wetenschappelijk personeel	10,1	10,3	10,4	10,4	10,1
Studenten / totaal personeel	5,7	5,8	5,9	6,0	5,9

Bron

A) OCW (DUO: BRIN-registratie)
 B), C), D), E) VSNU: WOPI

Toelichting

- Peildatum personeel 31 december
- Exclusief Open Universiteit en Wageningen Universiteit en 4 levensbeschouwelijke universiteiten
- Personeel: de gegevens zijn exclusief een aanzienlijk deel van het personeel van de universiteiten verbonden aan de medische faculteiten
 De meeste universiteiten hebben dit personeel geheel of gedeeltelijk overgedragen aan Universitaire Medische Centra
- Met ingang van 2005 worden student-assistenten niet langer in de WOPI statistiek opgenomen
- Personeel: totaal bekostigd personeel (zowel rijksbijdrage als 3e geldstroom)
- B) Assistent in opleiding inclusief ontwerpers en 2-jarige aio's
- B) Overig wetenschappelijk personeel inclusief student-assistenten, sinds 2005 exclusief
- C) t/m E): op basis van aantal fte's

8 Studiefinanciering

Stelsel en financiën studiefinanciering

Algemeen

Studiefinanciering (SF) beslaat drie beleidsterreinen: Studiefinanciering, Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en Schoolkosten en Lesgeld. De regels voor deze beleidsterreinen zijn vastgelegd in drie wetten: de Wet Studiefinanciering 2000 (WSF 2000), de Wet Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) en de Les- en cursusgeldwet (LCW). De uitvoering van deze wetten leidt tot uitgaven en ontvangsten. De uitvoering wordt verzorgd door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) in Groningen. De SF-beleidsterreinen worden in dit hoofdstuk afzonderlijk beschreven.

Studiefinanciering

In de WSF 2000 staat dat studiefinanciering van toepassing is op voltijdstudenten in het hoger onderwijs (ho) en voltijddeelnemers vanaf 18 jaar in de beroepsopleidende leerweg (bol) van het mbo. De WSF 2000 biedt studenten flexibiliteit in het opnemen van hun beursrechten. Studiefinanciering wordt uitgekeerd in de vorm van gemengde financiering: een deel als basisbeurs, een deel als lening en eventueel - afhankelijk van het ouderlijk inkomen - een aanvullende beurs. Naast de studietoelage bevat de studiefinanciering ook een reisvoorziening. De beurs en de waarde van de reisvoorziening worden aan studenten in het ho en deelnemers in de bol niveau 3 en 4 toegekend als lening. Wanneer de student zijn diploma binnen 10 jaar haalt, wordt deze lening omgezet in een gift. Voor leningen aan studenten in het kader van de WSF 2000 wordt verwezen naar het onderdeel 'Lenen en bijverdienen'.

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

Op grond van de WTOS wordt een tegemoetkoming in de onderwijsbijdrage (voor zover verschuldigd) en schoolkosten verstrekt voor leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) van 18 jaar en ouder, voor deelnemers in de bol tot 18 jaar en voor deelnemers in het vavo en in de lerarenopleiding in het ho. De tegemoetkoming is afhankelijk van het inkomen van de ouders of het eigen inkomen. Leerlingen van 18 jaar en ouder in het vo krijgen bovendien een basistoelage onafhankelijk van het ouderlijk inkomen.

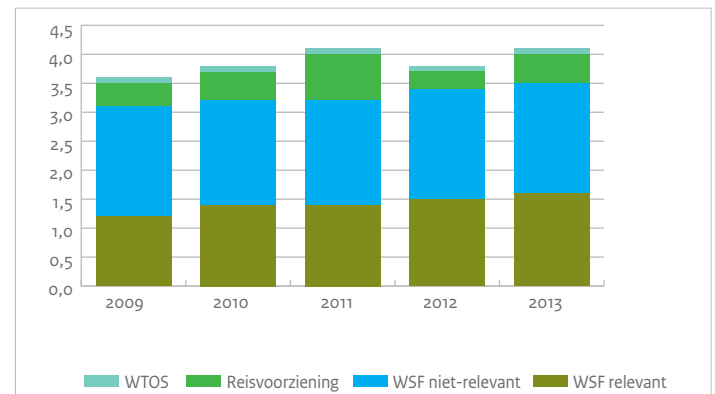
Les- en cursusgeld

De LCW regelt wanneer les- en cursusgeld moet worden betaald. Ook is in die wet vastgelegd hoe de hoogte van het les- en cursusgeld wordt bepaald (zie 'Lesgeldontvangsten').

Uitgaven en ontvangsten WSF

Een deel van de studiefinancieringsuitgaven en -ontvangsten is niet relevant voor het begrotingstekort/EMU-saldo en wordt daarom apart onderscheiden. Tot de niet-relevante uitgaven behoren de rentedragende leningen die op grond van de WSF 2000 zijn verstrekt. De studieleningen tellen niet mee voor het EMU-saldo, omdat daar vorderingen tegenover staan. Ontvangsten als gevolg van aflossing van deze leningen zijn daardoor eveneens niet relevant. Ook de prestatiebeursuitgaven behoren, zolang deze nog niet in een definitieve gift zijn omgezet, tot de niet-relevante uitgaven. Zodra de prestatiebeursuitgaven in een gift zijn omgezet, worden deze uitgaven relevant voor het EMU-saldo. De sterke stijging van de ontvangsten in de periode 2009-2013 volgt op de toename van het aantal studenten dat leent en de stijging van de uitgaven aan - terug te betalen - rentedragende leningen (zie ook tabel 8.6). De fluctuaties bij de uitgaven reisvoorziening in de periode 2009-2013 houden voornamelijk verband met de in die jaren aan de OV-bedrijven vooruitbetaalde bedragen.

Figuur 8.1 Totale uitgaven studiefinanciering
Bedragen (x € 1 mld)

Tabel 8.1 Financiële kerncijfers studiefinanciering en WTOS (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Uitgaven en ontvangsten					
Totaal uitgaven	3.786,8	3.917,4	4.248,8	3.920,1	4.263,3
Totaal WSF en reisvoorziening	3.541,2	3.698,4	4.043,4	3.693,8	4.023,3
waarvan: niet relevant	1.863,5	1.838,3	1.806,8	1.886,7	1.939,9
reisvoorziening	440,6	450,8	803,2	292,9	450,3
WTOS	145,5	100,4	97,0	93,3	88,2
Apparaatskosten	100,1	118,7	108,4	133,0	151,7
Toerekening aan DUO (incl. kosten inning les gelden)	100,1	118,7	108,4	133,0	151,7
Apparaatskosten OCW	.	.	.	.	.
Ontvangsten (terugbetalingen + rente)	557,4	643,2	679,3	699,6	742,1
B) Uitgaven per sector					
Totaal uitgaven WSF / WTOS	3.686,7	3.798,8	4.140,4	3.787,1	4.111,6
vo	95,5	68,9	68,6	67,6	67,2
bol	1.065,9	1.075,8	1.092,0	1.044,7	1.134,7
hbo	1.523,9	1.568,5	1.575,6	1.607,3	1.766,9
wo	1.001,4	1.085,6	1.404,2	1.067,5	1.142,7
C) Uitgaven per onderwijsdeelnemer WSF / WTOS (x € 1)					
vo	100	70	70	70	70
bol	3.140	3.110	3.150	2.970	3.090
hbo	4.500	4.460	4.340	4.370	4.540
wo	4.320	4.510	5.760	4.450	4.600

Tabel 8.2 Financiële kerncijfers WSF (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Totale uitgaven WSF (incl. reisvoorziening) naar sector					
bol	1.025,7	1.051,8	1.068,9	1.023,8	1.118,3
hbo	1.514,2	1.561,0	1.570,3	1.602,4	1.762,3
wo	1.001,4	1.085,6	1.404,2	1.067,5	1.142,7
B) Totale uitgaven WSF (incl. reisvoorziening) naar soort					
Uitgaven basisbeurs (relevant)	707,0	808,1	873,1	915,9	1.001,2
Uitgaven aanvullende beurs (relevant)	473,5	523,7	489,8	499,9	528,1
Uitgaven reisvoorziening (relevant)	440,6	450,8	803,2	292,9	450,3
Overig	56,6	77,4	70,5	98,5	103,7
Uitgaven rentedragende lening	1.863,5	1.838,3	1.806,8	1.886,7	1.939,9
Reguliere leningen	1.187,9	1.207,5	1.252,6	1.300,7	1.434,5
Prestatiebeurs	608,5	544,3	452,4	463,2	363,3
Collegegeldkrediet	67,2	86,6	101,9	122,7	142,2
C) Uitgaven WSF & reisvoorziening per studerende met WSF per jaar (x € 1)					
bol	4.870	4.800	4.850	4.590	4.870
hbo	6.070	5.990	5.880	5.910	6.360
wo	8.300	8.560	10.670	7.910	8.260

Bron

Jaarverslagen OCW, realisaties DUO

Toelichting

- Uitgaven reisvoorziening zijn inclusief kasschuiven
- bol betreft alleen de voltijd beroepsopleidende leerweg (bol-vo)
- hbo en wo: betreft alleen voltijd opleidingen
- C) Bedragen zijn afgerond op € 10. Waar de uitgaven per student / onderwijsdeelnemer met WSF beduidend afwijken van andere jaren is dit veelal het gevolg van kasschuiven bij betalingen van het OV-contract

Bron

Jaarverslagen OCW, realisaties DUO

Toelichting

- A) Totale uitgaven WSF en reisvoorziening (per studerende met WSF) zijn inclusief partner- en eenoudertoeslag en achterstallig hoger recht
- B) De reguliere leningen zijn inclusief de in leningen omgezette prestatiebeursen
- C) Bedragen zijn afgerond op € 10. Waar de uitgaven per student / onderwijsdeelnemer met WSF beduidend afwijken van andere jaren is dit veelal het gevolg van kasschuiven bij betalingen van het OV-contract
- C) bol: alleen voltijddeelnemers van 18 jaar en ouder

8 Studiefinanciering

Studiefinanciering: voor mbo en ho

De prestatiebeurs in het hoger onderwijs

Ho-studenten ontvangen van de overheid een basisbeurs (2013: 98 euro voor thuiswonenden en 272 euro voor uitwonenden) en een reisvoorziening. Een deel van de studenten ontvangt, afhankelijk van het inkomen van de ouders, een aanvullende beurs. De maximale aanvullende beursbedragen staan in tabel 8.3.

Vanaf studiejaar 1996/97 geldt de prestatiesystematiek voor nieuwe ho-studenten. Gedurende de nominale cursusduur is er recht op een beurs als voorwaardelijke lening en vervolgens is er drie jaar recht op een volledige rentedragende lening. De voorwaardelijke lening wordt omgezet in een gift zodra de student voldoet aan de prestatie-eis dat het diploma in een periode van 10 jaar moet zijn behaald ('diplomatermijn' onder de WSF 2000). De aanvullende beurs voor het eerste jaar werd met ingang van studiejaar 2000/01 direct als gift verstrekt. Met ingang van studiejaar 2010/11 is de aanvullende beurs in het ho na de eerste vijf maanden onder het prestatiebeursregime gebracht. De reisvoorziening valt ook onder het prestatiebeursregime.

De beurs in de beroepsopleidende leerweg van het mbo

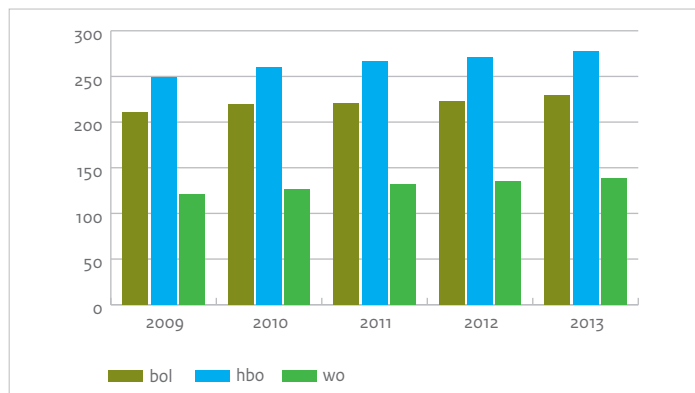
Naast ho-studenten krijgen ook de voltijddeelnemers vanaf 18 jaar in de beroepsopleidende leerweg (bol) van het mbo studiefinanciering. Met ingang van schooljaar 2005/06 geldt voor nieuwe deelnemers in niveau 3 en 4 de prestatiesystematiek, net als voor ho-studenten. Bol-deelnemers in niveau 1 en 2 krijgen de beurs als gift. Voor hen geldt wel een aanwezigheidseis; indien een deelnemer langere tijd niet aanwezig is, wordt zijn beurs omgezet in een rentedragende lening.

Ontwikkeling in de gemiddelde aanvullende beurs

Voor alle schoolsoorten vertoont de ontwikkeling van de betaalde gemiddelde aanvullende beurs per maand tot en met 2010 een stijgende lijn. Dit hing vooral samen met de stijging van het normbedrag aanvullende beurs als gevolg van de compensatie voor de inflatie (indexering). De lagere gemiddelde aanvullende beursbedragen in 2011 houden verband met een in 2010 doorgevoerde wetswijziging om de WSF-uitgaven te beperken en de normbedragen in 2011 en 2012 niet te indexeren.

Figuur 8.2 Studerenden met studiefinanciering

Basisbeurs (aantal x 1.000)

Tabel 8.3 Normbedragen WSF per maand (in euro's)

		2009	2010	2011	2012	2013
A) Basisbeurs						
Uitwonend	bol	240	246	246	246	252
	ho	260	266	266	266	272
Thuiswonend	bol	74	75	75	75	77
	ho	93	96	96	96	98
B) Maximale aanvullende beurs						
Uitwonend	bol	319	327	328	329	337
	ho	231	239	241	243	250
Thuiswonend	bol	300	307	308	309	316
	ho	212	219	221	223	230
C) Maximale rentedragende lening						
Uitwonend	bol	160	164	164	164	168
	ho	284	289	288	286	291
Thuiswonend	bol	160	164	164	164	168
	ho	284	289	288	286	291

Tabel 8.4 Gemiddelde aanvullende beurs per maand (in euro's)

	2009	2010	2011	2012	2013
bol	283	292	283	291	286
hbo	182	193	185	193	191
wo	180	189	182	196	190

Bron

Begrotingen OCW

Toelichting

- De WSF-basisbeursnormen zijn in 2011 en 2012 niet geïndexeerd voor prijsontwikkelingen. De normen aanvullende beurs en maximale rentedragende lening wijzigen in 2011 en 2012 soms wel iets a.g.v. mutaties in les- en collegegeld.
- De bedragen zijn afgerond op hele euro's

Bron

Jaartellingen OCW (DUO)

8 Studiefinanciering

Studiefinanciering: gerechtigden

Aantal WSF-gerechtigden

Al vanaf 2003 stijgt het aantal basisbeursgerechtigden in alle onderwijssoorten die onder de prestatiebeurs vallen. De reeks “bol” is in de loop van de jaren lager geworden en de reeks “bol-prestatiebeurs” hoger. Dit houdt verband met de invoering van de prestatiebeurs in de bol niveau 3 en 4 per 1 augustus 2005. In de periode 2009-2013 heeft ongeveer een derde van de basisbeursgerechtigden recht op een aanvullende beurs. De uitwonendenpercentages in de drie onderwijssoorten zijn in de periode 2009-2013 redelijk stabiel. Wo-studenten wonen het meest op zichzelf. Van de wo-studenten met een basisbeurs woont 70 procent op kamers. Bol-deelnemers wonen minder vaak op zichzelf, ongeveer 30 procent van de bol-deelnemers is uitwonend.

Gerechtigdenpercentage

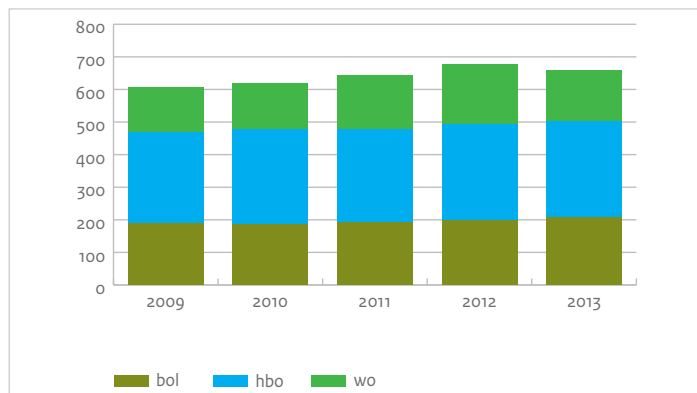
Om in aanmerking te komen voor studiefinanciering moeten studerende voldoen aan een aantal algemene voorwaarden met betrekking tot nationaliteit, leeftijd, onderwijssoort en studieduur. Dit leidt ertoe dat niet alle studerende recht hebben op studiefinanciering. Het deel van de studerende dat wel recht heeft op studiefinanciering en dat daadwerkelijk krijgt toegekend, wordt uitgedrukt in het zogenaamde gerechtigdenpercentage. Dit percentage wordt berekend ten opzichte van de relevante leeftijdsgroep. Voor het hoger onderwijs zijn dit de 17- tot 30-jarigen en voor de bol de 18- tot 30-jarigen. In de bol had 92 procent in 2013 recht op een beurs en in het hbo en wo was dit respectievelijk 76 en 61 procent.

Reisvoorziening

Het aantal studenten dat gebruik maakt van de reisvoorziening vertoont over de beschouwde periode tot en met 2012 een stijgende lijn. Dit aantal is in 2013 iets afgenomen. Het aantal studenten dat gebruik maakt van de reisvoorziening is hoger dan het aantal basisbeursgerechtigden. Dit komt omdat er naast de groep basisbeursgerechtigden een groep studerende is die geen aanspraak meer kan maken op de basisbeurs (nominale cursusduur is verbruikt) maar nog wel recht heeft op een reisvoorziening. Studenten die in het buitenland studeren krijgen een reisvoorziening in de vorm van een toelage.

Figuur 8.3 Aantal kaarthouders/reisrechthouders

Naar onderwijssoort (aantal x 1.000)

Tabel 8.5 Studerenden met WSF (aantal x 1.000 en percentages)

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Basisbeurs: aantal naar onderwijssoort					
Totaal	580,8	606,4	618,7	629,2	645,1
bol	61,8	59,9	57,4	55,3	55,5
bol-prestatiebeurs	148,9	159,2	162,9	167,8	174,0
hbo-prestatiebeurs	249,4	260,4	266,9	271,0	277,3
wo-prestatiebeurs	120,7	126,8	131,6	135,0	138,3
B) Aanvullende beurs: aantal naar onderwijssoort					
Totaal	204,5	211,6	209,3	211,4	216,4
bol	100,5	103,5	102,3	103,5	106,8
hbo	79,3	82,1	81,3	81,8	82,9
wo	24,7	26,0	25,8	26,1	26,8
In procenten ten opzichte van aantal basisbeurs	35	35	34	34	34
C) Aantal studenten met meeneembare studiefinanciering					
Totaal	7,5	8,0	8,4	9,2	10,8
D) Collegegeldkrediet					
Totaal	38,4	48,5	56,0	64,6	74,0
hbo	23,6	29,8	34,1	38,5	43,6
wo	14,8	18,7	22,0	26,1	30,4
E) Studerenden met een basisbeurs per onderwijssoort (percentage)					
Totaal	80	80	78	76	76
bol	97	97	91	93	92
hbo	79	79	79	77	76
wo	61	61	63	60	61
F) Basisbeurs: percentage uitwonenden naar onderwijssoort					
Totaal	47	46	45	44	43
bol	32	32	31	29	28
hbo	47	47	44	43	43
wo	72	71	71	70	70
G) Aantal studenten met reisvoorziening					
Totaal	607,1	618,3	644,7	675,5	660,3
bol	188,1	186,2	192,5	197,2	207,1
hbo	282,3	290,5	286,5	296,4	294,7
wo	136,6	141,5	165,6	181,9	158,6

Bron

Jaarverslagen OCW, realisaties DUO

Toelichting

- C) 2013; waarvan ruim 10.100 in het ho en ruim 600 in de bol
- E) Percentage studerenden met WSF t.o.v. leeftijdsgroep: voor bol 17-30 jaar en voor ho 18-30 jaar

8 Studiefinanciering

Lenen en bijverdienen

Lenen en bijverdienen

De maximale hoogte van de studiefinanciering (basisbeurs, aanvullende beurs en leenmogelijkheden), exclusief de waarde van de reisvoorziening, is wettelijk bepaald: dit is het normbudget. De hoogte van het normbudget is gebaseerd op de studiekosten en de kosten van levensonderhoud. Bovenop de basis- en aanvullende beurs mogen alle studenten tot het maximum van het normbudget aanvullend lenen. Met ingang van studiejaar 2007/08 kunnen studenten ook het verschuldigde collegegeld lenen, met een plafond van vijf keer het wettelijke collegegeld. Nadat een student zijn basisbeursrechten heeft verbruikt (dat wil zeggen ná de nominale cursusduur), heeft hij nog drie jaar recht op een studielening. De leningen in het kader van de WSF 2000 die aan studenten zijn verstrekt, moeten na afloop van de studie worden terugbetaald. Over het algemeen geldt voor deze leningen een terugbetalingsperiode van vijftien jaar, die twee jaar na beëindiging van de studie begint. Daarbij wordt rekening gehouden met de draagkracht van de debiteur. De resterende schuld aan het einde van de terugbetalingsperiode wordt kwijtgescholden. In 2009 zijn de terugbetalingsvoorwaarden van studieleningen vereenvoudigd en versoepeld, waardoor de betaalbaarheid ervan verder is verbeterd.

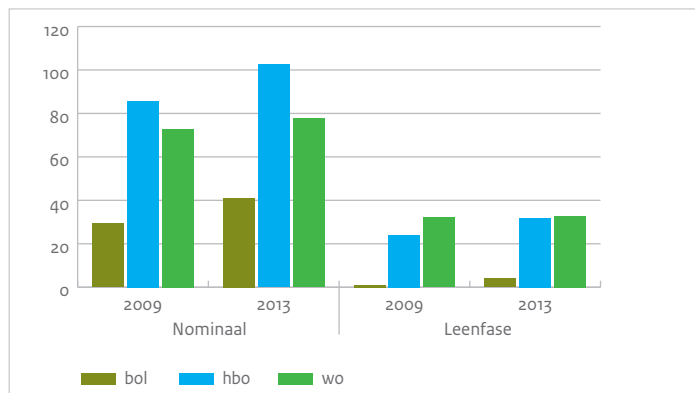
Studenten kunnen jaarlijks een bedrag bijverdienen zonder gevolgen voor de studiefinanciering. In 2013 is deze bijverdiengrens ongeveer 13.500 euro.

Aantal studenten met rentedragende lening

Al sinds jaren nemen het aantal opgenomen leningen en de daarmee samenhangende uitgaven sterk toe. De toename van de uitgaven rentedragende leningen is zowel toe te schrijven aan het hogere bedrag dat door de individuele student wordt geleend als aan een toename bij het opgenomen collegegeldkrediet. De laatste jaren wordt in de nominale fase wat terughoudender gebruik gemaakt van de basis- en de aanvullende lening naast de prestatiebeurs. Dit heeft te maken met de invoering van het collegegeldkrediet. Met name eerstejaarsstudenten zijn wel bereid om met inzet van het collegegeldkrediet te lenen om te investeren in hun studie, maar niet om te lenen voor het levensonderhoud. ‘Lenen voor eten’ voelt voor hen anders dan het ‘financieren van je opleidingskosten’. Communicatiebeleid gericht op bewustzijn speelt een rol. Sinds eind 2008 worden studenten er op gewezen dat ze niet meer moeten lenen dan strikt noodzakelijk is.

Figuur 8.4 Aantal studenten met een lening

Aantal x 1.000

Tabel 8.6 Kerncijfers lenen

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Aantal studenten met een lening met een gevraagd bedrag groter dan € 0,0 (x 1.000)					
Totaal	188,0	193,8	199,1	206,3	221,4
bol	29,4	32,4	34,3	36,9	41,1
waarvan zonder basisbeurs	1,0	1,0	1,2	3,4	4,1
hbo	85,7	87,9	90,5	94,2	102,5
waarvan zonder basisbeurs	24,0	25,8	27,5	29,1	31,9
wo	72,9	73,5	74,2	75,2	77,7
waarvan zonder basisbeurs	32,1	32,8	33,0	32,7	32,7
B) Uitgaven rentedragende leningen (x € 1 mln)					
Totaal	1.255,0	1.294,1	1.354,4	1.423,4	1.576,7
bol	157,9	172,1	234,2	153,2	174,4
hbo	586,2	593,3	623,5	694,3	782,0
wo	510,9	528,6	496,7	575,9	620,3

Bron

Jaarverslagen OCW, realisaties DUO

Toelichting

- B) de uitgaven zijn inclusief de uitgaven collegegeldkrediet en in rentedragende leningen omgezette prestatiebeurzen

8 Studiefinanciering

Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

De Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) is vanaf 1 augustus 2001 van kracht. De WTOS bevat bepalingen voor de tegemoetkoming in studiekosten voor:

- scholieren en deelnemers tot 18 jaar die voltijds vo of een voltijdse opleiding in de bol volgen (TS17-). Studerenden jonger dan 18 jaar die niet per 1 september, maar per 1 oktober onder de WSF 2000 vallen hebben tot die datum ook recht op TS17-;
- studerenden van 18 jaar en ouder die (deeltijd) voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) volgen of een lerarenopleiding in het hoger onderwijs (WTOS18+);
- voltijds studerenden van 18 jaar en ouder in het voortgezet onderwijs (VO18+).

Aantal studerenden met WTOS

Het aantal studerenden met TS17- was een aantal jaren - tot 2006 - stabiel. De laatste jaren neemt dit aantal af. Deze daling vloeit voort uit zowel een daling van het aantal studerenden als uit minder gebruik van de regeling. De invoering van gratis schoolboeken leidde in 2008 al tot een daling van het aantal gebruikers van de regeling. Per januari 2010 is het aantal gebruikers van de WTOS voor minderjarigen in het vo nog verder afgenomen door de volledige integratie in het kindgebonden budget. Het aantal gebruikers van de WTOS18+ daalt in de periode 2009-2013. Het aantal gebruikers van de regeling VO18+ stabiliseert enigszins in de periode 2011-2013.

Normbedragen

In de WTOS worden voor verschillende groepen verschillende normbedragen onderscheiden, afhankelijk van leeftijd en opleiding. De normbedragen worden jaarlijks geïndexeerd.

De tegemoetkoming voor TS17- bestaat uit een:

- bedrag voor lesmateriaal/schoolkosten;
- bedrag (voor zover nog van toepassing) voor de onderwijsbijdrage (lesgeld).

De WTOS18+ bestaat uit een:

- tegemoetkoming in de onderwijsbijdrage (cursus-, college- of lesgeld);
- tegemoetkoming in de schoolkosten.

Tot slot is er een tegemoetkoming voor VO18+, bestaande uit een:

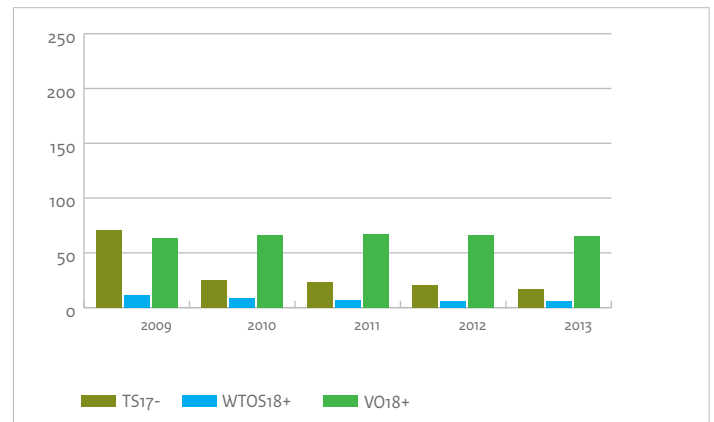
- basistoelage met uitwonendentoelage;
- tegemoetkoming in lesgeld (voor zover nog van toepassing);
- tegemoetkoming in de overige schoolkosten.

De tegemoetkoming is afhankelijk van de hoogte van het inkomen van de ouders (TS17- en VO18+) of het eigen inkomen (WTOS18+). De tegemoetkoming VO18+ kent bovendien een basistoelage onafhankelijk van het ouderlijk inkomen.

WTOS-uitgaven

De uitgaven voor zowel de TS17-, de WTOS18+ als de VO18+ vertoonden tot en met 2007 een beeld dat redelijk aansloot bij het verloop van het aantal gebruikers van de diverse regelingen. Al vanaf 2008 nemen de WTOS-uitgaven sterk af. Dit wordt met name veroorzaakt doordat de schoolboeken door de scholen aan de leerlingen worden verstrekt en de integratie van de WTOS in het kindgebonden budget.

Figuur 8.5 Uitgaven WTOS naar soort regeling
Uitgaven (x € 1 mln)

Tabel 8.7 Kerncijfers WTOS naar onderwijssoort

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Uitgaven WTOS (x € 1 mln)					
Totaal	145,5	100,4	97,0	93,3	88,2
TS17-	71,0	24,7	23,1	20,9	16,5
vo	30,7	0,6	0,0	0,0	0,0
bol	40,3	24,0	23,1	20,9	16,5
WTOS18+	11,0	9,1	6,8	6,2	6,1
vo	1,4	1,6	1,4	1,4	1,5
ho	9,6	7,5	5,3	4,8	4,6
VO18+	63,4	66,6	67,1	66,2	65,7
B) Studerenden met WTOS (aantal x 1.000)					
TS17-	235,9	148,1	42,3	36,0	27,7
vo	182,7	102,2	0,1	0,0	0,0
bol	53,2	45,9	42,2	36,0	27,7
WTOS18+	10,3	8,5	6,6	6,3	6,0
vo	2,6	2,6	2,4	2,5	2,6
ho	7,7	5,8	4,2	3,8	3,4
VO18+	33,7	34,3	35,9	35,8	35,6
C) Uitgaven per studerende met WTOS per jaar (x € 1)					
TS17-	301	167	547	579	594
vo	168	6	0	0	0
bol	758	523	549	579	594
WTOS18+	1.071	1.081	1.025	987	1.004
vo	546	613	593	555	562
ho	1.245	1.293	1.277	1.278	1.350
VO18+	1.885	1.939	1.868	1.852	1.846

Tabel 8.8 Normbedragen WTOS (in euro's)

	2009	2010	2011	2012	2013
TS17- per jaar					
Schoolkosten vo onderbouw	287	0	0	0	0
Schoolkosten vo bovenbouw	369	0	0	0	0
Schoolkosten bol	1.012	659	659	659	674
Lesgeld vo en bol	1.013	1.031	1.043	1.065	1.090
WTOS18+ per jaar					
Maximale totale tegemoetkoming vo	593	610	614	624	641
Totale tegemoetkoming ho	1.225	1.241	1.241	1.241	1.257
VO18+ per maand					
Basistoelage uitwonend	236	242	242	242	248
Basistoelage thuiswonend	101	104	104	104	106
Lesgeld vo en bol	84	86	87	89	91
Schoolkosten	31	80	80	80	82

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- WTOS18+: inclusief vavo
- A) en C) met ingang van 1-1-2010 dalen de uitgaven sterk als gevolg van integratie van de WTOS in het kindgebonden budget.

Bron

Begrotingen OCW

Toelichting

- Totale tegemoetkoming WTOS18+ bestaat uit studiekosten en lesgeld/ cursusgeld/collegegeld
- De WTOS-normen zijn in 2011 en 2012 niet geïndexeerd voor prijsontwikkelingen
- De bedragen zijn afgerond op hele euro's

8 Studiefinanciering

Les- en cursusgeld/collegegeld

Les- en cursusgeld

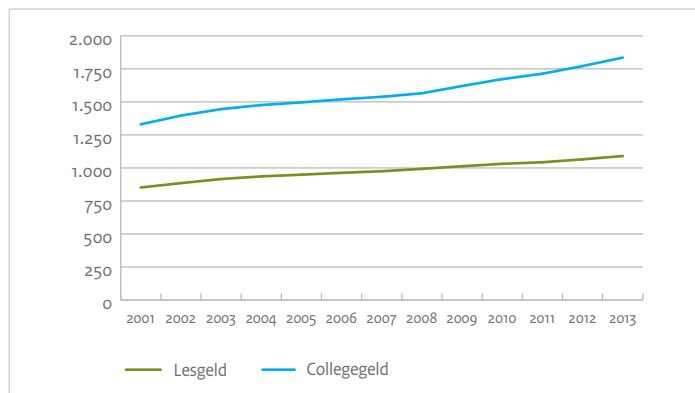
In de Les- en Cursusgeldwet (LCW) is bepaald voor wie, wanneer en op welke wijze de hoogte van het lesgeld wordt vastgesteld. Ook zijn in de wet nadere bepalingen betreffende de cursusgeldten opgenomen. DUO int het lesgeld. Collegegeldten worden geïnd door de ho-instellingen.

Lesgeldontvangsten

Met ingang van schooljaar 2005/06 is het lesgeld afgeschaft voor alle 16- en 17-jarige deelnemers in de bol en in het vavo en voor alle leerlingen in het voltijd vo (vmbo, havo en vwo), het speciaal onderwijs (so) en het voortgezet speciaal onderwijs (vso). Met ingang van schooljaar 2005/06 vraagt OCW alleen aan deelnemers in de bol en het vavo die op 1 augustus van het schooljaar 18 jaar of ouder zijn een bijdrage voor het volgen van onderwijs. Lesgeldontvangsten zijn afhankelijk van het aantal lesgeldplichtigen en de hoogte van het lesgeld. Het lesgeld wordt jaarlijks geïndexeerd op basis van de inflatie. De stijging van de lesgeldontvangsten in de periode 2009-2013 hield tot 2013 min of meer gelijke tred met de stijging van het aantal lesgeldplichtigen. In 2013 werd minder lesgeld ontvangen in tegenstelling tot het gestegen aantal lesgeldplichtigen in dat jaar. Dit houdt verband met de mogelijkheid van gespreid betalen van het lesgeld; met ingang van schooljaar 2004/05 in maximaal zes termijnen. In 2013 maakten rond de 120 duizend personen – in 2012 waren dat er nog rond de 100 duizend personen – gebruik van de mogelijkheid van gespreid betalen. Ter informatie is in tabel 8.9 ook het verschuldigde collegegeld vermeld.

Figuur 8.6 Normbedragen les- en collegegeld

Uitgaven (x € 1)

Tabel 8.9 Les- en collegegeld

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Lesgeld ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal	187,2	202,6	207,1	221,7	205,7
(v)so, vo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
bol	187,2	202,6	207,1	221,7	205,7
B) Lesgeldplichtigen per schooljaar (aantal x 1.000)					
Totaal	197	205	209	215	225
(v)so, vo	0	0	0	0	0
bol	197	205	209	215	225
C) Normbedragen les- en collegegeld per schooljaar (x € 1)					
Lesgeld	1.013	1.031	1.043	1.065	1.090
Collegegeld	1.620	1.672	1.713	1.771	1.835

Bron

Begrotingen en Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Aantallen ultimo jaar

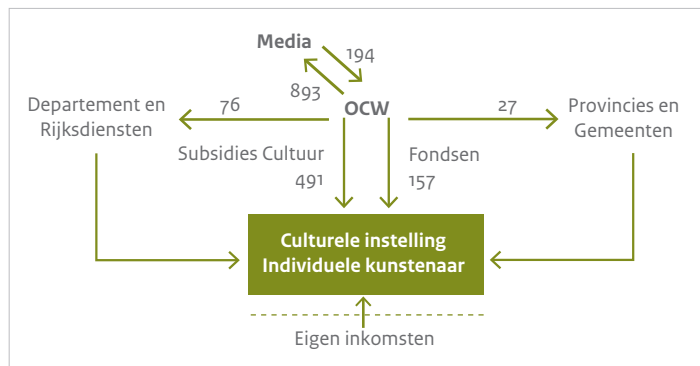
9 Cultuur en Media

Stelsel cultuur en media

Cultuur

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is verantwoordelijk voor het scheppen van voorwaarden voor het in stand houden, beheren, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreiden van cultuuruitingen. Overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid zijn hierbij leidend (Wet op het specifiek Cultuurbeleid). Om deze algemene doelstelling van het cultuurbeleid te realiseren draagt het Rijk (mede)verantwoordelijkheid voor de instandhouding van een aantal stelsels: kunsten, musea, monumenten, archeologie, archieven en bibliotheken. Kwaliteit en diversiteit van het aanbod wordt onder andere nagestreefd door ondersteuning van de zogenaamde culturele basisinfrastructuur (BIS) en fondsen op de volgende terreinen: kunsten (podiumkunsten, beeldende kunst, architectuur en vormgeving, nieuwe media en film, amateurkunst en cultuureducatie), cultureel erfgoed (monumenten, musea, archieven, archeologie) en letteren en bibliotheken. De Raad voor Cultuur adviseert over het cultuurbeleid en de BIS. Naast ondersteuning van BIS en publieke fondsen wordt het cultuurbeleid vormgegeven met specifieke maatregelen die bijvoorbeeld ondernemerschap en cultuureducatie bevorderen. Deze uitgave presenteert kerncijfers tot en met 2013. Waar gegevens afkomstig zijn uit de jaarverslagen van gesubsidieerde instellingen is het meest recente jaar 2012 (jaarcijfers over 2013 komen in de loop van 2014 beschikbaar). In 2013 is de nieuwe vierjarige subsidieplanperiode van start gegaan, die loopt tot en met 2016.

Figuur 9.1 Financiërsstromen cultuur en media
Bedragen 2013 (x € 1 mln)

Media

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is verantwoordelijk voor het stelsel van landelijke, regionale en lokale publieke omroepen en de wet- en regelgeving op dat terrein. Ook is de minister verantwoordelijk voor de financiering van de landelijke publieke omroep en enkele andere aan de omroep verbonden instellingen. De Mediawet 2008 behandelt de verantwoordelijkheden en de taken van de overheid op het terrein van de publieke omroep, de commerciële omroep en de pers.

Financiën cultuur

De subsidiëring vindt plaats op grond van de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WSC), de Monumentenwet 1988 en de Archiefwet 1995. De WSC en de daarop berustende regelgeving kennen drie verschillende geldstromen, te weten: de instellingssubsidies, de projectsubsidies en de specifieke uitkeringen. De instellingssubsidies kennen nu een onderverdeling in eenjarige en meerjarige instellingssubsidies. Meerjarige instellingssubsidies (de grootste geldstroom) zijn toegekend voor de periode 2013-2016, op basis van een integrale afweging van subsidieaanvragen en van de ingediende begrotingen van de fondsen. De subsidie is verstrekt onder het regime van budgetfinanciering. Dit betekent dat instellingen een eventueel positief exploitatiesaldo binnen de subsidieperiode kunnen reserveren om later aan te wenden voor extra activiteiten of voor het opvangen van exploitatietekorten. De minister onderhoudt in de subsidieplanperiode 2013-2016 directe subsidiërelaties met instellingen die een functie vervullen in de BIS. Naast (meerjarige) instellingssubsidies verstrekken de cultuurfondsen ook projectsubsidies en werkbeurzen. In 2011 en 2012 is gestart met verschillende bezuinigingen op de cultuurbegroting: er is een generieke korting toegepast op instellingssubsidies en enkele incidentele geldstromen zijn stopgezet, waaronder de matchingsregeling en de innovatieregeling. In Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en sommige grotere gemeenten worden instellingen gezamenlijk gesubsidieerd door Rijk en gemeente. De bestuurlijke afspraken hierover worden onderling vastgelegd. Geldstromen naar de gemeentes en provincies in het kader van de 'Regionale Dynamiek' (Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving) zijn in 2009 volledig gedecentraliseerd naar het gemeentefonds.

Financiën media

De bekostiging van Media vindt plaats op grond van de Mediawet 2008. De financiering van de regionale omroepen is overgedragen aan de provincies. In het regeerakkoord Rutte II is afgesproken dat de bekostiging van de regionale omroepen per 1 januari 2014 zal worden overgeheveld naar OCW. De gemeenten zijn verantwoordelijk voor de financiering van de lokale omroepen.

Tabel 9.1 Financiële kerncijfers cultuur en media (x € 1 mln)

	2009	2010	2011	2012	2013
Uitgaven en ontvangsten cultuur en media					
A) Totaal uitgaven cultuur en media	1.768,3	1.830,6	1.779,3	1.842,5	1.597,7
A1) Totaal uitgaven kunsten	438,8	449,3	445,5	484,7	339,5
> Totaal uitgaven kunsten, excl. Fondsen	271,0	275,6	270,3	312,2	192,9
Beeldende kunsten, bouwkunst en vormgeving	33,8	37,9	37,3	39,7	15,0
Film	13,4	14,2	13,6	11,7	11,2
Podiumkunsten	184,9	179,3	180,5	233,7	121,8
Amateurkunst en kunsteducatie (incl. Cultuur en School)	25,7	17,6	18,0	16,1	17,7
Overige subsidies kunsten (incl. Actieplan Cultuurbereik tm 2008)	13,2	26,7	20,9	11,1	27,2
> Totaal fondsuitgaven kunsten	167,9	173,7	175,2	172,4	146,6
Fondsen beeldende kunsten (incl. bk bv, Mondriaan, erfgoed)	45,0	44,9	45,9	41,0	32,8
Fonds Architectuur	8,8	9,1	9,1	13,3	14,8
Fonds Podiumkunsten	64,3	64,2	64,6	63,4	53,5
Filmfondsen	37,1	37,1	37,4	36,8	30,7
Fonds cultuurparticipatie	12,6	18,4	18,2	17,9	14,8
A2) Totaal uitgaven bibliotheken en letteren	87,0	111,6	65,6	74,0	59,8
Bibliotheken	37,7	36,7	37,0	37,5	33,2
Letteren	12,9	15,7	13,5	13,9	12,4
Beelden voor de toekomst	24,6	46,9	0,0	8,2	0,0
Nederlandse taalunie	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3
Nederlands Letterenfonds	10,4	10,9	10,9	10,7	10,5
Creative industrie (CRISP)			2,8	2,4	2,4
A3) Totaal uitgaven media	902,1	901,8	912,4	951,5	892,9
Wereldomroep	46,8	46,5	46,3	46,3	0,0
Overige uitgaven	128,1	99,8	119,1	160,1	146,1
Landelijke omroepen	727,2	755,5	747,0	745,1	746,8
Ledenomroepen en NPS	306,6	305,0	311,5	311,0	307,6
NOS RTV	103,7	112,8	101,2	105,2	102,5
NOS Diensten	89,5	101,3	100,5	94,7	100,0
Overige omroepen	46,3	48,8	48,6	47,8	48,8
Programmaversterking	143,1	187,6	185,2	186,4	187,9
Ontwikkeling nieuwe diensten	38,0	.	.	.	.
A4) Totaal uitgaven cultuurbeheer	314,3	342,2	331,7	302,1	273,9
Musea	196,0	200,5	189,8	184,4	167,8
Monumentenzorg	90,4	110,7	111,5	94,2	82,4
Archeologie	0,7	1,1	0,5	0,3	0,1
Archieven	27,2	29,9	29,9	23,2	23,6
A5) Overige uitgaven	3,3	3,5	2,6	1,4	2,0
A6) Apparaatsuitgaven	22,7	22,2	21,5	28,9	29,5
Nationaal archief	22,7	22,2	21,5	28,9	29,5
B) Totaal ontvangsten cultuur en media	283,4	264,4	225,9	232,6	203,2
B1) Ontvangsten cultuurbeheer	9,1	11,1	30,2	16,3	4,6
B2) Ontvangsten media: herkomst omroepmiddelen	247,6	228,2	191,0	215,5	193,5
Opbrengst etherreclame	209,0	197,0	190,0	215,0	193,0
Opbrengst rente	2,0	2,0	0,5	0,5	0,5
Overige ontvangsten	6,8	-0,3	0,0	0,0	0,0
Ontvangsten verdeling radiofrequenties	29,8	29,5	0,5	0,0	0,0
B3) Overige ontvangsten	26,7	25,1	4,8	0,8	5,0

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- De 5,4 miljoen euro van het Erfgoedfonds Mondriaan Stichting is aan de Kunstenfondsen toegevoegd
- A3) Het bedrag voor 'ontwikkeling nieuwe diensten' is voor het jaar 2010 in de post 'programmaversterking' opgenomen
- B2) De opbrengsten rente en etherreclame zijn gebaseerd op de begrotingsbrieven media en latere bijstellingen van de raming in september gedurende dat jaar. De definitieve cijfers zijn terug te vinden in de jaarrekeningen van het Commissariaat voor de Media en de STER

9 Cultuur en Media

Voor de publieke omroep was 2013 het derde volledige jaar van de nieuwe concessieperiode, die loopt tot 1 januari 2016. De omroepen krijgen budget via de systematiek van de glijdende schaal en werken met elkaar in nieuwe verhoudingen. De nieuwe prestatieovereenkomst, die aansluit op het concessieplan bevat kwantitatieve en kwalitatieve doelstellingen rond media-aanbod en –bereik.

Kunsten

Sector

Het domein van de kunsten omvat de beeldende kunsten, architectuur, vormgeving, film, nieuwe media, podiumkunsten, amateurkunstbeoefening en cultuureducatie. Het beleid in deze sectoren krijgt grotendeels gestalte via instellingssubsidies in het kader van de Cultuuragenda en de concrete uitwerking daarvan in het subsidieplan. De subsidiëring geschiedt op grond van de Wet op het specifieke cultuurbeleid (Wsc), het Besluit op het specifiek cultuurbeleid (Bsc) en de Regeling op het specifiek cultuurbeleid (Rsc).

Fondsen

Een deel van het rijksbeleid op het terrein van cultuur wordt uitgevoerd door de cultuurfondsen. Dit zijn het Fonds Podiumkunsten, het Nederlands Filmfonds, het Mondriaan Fonds, het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, het Fonds voor Cultuurparticipatie en het Nederlands Letterenfonds. Met het beleid ‘meer voor minder’ ontvangt een deel van de instellingen die niet onder de BIS vallen meerjarige instellingssubsidie bij het Fonds Podiumkunsten of het Fonds voor Cultuurparticipatie. Naast meerjarige instellingssubsidies kunnen instellingen of individuele kunstenaars ook bij fondsen terecht voor ondersteuning van producties, projecten of (werk)beurzen.

Beleid

Het beleid voor de kunsten (en het bredere cultuurbeleid) wordt periodiek in grote lijnen vastgelegd. In 2013 heeft minister Jet Bussemaker haar toekomstagenda voor het cultuurbeleid gepresenteerd in de brief Cultuur beweegt. De betekenis van cultuur in een veranderende samenleving. De brief kent de volgende speerpunten: cultuuronderwijs, talentontwikkeling, creatieve industrie, digitalisering, de maatschappelijke dialoog over cultuur en internationalisering. Daarnaast stimuleert de minister het ondernemerschap in de cultuursector.

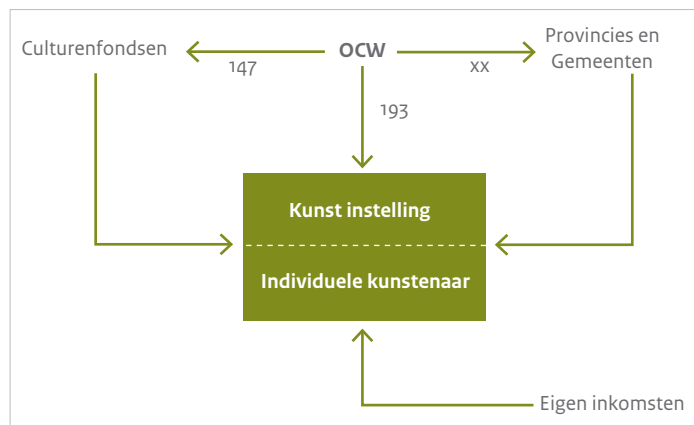
De BIS loopt van 2013 tot 2016. In de huidige periode (2013-2016) is de ondersteuning vanuit BIS verder afgenomen tot 84 instellingen. In de brief cultuurstelsel 2017-2020 heeft de minister voorstellen gedaan voor verdere verbetering van de kwaliteit van het stelsel van culturele instellingen. Het doel is de kwaliteit van het stelsel verder te verbeteren door sterkere samenwerking tussen de overheden. Ook wil de minister bij de beoordeling van culturele instellingen meer dan nu rekening houden met geleverde prestaties.

In 2013 is de Johannes Vermeer Prijs, een staatsprijs met als doel om uitzonderlijk artistiek talent te eren en verder te stimuleren, toegekend aan architect Rem Koolhaas.

Uitvoeringen en bezoeken podiumkunsten

Tabel 9.2 toont de ontwikkeling van uitvoeringen en bezoeken binnen de Rijksgesubsidieerde podiumkunsten voor de periode 2009-2012. In 2013 ging een nieuwe subsidieperiode van start, met minder podiumkunstinstanties in de BIS en financiering op basis van normbedragen. Bijvoorbeeld de jeugddans en de muziek worden vanaf 2013 gesubsidieerd door het Fonds Podiumkunsten en niet meer vanuit de BIS. Het aantal binnenlandse uitvoeringen is voor alle disciplines (behalve bij de orkesten) gedaald in 2012 ten opzichte van 2011. Een mogelijke verklaring is de generieke subsidiekorting voor het jaar 2012 van 2,2 procent en voorbereiding op de subsidiekorting voor de periode 2013-2016. Het totaal aantal binnenlandse uitvoeringen in 2012 bedroeg 9.159 en in 2011 was dit 9.448. Het totaal aantal binnenlandse bezoeken is relatief minder gedaald dan het aantal uitvoeringen. Het aantal binnenlandse bezoeken in 2012 was 2.583 (x 1.000) en in 2011 was dit 2.605 (x 1.000). Bovendien is het niet ongebruikelijk dat het aantal uitvoeringen en bezoeken van instellingen schommelt van jaar tot jaar, afhankelijk van de programmering. Sinds de vorige subsidieplanperiode is het aantal bezoeken gestegen. Bij de aanwezigheid van Nederlandse podiumkunsten in het buitenland zie je dezelfde trend. Waarbij opvalt dat het aantal uitvoeringen en bezoeken aan de uitvoeringen van jeugdtheater in het buitenland elk jaar toeneemt.

Figuur 9.2 Financieringsstromen kunsten
Bedragen 2013 (x € 1 mln)

Tabel 9.2 Uitvoeringen van en bezoek aan OCW-gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen

		2009	2010	2011	2012
A) Aantal uitvoeringen					
Totaal	Nederland	8.102	8.846	9.448	9.159
Dans		1.014	1.029	1.146	1.112
Jeugddans		293	268	231	199
Jeugdtheater		751	1.049	952	743
Muziek		859	942	1.059	1.056
Opera		256	234	218	212
Orkesten		689	707	718	733
Theater		4.240	4.617	5.124	5.104
Totaal	Buitenland	1.227	1.216	1.654	1.467
Dans		194	195	216	239
Jeugddans		39	74	79	60
Jeugdtheater		85	81	107	153
Muziek		14	38	16	11
Opera		5	3	24	2
Orkesten		77	69	78	49
Theater		813	756	1.134	953
B) Aantal bezoeken (x 1.000)					
Totaal	Nederland	2.298	2.449	2.605	2.583
Dans		342	302	377	363
Jeugddans		29	31	25	28
Jeugdtheater		93	138	111	86
Muziek		266	186	166	216
Opera		214	202	180	190
Orkesten		686	708	718	711
Theater		668	882	1.028	989
Totaal	Buitenland	365	405	433	369
Dans		80	102	126	109
Jeugddans		5	8	10	10
Jeugdtheater		10	11	17	30
Muziek		13	10	1	1
Opera		4	2	3	1
Orkesten		140	116	131	77
Theater		113	156	145	142

Bron

Beleidsdatabase OCW

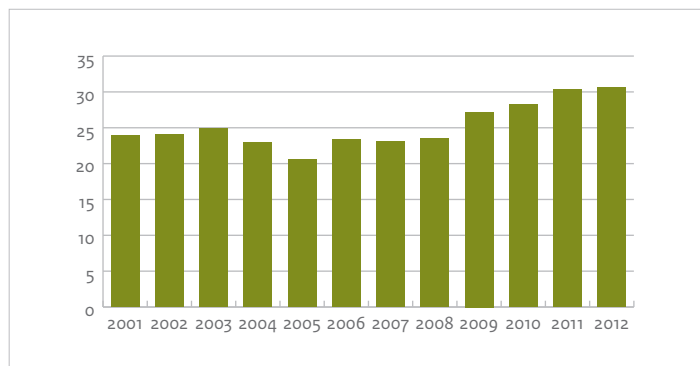
Toelichting

- Uitvoeringen en bezoeken alleen van BIS-instellingen; instellingen gesubsidieerd door FPK zijn niet meegenomen.
- Uitvoeringen zijn in de tabel opgenomen exclusief specifieke uitvoeringen, waaronder activiteiten op scholen en begeleidingsuitvoeringen. Voor de orkesten betekent dit dat balletbegeleidingen niet meegeteld worden. Ook tellen uitvoeringen van de omroeporkesten niet mee.
- Theater: inclusief mime en poppenspel.

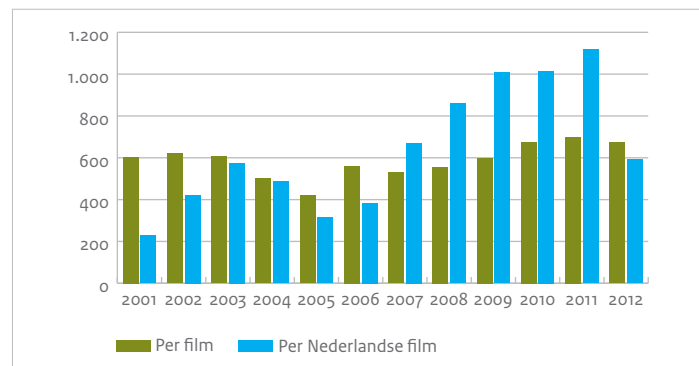
Film

Film is een medium dat duidelijk alle lagen van de Nederlandse bevolking aanspreekt. Het commercieel belang van de Nederlandse bioscoopfilm is hard gestegen. In 1994 had het nog slechts een marktaandeel van 0,8 procent; dat is gestegen tot 16,3 procent in 2012 (na het recordjaar 2011 met 22,4 procent, hoofdzakelijk bepaald door het grote succes van de speelfilm “Gooische Vrouwen”). Ook het totale bioscoopbezoek is de afgelopen jaren blijven stijgen (30,7 miljoen bioscoopbezoekers in 2012). Daarmee wijkt Nederland positief af ten opzichte van de trend in Europa waar het totale bioscoopbezoek gemiddeld daalt. Het aantal uitgebrachte Nederlandse lange speelfilms is in 2012 verder gestegen naar 43 titels.

Figuur 9.3 Bioscoopbezoek
Aantal bezoeken (x1 mln)

Figuur 9.4 Recette per uitgebrachte film
Bedragen (x €1.000)

Tabel 9.3 Bijdragen uit (semi-) overheidsmiddelen aan financiering filmproductie

	2008	2009	2010	2011	2012
Aantal lange speelfilms	28	42	34	27	43
Aantal films ondersteund door Filmfonds	21	33	28	23	36
Aantal films in coproductie met publieke omroep	17	7	22	22	n.n.b.
Aantal films zonder bijdrage uit(semi-)publieke middelen	4	3	6	4	7
Aantal documentaires	17	11	16	19	22
Aantal documentaires ondersteund door Filmfonds	15	7	13	17	19
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	1.665	763	1.863	1.822	2.484
Aantal animatiefilms	5	7	14	10	8
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	260	406	1.078	804	929
Aantal experimentele films	18	24	10	26	24
Totaal bijdrage Filmfonds (x € 1.000)	432	672	250	1.002	468

Tabel 9.4 Aandeel Nederlandse speelfilms in de bioscoop

	2008	2009	2010	2011	2012
Aantal bezoeken (x 1 mln)	23,5	27,2	28,2	30,4	30,6
waarvan aan alle Nederlandse films in roulatie (%)	17,6	17,4	15,8	22,3	16,3
Aantal uitgebrachte films in de bioscoop	296	334	325	343	364
waarvan Nederlandse speelfilms	30	37	32	48	63
Bruto recette (x € 1 mln)	164,6	200,4	219,3	239,9	244,6
waarvan alle Nederlandse films in roulatie	25,8	34,3	32,5	52,5	37,3
Bruto recette per uitgebrachte film (x € 1.000)	556	600	675	699	672
Bruto recette per Nederlandse film (x € 1.000)	859	1.009	1.014	1.117	591

Bron

Film Facts and Figures of the Netherlands (Het Nederlands Fonds voor de Film) www.filmfonds.nl

Toelichting

- Filmfonds = Het Nederlands Fonds voor de Film
- Lange speelfilms: alle in het jaar geproduceerde lange speelfilms inclusief publieksfilms tot stand gekomen via c.v.-regeling met en zonder subsidie van het Filmfonds
- (Semi-) publieke middelen: Filmfonds, Cobo, Stifo en publieke omroep, Fine BV, exclusief lokale fondsen en bijdragen van provincies en gemeenten
- De gegevens mbt de filmproductie in enig jaar (wat is er gemaakt) zijn niet gelijk aan de distributiegegevens in dat zelfde jaar (wat was er in de bioscoop)

Bron

Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioscoopexploitanten www.nvbinfocentrum.nl

Toelichting

- Bruto recette per uitgebrachte film: dit cijfer komt tot stand door de totale bruto recette, te delen door het aantal nieuw uitgebrachte titels in een jaar

Media

Publiek omroepbestel

Het publieke omroepbestel bestaat uit de binnenlandse landelijke, regionale en lokale omroepen.

Het jaar 2013 stond voor een groot deel in het kader van de bezuinigingen en de modernisering van de publieke omroep die nog een gevolg zijn van het regeerakkoord van het kabinet Rutte I. De fusie van zes omroepverenigingen tot drie nieuwe omroeporganisaties is een belangrijke voorwaarde om de geplande besparingen op het budget van de publieke omroep te realiseren. De NPO en de omroepverenigingen zijn hiermee het afgelopen jaar voortvarend aan de slag gegaan. Ook de 242 omroepen sluiten zich aan bij een omroeporganisatie. Dat brengt de komende jaren het aantal omroeporganisaties terug van 21 tot 8.

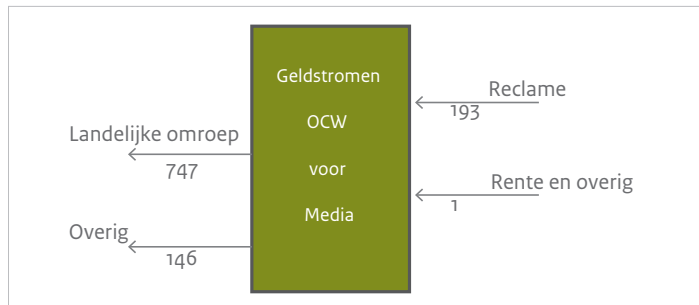
Met de wijziging van de Mediawet 2008 van 28 juni 2012 is de overgang van de Wereldomroep per 1 januari 2013 naar het Ministerie van Buitenlandse Zaken geregeld. Naast deze omroepen zijn er nog enkele instellingen belast met aan de publieke omroepen gerelateerde specifieke publieke taken (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, NOB en SOM). De regionale omroepen worden bekostigd via het Provinciefonds. In het regeerakkoord Rutte II is besloten de bekostiging van de regionale omroepen per 1 januari 2014 over te hevelen naar OCW.

Financiering

Het beschikbare budget voor de mediabegroting is opgebouwd uit de rijksomroepbijdrage, de reclame-inkomsten van de Ster en de rente op de algemene omroepreserve. Het wettelijk vastgestelde basisniveau van de rijksomroepbijdrage wordt conform de Mediawet jaarlijks geïndexeerd met de prognoses van het CPB-prijsindexcijfer voor de gezinsconsumptie en het CBS-indexcijfer voor de groei van het aantal huishoudens in Nederland. De Ster-inkomsten fluctueren jaarlijks als gevolg van wijzigingen in de marktsituatie.

Figuur 9.5 Financieringsstromen media

Bedragen 2013 (x € 1 mln)

Prestatie-indicatoren

De belangrijkste indicatoren voor Media zijn opgenomen in de beleidsagenda en in Trends in Beeld. Daarnaast is ook het kijktijdaandeel een belangrijke indicator voor de publieke omroep. Door de komst van nieuwe spelers op de omroepmarkt stond het kijktijdaandeel onder druk en daalde het voor de 3 publieke zenders tot 33 procent in 2007. Vanaf 2008 is er een herstel opgetreden, waarbij het kijktijdaandeel in de even jaren (evenementenjaren) hoger is dan in de oneven jaren.

Pers

In de Mediawet zijn steunmaatregelen voor persorganen opgenomen. De uitvoering hiervan geschiedt door het Stimuleringsfonds voor de Pers. Het Stimuleringsfonds beschikt sinds 2001 over twee tijdelijke steunregelingen; één voor minderhedenbladen en één voor journalistieke internetinformatieproducten. Het beleid van de rijksoverheid is erop gericht om de pluriformiteit van de dagbladpers zoveel mogelijk in stand te houden. De oplage van betaalde dagbladen vertoont de laatste jaren een voortdurende daling. De oplagedaling van betaalde dagbladen wordt toegeschreven aan toenemende concurrentie van televisie, radio en internet; afnemende bereidheid bij consumenten om te betalen voor informatie; afnemende belangstelling met name bij jongeren voor (betaalde) kranten.

Tabel 9.5 Oplage landelijke en regionale dagbladen (aantal x 1.000)

	2008		2009		2010		2011		2012	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Totale oplage	5.381	100	4.630	100	4.537	100	4.364	100	3.919	100
Totaal landelijke dagbladen	1.881	35	1.821	39	1.798	40	1.750	40	1.700	43
Regionale bladen	1.696	32	1.578	34	1.545	34	1.484	34	1.402	36
Specialistisch	96	2	91	2	82	2	60	1	54	1
Gratis dagbladen	1.708	32	1.140	25	1.112	25	1.070	25	763	19
Totaal landelijke dagbladen	1.881	100	1.821	100	1.798	100	1.750	100	1.700	100
De Telegraaf	667	35	644	35	626	35	598	34	565	33
Algemeen Dagblad	458	24	441	24	440	24	427	24	419	25
De Volkskrant	261	14	256	14	260	14	258	15	259	15
NRC Handelsblad	216	11	205	11	199	11	200	11	198	12
Trouw	108	6	107	6	106	6	103	6	104	6
Reformatorisch Dagblad	56	3	55	3	54	3	53	3	50	3
Nederlands Dagblad	32	2	30	2	30	2	28	2	26	2
NRC next	83	4	83	5	83	5	83	5	79	5

Tabel 9.6 Kijktijdaandelen televisiezenders (in procenten)

	2009	2010	2011	2012	2013
Ned1	21,9	23,3	20,8	23,5	20,8
Ned2	6,9	7,3	6,7	7,3	7,1
Ned3	8,0	7,0	6,9	6,9	7,2
RTL4	15,1	16,2	17,6	17,3	17,8
RTL5	5,5	5,0	5,2	4,1	4,2
RTL7	4,6	4,9	5,1	5,0	5,2
RTL8	2,2	2,2	2,3	2,0	2,2
Nets	4,7	4,0	3,9	3,6	4,1
SBS6	12,6	11,3	10,6	9,1	8,7
Veronica	4,3	4,4	4,8	4,3	4,3
Overig (buitenland/regionaal/video)	14,2	14,4	16,1	16,9	18,4

Bron

Mediamonitor 2012 o.b.v. informatie
HOI-Online

Toelichting

- Betreft verspreide binnenlandse oplage

Bron

Jaarverslagen Stichting Kijkonderzoek

Toelichting

- Bij de Nederlandse bevolking vanaf 6 jaar, tussen 18 en 24 uur

Letteren en bibliotheken

Stelsel van openbare bibliotheken

De verantwoordelijkheden en financiering van de openbare bibliotheken zijn op drie niveaus belegd: lokaal, regionaal en landelijk. Door de landelijke overheid wordt een bedrag ter hoogte van 1 procent van het totale budget besteed voor de uitvoering van haar stelselverantwoordelijkheid.

Een nieuwe bibliotheekwet

De nieuwe bibliotheekwet, die op 17 januari 2014 aan de Tweede Kamer is aangeboden, heeft als doel het openbare bibliotheekwerk in Nederland voor nu en de toekomst te borgen. Het Nederlands bestrijkt een relatief klein taalgebied (circa 25 mln. personen in Nederland en Vlaanderen). Met de uitgeverij, boekhandels en schrijvers zorgen de openbare bibliotheken voor een vitale leescultuur in Nederland. Ook om die reden is het noodzakelijk de openbare bibliotheeksector sterk en bij de tijd te houden.

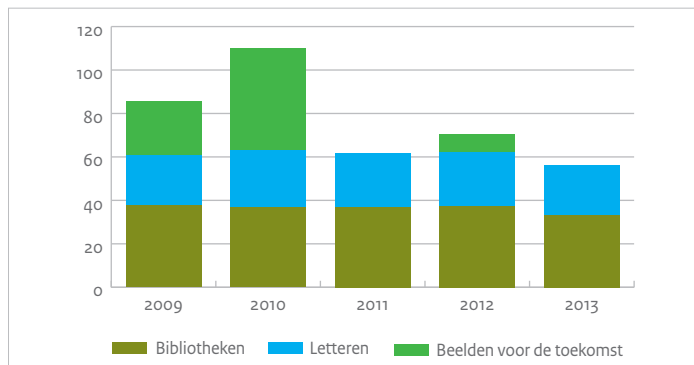
Wat regelt de nieuwe bibliotheekwet?

De bibliotheekwet legt opnieuw vast wat het maatschappelijke belang is van de openbare bibliotheek en wat de taken zijn van de openbare bibliotheek. De openbare bibliotheek is de publieke toegang tot kennis en informatie. De openbare bibliotheek functioneert vanuit publieke waarden als toegankelijkheid, onafhankelijkheid en betrouwbaarheid.

De openbare bibliotheek heeft als taken 'lezen, leren en informeren'. Daarmee draagt de openbare bibliotheek bij aan de geletterdheid van de samenleving en dat is van groot belang in de kenniseconomie. Daarnaast is de bibliotheek een plek voor ontmoeting en debat en biedt de bibliotheek mogelijkheden om kennis te maken met kunst en cultuur.

Figuur 9.6 OCW-financiering letteren en bibliotheken

Bedragen (x € 1 mln)

In totaal kent de openbare bibliotheek hiermee vijf kernfuncties:

- ter beschikking stellen van kennis en informatie;
- bieden van mogelijkheden tot ontwikkeling en educatie;
- bevorderen van lezen en het laten kennismaken met literatuur;
- organiseren van ontmoeting en debat;
- laten kennis maken met kunst en cultuur.

De openbare bibliotheek werkt fysiek en digitaal

Op grond van de wet kan de openbare bibliotheek haar taken zowel fysiek als digitaal uitvoeren. Er waren al veel digitale activiteiten bij de openbare bibliotheken, maar er was ook veel versnippering. Alle digitale activiteiten worden nu samengebracht bij de Koninklijke Bibliotheek (KB). De KB gaat de digitale bibliotheek organiseren. Voor de gebruikers van de openbare bibliotheek komt er één centrale toegang voor de fysieke en digitale collectie. De digitale bibliotheek krijgt hiermee een duidelijke structuur en zekerheid over de budgetten voor infrastructuur en content. De KB is een belangrijke nationale bibliotheek met een grote fysieke en digitale collectie. De wet verbindt de KB met de openbare bibliotheeksector. Daardoor krijgen leden van de openbare bibliotheek ook toegang tot de collecties van de KB.

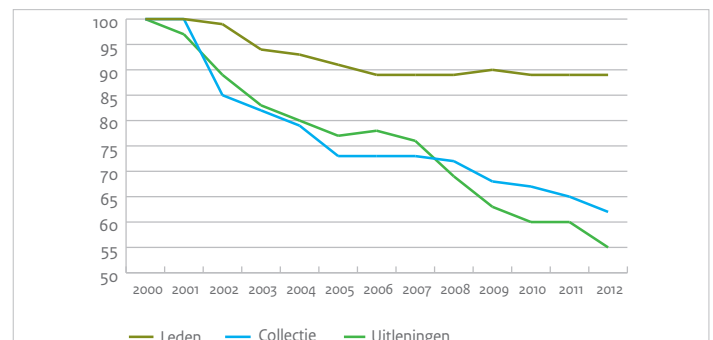
Openbare bibliotheken werken samen in een netwerk

Er zijn in Nederland 162 lokale, regionale en provinciale bibliotheekorganisaties. De wet ordent het openbare bibliotheekwerk als een netwerk van met elkaar samenwerkende voorzieningen. De wet verwacht van bibliotheken dat zij een aantal dingen samen doen en op dezelfde manier. Dat is nodig voor een stevig, samenhangend netwerk. Het gaat om de volgende onderwerpen en activiteiten:

- één gezamenlijke catalogus.
- interbibliothecair leenverkeer
- één digitale infrastructuur;
- bibliotheken bespreken met elkaar wie wat aanschaft. Collectieplan.

Figuur 9.7 Openbare bibliotheken

Leden, collectie en uitleningen; 2000=100

Tabel 9.7 Kerncijfers openbare bibliotheken

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Organisatie					
Aantal instellingen	194	171	166	163	162
B) Collectie (x 1.000)					
Totaal collectie	31.047	29.299	28.532	27.922	26.487
Totaal boeken volwassenen	18.382	16.782	16.194	15.552	14.775
Fictie	9.524	8.999	8.791	8.677	8.205
Non-fictie	8.858	7.783	7.403	6.875	6.570
Totaal jeugdboeken	12.665	12.517	12.338	12.370	11.712
Fictie	9.052	8.954	8.982	9.082	8.663
Non-fictie	3.613	3.563	3.356	3.288	3.049
C) Lidmaatschappen (x 1.000)					
Totaal (incl. busleden)	3.969	4.027	3.996	4.009	3.970
t/m 17 jaar (jeugd)	2.052	2.079	2.113	2.189	2.230
18 jaar en ouder	1.917	1.948	1.883	1.820	1.740
D) Uitleningen (x 1.000)					
Totaal (inclusief in bus)	106.789	98.342	93.398	93.028	85.193
Totaal boeken volwassenen	57.731	52.251	49.961	48.832	44.397
Fictie	42.554	39.737	38.258	37.391	34.014
Non-fictie	15.177	12.514	11.703	11.441	10.383
Totaal jeugdboeken	49.058	46.091	43.437	44.196	40.796
Fictie	40.676	38.344	36.269	37.064	34.535
Non-fictie	8.382	7.747	7.168	7.132	6.261
E) Financiën (x € 1 mln)					
Totaal baten	544,5	568,6	574,2	576,3	570,6
Inkomsten gebruikers	71,1	72,3	71,8	71,4	69,8
Totaal subsidies	445,8	463,6	473,5	471,3	464,6
Gemeentelijke subsidies	422,9	445,7	457,8	456,8	452,1
Provinciale subsidies	15,7	14,2	13,0	10,9	9,0
Overige subsidies	7,2	3,7	2,7	3,6	3,5
Overige baten	27,6	32,7	28,9	33,6	36,2

Bron

CBS-Statline

Toelichting

- Totaal baten is exclusief reserveringen en voorzieningen

Cultureel erfgoed

Sectoren

Het beleidsterrein van Cultureel Erfgoed omvat de sectoren musea, monumentenzorg, archeologie en archieven.

De belangrijkste (ministeriële) verantwoordelijkheid op het gebied van de musea ligt bij het behoud, beheer en toegankelijk maken van de rijkscollectie. Dit wordt uitgevoerd door de verzelfstandigde rijksmusea. Deze instellingen worden bij het uitvoeren van hun taken gecontroleerd door de Erfgoedinspectie/collecties. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) stelt kennis en ervaring ter beschikking aan het gehele museale veld. Daarnaast zet de minister van OCW zich in voor het toegankelijk maken van cultureel erfgoed via educatie en collectiemobiliteit via regelingen bij cultuurfondsen, zoals het Mondriaan Fonds. Op basis van het advies van de Raad voor Cultuur zal het museumbestel worden herzien.

De kern van de monumentenzorg is gelegen in de verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de rijksmonumenten. De uitvoering van het rijksbeleid op dit gebied is opgedragen aan RCE. Belangrijke instrumenten zijn de subsidies voor instandhouding van monumenten. Sinds 2010 is er sprake van een structureel budget, niet alleen voor instandhouding, maar ook voor restauratie van monumenten. De wettelijke grondslag hiervoor wordt gevormd door de Monumentenwet 1988. Gemeenten zijn de bevoegde instantie waar het gaat om verlenen van vergunningen bij wijziging van rijksmonumenten. De Erfgoedinspectie heeft taken op het gebied van naleving van wet- en regelgeving op monumentengebied. Eind 2009 is de modernisering van de monumentenzorg door de Tweede Kamer geaccordeerd. Alle bijbehorende wetswijzigingen zijn op 1 januari 2012 van kracht. Het belangrijkste doel is om het behoud en de ontwikkeling van erfgoed te verbinden met vernieuwing waar de samenleving om vraagt; van objectgericht naar omgevingsgericht, van conserverend naar ontwikkelend. De plek van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening speelt hierbij een belangrijke rol. In de wet is vastgelegd dat gemeenten bij het maken van bestemmingsplannen rekening moeten houden met cultuurhistorische waarden. De regelgeving is eenvoudiger en de eigenaar heeft meer te vertellen over zijn monument. Herbesteding van monumenten is een belangrijk item en het rijk stimuleert en faciliteert dat door aanvullende regelgeving.

In de sector archeologie ligt de belangrijkste (ministeriële) verantwoordelijkheid vooral bij het behoud en de bescherming van de archeologische waarden in de bodem, de inpassing ervan in de ruimtelijke ontwikkeling en het verlenen van opgravingvergunningen. Deze uitgangspunten zijn vastgelegd in de Wet archeologische monumentenzorg (Wamz) die op 1 september 2007 in werking is getreden. Hiermee zijn tevens de uitgangspunten van het Verdrag van Malta binnen de Nederlandse wetgeving geïmplementeerd. In 2012 is de Wamz geëvalueerd en hieruit is naar voren gekomen dat de Wet effectief is. De RCE draagt zorg voor de uitvoering van de Wamz. De Erfgoedinspectie houdt toezicht op de naleving van

wettelijke eisen en van voorschriften aan de opgravingvergunningen.

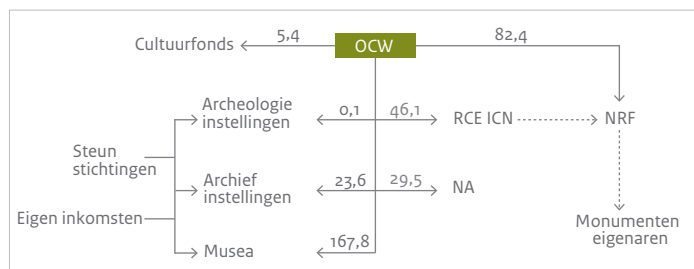
In de archiefzorg zijn het beheer, het behoud en de ontsluiting van de overgebrachte (rijks)archieven de belangrijkste verantwoordelijkheid van de minister van OCW. Deze taak wordt uitgeoefend door het Nationaal Archief (NA) en elf Regionaal Historische Centra (RHC's), gevestigd in de hoofdsteden van de provincies. Bij het NA en de RHC's worden de rijksarchieven die zijn gevormd in de desbetreffende provincie, de archieven van de provincie en die van een aantal gemeenten, waterschappen en cultuurhistorische instellingen bewaard. Hierbij is het streven de archiefinformatie zoveel mogelijk digitaal toegankelijk te maken en het publieksbereik te vergroten door virtuele dienstverlening.

Voor de jaren 2013, 2014 en 2015 zijn middelen vrijgemaakt voor een aantal intensiveringen in de uitvoering van de digitale taak van het rijk. Deze middelen zijn bedoeld voor de verdere ontwikkeling van de digitale infrastructuur van het rijk alsmede het digitaliseren van de meest geraadpleegde archieven. Eind 2012 is als uitvloeisel van de Archiefvisie (in juni 2011 aan de Tweede Kamer gestuurd) door OCW, het IPO, de VNG en de UvW het archiefconvenant 2012-2016 ondertekend, waarmee partijen de handen ineenslaan voor een duurzame archiefzorg in de digitale toekomst. Het convenant wordt onder leiding van het Nationaal Archief uitgevoerd in het programma Archief 2020. Het toezicht op de kwaliteit van de archiefzorg van de rijksoverheid wordt uitgeoefend door de Erfgoedinspectie/sector archieven. De wettelijke grondslag wordt gevormd door de Archiefwet 1995.

Financiering

De geldstromen voor het Cultureel Erfgoed gaan voor het merendeel naar de rijksdiensten RCE (sinds 2011 inclusief ICN) en NA, de rijksarchieven in de RHC's en de gesubsidieerde instellingen. De grootste geldstromen gaan naar de musea en de monumentenzorg. Verder worden instellingen op het gebied van archeologie gesubsidieerd. Het Nationaal Restauratie Fonds (NRF) draagt zorg voor het betalingsverkeer op het terrein van de monumentenzorg.

Figuur 9.8 Financieringsstromen cultureel erfgoed
Bedragen 2013 (x € 1mln)

Tabel 9.8 Bezoeken gesubsidieerde musea (x 1.000)

		2008	2009	2010	2011	2012
Totaal	Locatie	5.522	5.556	5.512	6.115	7.886
Afrika Museum	Berg en Dal	67	71	67	69	66
Nederlands Filmmuseum / EYE (1)	Amsterdam	86	84	58	51	515
Nederlands Fotomuseum	Rotterdam	52	51	53	65	65
Het Geld- en Bankmuseum	Utrecht	48	55	60	59	66
De Gevangenpoort (2)	Den Haag	45	4	22	54	51
Hollandsche Schouwburg	Amsterdam	36	38	46	41	43
Huis Doorn	Doorn	25	25	24	26	28
Joods Historisch Museum	Amsterdam	115	177	184	187	232
Keramiekmuseum Het Princessehof	Leeuwarden	24	39	30	28	47
Kröller-Müller Museum	Otterlo	252	258	281	302	311
Nederlands Letterkundig Museum (3)	Den Haag	9	7	22	45	62
Het Mauritshuis (4)	Den Haag	232	206	239	278	1.396
Museum Meermanno	Den Haag	16	12	14	19	25
Museum Boerhaave	Leiden	42	42	47	55	61
Museum Catharijneconvent (5)	Utrecht	81	83	49	90	93
Museum Slot Loevestein	Poederloijen	101	122	116	116	114
Natuurhistorisch Museum Naturalis	Leiden	245	267	263	267	255
Het Nederlands Openluchtmuseum	Arnhem	451	462	436	456	524
Nederlands Scheepvaartmuseum (6)	Amsterdam	115	101	119	176	419
Paleis Het Loo Nationaal Museum	Apeldoorn	316	355	323	325	249
Persmuseum (7)	Amsterdam	11	8	16	26	58
Rijksbureau voor Kunsthist. Doc.	Den Haag	5	5	5	5	6
Het Rijksmuseum (8)	Amsterdam	976	876	896	994	894
Rijksmuseum Muiderslot	Muiden	131	119	110	109	113
Rijksmuseum Twenthe	Enschede	41	46	42	44	47
Rijksmuseum van Oudheden	Leiden	120	134	131	153	143
Rijksmuseum voor Volkenkunde	Leiden	76	95	104	118	131
Teylers Museum	Haarlem	90	119	101	128	147
Van Gogh Museum	Amsterdam	1.475	1.451	1.433	1.600	1.499
Het Zuiderzeemuseum	Enkhuizen	239	244	221	229	226

Tabel 9.9 Rijksmonumenten en Rijksarchieven

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Geregistreerde Rijksmonumenten (x 1.000)	61,1	61,1	61,3	61,5	61,6
B) Bezoeken Rijksarchieven via internet (x 1.000)					
Bezoeken Genlias	4.232	21.946	25.617	27.241	1.226
Bezoeken Regionale Historische Centra (exclusief Genlias)	7.827	8.729	10.547	14.482	14.168
Bezoeken Nationaal Archief (exclusief Genlias)	704	1.215	1.184	1.264	1.688

Bron

Jaarverslagen betrokken musea

Toelichting

- (1) EYE Film Instituut Nederland is in april 2012 geopend
- (2) wegens verbouwing gesloten van januari 2009 tot september 2010
- (3) na verbouwing heropend in maart 2010
- (4) wegens verbouwing gesloten; deel van de collectie vanaf 1 april 2012 voor 2 jaar op andere locatie zichtbaar
- (5) wegens renovatie van de klimaatinstallatie een deel van 2010 ontruimd
- (6) na verbouwing heropend in oktober 2011
- (7) wegens verbouwing gesloten van begin 2009 tot najaar 2010
- (8) wegens verbouwing gesloten; deel van de collectie tijdelijk op andere locatie zichtbaar

Bron

A) Jaarverslagen RACM / RCE

B) Jaarverslagen NA

Toelichting

- Het totaal aantal rijksmonumenten is momenteel de som van het aantal zelfstandige objecten/monumenten en het aantal objecten/monumenten dat deel uitmaakt van een complex. Voorheen werden het aantal zelfstandige objecten/monumenten en het aantal complexen bij elkaar opgeteld.
- Genlias was een landelijke database met gegevens voor stamboomonderzoek. Per 1 januari 2013 niet meer beschikbaar.

10 Wetenschap

Stelsel en financiën wetenschap

Onderzoek in Nederland: algemeen

Nederland gaf in 2012 12,9 miljard euro uit aan wetenschappelijk onderzoek en ontwikkelingswerk (ook wel 'Research and Development' of R&D), dat in Nederland werd uitgevoerd. De uitgaven zijn tussen 2011 en 2012 gestegen met 0,7 miljard euro (= 5,6 procent). De stijging doet zich vooral voor bij de bedrijven (395 miljoen euro ofwel 5,7 procent) en de sector hoger onderwijs (228 miljoen euro ofwel 5,7 procent). Maar ook de uitgaven in de sector onderzoekinstellingen stijgt, met 68 miljoen euro, een stijging van 5,2 procent. In reële termen is er sprake van een groei tussen 2011 en 2012, namelijk met 4,9 procent. De R&D-omvang in 2012 komt overeen met 2,16 procent van het BBP, een stijging van 0,12 procent van het BBP ten opzichte van 2011.

De financiers van onderzoek

Onderzoek kent drie bronnen van directe financiering van R&D: bedrijven, overheid en buitenland (bedrijven en de Europese Unie). In 2011 (het CBS publiceert alleen in de oneven jaren cijfers over de financieringsbronnen) bedroeg het aandeel van de overheid 34 procent van het totaal, dat van bedrijven 51 procent, terwijl 11 procent afkomstig was van buitenlandse bronnen. De overige 4 procent is afkomstig van eigen middelen van de onderzoekorganisaties en andere nationale bronnen. Er is niet alleen een directe vorm van financiering, maar Nederland kent net als veel andere landen een indirecte vorm van financiering voor R&D, namelijk op basis van fiscale instrumenten. Het gaat om de WBSO (Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk en de RDA (Research and Development Aftrek). De omvang ervan in 2013 was 1.073 miljoen euro. Binnen de overheid is het ministerie van OCW de belangrijkste financier. In 2013 bedroeg het aandeel 70 procent. Belangrijke component daarbinnen is de financiering van de universiteiten, de universitaire medische centra en de hogescholen, bekostigd via de artikelen 6 en 7 van de OCW-begroting. Als we naar artikel 16 kijken, dan neemt het aandeel van de vaste bijdragen aan de onderzoekinstellingen af van 92 procent in 2003 tot 66 procent in 2013 ten gunste van de middelen voor specifieke beleidsthema's, waaronder de Vernieuwingsimpuls en Grootschalige infrastructuur. Van de vaste bijdragen is Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) in 2012 een grootverbruiker met 54 procent (was 41 procent in 2010), maar dit is mede het gevolg van de overheveling van het budget van TNO van OCW naar het ministerie van Economische Zaken (EZ). De omvang van het budget voor specifieke beleidsthema's (FES-gelden, programma's gericht op talentontwikkeling) is in de loop der jaren sterk toegenomen, van 52 miljoen euro in 2003 tot 440 miljoen euro in 2010, maar gezakt tot 293 miljoen euro in 2013.

Andere grote posten binnen artikel 16 zijn de bijdragen aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen (KNAW), de wetenschappelijke bibliotheekinstellingen en de internationale onderzoekorganisaties als CERN, ESA en EMBL.

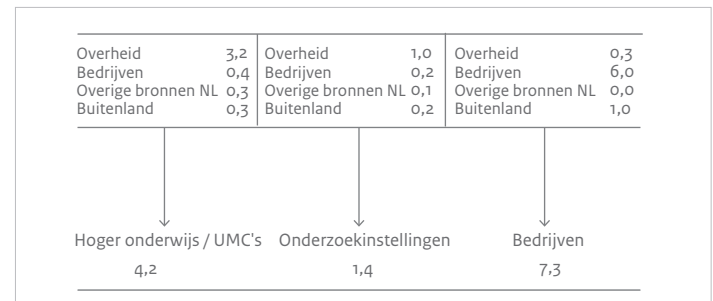
Intermediaire organisaties

Het Ministerie van OCW kent een rechtstreekse financiering van onderzoekinstellingen, maar daarnaast loopt een deel via de intermediaire geldverdelende organisatie NWO. De NWO-middelen gaan voor het grootste deel naar de universiteiten, en daarnaast naar eigen instituten en een beperkt aantal andere instituten. Ook andere ministeries kennen intermediaire organisaties, zoals de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (voorheen Agentschap NL) bij het Ministerie van EZ.

Uitvoerende (onderzoeks-)instellingen

De instellingen voor hoger onderwijs (universiteiten, universitaire medische centra en hbo-instellingen) voerden in 2012 net als in 2011 33 procent van het Nederlandse onderzoek uit. De groep (semi-)publieke onderzoekinstellingen voerde in 2012 11 procent van het Nederlandse onderzoek uit. Deze heterogene groep bestaat uit NWO- en KNAW-instituten, die vooral fundamenteel onderzoek uitvoeren, en uit instituten die meer toegepast onderzoek uitvoeren zoals TNO, de grote technologische instituten (GTI's), en de instituten op het terrein van landbouwkundig onderzoek (DLO). Daarnaast is er een groep instituten die gelieerd is aan departementen zoals het RIVM en het KNMI. De bedrijven zijn verantwoordelijk voor de uitvoering van het grootste deel van het Nederlandse onderzoek, in 2012 was dit 57 procent. Het onderzoek vindt voor het grootste deel binnen de industrie plaats met een aantal grote bedrijven zoals Philips, ASML, Shell en DSM, gevolgd door de dienstensector en tenslotte door de categorie 'overige'.

Figuur 10.1 Financieringsstromen R&D
Bedragen 2012 (x € 1 mld)

Tabel 10.1 Financiële kerncijfers onderzoek en wetenschappen (x € 1 mln)

	2009	2010	2011	2012	2013
Uitgaven en ontvangsten					
Totaal uitgaven	1.163,9	1.231,7	906,8	934,1	891,1
Nationale en internationale coördinatie	12,8	10,3	12,5	10,8	8,5
Onderzoeksinstellingen	797,3	781,4	591,6	611,8	589,3
a) KNAW	94,1	90,8	91,1	94,3	93,4
b) NWO	325,6	317,5	323,4	327,0	320,9
c) TNO	199,8	192,8	0,0	0,0	0,0
d) BPRC (Primatencentrum) / Stichting AAP	9,6	9,6	9,7	10,4	9,9
e) Nationaal Herbarium	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
f) GTI's	4,0	4,7	0,0	0,0	0,0
g) Wetenschappelijke bibliotheekinstellingen	56,6	56,5	56,6	61,3	54,3
h) Overige instituten	19,0	19,1	19,2	20,6	20,5
i) Internationale instellingen	81,5	82,5	84,4	91,3	84,3
j) Adviesraden (COS en STT)	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
k) Publieksvoorlichting	3,8	3,8	3,9	4,1	4,1
l) Rechtspositionele maatregelen	2,0	2,8	2,0	1,4	0,4
Specifieke beleidsthema's	353,2	439,7	302,4	311,3	293,1
Toerekening aan DUO	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3
Totaal ontvangsten	186,9	174,6	1,5	0,0	4,3

Tabel 10.2 Nederlandse R&D naar financieringsbron en sector van uitvoering (x € 1 mld)

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Financieringsbron					
Totaal	10,0	9,9	10,2	12,2	12,9
Overheid (in % van totaal)	--	36,7	--	34,1	--
Eigen middelen bedrijven (in % van totaal)	--	47,3	--	51,0	--
Eigen middelen onderzoeksinstellingen (in % van totaal)	--	4,6	--	3,6	--
Buitenland (in % van totaal)	--	11,4	--	11,3	--
B) Sector van uitvoering					
Totaal	10,0	9,9	10,2	12,2	12,9
Bedrijven	5,3	4,9	5,2	6,9	7,3
Onderzoeksinstellingen	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4
Onderzoeksinstellingen	1,1	1,1	1,0	1,1	1,4
Rijksdiensten	0,1	0,1	0,1	0,1	--
Instellingen voor zorg en welzijn	0,1	0,1	0,1	0,1	--
Overige instellingen	0,0	0,0	0,0	0,0	--
Hoger onderwijsinstellingen en UMC's	3,5	3,7	3,7	4,0	4,2

Tabel 10.3 R&D-uitgaven van Nederland als percentage van het BBP, naar uitvoerende sector

	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal	1,68	1,73	1,74	2,03	2,16
Private sector (ondernemingen)	0,89	0,85	0,89	1,16	1,22
Publieke sector (hoger onderwijs en onderzoeksinstellingen)	0,80	0,88	0,85	0,89	0,94

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- In het OCW-begrotingsbedrag voor TNO zijn t/m 2010 ook bijdragen van andere departementen opgenomen
- Specifieke beleidsthema's zijn o.a.: FES, Genomics, Vernieuwingsimpuls

Bron

CBS

Toelichting

- De cijfers zijn exclusief de financiële stromen naar het buitenland
- De overheidsmiddelen zijn exclusief WBSO
- Vanaf 2011 omvat de sector bedrijven ook bedrijven met minder dan 10 werknemers
- De percentages naar financieringsbron in 2011 zijn exclusief bedrijven met minder dan 10 werknemers
- De cijfers voor 2012 zijn nog voorlopig

Bron

CBS

Toelichting

- Vanaf 2011 omvat de sector bedrijven ook bedrijven met minder dan 10 werknemers

Financiën van instellingen wetenschap

Het exploitatieresultaat uit de gewone bedrijfsvoering van de drie grootste instellingen (NWO, KNAW en de KB; vanwege de overheveling van de verantwoordelijkheid voor TNO naar het ministerie van EZ is TNO niet meer opgenomen in de financiële cijfers van OCW) is in 2012 nog wel negatief, maar verbeterd ten opzichte van 2011 (van -47,8 naar -16,7 miljoen). Na een negatief resultaat in 2006 kenden de jaren 2007-2009 een positief resultaat. Het gezamenlijke negatieve resultaat in 2012 is vooral een gevolg van het negatieve resultaat bij NWO (-17,7 miljoen). De KB kende een positief resultaat van 1,5 miljoen, terwijl de KNAW net als NWO een negatief resultaat had (-0,4 miljoen). Na een daling in 2011 is het eigen vermogen van de instellingen in 2012 weer gestegen tot 631 miljoen euro. Vanaf 2010 zijn de lasten van de drie instellingen hoger dan de baten.

Solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit

De solvabiliteit van de gezamenlijke instellingen (zowel exclusief als inclusief voorzieningen) is 'voldoende'. De solvabiliteit inclusief voorzieningen kende vanaf 2006 een stijging, maar daalde tussen 2010 en 2011 van 0,63 tot 0,60 en in 2012 nog verder naar 0,33. Ook de liquiditeit is in 2012 verder gedaald, van 1,74 in 2011 tot 0,97 in 2012. De rentabiliteit daarentegen is gestegen, zij het dat deze nog steeds negatief is. De stijging is van -5,2 procent in 2011 tot -1,8 procent in 2012.

Exploitatiegegevens per instelling

De financiële positie van NWO is in 2012 verslechterd. De solvabiliteit en liquiditeit zijn afgenomen. De rentabiliteit is toegenomen door een lager negatief resultaat in 2012, maar de rentabiliteit is nog steeds negatief (-2,5 procent). Het exploitatieresultaat is afgenomen van -10,5 miljoen in 2010 tot -48,0 miljoen in 2011 en -17,7 miljoen in 2012. Het mindere negatieve resultaat is het gevolg van een stijging van de totale baten in combinatie met een lichte toename van de totale lasten.

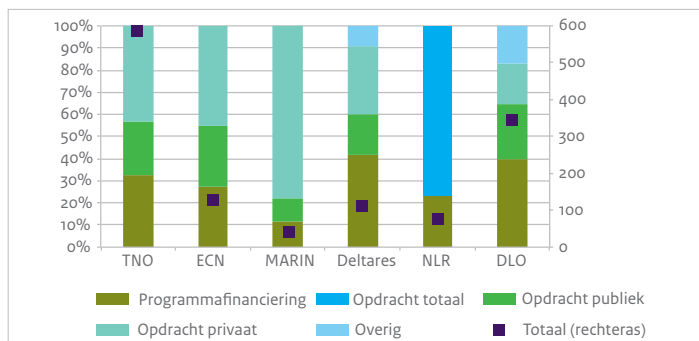
De financiële positie van KNAW is nog steeds 'goed'. De solvabiliteit is licht toegenomen. De daling van de liquiditeit, die in 2007 begon, is gestopt. De rentabiliteit is in 2012 verder gedaald van -0,1 procent tot -0,3 procent, het gevolg van een afname van de baten, die meer is dan de daling van de lasten. Het exploitatieresultaat is in 2011 gedaald tot -0,4 miljoen euro.

De financiële situatie van de KB is in 2012 stabiel gebleven. De solvabiliteit, de liquiditeit en rentabiliteit zijn toegenomen. Het eigen vermogen is gestegen door de toevoeging van het positieve resultaat van 1,4 miljoen. De totale baten en lasten zijn gedaald.

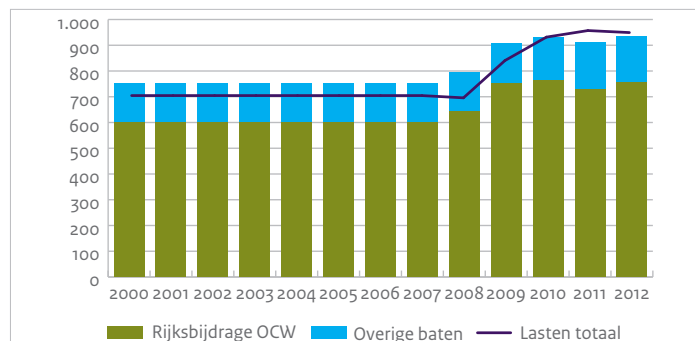
Omzetontwikkeling en externe financiering bij instellingen

De positieve ontwikkeling in de eerste jaren van het decennium voor zowel TNO als de GTI's gezamenlijk neemt aan het eind een andere wending, vooral bij TNO. Bij TNO daalt de (geconsolideerde) omzet in 2009 en 2010, maar laat in 2011 en 2012 weer een lichte stijging zien. De omzet bij de GTI's als totaal neemt licht toe tussen 2011 en 2012, waar alleen Deltares een lichte daling kent. TNO en de GTI's zijn voor een groot deel van hun inkomsten afhankelijk van marktpartijen. Het aandeel inkomsten uit opdrachten is bij TNO 60 procent, terwijl het bij de GTI's in 2012 varieert tussen 59 en 88 procent (gemiddeld: 71 procent).

Figuur 10.2 Omzet en financieringsbronnen instituten voor toegepast onderzoek
In procenten van het totaal en miljoenen euro, 2012

Figuur 10.3 Baten en lasten NWO, KNAW en KB gezamenlijk
Absoluut (x € 1 mln), 2000-2012

Tabel 10.4 Balans- en exploitatiegegevens van owb-instellingen (x € 1 mln)

	2008	2009	2010	2011	2012
A) Gecumuleerde balans owb-instellingen					
Totaal activa	846,0	944,0	945,4	895,2	1.978,6
Vaste activa	191,0	232,2	259,2	274,4	1.174,8
waarvan materiële vaste activa	149,0	184,2	206,5	222,7	226,0
Vlottende activa	655,0	711,8	686,2	620,8	803,8
waarvan liquide middelen	486,5	546,7	515,8	458,2	444,2
Totaal passiva	846,0	944,0	945,4	895,2	1.978,6
Eigen vermogen	490,2	566,6	564,8	515,6	630,6
Voorzieningen	24,9	22,1	29,1	23,4	16,7
Langlopende schulden	16,4	0,0	0,0	0,0	504,9
Kortlopende schulden	314,6	355,3	351,4	356,2	826,5
B) Gecumuleerde exploitatierekeningen owb-instellingen					
Baten	794,4	906,8	929,4	912,1	936,0
Rijksbijdragen OCW	642,0	753,1	764,9	727,3	755,9
Overige baten	152,4	153,8	164,6	184,8	180,0
Lasten	700,2	847,8	940,8	966,8	958,5
Personele lasten	214,5	276,8	235,4	242,3	269,8
Afschrijvingen	10,1	9,0	9,5	10,3	22,6
Huisvestingslasten	28,9	30,1	31,1	32,1	40,5
Overige instellingslasten	446,8	531,9	664,9	682,3	625,6
Saldo baten en lasten	94,2	59,0	-11,4	-54,8	-22,5
Saldo financiële baten en lasten	18,5	11,6	4,0	7,0	5,4
Resultaat	112,7	70,6	-7,4	-47,8	-17,1
Belastingen	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Resultaat deelnemingen	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,3
Resultaat na belastingen	112,7	70,6	-7,4	-47,8	-17,3
Aandeel derden in resultaat	0,0	0,0		0,0	-0,7
Netto resultaat	112,7	70,6	-7,4	-47,8	-16,7
Buitengewoon resultaat	-0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Totaal resultaat	112,5	70,6	-7,4	-47,8	-16,7

Tabel 10.5 Balans- en exploitatiegegevens per instelling, 2012 (x € 1 mln)

	NWO	KNAW	KB	Totaal
Balanstotaal	1.622,3	307,1	49,3	1.978,6
Totale baten	734,0	148,9	53,1	936,0
Resultaat	-18,1	-0,4	1,5	-17,1
Resultaat buitengewoon	0,0	0,0	0,0	0,0

Tabel 10.6 Ontwikkeling solvabiliteit en liquiditeit bij owb-instellingen

	2008	2009	2010	2011	2012
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)					
NWO	0,67	0,70	0,70	0,67	0,29
KNAW	0,54	0,53	0,55	0,55	0,56
KB	0,22	0,18	0,18	0,19	0,20
Liquiditeit					
NWO	2,70	2,64	2,60	2,25	0,90
KNAW	1,62	1,49	1,39	1,29	1,30
KB	1,00	1,04	1,06	1,10	1,14

Bron

OCW (DUO): Jaarrekeningen van instellingen)

Bron

OCW (DUO): Jaarrekeningen van instellingen)

Bron

OCW (DUO): Jaarrekeningen van instellingen)

Toelichting

Solvabiliteit: eigen vermogen (inclusief voorzieningen) / totaal vermogen
 Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden

Personeel en onderzoekers wetenschap

Wetenschap is mensenwerk

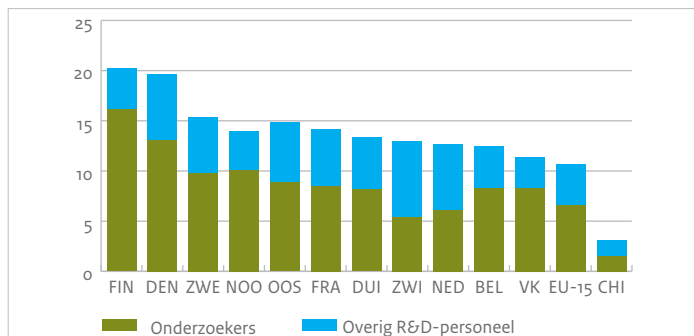
Geen onderzoek zonder wetenschappelijk personeel. Het grootste deel van het onderzoek bestaat uit personele kosten. De groep bestaat uit gekwalificeerde onderzoekers, personeel dat direct ondersteunende werkzaamheden uitvoert bij het onderzoek en personeel dat indirect het onderzoek ondersteunt. Wanneer we voor een aantal landen naar het totaal van deze drie groepen kijken in relatie tot de beroepsbevolking, dan is dat aandeel voor Nederland lager dan veel van de ons omringende landen (het VK uitgezonderd), maar iets hoger dan het EU-15 gemiddelde. Kijken we alleen naar de groep van gekwalificeerde onderzoekers binnen het totaal, dan heeft Nederland in vergelijking met andere landen relatief weinig onderzoekers. Alleen Zwitserland en China hebben een lager aandeel onderzoekers binnen de beroepsbevolking.

Het R&D-personeel naar sector

Na de sterke stijging van het totale personeel in 2011 is er in 2012 sprake van een lichte daling, zowel bij de bedrijven als de onderzoeksinstellingen. Het aandeel onderzoekers binnen de totale groep van R&D-personeel kent een stijging tussen 2000-2010 in het hoger onderwijs en bij de onderzoeksinstituten. Bij het hoger onderwijs zet de stijging zich door, bij de instituten is er een lichte daling. Bij de bedrijven is er een lichte daling in de periode 2007-2009, en een sterke daling tussen 2010 en 2011, na een geleidelijke stijging gekend te hebben tot 2006. Vrouwen nemen in het wetenschappelijk onderzoek een bescheiden plaats in, maar hun aandeel is groeiende. Het aandeel vrouwen bij de publieke instellingen is hoger dan bij de private instellingen. Dit heeft onder andere te maken met het sterk bètakarakter van het onderzoek bij bedrijven, terwijl de publieke instellingen relatief meer onderzoek uitvoeren met een alfa- en gammakarakter. Binnen de publieke instellingen is het aandeel vrouwelijke onderzoekers het grootst bij de universiteiten. Internationaal loopt Nederland echter achter wat betreft het aandeel vrouwelijke onderzoekers in de verschillende sectoren.

Figuur 10.4 R&D-personeel

Als promille van de beroepsbevolking, 2012

Onderzoekers bij de diverse instellingen

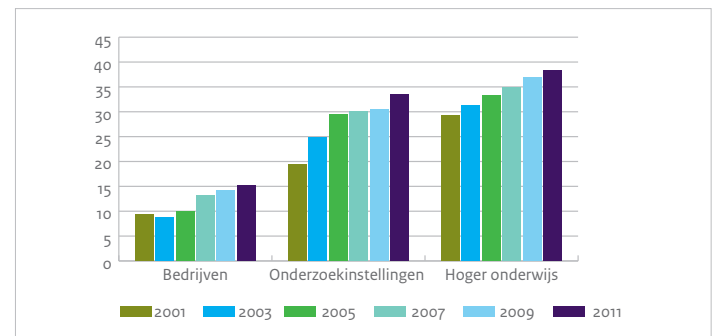
Na de daling van het aantal medewerkers dat in dienst is van NWO vanwege de overheveling van een deel van het werkgeverschap van NWO naar de universiteiten is er vanaf 2009 weer sprake van een stijging tot 2.397 fte in 2012. De overname van het Centrum voor Estuariene en Mariene Ecologie (CEME), vanaf januari 2012 onderdeel van het NWO/NIOZ, vanuit de KNAW en een stijging bij FOM en het NWO-bureau zijn verantwoordelijk voor de personele stijging tussen 2011 en 2012.

De omvang van het KNAW-personeel is tussen 2011 en 2012 gedaald vanwege veranderingen in het institutenportfolio (waaronder de overgang van CEME naar NWO). Bij de instituten op het gebied van de levenswetenschappen werkt 52 procent van het personeel, bij de instituten op het gebied van de geestes- en sociale wetenschappen 39 procent, terwijl bij het bureau 9 procent werkt. De omvang van het personeel van TNO daalt al enkele jaren en is ook in 2012 weer gedaald. Bij de GTI's kent alleen MARIN een echte stijging, Deltares kent een lichte daling en NLR blijft nagenoeg gelijk.

Universiteiten verschillen wat betreft de personele kengetallen. Het aandeel wetenschappelijk personeel kent een bandbreedte tussen 55 en 64 procent, het aandeel vrouwelijk WP ligt tussen 23 en 48 procent, het aandeel vrouwelijk hoogleraren tussen 7 en 22 procent, het aandeel niet-Nederlands wetenschappelijk personeel varieert van 24 tot 51, en het percentage niet-Nederlandse promovendi varieert van 31 tot 64.

Figuur 10.5 Aandeel vrouwelijke onderzoekers in Nederland

Per sector, in procenten van het totale personeel per sector

Tabel 10.7 R&D-personeel in Nederland (in 1.000 fte en procenten)

	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal R&D-personeel (in fte's)	89,3	83,3	95,7	117,4	119,5
R&D-personeel hoger onderwijsinstellingen en UMC's (in fte's)	29,1	29,5	30,2	32,2	32,5
R&D-personeel onderzoekinstellingen (in fte's)	12,2	11,4	11,4	11,2	11,7
Onderzoekinstellingen (in procenten)	80,7	80,5	80,2	78,4	77,0
Rijksdiensten (in procenten)	8,0	9,0	8,5	8,3	4,9
Instellingen voor zorg en welzijn (in procenten)	9,4	8,8	9,8	11,9	15,9
Overig (in procenten)	1,9	1,7	1,4	1,5	2,1
R&D-personeel bedrijven (in fte's)	48,0	42,3	54,1	74,0	75,3
Industrie (in procenten)	66,1	67,5	58,2	52,3	46,8
Diensten (in procenten)	29,9	28,9	37,9	42,6	74,5
Overig (in procenten)	3,9	3,6	3,9	5,0	5,7
Percentage onderzoekers per sector					
Alle sectoren	54,3	53,4	53,4	45,3	53,4
Hoger onderwijsinstellingen en UMC's	56,6	57,6	57,7	65,1	64,6
Onderzoekinstellingen	57,4	59,7	60,9	58,7	63,9
Bedrijven	51,9	48,4	49,1	40,8	52,2

Tabel 10.8 Personeel van researchinstellingen

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
NWO (fte)	2.228	1.957	2.080	2.228	2.258	2.397
KNAW (fte)	1.289	1.223	1.291	1.289	1.327	1.177
TNO (personen)	4.634	4.572	4.363	4.189	3.932	3.892
ECN (fte)	603	622	628	603	475	--
MARIN (personen)	302	298	305	302	307	329
GeoDelft (fte)	231	--	--	--	--	--
WL (fte)	330	--	--	--	--	--
Deltares (personen)	--	709	722	862	831	821
NLR (personen)	679	684	693	679	655	658

Tabel 10.9 Kengetallen van het universitaire personeel, per universiteit, 2012

	WP Totaal (fte)	% WP	% Vr.WP	% Vr.HGL	% niet-NL WP	% PROM-niet-NL
Totaal	42.300	57,8	38,1	15,6	33,2	44,8
Universiteit Leiden	3.219	55,9	39,1	19,7	32,2	39,8
Universiteit Utrecht	4.911	55,8	44,5	18,9	23,7	32,8
Rijksuniversiteit Groningen	3.634	56,7	38,6	19,4	34,2	45,1
Erasmus Universiteit Rotterdam	1.997	58,7	40,7	9,6	31,6	43,2
Universiteit van Maastricht	3.227	56,9	47,8	17,4	39,6	45,2
Universiteit van Amsterdam	4.255	58,4	42,7	17,9	28,8	39,3
Vrije Universiteit Amsterdam	3.655	59,3	42,1	16,2	24,0	35,4
Radboud Universiteit	3.238	54,9	41,5	21,8	25,6	31,1
Universiteit van Tilburg	1.602	57,9	39,3	11,2	32,8	41,6
Technische Universiteit Delft	4.348	57,3	23,2	10,3	45,8	63,9
Technische Universiteit Eindhoven	2.766	64,0	24,4	6,6	50,9	58,0
Universiteit Twente	2.812	59,8	28,1	11,5	36,7	49,1
Wageningen Universiteit	2.635	60,6	42,9	7,6	31,8	46,5

Bron

CBS

Toelichting

- Vanaf 2011 omvat de sector bedrijven ook bedrijven met minder dan 10 werknemers
- De percentages die betrekking hebben op bedrijven in 2011 zijn exclusief bedrijven met minder dan 10 werknemers

Bron

Opgave instellingen aan OCW, Jaarverslagen NWO en KNAW

Toelichting

- NWO: exclusief medewerkers gefinancierd door NWO, maar in dienst van de universiteit
- KNAW: exclusief gelieerde instellingen
- Deltares betreft een fusie van GeoDelft, WL en delen van TNO en Rijkswaterstaat
- TNO: organisatie TNO, inclusief groepsmaatschappijen

Bron

VSNU / WOPI

Toelichting

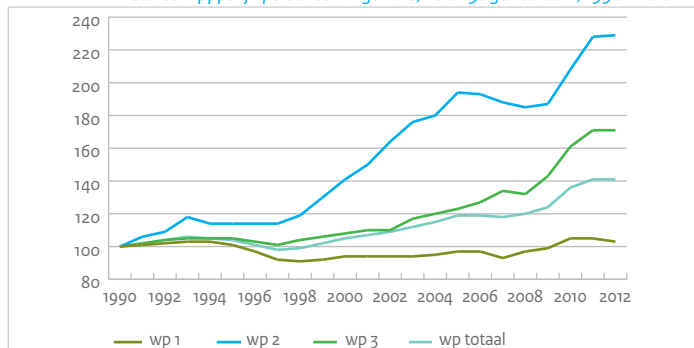
- Peildatum is december 2012
- Het gebied "gezondheid" zit slechts gedeeltelijk in de cijfers

Universitair onderzoek

Universitaire input

Universiteiten ontvangen hun onderzoeksmiddelen uit diverse bronnen: als onderdeel van de lumpsum van de overheid (1ste geldstroom), project- en programmafinanciering via NWO (de 2de geldstroom) en contractinkomsten van verschillende contractpartners (de 3de geldstroom). Als we kijken naar de ontwikkeling over een langere reeks van jaren (met 1990=100) dan zien dat de 1ste geldstroom in de periode 1990-2012 schommelt rond hetzelfde niveau en dat de omvang vanaf 2010 iets boven het niveau van 1990 ligt. Het laagste niveau is te zien in 2007, waar het 7 procent lager ligt dan in 1990. De 2de en 3de geldstroom laten met wat schommelingen een stijging zien. De tweede geldstroom lijkt te stabiliseren in 2001-2012 en dat geldt ook voor de 3de geldstroom en de drie geldstromen tezamen. Door deze ontwikkelingen per geldstroom zijn de onderlinge verhoudingen in de loop der jaren sterk veranderd: het aandeel van de 1ste geldstroom is gedaald van 58 procent in 1990 tot 43 procent in 2012. Dit is vooral ten gunste gegaan van de 2de geldstroom, die sterk groeide van 15 procent in 1990 tot 25 procent in 2012. Het aandeel van de 3de geldstroom is gestegen van 27 procent in 1990 tot 33 procent in 2012. Universiteiten verschillen in grootte en aandachtsgebieden. Dat heeft zijn weerslag op verschillende aspecten van het universitair presteren. Zo zijn er grote verschillen tussen de universiteiten wat betreft het aandeel personeel in de 1ste geldstroom (variatie: van 31 tot 68 procent), het aandeel 2de geldstroom (variatie: van 14 tot 37 procent) en het aandeel 3de geldstroom (variatie: van 11 tot 54 procent). De omvang van het aantal wetenschappelijk publicaties en dissertaties heeft een relatie met de omvang van de universiteit, wat voor de hand ligt. Al zijn er uiteraard verschillen, waarbij de Universiteiten van Rotterdam, de twee in Amsterdam en Tilburg er positief uitspringen bij het aantal wetenschappelijke publicaties per fte WP.

Figuur 10.6 Ontwikkeling universitair onderzoek
Wetenschappelijk personeel volgens 1e, 2e en 3e geldstroom, 1990 = 100

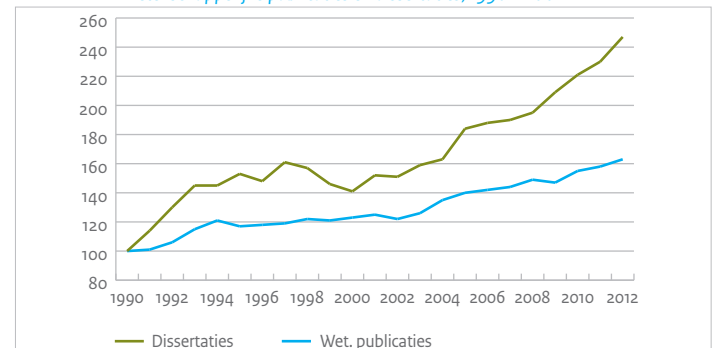
Ontwikkeling output

Ook de universitaire output kent een uiteenlopend, maar stijgend, groeipad: het aantal wetenschappelijke publicaties is tussen 1990 en 2012 met 63 procent gestegen (gemiddeld per jaar: 2,9 procent). Het aantal dissertaties steeg zelfs met 147 procent (gemiddeld per jaar: 6,7 procent). De verdeling van het aantal dissertaties over gebieden is zeer stabiel. Ongeveer driekwart van de promoties vindt in de bètadisciplines plaats, bijna 20 procent in de gammadisciplines en iets minder dan 10 procent in de alfadisciplines. Bij de wetenschappelijke publicaties ligt het aandeel van de gammawetenschappen iets hoger en van de alfa- en bètawetenschappen iets lager.

Ruimte voor talentvolle onderzoekers

NWO kent sinds 2000 een belangrijk en omvangrijk programma dat een bijdrage beoogt te leveren aan de vernieuwing van het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten en para-universitaire instituten en moet leiden tot betere loopbaanperspectieven voor jonge onderzoekers: de Vernieuwingsimpuls. Het gaat om een persoonsgebonden subsidievorm die zich op drie doelgroepen richt (in deze vorm bestaat het programma sinds 2002): pas gepromoveerden (VENI), postdocs (VIDI) en ervaren onderzoekers (VICI). Vanaf 2000 tot en met 2013 hebben er 2.907 honoreringen plaatsgevonden. Daarvan vonden 2.598 toekenningen plaats bij de universiteiten. De universiteiten van Leiden, Utrecht en Amsterdam zijn de grootste ontvangers van deze subsidievorm, de universiteiten van Tilburg, Twente en Wageningen de kleinste. Wanneer we de verdeling per subsidievorm en universiteit normeren (vergelijken met de verdeling per universiteit voor alle vormen samen) dan zien we dat de universiteit van Maastricht relatief het hoogste scoort bij de Veni's, de universiteiten van Groningen en Twente relatief hoog scoren bij de Vidi's en de universiteiten van Tilburg, Eindhoven en Twente relatief hoog scoren bij de Vici's.

Figuur 10.7 Ontwikkeling universitaire output
Wetenschappelijke publicaties en dissertaties, 1990 = 100

Tabel 10.10 Onderzoekscapaciteit hoger onderwijs (in fte's)

	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal	16.730	17.318	18.920	19.696	19.584
Eerste geldstroom (in procenten)	47,0	46,2	44,8	43,0	42,5
Tweede geldstroom (in procenten)	23,5	22,9	23,4	24,7	24,9
Derde geldstroom (in procenten)	29,5	30,9	31,8	32,3	32,6

Tabel 10.11 Output universiteiten

	2008	2009	2010	2011	2012
Wetenschappelijke publicaties excl. dissertaties	62 822	61 794	65 083	66 622	68 753
Dissertaties	3.254	3.499	3.701	3.853	4.136
Vakpublicaties	13 294	13 819	12 732	12 527	11 800

Tabel 10.12 Universitaire kengetallen per universiteit (nationaal), 2012 (totaal en in procenten)

	WP totaal (in fte)	WP 1 (% van tot.)	WP 2 (% van tot.)	WP 3 (% van tot.)	Dissertaties (x 1)	Wet.publ. (x 1)
Totaal	19.584	42,5	24,9	32,6	4.136	68.753
Universiteit Leiden	2.166	34,5	36,7	28,8	383	5.345
Universiteit Utrecht	2.463	43,5	27,0	29,5	518	8.074
Rijksuniversiteit Groningen	1.836	48,3	19,9	31,8	436	5.884
Erasmus Universiteit Rotterdam	1.311	61,5	27,7	10,9	339	5.588
Universiteit van Maastricht	1.431	48,3	14,2	37,5	245	4.214
Universiteit van Amsterdam	1.336	50,5	29,9	19,5	449	9.167
Vrije Universiteit Amsterdam	1.758	39,8	25,6	34,6	312	6.920
Radboud Universiteit	2.072	36,6	30,4	33,0	330	6.358
Universiteit van Tilburg	453	67,6	20,2	12,2	133	1.901
Technische Universiteit Delft	1.462	31,3	15,0	53,7	303	5.301
Technische Universiteit Eindhoven	1.083	34,1	21,7	44,2	245	3.088
Universiteit Twente	1.125	38,2	22,5	39,3	196	3.018
Wageningen Universiteit	983	34,4	20,0	45,6	229	3.225
Open Universiteit	106	80,5	16,0	3,5	18	670

Tabel 10.13 Resultaten vernieuwingsimpuls; verdeling over de universiteiten, 2000-2013

	Toekenningen					Totaal
	2000/2001	VENI	VIDI	VICI	Totaal	%
Totaal	96	1.467	812	319	2.694	100
Universiteit Leiden (LEI)	11	158	99	35	303	11
Universiteit Utrecht (UU)	14	250	132	53	449	17
Rijksuniversiteit Groningen (RUG)	6	119	81	31	237	9
Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR)	4	100	62	18	184	7
Universiteit van Maastricht (UM)	4	84	31	11	130	5
Universiteit van Amsterdam (UVA)	15	198	104	39	356	13
Vrije Universiteit Amsterdam (VU)	11	137	64	32	244	9
Radboud Universiteit (RU)	10	149	77	25	261	10
Universiteit van Tilburg (TiU)	6	40	19	10	75	3
Technische Universiteit Delft (TUD)	3	98	56	18	175	6
Technische Universiteit Eindhoven (TU/e)	4	43	34	26	107	4
Universiteit Twente (UT)	5	38	29	14	86	3
Wageningen Universiteit (WU)	3	53	24	7	87	3

Bron

VSNU (KUOZ-database)

Toelichting

- Geen volledig landelijk beeld
- De onderzoeksinzet voor 'gezondheid' ontbreekt voor Leiden (tot 2010) en Amsterdam (UvA) vanaf 2008

Bron

VSNU (KUOZ-database)

Bron

VSNU: KUOZ (cijfers WP en output)
 NWO: cijfers 2de geldstroom

Toelichting

- WP = wetenschappelijk personeel
- De cijfers geven niet het volledige landelijk beeld
- Totaal is inclusief Open Universiteit

Bron

Opgeven NWO

Toelichting

- VENI richt zich op net gepromoveerden
- VIDI richt zich op gepromoveerden met enkele jaren ervaring
- VICI richt zich op senior onderzoekers
- Exclusief 282 toekenningen aan niet-universitaire instituten

NWO en KNAW wetenschap

De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) vormen twee belangrijke organisaties voor fundamenteel wetenschappelijk onderzoek binnen het Nederlandse wetenschapssysteem. NWO vooral als financier van onderzoek bij universiteiten en eigen instituten, de KNAW als financier van onderzoek binnen eigen instituten. De KNAW heeft daarnaast een belangrijke forumfunctie voor wetenschappers en een adviserende rol naar de overheid.

Inkomsten en uitgaven NWO

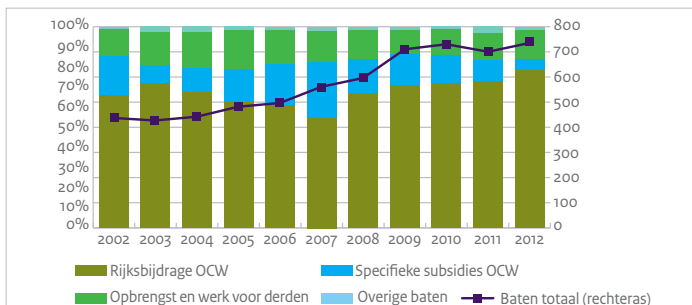
De inkomsten van NWO vertonen in de loop der jaren een stijgende lijn, van 433 miljoen euro in 2001 tot 734 miljoen in 2012. Dit is een gemiddelde jaarlijkse stijging van 6,3 procent. De inkomsten van het ministerie van OCW (zowel de rijksbijdrage als een aantal specifieke subsidies) vormen de belangrijkste bron met 84 procent van het totaal in 2012 (80 procent in 2011). Onderzoek aan de universiteiten vormt de grootste bestemming van de NWO-middelen met een aandeel van 60 procent in 2011. De eigen instituten ontvangen 22 procent. Een klein deel van het budget, zo'n 6 procent is bestemd voor het beheer (zoals de ontwikkeling van calls, het uitzetten ervan en het organiseren van het beoordelingsproces).

Honoreringspercentages NWO

De werkwijze van NWO is voor een belangrijk deel gebaseerd op de beoordeling en financiering van onderzoeksvorstellen. In totaal zijn in 2012 5.875 vooraanvragen en volledig uitgewerkte aanvragen ingediend en beoordeeld tegenover 5.141 in 2011. Daarvan is 24 procent gehonoreerd, tegenover 22 procent in 2011. De honoreringspercentages verschillen tussen de verschillende speerpunten binnen de NWO-strategie. Bij "talent en vrij onderzoek" (met 70 procent van de aanvragen) lag het honoreringspercentage op 17, bij de andere speerpunten, het thematische onderzoek, internationalisering en onderzoeksinfrastructuur, zijn de percentages resp. 28, 46 en 60.

Figuur 10.8 Financieringsbronnen NWO, 2002-2012

Absoluut (x € 1 mln) en in procenten van het totaal

Output NWO

De output van het door NWO gefinancierde onderzoek is divers, maar kent twee grote categorieën: wetenschappelijke publicaties in tijdschriften met beoordelingsprocedures van vakgenoten en de categorie "overige professionele producten en publicaties", waarbij vooral de laatste in de loop van de jaren sterk is gegroeid. Het gaat dan om publicaties voor professionals, het brede publiek, maar ook om het lidmaatschap van de redactie van een wetenschappelijk tijdschrift, inaugurele redes, ontwerpen en prototypen en mediaoptredens.

Inkomsten en uitgaven KNAW

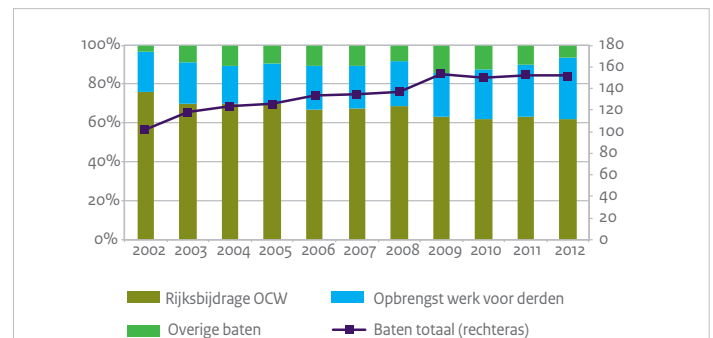
Het (exploitatie)budget van de KNAW kent een aanzienlijke stijging in de periode 2001-2011, maar is in 2012 gelijk aan dat van 2011. Het aandeel van het ministerie van OCW was in 2012 goed voor 62 procent van de inkomsten (het was 77 procent in 2001). Het grootste deel van de inkomsten, 87,5 procent, gaat naar de eigen instituten op het terrein van de geestes- en sociale wetenschappen en de levenswetenschappen. Naast het verrichten van wetenschappelijk onderzoek hebben de KNAW-instituten ook een taak op het gebied van het aanvullen, beheren en ontsluiten van wetenschappelijke collecties. Een beperkt deel van het KNAW-budget is bestemd voor bestuurs- en beheerstaken, 3,1 procent in 2011.

Output KNAW

Het merendeel van de output van het door de KNAW gefinancierde onderzoek komt terecht in wetenschappelijke tijdschriften met beoordelingsprocedures van vakgenoten. Deze categorie laat ook door de jaren een stijging zien, terwijl enkele andere categorieën (bijdrage aan boeken en monografieën) dalen. Verder hebben de KNAW-instituten ook een niet-wetenschappelijk output, zoals publicaties voor het brede publiek.

Figuur 10.9 Financieringsbronnen KNAW, 2002-2012

Absoluut (x € 1 mln) en in procenten van het totaal

Tabel 10.14 Uitgaven NWO naar bestemming (in € miljoenen en in procenten)

	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal (in € miljoenen)	520,7	652,3	741,3	748,6	756,5
• Universiteiten (in procenten)	54,9	57,7	57,7	59,7	57,5
• NWO-instituten (in procenten)	25,8	21,6	22,3	22,0	22,9
• Overig (in procenten)	13,2	15,5	14,7	12,6	14,0
• Beheerskosten (in procenten)	6,2	5,2	5,3	5,7	5,6

Bron

Jaarrekeningen NWO

Tabel 10.15 Honoreringspercentages NWO naar actielijn, 2012

	aanvragen (x1)	toekenningen (x1)	% honoreringen totaal	% vrouwelijk gehonoreerden aanvragen	toekenningen
Totaal	5.875	1.393	24	29	25
Talentprogramma's en Vrij onderzoek	4.119	700	17	33	30
Thema- en kennisbenuttingsprogramma's	965	270	28	18	17
Internationalisering	387	179	46	27	27
Onderzoeksinfrastructuur	404	244	60	16	16

Bron

Jaarverslag NWO 2012

Toelichting

- Het gaat om het aandeel vooraanvragen en volledig uitgewerkte aanvragen

Tabel 10.16 Wetenschappelijke output van door NWO gefinancierd onderzoek

	2008	2009	2010	2011	2012
Publicaties in gerefeerde tijdschriften	10.674	9.525	8.943	9.528	9.861
Publicaties in andere wetenschappelijke tijdschriften	1.766	1.228	714	488	402
Bijdragen aan boeken	1.218	1.334	1.237	1.017	772
Monografieën	336	385	327	293	244
Proefschriften	794	832	774	698	739
Overige professionele producten en publicaties	5.476	5.906	6.949	6.796	8.834
Octrooien	57	53	42	56	34

Bron

Jaarverslagen NWO

Tabel 10.17 Uitgaven KNAW naar bestemming (in € miljoenen en in procenten)

	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal	134,2	143,6	139,5	149,3	141,7
Instituten/onderzoek (in procenten)	86,6	87,0	87,1	87,3	87,5
Internationalisering (in procenten)	3,6	3,5	3,7	3,5	3,5
Forumfunctie (in procenten)	1,6	1,7	1,8	1,7	1,6
Kwaliteit (in procenten)	4,0	3,6	3,1	3,3	3,5
Advisering (in procenten)	1,0	0,9	0,8	0,7	0,8
Bestuur/beheer (in procenten)	3,3	3,3	3,5	3,3	3,1

Bron

KNAW-bureau

Tabel 10.18 Wetenschappelijke output van door de KNAW gefinancierd onderzoek

	2008	2009	2010	2011	2012
Publicaties in gerefeerde tijdschriften	1.316	1.231	1.173	1.315	1.458
Publicaties in andere wetenschappelijke tijdschriften	100	73	47	62	48
Bijdragen aan boeken	443	355	459	357	341
Monografieën	109	138	89	58	50
Proefschriften	46	60	42	56	54
Overige professionele producten en publicaties	347	382	322	382	324

Bron

Jaarverslagen KNAW + KNAW-bureau

Internationaal wetenschap

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Nederland gaf in 2012 2,16 procent van het BBP uit aan R&D, 0,12 procentpunt hoger dan in 2011. Over een langere periode bekeken schommelen de Nederlandse R&D-uitgaven rond de 2 procent van het BBP, in de periode 2000-2010 ligt het percentage op een niveau van 1,8 à 1,9. Nederland neemt internationaal gezien een lagere positie in dan veel van de ons omringende landen (het VK uitgezonderd) en de Scandinavische landen (Noorwegen uitgezonderd). Het EU-15 gemiddelde ligt lager dan dat van Nederland, terwijl het OESO-gemiddelde al jaren ruim boven dat van Nederland ligt. Opmerkelijk is de ontwikkeling van het BBP-percentage van China, dat sinds 1995 is gestegen van 0,57 tot 1,98 in 2012.

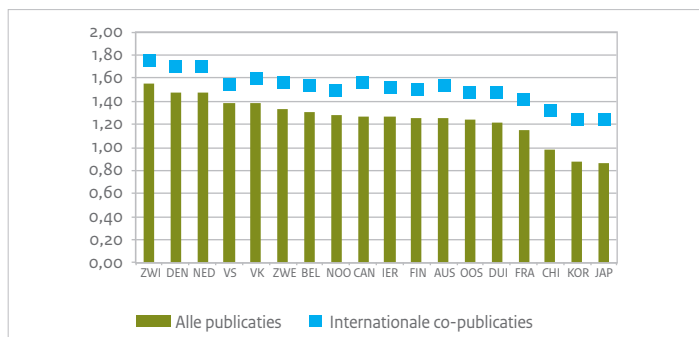
Ondanks de stijging in 2011 en 2012 bepalen de relatief lage R&D-uitgaven van bedrijven voor het belangrijkste deel de overall positie van Nederland. Alleen Noorwegen en het VK hebben een lager percentage private R&D-uitgaven. Bij de publieke sector (hoger onderwijs en onderzoeksinstituten, de private non profit sector meegerekend) bedroegen de R&D-uitgaven in 2012 0,93 procent van het BBP, hoger dan het EU-15 gemiddelde (0,77), en het OESO-gemiddelde (0,78). Van de EU-landen geven Duitsland, Zweden, Finland en Denemarken in dit opzicht meer uit aan R&D dan Nederland.

Financiering van R&D

In verreweg de meeste landen financieren bedrijven in 2011 het grootste deel van de R&D-uitgaven. Het EU-15 gemiddelde ligt op 55 procent, dat van de OESO zelfs op 60 procent. De gemiddelde overheidsfinanciering is bij de EU 33 procent en bij de OESO 30 procent. Ook in Nederland zijn bedrijven de grootste financier, maar liggen de aandelen van de overheid (34 procent) en bedrijven (51 procent) veel dicht bij elkaar dan in de meeste andere landen.

Figuur 10.10 Citatie-impact wetenschappelijke publicaties

Naar type publicatie, 2008-2011

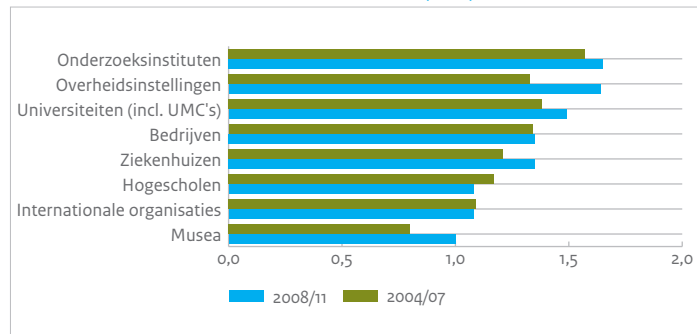
Wetenschappelijke output en kwaliteit

Nederlandse onderzoekers (of beter gezegd: onderzoekers aan een instelling met een Nederlands adres) publiceerden in 2012 zo'n 36.000 wetenschappelijke artikelen, ongeveer 2,5 procent van het wereldtotaal. Veruit de grootste wetenschappelijke producent is de Verenigde Staten, maar China is inmiddels opgeklimmen naar de tweede positie. Er zijn duidelijke verschillen in groeitempo wat betreft deze wetenschappelijke publicaties in de periode 2004-2012, variërend van 1 tot 86 procent (Nederland: 59 procent). Van de Nederlandse wetenschappelijke output is 53 procent een publicatie waarbij een Nederlandse onderzoeker samen publiceert met een onderzoeker uit het buitenland. Veel landen hebben een dergelijk aandeel zogenaamde internationale co-publicaties. Binnen Nederland nemen de universiteiten en de universitaire medische centra (umc's) het grootste deel van de output aan wetenschappelijke publicaties voor hun rekening.

Een maat voor de kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek is het aantal citaties dat een wetenschappelijke publicatie krijgt. Om vergelijkingen tussen landen te kunnen maken worden de citaties genormeerd op het internationale gemiddelde (waarde = 1). Nederlands onderzoek scoort in de periode 2008-2011 47 procent boven het wereldgemiddelde. Nederland neemt daarmee wereldwijd een derde positie in, na Zwitserland en Denemarken. Als we onderscheid maken tussen alle publicaties en internationale co-publicaties, dan zien we dat in alle landen de laatste groep publicaties qua citaties hoger scoort dan alle publicaties gezamenlijk. Nederland scoort bij deze groep liefst 70 procent boven het wereldgemiddelde en neemt daarmee een gedeelde tweede positie in na Zwitserland.

Figuur 10.11 Citatie-impact

naar Nederlandse institutionele sector 2004-2007 en 2008-2011

Tabel 10.19 R&D-uitgaven als percentage van het BBP, totaal en naar uitvoerende sector (2012)

	2011	2012				
	totaal	totaal	Bedrijven	Hoger onderwijs	Instituten	Overig
België	2,21	2,24	1,52	0,52	0,18	0,02
Denemarken	2,98	2,98	1,96	0,95	0,07	0,00
Finland	3,80	3,55	2,44	0,77	0,32	0,02
Frankrijk	2,25	2,26	1,45	0,47	0,31	0,03
Duitsland	2,89	2,92	1,95	0,53	0,43	0,00
Nederland	2,04	2,16	1,22	0,70	0,23	0,00
Noorwegen	1,65	1,65	0,87	0,52	0,27	0,00
Verenigd Koninkrijk	1,78	1,72	1,09	0,46	0,14	0,03
Verenigde Staten	2,76	2,79	1,95	0,39	0,34	0,11
Zweden	3,39	3,41	2,31	0,92	0,16	0,02
Zwitserland	2,87	3,12	2,17	0,88	0,02	0,05
OESO	2,37	2,40	1,62	0,44	0,28	0,06
EU-15	2,11	2,11	1,34	0,50	0,26	0,01

Tabel 10.20 R&D-uitgaven als percentage van het BBP, totaal en naar financier (2011)

	2009	2011				
	totaal	totaal	Overheid	Bedrijven	Ov. nationaal	Buitenland
België	2,03	2,21	0,52	1,33	0,08	0,29
Denemarken	3,16	2,98	0,86	1,80	0,11	0,22
Finland	3,94	3,80	0,95	2,55	0,05	0,25
Frankrijk	2,27	2,25	0,80	1,24	0,04	0,17
Duitsland	2,82	2,89	0,86	1,90	0,01	0,12
Nederland	1,82	2,03	0,72	1,01	0,07	0,22
Noorwegen	1,76	1,65	0,77	0,73	0,02	0,13
Verenigd Koninkrijk	1,82	1,78	0,54	0,82	0,11	0,32
Verenigde Staten	2,82	2,76	0,86	1,62	0,18	0,10
Zweden	3,62	3,39	0,94	1,94	0,13	0,38
Zwitserland	--	2,87	0,66	1,96	0,09	0,17
OESO	2,38	2,37	0,71	1,42	0,12	0,12
EU-15	2,07	2,11	0,70	1,17	0,05	0,19

Tabel 10.21 Kengetallen wetenschappelijke publicaties

	Alle publicaties		Co-publicaties		Top 10% geciteerde
	Aantal in 2012	groei	Aandeel t.o.v.	groei	publicaties
	(x 1000)	2004-2012	het totaal	2004-2012	2006-2009
Belgie	19	55 %	60	86 %	+34%
Denemarken	15	65 %	58	99 %	+55%
Duitsland	98	34 %	49	70 %	+22%
Finland	11	1 %	52	73 %	+18%
Frankrijk	68	30 %	50	66 %	+15%
Nederland	36	59 %	53	101 %	+54%
Noorwegen	11	86 %	55	111 %	+30%
Verenigd Koninkrijk	104	34 %	48	81 %	+41%
Verenigde Staten	368	26 %	30	79 %	+50%
Zweden	23	37 %	57	75 %	+31%
Zwitserland	25,8	57 %	65	0,92 %	+67%

Bron
OESO / MSTI

Toelichting
Zwitserland 2011 = 2008
Zwitserland 2012 totaal is schatting
op basis van 3 sectoren

Bron
OESO / MSTI

Toelichting
Zwitserland 2011 = 2008

Bron
WTI2

Toelichting

- Gebaseerd op Thomson Reuters/ CWTS Web of Science. Bewerking: CWTS/NIFU
- Top 10% geeft het percentage top geciteerde publicaties aan in vergelijking met het statistisch verwachte aantal

11 Emancipatie

Op 10 mei 2013 stuurde de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (en voor Emancipatie) de Hoofdlijnenbrief Emancipatie 2013-2016 naar de Kamer. Uitgangspunten: gelijke rechten voor vrouwen en lhbt's (lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuelen en transgenders) zijn mensenrechten, emancipatie gaat niet alleen over de autonomie, weerbaarheid en gelijkwaardigheid van individuen, maar over de samenleving als geheel en biedt handvatten om maatschappelijke problemen op te lossen, zowel nationaal als internationaal. Voor vrouwenemancipatie zijn veiligheid en participatie (onderwijs en arbeidsmarkt) de terugkerende thema's, voor lhbt-emancipatie veiligheid en sociale acceptatie. Nieuwe thema's voor vrouwenemancipatie zijn vrouwen en gezondheid, vrouwen in de media en jongens en meisjes in het onderwijs; voor het lhbt-beleid is aandacht voor mensen met een interseks conditie nieuw. Deze thema's worden verkend. In het najaar van 2014 vindt een mid-termreview plaats van het lopende beleid en zullen ook meer gegevens over de nieuwe thema's beschikbaar zijn.

Lhbt-emancipatie

Ons land kent naar schatting minstens 900.000 lesbische vrouwen, homoseksuele mannen en biseksuelen en 48.000 transgenders¹. 3% van de Nederlandse mannen heeft een seksuele voorkeur voor mannen, 1,4% van de vrouwen voor vrouwen. Daarnaast is 6% van de mannen en 15% van de vrouwen enigszins of evenveel op de eigen sekse als op de andere gericht (biseksueel); naar schatting is 0,5% van de bevolking transgender. (SCP, 2012).

In 2013 zijn twee voor lhbt-emancipatie relevante wetswijzigingen door het parlement aangenomen: een wet waarmee lesbische ouders dezelfde rechten krijgen als heterogezinnen en een wet die het voor transgenders makkelijk maakt om hun juridische geslacht in overeenstemming te brengen met hun genderidentiteit. Daarmee is Nederland één van de koplopers lhbt-emancipatie, zowel Europees als mondiaal.

Lhbt-emancipatie: sociale acceptatie

Uit Europees opinieonderzoek (ESS, 2002-2010) komt naar voren dat in Nederland de overgrote meerderheid van de bevolking neutraal tot positief staat tegenover het idee dat homo- en biseksuelen hun leven moeten kunnen leiden zoals ze dat zelf willen. In landen om ons heen geldt een vergelijkbare mate van acceptatie

(boven de 80%). In de rest van Europa, met name in Rusland, Oost-Europese landen en Turkije, staat de bevolking minder positief tegenover homoseksualiteit.

Inmiddels is de sociale acceptatie van homoseksualiteit bij de Nederlandse bevolking gestegen tot 94%. Tegelijkertijd vindt 28% seks tussen twee homoseksuele mannen en 12% tussen twee lesbische vrouwen walgelijk en vindt 41% het aanstootgevend als twee mannen elkaar in het openbaar zoenen.² Jongeren, ouderen en (orthodox) gelovigen hebben gemiddeld meer moeite met homoseksualiteit dan anderen. Ook zijn er verschillen in acceptatie tussen verschillende bevolkingsgroepen. Bij autochtone Nederlanders staat 2 procent negatief tegenover homoseksualiteit, bij Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders is dit respectievelijk 7 en 15 procent, bij Marokkaanse en Turkse Nederlanders respectievelijk 26 en 32 procent (SCP, 2012).

Lhbt-emancipatie: veiligheid

Het is voor lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, biseksuelen en transgenders nog niet vanzelfsprekend om veilig zichzelf te kunnen zijn. Ze zijn gemiddeld 1,5 keer vaker slachtoffer van criminaliteit en respectloos gedrag dan hetero's (CBS, 2012). 28% van de homoseksuele mannen en 14% van de lesbische vrouwen heeft recent te maken gehad met negatieve reacties –op school, werk, sport, openbare ruimte of buurt- voor transgenders is dit 40% (SCP, 2012). Cijfers van politie, openbaar ministerie en anti-discriminatievoorzieningen bevestigen dit beeld, rekening houdend met het feit dat veel incidenten niet worden gemeld. Het aantal incidenten met discriminatie van lhbt's neemt toe, dit komt deels door dat er meer wordt gemeld (een positieve ontwikkeling). In 2012 werden 1.143 incidenten gemeld, 36% van het totaal aantal meldingen van discriminatie. (POLDIS, 2012).

Het gebrek aan sociale acceptatie en veiligheid heeft zijn weerslag op het welbevinden van lhbt's. Zo heeft 12 procent van de homoseksuele jongeren wel eens een zelfmoordpoging gedaan (9 procent bij de jongens en 16 procent bij de meisjes). Bij heteroseksuele jongeren komt dit veel minder vaak voor, in verschillende onderzoeken variëren de percentages van 3 tot 7. De helft van de leerlingen (zowel homo als hetero) vindt dat je op school beter niet voor je homoseksualiteit uit kunt komen. Tegelijkertijd komen jongeren wel steeds vroeger uit de kast. Dit geldt met name voor jongens, die anno 2011 gemiddeld rond 16,6 jarige leeftijd hun coming out beleven. Zes jaar eerder lag deze leeftijd op 17,8 jaar (SCP, 2010).

¹ Mensen van wie de genderidentiteit (het gevoel man of vrouw te zijn) niet of niet helemaal overeenkomt met hun geboortegeslacht. Dit staat los van hun seksuele voorkeur.

² Ter vergelijking: 28% vindt twee in het openbaar zoenende vrouwen aanstootgevend, 13% een zoenende man en vrouw.

Tabel 11.1 Houding van de bevolking tegenover homoseksualiteit, in procenten

	Helemaal negatief	Negatief	Neutraal	Positief	Helemaal positief
Culturele Veranderingen 2006	3	12	33	40	12
SCP Leefsituatie Index 2008	2	7	27	46	19
SCP Leefsituatie Index 2010	2	8	31	43	17

Bron

“SCP (CV’06); SCP (SLI ’08 en ’10)”

Toelichting

De gegevens van 2008 en 2010 hebben betrekking op de groep 18 jaar en ouder

Analyses van de gegevens van 2006 met alleen die leeftijdsgroep leiden tot dezelfde uitkomsten als de gegevens uit de tabel

Tabel 11.2 Meldingen van homodiscriminatie bij politie

	2008	2009	2010	2011	2012
Aantal	380	428	659	623	1.143
Percentage ten opzichte van het totaal aantal meldingen	17	19	26	27	36

Bron

Politie (Poldis)

11 Emancipatie

Vrouwenemancipatie: veiligheid en weerbaarheid

Veel meisjes en vrouwen hebben te maken met onveiligheidsgevoelens en geweld. Geschat wordt dat er jaarlijks meer dan 200.000 personen in Nederland slachtoffer zijn van evident, systematisch huiselijk geweld en meer dan een miljoen van incidenteel huiselijk geweld. Ruim twee derde van dit geweld wordt gepleegd door partners of ex-partners. Vrouwen zijn hierbij bijna altijd slachtoffer.

Er zijn ook nog altijd veel meisjes en vrouwen slachtoffer van seksueel geweld. Uit de Bevolkingsstudie seksuele gezondheid in Nederland 2011 is duidelijk geworden dat 34,3 % van (alle) vrouwen en 7,7 % van de mannen ooit in hun leven een of andere vorm van seksueel geweld heeft meegemaakt. In de meest recente versie van Seks onder je 25e, een studie naar de seksuele gezondheid van jongeren, blijkt dat 17 % van de meisjes en 5 % van de jongens wel eens is gedwongen om seksuele dingen te doen die ze niet wilden.

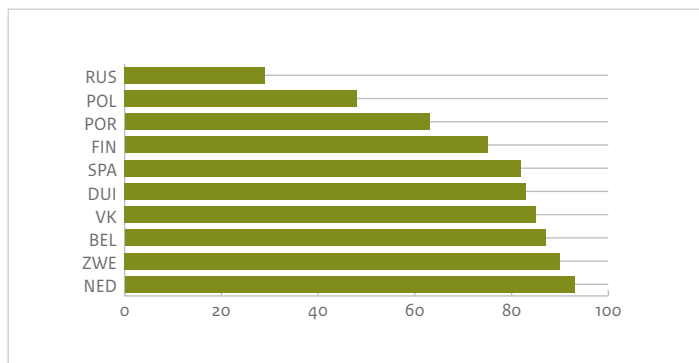
Vrouwenemancipatie: arbeidsparticipatie van vrouwen

In de afgelopen decennia heeft in de arbeidsdeelname van vrouwen de vanzelfsprekendheid van niet-werken plaats gemaakt voor de vanzelfsprekendheid van werken. De afgelopen twaalf jaar is bij de jongere generatie vrouwen het aandeel moeders dat werkt gestegen van 55 % naar 78 %. Bij de vaders werkt 92 procent, bij de mannen die net vader zijn geworden is dit 94 %. Bij vrouwen met kinderen maakt het opleidingsniveau een groot verschil.

Vrouwen met een hogere opleiding werken bijna net zo vaak als mannen. Vrouwen met een lagere opleiding (tot en met startkwalificatie) zijn relatief vaak financieel afhankelijk van een kostwinner. Bijna één miljoen laagopgeleide vrouwen tussen de 15 en 65 jaar maken nu geen deel uit van de beroepsbevolking.

Figuur 11.1 Houding van de bevolking tegenover homoseksualiteit, in procenten

Aandeel dat vindt: homoseksuelen moeten hun leven kunnen leiden zoals zij dat willen, 2010

Arbeid in Europees perspectief

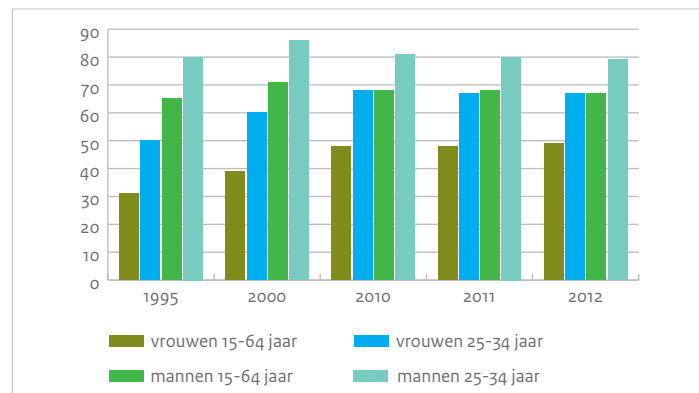
In het kader van de nieuwe Europese 2020 strategie is voor het totaal van de Europese bevolking, mannen én vrouwen, een participatiedoelstelling afgesproken van 75 % in 2020. Dit betreft een netto arbeidsparticipatie in de leeftijd 20-64 jaar in een baan van minimaal 1 uur per week. Nederland heeft deze doelstelling nu al gerealiseerd (vrouwen 70 %, mannen 80 %). Voor de Nederlandse situatie heeft het kabinet de 2020 strategie vertaald naar een doelstelling van 80 % bruto arbeidsparticipatie in de leeftijd van 20-64 jaar in een baan van minimaal 12 uur werk per week. In 2012 kende ons land volgens deze definitie – op basis van het totale arbeidsaanbod in plaats van alleen de feitelijke werkgelegenheid - een arbeidsparticipatie van 76 %. De bruto arbeidsparticipatie is bij mannen 10 procentpunt hoger dan bij vrouwen: 84 tegen 74 %.

Economische zelfstandigheid

Economische zelfstandigheid wil zeggen dat door een arbeidsinkomen in het eigen levensonderhoud kan worden voorzien. In 2000 was 39 % van de vrouwen tussen 15 en 64 economisch zelfstandig. In 2012 was dit cijfer inmiddels doorgegroeid tot 48 procent. Van de Nederlandse vrouwen tussen 25 en 35 jaar is 67 procent economisch zelfstandig. Deeltijdarbeid verklaart deels waarom het percentage economisch zelfstandige vrouwen lager is dan het percentage vrouwen dat een betaalde baan heeft; een andere verklaring is het (gemiddeld) lagere uurloon van vrouwen. De gemiddelde arbeidsduur voor werkende vrouwen is in 2012 25,4 uur per week. Bij mannen is dit 36,5 uur per week.

Figuur 11.2 Economische zelfstandigheid

Naar geslacht en leeftijd (in procenten)

Tabel 11.3 Gemiddelde arbeidsduur per week (in uren), werkzame personen van 15-64 jaar

	2005	2007	2009	2010	2011	2012
Vrouwen	24,5	25,1	25,3	25,4	25,4	25,4
Mannen	37,4	37,3	37,0	36,9	36,7	36,5

Tabel 11.4 Netto arbeidsparticipatie van paren met kinderen naar opleidingsniveau, 2012

	po	vbo/mavo	havo/vwo/ mbo	hbo	wo	Totaal
Vrouwen, totaal	47,0	63,5	81,0	88,2	87,2	78,1
Jongste kind 0-5 jaar	38,6	57,8	80,5	88,5	87,7	79,3
Jongste kind 6-11 jaar	47,7	62,0	81,9	87,9	87,6	79,0
Jongste kind 12-17 jaar	52,9	70,0	82,4	90,6	86,5	79,9
Mannen, totaal	76,3	88,8	93,3	95,3	96,6	92,3
Jongste kind 0-5 jaar	79,6	89,1	94,3	96,7	97,8	93,9
Jongste kind 6-11 jaar	79,0	91,7	94,9	96,8	97,1	94,2
Jongste kind 12-17 jaar	77,7	87,7	93,2	95,2	95,3	91,8

Tabel 11.5 Netto arbeidsparticipatie

	2009	2010	2011	2012	2013
Vrouwen	70	69	70	70	70

Tabel 11.6 Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen (doelstelling 80% in 2020)

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal	77	77	76	78	79
Vrouwen	67	68	68	73	74
Mannen	87	86	84	84	84

Tabel 11.7 Economische zelfstandigheid naar geslacht en leeftijd (in procenten)

	2008	2009	2010	2011	2012
Vrouwen (15-64 jaar)	47,3	47,6	47,5	48,1	48,6
Vrouwen (25-34 jaar)	69,1	68,8	67,7	67,1	66,6
Mannen (15-64 jaar)	70,4	69,1	67,9	68,1	67,1
Mannen (25-34 jaar)	84,7	82,0	80,6	80,1	78,9

Tabel 11.8 Economische zelfstandigheid van vrouwen (15-64 jaar), naar herkomst (in procenten)

	2008	2009	2010	2011	2012
Totaal	47,3	47,6	47,5	48,1	48,5
Autochtoon	49,4	49,9	50,0	50,8	51,2
Turkije	23,3	23,7	23,4	23,4	24,2
Marokko	24,9	24,6	25,0	24,4	24,0
Suriname	52,4	52,0	51,9	51,4	51,8
Antillen / Aruba	39,2	40,5	38,7	38,1	36,2

Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking, 2001-2012)

Toelichting

- Gemiddelde arbeidsduur van personen die 1 uur of meer per week werken

Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking, 2012)

Toelichting

- Arbeidsparticipatie in procenten naar leeftijd van jongst thuiswonende kind
- Netto arbeidsparticipatie: de werkzame beroepsbevolking 'in procenten' van de bevolking

Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking 2009-2012)

Toelichting

- Van 15-64 jarigen
- Minimaal 1 uur per week

Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking)

Toelichting

- Doelstelling arbeidsparticipatie van 20-64 jarigen van 80 procent in 2020
- Bruto arbeidsparticipatie: totale beroepsbevolking in procenten van de bevolking
- Minimaal 12 uur per week

Bron

CBS (Inkomensstatistiek)

Toelichting

- Iemand is economisch zelfstandig wanneer hij of zij 70% van het netto minimumloon verdient
- Cijfers voor 2012 zijn voorlopig
- In procenten van het totaal van de groep
- Zie bijlage Toelichtingen en Begrippen, deel G

11 Emancipatie

Loonkloof

In 2010 bedroeg het gemiddelde uurloon van mannen 22,44 euro en van vrouwen 18,22 euro. Bij de overheid is het uurloon van vrouwen (22,51 euro) 13 procent lager dan dat van mannen (25,83 euro). In het bedrijfsleven verdienen mannen 21,96 euro en vrouwen 17,48 euro per uur; het ongecorrigeerde verschil is 20 procent. Na correctie voor achtergrondkenmerken (leeftijd, opleiding, deeltijd) neemt dit beloningsverschil zowel bij de overheid als in het bedrijfsleven af tot 8 procent. Dit over de jaren stabiele percentage is de onverklaarbare loonkloof tussen mannen en vrouwen.

Doorstroom van talent

In de top van het Nederlandse bedrijfsleven is een duidelijk onderscheid te zien tussen mannen en vrouwen. Het aandeel vrouwen in de top van bedrijven komt bijna nooit overeen met het aandeel vrouwen in de desbetreffende sector. Uit de Female Board Index 2012, waarin gegevens van 96 grote beursgenoteerde NV's zijn opgenomen, blijkt dat op 711 bestuurders/commissarissen, in totaal 74 vrouwen te vinden zijn, dit is 10,4 %. In de Raden van Bestuur bij deze bedrijven is het aandeel 4,6 %. In de Raden van Commissarissen is dit 13,3 %. Gelukkig is over een langere periode sprake van een opwaartse trend. Zo waren in de Female Board Index 2007 nog 44 van de 748 bestuurders/commissarissen vrouw, 5,9 procent, en lag het aandeel vrouwen in Raden van Bestuur op 2,7 procent. Ook in de wetenschap is er sprake van een stijgende tendens in de doorstroom van vrouwen naar de top. Eind 2012 was het aandeel vrouwen onder de Nederlandse hoogleraren 13,5 procent, zo'n anderhalf procentpunt hoger dan een jaar eerder.

Verschillen in opleidingsniveau

In het initieel onderwijs liggen de prestaties van jongens en meisjes op een vergelijkbaar niveau. Cito en eindexamenresultaten laten een gelijkwaardig beeld zien. Het menselijk kapitaal van vrouwen en mannen is bij het begin van de loopbaan ongeveer even groot. Wel studeren meisjes en vrouwen vaker en sneller af dan jongens en mannen. Een duidelijke achterstand is zichtbaar als het gaat om eerste generatie vrouwelijke immigranten van niet-westerse afkomst. Allochtone vrouwen zijn beduidend lager opgeleid dan even oude autochtone vrouwen, en bovendien ook lager opgeleid dan de mannen uit de eigen herkomstgroep. Van de vrouwen ouder dan 40 jaar heeft 80 % van de Turkse vrouwen en 90 % van de Marokkaanse vrouwen maximaal basisonderwijs genoten. Een groot deel van deze vrouwen heeft nooit leren lezen en schrijven. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen ouder dan 40 jaar zijn aanmerkelijk beter opgeleid dan Turkse en Marokkaanse vrouwen, maar halen niet het niveau van de autochtone vrouwen. De hier geboren en getogen generatie vrouwen doet het aanzienlijk beter en is bezig met een snelle inhaalslag in het onderwijs. In 2012 is haast 50 % van de Surinaamse en Antilliaanse vrouwen tussen 18 en 23 jaar student in het hoger onderwijs (hbo en wo). Dit is een stuk hoger dan onder

autochtone vrouwen waar dit aandeel ongeveer 42 % bedraagt. Ook het aantal Turkse en Marokkaanse vrouwen op een hogeschool of universiteit neemt toe en ligt nu rond de 30 %.

Meisjes en vrouwen in bèta en techniek

In het onderwijs bestaan opvallende verschillen tussen mannen en vrouwen in de keuze voor bepaalde vakken en studierichtingen. Meisjes kiezen relatief vaak voor zorg en onderwijs en zijn ondervertegenwoordigd in de technische sectoren.

In het havo en vwo neemt het percentage meisjes dat kiest voor een N-profiel (een vakkenpakket met wiskunde A of B, scheikunde en biologie of natuurkunde) de laatste jaren toe. In het schooljaar 2012/2013 had 32 % van de meisjes in 4-havo een N-profiel. Op het vwo was dit ruim de helft (53 %). In het schooljaar 2006/2007 lagen deze scores nog beduidend lager: respectievelijk 20 en 41 %.

In het vmbo is het percentage meisjes dat kiest voor een 'sector techniek opleiding' in de bovenbouw al jaren rond de 5 procent. Hierdoor vormen meisjes slechts 10 % van de 25.000 leerlingen in de vmbo-techniek. Ter vergelijking: in de vmbo-zorg is dit 88 %.

Op het mbo kiezen de laatste jaren naar verhouding iets meer meisjes voor de techniek; hier is het aandeel toegenomen van 9 % in het schooljaar 2006/2007 naar 10 % anno 2013.

In bèta/technische hbo-opleidingen zijn er grote verschillen wat betreft het aandeel vrouwelijke studenten. (Snijvlak-)opleidingen die bèta, techniek of ict combineren met een of meer andere disciplines trekken vaak relatief meer meisjes. Het aandeel vrouwen in de instroom van bèta/technisch hbo vertoont een stijgende lijn van 13,9 % in 2004 naar 20,6 % in 2013.

Net als bij bèta/technische hbo-opleidingen zijn er ook in het wo grote verschillen wat betreft het aandeel vrouwelijke studenten, maar de verschillen zijn minder groot. Het percentage vrouwen dat is ingeschreven in wo-techniek is gestegen van 17 % in 2005/2006 tot 20,6 procent in 2010/2011. Ook in wo-natuur opleidingen is een stijging te zien van 32 procent in 2005/2006 naar 39,3 % in 2013.

Bron

Platform Beta en Techniek en CBS, bewerkt door VHTO.

Tabel 11.9 Percentage vrouwelijke bestuurders en commissarissen (in procenten)

	2009	2010	2011	2012
Vrouwelijke Bestuurders (lid RvB)	2,4	3,6	4,4	4,6
Vrouwelijke Commissarissen (lid RvC)	9,5	11,1	11,8	13,3

Tabel 11.10 Bedrijven met vrouwelijke bestuurders van 2009 tot 2012 (in procenten)

	2009	2010	2011	2012
Minstens één vrouw in de Raad van Bestuur	8,2	9,3	11,3	11,5
Minstens één vrouw in de Raad van Commissarissen	38,1	38,1	41,2	43,8
Minstens één vrouw in RvB of RvC	41,2	41,2	45,4	47,9
Geén vrouwen	58,8	58,8	54,6	52,1

Tabel 11.11 Opleidingsniveau van vrouwen (25-35 jaar), 2012 (x 1.000)

	po	vmbo/mbo 1	havo/vwo/mbo 2-4	hbo/wo-bachelor	wo	Onbekend
Totaal	41	117	442	315	174	15
Autochtoon	19	69	318	248	125	8
Turkije	4	10	20	7	2	0
Marokko	4	9	18	7	2	0
Suriname	2	5	14	7	4	0
Antillen / Aruba	1	2	6	4	2	0

Tabel 11.12 Loonkloof m/v in overheid en bedrijfsleven naar enkele kenmerken, 2010

	Overheid			Bedrijfsleven		
	Bruto uurlonen		verschil in %	Bruto uurlonen		verschil in %
	Vrouwen	Mannen	ongecorrigeerd	Vrouwen	Mannen	ongecorrigeerd
Overheid	22,51	25,83	-13	17,48	21,96	-20
Leeftijd						
15 tot 23 jaar	11,44	11,10	3	8,72	8,81	-1
23 tot 35 jaar	19,47	19,33	1	16,39	17,42	-6
35 tot 45 jaar	23,57	25,03	-6	19,82	23,80	-17
45 tot 55 jaar	24,31	28,17	-14	19,07	25,99	-27
55 tot 65 jaar	25,02	29,93	-16	18,75	25,47	-26
Herkomst/generatie						
Autochtonen	22,64	26,02	-13	17,67	22,43	-21
1e generatie allochtonen	21,86	23,02	-5	16,51	18,87	-13
2e generatie allochtonen	21,97	26,32	-17	17,01	21,19	-20
Opleidingsniveau						
basisonderwijs	16,16	15,95	1	11,96	14,75	-19
vmbo, mbo1, avo onderbouw	16,46	17,47	-6	12,71	16,20	-22
havo, vwo, mbo2-4	18,55	21,18	-12	16,36	19,85	-18
hbo, wo bachelor	22,92	27,29	-16	21,13	27,98	-24
wo master, doctor	29,03	34,78	-17	27,78	36,99	-25
Opleidingsrichting, w.o.						
Leraren	22,90	27,60	-17	18,82	23,62	-20
Humaniora, sociale wetens., commun., kunst	25,95	30,22	-14	21,32	23,13	-8
Economie, commerc. manage- ment, administratie	21,05	27,54	-24	18,62	26,56	-30
Wis-/natuurkunde en informatica	24,50	28,80	-15	20,72	26,07	-21
Techniek	23,68	22,96	3	17,56	21,27	-17
Gezondheidszorg, soc.dienstver- lening verzorging	22,31	30,70	-27	17,98	26,51	-32

Bron

Female Board Index (Lückerath-Rovers 2012)

Toelichting

Voor 2012 gaat het om 96 grootste beursgenoteerde bedrijven. (Euronext)

Bron

Female Board Index (Lückerath-Rovers 2012)

Toelichting

Voor 2012 gaat het om 96 grootste beursgenoteerde bedrijven. (Euronext)

Bron

CBS (Enquête Beroepsbevolking, 2012)

Bron

CBS

12 Groen onderwijs

Stelsel en financiën groen onderwijs

Stelsel

Het ministerie van Economische Zaken (EZ) is verantwoordelijk voor het groen onderwijs in Nederland. Het volgt daarbij het algemeen onderwijsbeleid. Het groen onderwijs is in de algemene onderwijswetgeving geregeld. Het groen onderwijs omvat voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), middelbaar beroepsonderwijs (mbo), hoger beroepsonderwijs (hbo) en wetenschappelijk onderwijs (wo). Groen vmbo en mbo zijn in één instelling, het agrarisch opleidingscentrum (AOC), vereend. Daarnaast wordt groen vmbo als afdeling van een aantal scholengemeenschappen verzorgd.

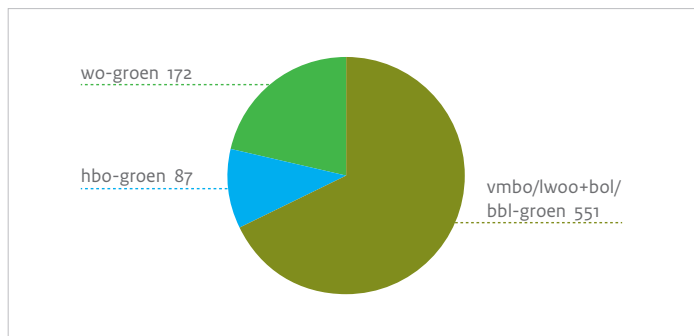
Financiën

De instellingen voor groen onderwijs worden bekostigd door het ministerie van EZ. De bekostiging vindt plaats op basis van de algemene onderwijswetgeving. Wat betreft les-, cursus- en collegegeld en de studiefinanciering is er geen verschil met het overig onderwijs.

Integraal sectorbeleid

Het groen onderwijs past uitstekend in het integrale sectorbeleid van het ministerie van EZ. Het is zorgvuldig ingebed in het kennissysteem van en voor de sector voedsel en groen en het draagt bij aan kennisverspreiding naar binnen het sectorbeleid relevante doelgroepen op de diverse beleidsthema's.

Figuur 12.1 Uitgaven EZ voor het groene onderwijs
Gerealiseerde uitgaven per onderwijssoort (x € 1 mln), 2013

EZ-beleid

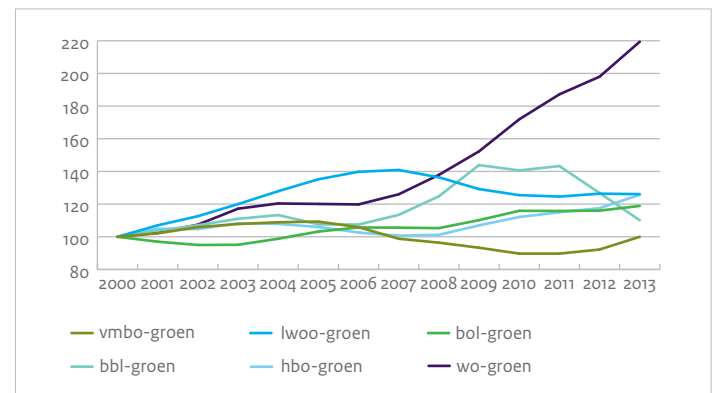
EZ zet het vakdepartementale onderwijsbudget met name in om de kenniscirculatie met doelgroepen (bedrijfsleven, gebieden en burgers) te bevorderen. Dit budget, de zgn. Groene plus – middelen, is tot en met 2015 beschikbaar.

In 2012 is een gesprek met de instellingen op gang gekomen over een andere opzet van het subsidiestelsel op basis van dit vakdepartementaal onderwijsbudget. Inzet is onder meer terugbrengen van de 'bestuurlijke drukte' en betere aansluiting op de Human Capital Agenda van de topsectoren Agro & Food en Tuinbouw & Uitgangsmaterialen. Ingaande 2013 hebben de instellingen een 'investeringsbudget' ter beschikking gekregen, opgebouwd uit eerder gescheiden subsidiestromen. Dit investeringsbudget moet hen in staat stellen hun samenwerking met en dienstverlening voor de regio en (top)sectoren te optimaliseren en voort te zetten na 2015 (zonder groene plus - middelen). In 2013 hebben alle instellingen een Meerjarig investeringsprogramma (MIP) overlegd waarin zij de investeringsmiddelen inzetten voor acties. Een Landelijke Agenda, afgesproken tussen instellingen, bedrijfsleven en overheid en vastgesteld door de staatssecretaris van EZ, bepaalde de mogelijke acties waaruit iedere instelling een keuze kon maken. Dit MIP bepaalt, na goedkeuring door de staatssecretaris, de inzet van de instelling in de jaren 2014 en 2015.

Via Groen Kennisnet wordt relevante kennis op maat ontsloten voor de diverse doelgroepen, met daarbij bijzondere aandacht voor door EZ (mede) gefinancierde kennis.

Figuur 12.2 Deelnemers groen onderwijs

Index met 2000 = 100

Tabel 12.1 Financiële kerncijfers EZ voor het groene onderwijs

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal gerealiseerde uitgaven	755,7	756,3	761,6	769,2	809,4
vmbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	511,6	515,8	515,8	515,0	551,1
hbo-groen	76,0	79,8	79,8	86,0	86,7
wo-groen	168,1	160,7	166,0	168,2	171,6
Totaal ontvangsten	1,1	0,2	1,1	5,2	3,9
B) Onderwijsuitgaven per student/leerling naar onderwijssoort (x € 1.000)					
lwoo-groen	10,6	10,6	10,6	10,7	10,7
vmbo-groen	6,9	7,0	7,0	7,1	7,1
bol-groen	7,1	7,3	6,9	6,2	6,3
bbl-groen	4,1	4,2	4,0	3,6	3,6
hbo-groen	8,2	8,1	7,4	7,6	7,5
wo-groen	8,1	8,7	8,3	7,8	7,6

Tabel 12.2 Uitgaven en ontvangsten, 2013 (x € 1 mln)

	Totaal	Normatief	Algemeen	Vakdepartementaal
Totaal gerealiseerde uitgaven	809,4	723,5	24,2	61,7
vmbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	551,1	485,7	24,2	41,2
hbo-groen	86,8	71,1	0,0	15,7
wo-groen	171,5	166,7	0,0	4,8
Totaal ontvangsten	3,9	0,0	3,9	0,0

Tabel 12.3 Kerncijfers personeel AOC's

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Personeelsterkte (fte's x 1.000)					
Totaal	5,6	5,7	5,5	5,5	5,3
Directie	0,1	0,1	0,2	0,2	0,1
Onderwijsgevend personeel	3,9	3,9	3,6	3,6	3,5
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	1,6	1,7	1,6	1,6	1,6
Leraren in opleiding (LIO)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
B) Personen (aantal x 1.000)					
Totaal	6,8	6,9	6,7	6,8	6,5
Directie	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2
Onderwijsgevend personeel	4,7	4,6	4,4	4,4	4,3
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0
Leraren in opleiding (LIO)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)					
Totaal	41,3	42,2	43,1	44,5	44,6
Directie	23,2	27,8	26,3	27,8	28,4
Onderwijsgevend personeel	38,6	40,0	41,4	42,5	42,8
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	48,5	48,7	49,0	50,7	49,9
Leraren in opleiding (LIO)	64,0	61,2	50,0	64,5	59,6
D) Percentage 50 jaar en ouder (op basis van fte's)					
Totaal	42,2	43,6	44,4	44,7	45,7
Directie	71,8	60,7	58,7	62,7	68,2
Onderwijsgevend personeel	42,4	43,8	44,2	43,8	44,4
Onderwijsondersteunend personeel (OOP/OBP)	40,2	41,7	43,7	45,5	47,0

Bron

Jaarverslagen EZ

Toelichting

- Totaal gerealiseerde uitgaven is inclusief uitkeringen na ontslag

Bron

EZ (DAK)

Bron

OCW DUO (salarisadministraties van instellingen)

Toelichting

- Peildatum 1 oktober
- Personeel AOC's omvat het personeel voor groene vmbo- en mbo-opleidingen
- De categorie 'onderwijsondersteunend personeel' bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel
Deze personen zitten wel in het totaal. Het totaal kan dus afwijken als de categorieën apart worden opgeteld.
- Het totaal in personen is zonder dubbelstellingen binnen de (sub) sector
- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijd baan.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

12 Groen onderwijs

Deelnemers en instellingen groen onderwijs

Deelnemers

De ontwikkeling van het aantal deelnemers in het groen onderwijs verschilt per niveau. De deelname aan het groen vmbo, hbo en wo stijgt. Het groen mbo, met name in de bbl, daalt.

Het aantal vrouwelijke deelnemers aan het groen onderwijs is het hoogst in het mbo. De laatste jaren is er een significante stijging waarneembaar van het aantal vrouwelijke deelnemers in het hbo en wo.

Instream

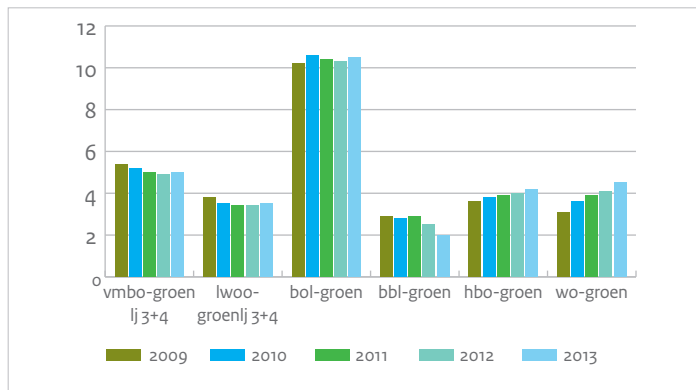
Bij de onderwijssoorten vmbo-groen, hbo-groen en wo-groen is de instroom in de periode 2009-2013 gestegen. De instroom in het mbo-groen in de leerweg bol is stabiel, in de leerweg bbl is deze echter gedaald.

Instellingen

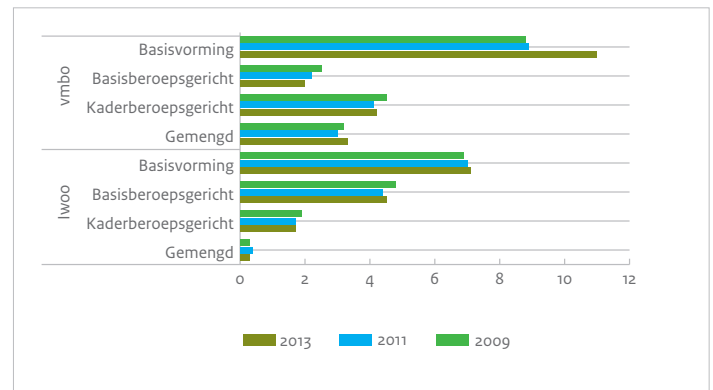
Het groen onderwijs wordt gegeven op een relatief groot aantal locaties. EZ hecht zeer aan spreiding van onderwijsmogelijkheden, met name voor het voortgezet onderwijs in de landelijke gebieden.

In 2013 zijn er 12 agrarische opleidingscentra (AOC's) met vmbo en mbo, 32 vo-scholengemeenschappen met een groene afdeling, één regionaal opleidingscentrum (ROC) met mbo-groen en 3 agrarische hogescholen (hbo-groen) en één hogeschool met een groene afdeling. Er is één instelling voor het groen wetenschappelijk onderwijs, te weten Wageningen Universiteit.

Figuur 12.3 Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs
Per sector (aantal x 1.000)

Figuur 12.4 Leerlingen vmbo/lwoo-groen aan AOC's
Naar leerweg (aantal x 1.000)

Tabel 12.4 Deelnemers, instroom en gediplomeerden groen onderwijs naar onderwijssoort

	2009	2010	2011	2012	2013
A) Deelnemers (aantal x 1.000)					
Totaal	76,6	77,3	78,2	78,2	80,3
vmbo-groen	18,6	17,9	18,0	18,6	20,3
lwoo-groen	14,0	13,3	13,0	13,3	13,4
vmbo-mbo2 leerroute	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1
vmbo(lwoo)-mbo2 leerroute	--	0,3	0,4	0,3	0,2
bol-groen	17,7	18,6	18,6	18,6	19,1
bbl-groen	11,7	11,5	11,7	10,3	9,0
hbo-groen	8,5	8,9	9,1	9,3	10,0
wo-groen	5,7	6,4	7,0	7,4	8,2
B) Instroom (aantal eerstejaars x 1.000)					
Totaal	24,8	24,9	25,5	24,9	25,7
vmbo-groen	5,1	5,2	5,4	6,1	6,8
lwoo-groen	3,3	3,2	3,3	3,4	3,3
bol-groen	6,3	6,6	6,4	6,4	6,6
bbl-groen	6,1	5,6	6,3	4,8	4,2
hbo-groen	2,3	2,4	2,3	2,3	2,6
wo-groen	1,6	1,8	1,8	1,9	2,2
C) Gediplomeerden (aantal x 1.000)					
Totaal (excl. wo-bachelors)	19,6	20,7	20,3	20,7	20,3
vmbo-groen	4,6	4,5	4,1	4,1	3,9
lwoo-groen	3,4	3,3	3,0	2,8	2,9
bol-groen	4,7	4,9	5,2	5,5	5,7
bbl-groen	4,3	5,4	5,5	5,4	5,3
hbo-groen	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3
wo-groen: doctoraal en master	1,0	1,0	1,0	1,4	1,3
bachelor	0,5	0,6	0,6	0,9	0,8

Tabel 12.5 Deelname aan groen onderwijs als percentage van totale deelname per onderwijssoort

	2009	2010	2011	2012	2013
vmbo-groen / totaal vmbo (incl. lwoo)	8,0	7,8	7,6	7,6	7,8
mbo-groen / totaal mbo	5,7	5,8	6,0	5,8	5,7
hbo-groen / totaal hbo	2,1	2,1	2,2	2,2	2,3
wo-groen / totaal wo	2,5	2,7	2,9	3,1	3,3

Tabel 12.6 Aantal instellingen groen onderwijs naar onderwijssoort

	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal	56	56	53	54	50
vo-scholengemeenschappen (vmbo-, lwoo-groen)	36	34	32	35	32
vo-scholengemeenschappen (vmbo-groen)	1	3	2	0	0
ROC's (groene afdeling) (bol-groen)	1	1	1	1	1
AOC's (vmbo-, lwoo-, bol-, bbl-groen)	12	12	12	12	12
Agrarische hogeschool (hbo-groen)	4	4	4	4	3
Hogeschool (groene afdeling) (hbo-groen)	1	1	1	1	1
Agrarische universiteit (wo-groen)	1	1	1	1	1

Bron

EZ (DAK) en OCW (DUO)

Toelichting

- Aantallen leerlingen vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen op basis van werkelijke aantallen
- Aantallen leerlingen vbo/lwoo-groen zijn exclusief leerlingen bij de met AOC's gefuseerde mavo's
- Aantallen studenten op basis van werkelijke aantallen

Bron

OCW

Toelichting

- Totaal vmbo is berekend uit vmbo-groen, lwoo en vmbo3/4 (vo) en een verdeling van vo1/2

Bron

EZ (DAK) en OCW (DUO)

Toelichting

- vo-scholengemeenschappen betreft alleen groene afdeling
- Bevat alleen instellingen waar daadwerkelijk in het betreffende jaar leerlingen op groen onderwijs zijn geteld

13 Bijlagen

OCW-uitgaven en nationale context

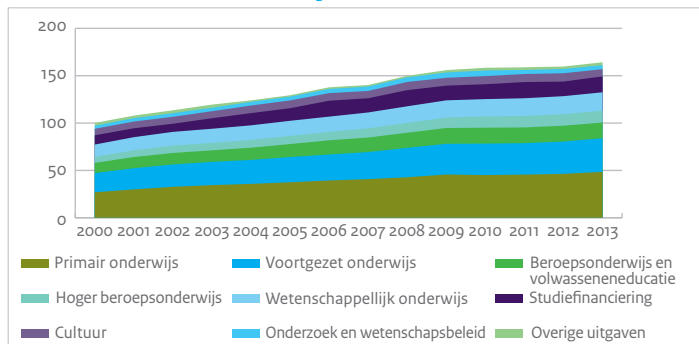
OCW-uitgaven en ontvangsten sinds 2000

De uitgaven van OCW zijn de laatste jaren sterk gegroeid van circa 21,3 miljard euro in 2000 naar circa 35,2 miljard in 2013. Opvallend is wel de stijging in 2011 bij de uitgaven voor studiefinanciering. Ook in 2008 was hier een dergelijke stijging te zien. Deze fluctuaties houden voornamelijk verband met aan de OV-bedrijven vooruitbetaalde bedragen (OVSK-uitgaven). De totale uitgaven van OCW zijn van 2006 naar 2007 extra gestegen door de overkomst van de uitgaven voor Kinderopvang (circa 2 miljard euro). Verder is in 2011 en 2012 gestart met verschillende bezuinigingen op de cultuurbegroting. In 2011 werd Kinderopvang overgeheveld aan SZW, waardoor de totale uitgaven van OCW weer daalden met ruim 3 miljard euro.

De 'Overige programma uitgaven' zijn dit jaar licht gedaald, na een flinke stijging in 2010. Onder 'Overige uitgaven' worden de uitgaven gerekend van de beleidsartikelen voor Internationaal onderwijsbeleid, voor Arbeidsmarkt en personeelsbeleid en de uitgaven voor Emancipatie. Onder 'Overige niet-beleidsartikelen' worden de adviesraden en inspecties verstaan. De post 'apparaat kerndepartement' is flink gestegen. De apparaatskosten worden niet meer per artikel weergegeven, maar allemaal bij elkaar op één artikel zijn gezet vanaf 2009. Ook de overige niet-beleidsartikelen zijn ondergebracht in de apparaatskosten.

De ontvangsten van OCW vertonen een nogal grillig verloop. Dit heeft te maken met beleidsmaatregelen en departementale verschuivingen. Zo zijn de ontvangsten in 2005 gedaald als gevolg van afschaffing van de lesgelden in het vo.

Figuur 13.1 Gesaldeerde uitgaven per beleidsterrein
Geïndexeerd met totale uitgaven, 2000 = 100

De stijging in 2006 is het gevolg van de overboeking van FES-gelden en in 2007 ligt de stijging aan Kinderopvang (werkgeversbijdragen). In 2011 dalen de ontvangsten weer, mede doordat Kinderopvang weer terug bij SZW zit.

Gesaldeerde uitgaven

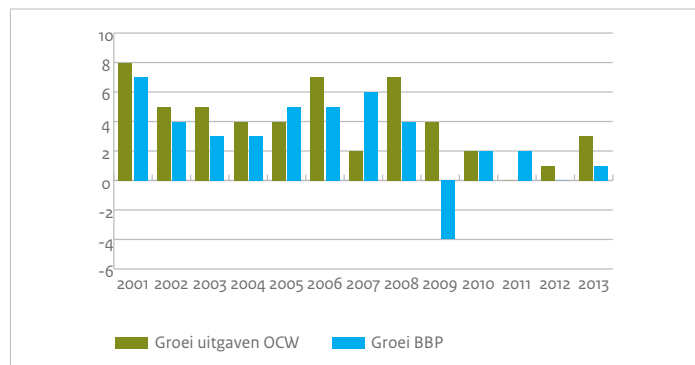
De uitgaven van OCW zijn verminderd met de ontvangsten, die zijn ontstaan door terugbetalingen of verrekeningen met eerdere jaren. Gesaldeerde uitgaven worden ook gebruikt in de onderwijsstatistiek van het CBS en voor het bepalen van de uitgaven per onderwijsdeelnemer. Ontvangsten van OCW die bijdragen aan een verhoging van het uitgavniveau waaronder doelsubsidies van andere departementen worden niet gesaldeerd. Dit geldt ook voor bijdragen van onderwijsdeelnemers (lesgeld), reclamegeld en FES-gelden (tot en met 2010). In figuur 13.1 zijn de gesaldeerde uitgaven aan kinderopvang niet meegenomen.

Uitgaven OCW, BBP en Rijksuitgaven

Sinds 2000 is de relatieve groei van de uitgaven van OCW vaak groter geweest dan de groei van het Bruto Binnenlands Product (BBP). De laatste jaren is het omgekeerde zichtbaar. In de Nederlandse uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP (van 5,1 in 2000 naar 6,2 in 2012) is sinds 2009 een stijging zichtbaar. Dit komt mede doordat het bbp in 2009 lager uitviel.

De OCW uitgaven blijven in 2013 redelijk gelijk aan de uitgaven in 2012. Van 2010 naar 2011 is een sterke daling te zien. Dit heeft te maken met de overheveling van kinderopvang naar SZW. De Rijksuitgaven dalen in 2013 met 2,7 procent.

Figuur 13.2 Jaarlijkse groei BBP en uitgaven OCW
In procenten van jaar op jaar

Tabel 13.1 Uitgaven en ontvangsten OCW volgens Departementaal Jaarverslag (x € 1 mln)

		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Totaal uitgaven OCW		29.341,3	31.920,4	34.732,9	36.285,5	37.172,4	33.964,3	34.169,2	35.160,7
Totaal ontvangsten OCW		1.422,4	1.984,5	2.122,9	2.216,0	2.549,5	1.191,0	1.244,7	1.256,0
Primair onderwijs	uitgaven	8.315,0	8.599,8	8.981,0	9.562,3	9.466,2	9.549,5	9.746,7	10.166,8
	ontvangsten	115,9	101,8	71,4	61,4	45,0	20,7	52,4	39,9
Voortgezet onderwijs	uitgaven	5.735,3	5.999,0	6.484,9	6.782,5	6.950,1	6.942,5	7.131,7	7.436,1
	ontvangsten	99,7	123,0	67,7	63,7	62,5	9,5	4,3	20,1
Beroepsonderw. en volw. educ.	uitgaven	3.147,2	3.204,4	3.345,2	3.513,7	3.508,7	3.476,1	3.501,8	3.496,3
	ontvangsten	106,8	99,4	88,5	33,9	24,8	11,3	14,9	18,9
Hoger beroepsonderwijs	uitgaven	1.881,8	2.030,9	2.158,9	2.317,7	2.489,2	2.509,4	2.543,1	2.610,9
	ontvangsten	46,8	7,0	9,6	11,4	3,5	3,9	8,6	6,4
Wetenschappelijk onderwijs	uitgaven	3.396,6	3.511,5	3.676,7	3.781,9	3.823,0	3.954,9	3.984,9	4.065,7
	ontvangsten	1,5	11,5	11,6	13,9	13,9	25,1	0,1	1,0
Studiefinanciering	uitgaven	3.864,6	3.550,2	4.060,1	3.786,8	3.917,4	4.248,8	3.920,1	4.263,3
	ontvangsten	533,5	601,4	670,8	744,6	845,8	886,4	921,4	947,8
Kinderopvang	uitgaven	(931,0)	2.064,2	2.838,1	3.078,8	3.352,8	0,0	0,0	0,0
	ontvangsten	(71,0)	517,4	736,0	802,3	1.106,1	0,0	0,0	0,0
Cultuur en Media	uitgaven	1.691,3	1.657,6	1.834,9	1.768,3	1.830,6	1.779,3	1.842,5	1.597,7
	ontvangsten	265,0	276,0	287,2	283,4	264,4	225,9	232,6	203,2
Onderzoek en wetenschapsbeleid	uitgaven	926,2	971,9	1.018,3	1.163,9	1.231,7	906,8	934,1	891,1
	ontvangsten	204,0	189,4	178,1	186,9	174,6	1,5	0,0	4,3
Overige programma uitgaven	uitgaven	212,5	161,4	140,0	209,5	299,0	301,6	288,7	372,6
	ontvangsten	48,8	56,3	1,8	8,0	6,7	5,3	7,4	9,4
Apparaatskosten	uitgaven	116,0	112,7	127,4	320,4	303,9	295,5	275,5	260,1
	ontvangsten	0,3	0,1	0,2	6,4	2,2	1,4	3,0	5,1
Overige niet-beleidsartikelen	uitgaven	54,8	56,8	67,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	ontvangsten	0,1	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Tabel 13.2 Sociaal / economische gegevens

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Totale bevolking op 1 januari (x 1.000)	16.334	16.358	16.405	16.486	16.575	16.656	16.730	16.780
waarvan 0-64 jaar	14.004	13.990	13.991	14.014	14.037	14.061	14.014	13.955
volwassen inwoners (18-64 jaar)	10.422	10.425	10.444	10.486	10.522	10.559	10.527	10.492
Totale beroepsbevolking (x 1.000)	7.507	7.653	7.801	7.846	7.817	7.811	7.894	7.939
Werkloze beroepsbevolking (x 1.000)	410	344	300	377	426	419	507	656
Geregistreerde werkloosheid (x 1.000)	271	191	153	201	231	213	252	335
Prijnsindexcijfer (pBBP) (index 2000 = 100)	117,1	119,2	121,8	121,9	122,9	124,3	126,0	128,2
bbp (tegen marktprijzen x € 1 mld)	540,2	571,8	594,5	573,2	586,8	599,0	599,3	603,7
Rijksuitgaven (x € 1 mld)	136,5	145,8	169,0	174,1	185,9	170,9	168,4	163,8

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Vanaf 2012 worden de apparaatskosten niet meer in de artikelen meegenomen. Deze staan nu centraal onder de post 'apparaat kerndepartement'
- Vanaf 2013 zijn de overige niet-beleidsartikelen in het apparaat kerndepartement opgenomen, wat nu bestaat uit de apparaatskosten van heel OCW (inclusief Raden en Inspectie)
- De presentatie is aangepast aan de nieuwe begrotingsindeling van de begroting 2013. De cijfers zijn naar het verleden aangepast aan deze nieuwe indeling.

Bron

CBS en Ministerie van Financiën

Toelichting

- De Rijksuitgaven komen overeen met de totale uitgaven volgens de Rijksjaarverslagen verminderd met de uitgaven Nationale schuld
- De Rijksuitgaven stijgen in 2008 meer dan trendmatig door de gevolgen van de kredietcrisis

Onderwijsuitgaven (inter-)nationaal gezien

Vergelijkbaarheid van gegevens

De onderwijsstelsels van landen verschillen in opzet en de manier waarop ze bekostigd worden. Om toch te kunnen vergelijken zijn in internationaal verband definities en indicatoren afgesproken die voor zo eenduidig mogelijke informatie moeten zorgen. Het CBS levert de gegevens over het Nederlandse onderwijs aan de OESO, UNESCO en Eurostat.

De OESO en Eurostat publiceren onder andere de indicatoren Uitgaven aan onderwijsinstellingen en Overheidsuitgaven aan onderwijs. Deze indicatoren worden in tabel 13.3 gecombineerd in de totale onderwijsuitgaven.

Het CBS publiceert de StatLine-tabel 'Uitgaven aan onderwijs en CBS/OESO indicatoren'. In die tabel worden ook de onderwijsuitgaven van huishoudens en bedrijven anders dan aan onderwijsinstellingen in de totale onderwijsuitgaven meegenomen. Studieleningen worden niet in de berekening betrokken, omdat leningen geen echte uitgaven zijn: ze worden na verloop van tijd terugbetaald. De overheidsuitgaven aan onderwijs (C) en de uitgaven aan onderwijsinstellingen (D) volgens OESO-definitie staan ook in de StatLine-tabel.

Internationaal afstemmen van OCW-uitgaven

In samenwerking met het CBS is een overzicht samengesteld, dat de aansluiting weergeeft tussen de uitgaven voor onderwijs van OCW en de gegevens van de OESO. Voor de uitgaven van OCW wordt uitgegaan van de uitgaven die in de jaarverslagen aan het parlement worden verantwoord. De aansluittabel begint daarom met de gegevens van OCW. Daarop volgen de aanpassingen op de uitgaven van OCW die nodig zijn om aan te sluiten op de internationale definities voor onderwijsstatistiek.

Publieke onderwijsuitgaven

De OCW-uitgaven voor onderwijs gaan voor een groot deel direct naar onderwijsinstellingen (in 2012 26,2 miljard euro). De rest gaat naar gemeenten en huishoudens (in 2012 0,6 en 3,9 miljard euro). Ook andere ministeries dragen bij aan het totaal van de onderwijsuitgaven. Zij bekostigen agrarische of zorgopleidingen (EZ en VWS) of geven subsidies en fiscale regelingen aan bedrijven als deze stageplaatsen of leerwerkplekken beschikbaar stellen. Lagere overheden (vooral gemeenten) geven meer uit aan onderwijs dan ze van de ministeries ontvangen (in 2012 2,5 miljard euro meer). In 2012 bedroegen de totale publieke onderwijsuitgaven 35,4 miljard euro.

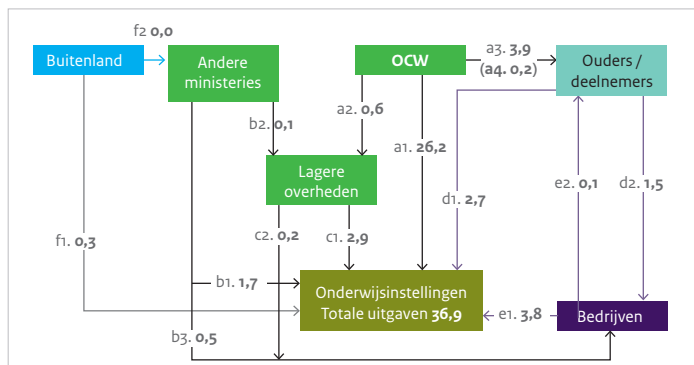
Totale uitgaven voor onderwijs

De totale onderwijsuitgaven van Nederland in tabel 13.3 zijn de publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen en de publieke uitgaven aan huishoudens (vooral studiefinanciering) en bedrijven (subsidies en fiscale regelingen).

De private uitgaven aan onderwijsinstellingen bestaan uit de uitgaven van bedrijven voor de begeleiding van studenten die leren en werken tegelijk (duale studenten) en aan contractonderzoek uitgevoerd door universiteiten en hogescholen. Daarnaast betreft het de uitgaven van huishoudens voor les- en collegegelden en de uitgaven van buitenlandse organisaties aan contractonderzoek dat zij door Nederlandse hoger onderwijsinstellingen laten uitvoeren. De uitgaven voor duale studenten vormen het grootste deel. Private onderwijsuitgaven anders dan aan onderwijsinstellingen zijn niet meegenomen in tabel 13.3.

Figuur 13.3 Geldstromen voor het Nederlandse onderwijs

Uitgaven voor onderwijs, 2012 (x € 1 mld)

Tabel 13.3 Nationale onderwijsuitgaven (x € 1 mln); Aansluittabel OESO / OCW

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
A) Uitgaven OCW							
Totaal uitgaven	31.920	34.733	36.285	37.172	33.964	34.169	35.161
Totaal ontvangsten	1.985	2.123	2.216	2.549	1.191	1.245	1.256
Gesaldeerde uitgaven	31.317	34.090	35.502	36.276	33.203	33.377	34.312
Uitgaven Kinderopvang (overige uitgaven toegerekend)	-2.037,2	-2.788,4	-3.003,9	-3.235,5	.	.	.
Uitgaven Cultuur (overige uitgaven toegerekend)	-1.628,7	-1.824,6	-1.758,5	-1.834,1	-1.806,5	-1.872,5	-1.621,5
Uitgaven Wetenschap (overige uitgaven toegerekend)	-982,1	-1.028,4	-1.181,1	-1.252,4	-923,4	-950,0	-907,5
OCW onderwijsuitgaven	26.669	28.449	29.559	29.954	30.473	30.555	31.783
B) Rijksuitgaven voor onderwijs							
Aanpassing uitgaven OCW aan OESO-definitie	-459	-217	-146	52	110	153	
OCW onderwijsuitgaven volgens OESO	26.211	28.232	29.413	30.006	30.583	30.707	
Onderwijsuitgaven andere ministeries	1.830	1.956	2.064	2.483	2.397	2.234	
Rijksuitgaven voor onderwijs	28.041	30.188	31.477	32.489	32.980	32.941	
C) Overheidsuitgaven aan onderwijs							
Onderwijsuitgaven lagere overheden (netto)	2.400	2.519	2.609	2.597	2.548	2.498	
Overheidsuitgaven aan onderwijs	30.441	32.708	34.086	35.085	35.529	35.438	
D) Totale onderwijsuitgaven							
Onderwijsuitgaven huishoudens (ouders/deelnemers)	2.309	2.426	2.479	2.563	2.624	2.701	
Onderwijsuitgaven bedrijven/ non-profitinstellingen	2.840	3.155	3.394	3.447	3.636	3.764	
Onderwijsuitgaven buitenland	154	242	244	277	292	304	
Consolidatie	-390	-582	-666	-789	-929	-707	
Totale onderwijsuitgaven	35.354	37.949	39.536	40.583	41.153	41.501	
waarvan aan onderwijsinstellingen	31.823	33.628	35.769	36.681	36.875	36.899	

Figuur 13.4 Verklaring Figuur 13.3

Stroom	Verklaring uitgaven	In Tabel 13.3
a1.	OCW direct aan onderwijsinstellingen	Totaal onder C
a2.	OCW aan lagere overheden (gemeenten)	Laatste regel onder D
a3.	Studiefinanciering (bruto OCW-uitgaven)	Totaal onder C
a4.	Deel studiefinanciering (subsidie voor les- en collegegelden)	Laatste regel onder D
b1.	Ander ministeries aan onderwijsinstellingen (inclusief de Rijksuitgaven voor contractonderzoek uitgevoerd door hoger onderwijsinstellingen)	Totaal onder C
b2.	Ander ministeries aan lagere overheden	Laatste regel onder D
b3.	Belastingkorting en subsidies voor (leer)bedrijven	Totaal onder C
c1.	Gemeenten en provincies aan onderwijsinstellingen	Laatste regel onder D
c2.	Uitgaven gemeenten aan (leer)bedrijven	Totaal onder C
d1.	Uitgaven huishoudens aan gesubsidieerde en private onderwijsinstellingen	Laatste regel onder D
d2.	Onderwijsuitgaven van huishoudens aan niet-onderwijsinstellingen	Totaal onder C
e1.	Bedrijven aan onderwijsinstellingen	Laatste regel onder D
e2.	Studiebeurzen van bedrijven aan huishoudens	Totaal onder C
f1.	Organisaties in het buitenland aan onderwijsinstellingen	Laatste regel onder D
f2.	Europese subsidies aan de Rijksoverheid voor onderwijs	Totaal onder C
Samengestelde stromen		
Totale publieke onderwijsuitgaven:	a1+a3+b1+b3+c1+c2	Totaal onder C
Uitgaven aan onderwijsinstellingen:	a1+b1+c1+d1+e1+f1	Laatste regel onder D
Totale onderwijsuitgaven:	a1+a3-a4+b1+c1+c2+d1+e1+f1	Totaal onder D

Bron

OCW

CBS

<http://statline.cbs.nl> Onderwijs – Onderwijs financieel

CBS verstrekte detailgegevens

Toelichting

- B) Onderwijsuitgaven andere ministeries: onderwijsuitgaven van de ministeries van EZ en VWS, de voor onderwijs aan OCW verstrekte FES-gelden (t/m 2010), subsidie en belastingkorting voor (leer)bedrijven en Rijksuitgaven aan contractonderzoek bij hoger onderwijsinstellingen
- B) Lesgelden voor bve zijn opgenomen in de private uitgaven van huishoudens aan de onderwijsinstellingen in onderdeel D
- C) Onderwijsuitgaven lagere overheden: onderwijsuitgaven van gemeenten, gemeenschappelijke regelingen en provincies
- D) Onderwijsuitgaven huishoudens: uitgaven aan gesubsidieerde en private onderwijsinstellingen voor les-, cursus- en collegegelden en (vrijwillige) ouderbijdragen
- D) Onderwijsuitgaven bedrijven/ non-profitinstellingen: uitgaven aan particulier onderwijs, contractonderzoek in het wo en hbo en de begeleiding van stagiairs en duale leerlingen
- D) Onderwijsuitgaven buitenland: EU-subsidies aan onderwijsinstellingen en uitgaven aan contractonderzoek uitgevoerd door Nederlandse hoger onderwijsinstellingen
- D) Totale onderwijsuitgaven: publieke en private uitgaven aan instellingen voor regulier onderwijs en publieke uitgaven voor onderwijs aan huishoudens en bedrijven volgens OESO-definitie
- D) Dubbelstellingen van bepaalde geldstromen in de totale onderwijsuitgaven worden voorkomen m.b.v. de post consolidatie

Cijfers en indeling hoger onderwijs

Vergelijking van OCW, CBS en internationale organisaties

In deze bijlage worden de verschillen en overeenkomsten in de cijfers en indeling van OCW en CBS over het hoger onderwijs toegelicht.

Totaal aantal ingeschrevenen in ho, hbo en wo

De cijfers over het hoger onderwijs (ho) zoals die in Kerncijfers 2009-2013 staan, zijn gebaseerd op de gegevens uit de bestanden '1 cijfer HO' van DUO. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) baseert de cijfers die het publiceert over het hoger onderwijs op precies dezelfde bestanden. Toch zijn er verschillen. Het totaal aantal ingeschrevenen in het ho is wel precies gelijk, maar het aantal ingeschrevenen in het hoger beroepsonderwijs (hbo) en in het wetenschappelijk onderwijs (wo) verschilt. Dit komt doordat de OCW-cijfers als gevolg van bekostigingsrichtlijnen gecorrigeerd zijn voor dubbele inschrijvingen. Het gaat daarbij om studenten die zowel bij het hbo als bij het wo zijn ingeschreven. Bij de OCW-cijfers tellen de totalen voor hbo en wo op tot het totaal ho. In de publicaties van het CBS tellen de totale aantallen hbo- en wo-ingeschrevenen niet op tot het totaal aantal ingeschrevenen in het ho, omdat studenten die zowel een hbo- als een wo-opleiding volgen in beide cijfers zijn meegeteld. Voor het totaal aantal ingeschrevenen in het ho zijn deze studenten wel maar één keer geteld. In tabel 13.4 is het voorgaande cijfermatig in beeld gebracht. De cijfers hebben betrekking op het studiejaar 2013/14.

Indeling naar studierichting

Een tweede verschil tussen OCW en CBS is de gehanteerde indeling naar studierichting. OCW gebruikt de indeling naar negen HOOP-gebieden, het CBS en internationale organisaties zoals Eurostat en OESO gebruiken de ISCED-indeling in acht categorieën. HOOP staat voor Hoger Onderwijs en OnderzoeksPlan en ISCED voor International Standard Classification of Education. Tabel 13.5 laat zien hoe deze twee indelingen zich tot elkaar verhouden met betrekking tot het aantal ingeschrevenen in het hoger onderwijs in het studiejaar 2013/14.

De indelingen verschillen zodanig dat het niet mogelijk is om een directe aansluiting te maken. Geen enkel HOOP-gebied past integraal in een ISCED-categorie of omgekeerd. De meeste cellen waarin veel studenten worden geteld, zijn echter over het algemeen goed te verklaren. De studenten uit het HOOP-gebied 'Onderwijs' bijvoorbeeld zitten praktisch allemaal in de ISCED-categorie 'Onderwijs'. Omgekeerd is dat niet zo, 16,1 duizend ingeschrevenen uit de ISCED-categorie 'Onderwijs' worden in de HOOP-indeling onder 'Gedrag en Maatschappij' geteld; dit zijn studenten in de pedagogische studies en onderwijskunde.

Het HOOP-gebied 'Landbouw en natuurlijke omgeving' is in de ISCED-indeling verdeeld over verschillende categorieën. Dit komt voornamelijk doordat de Wageningen Universiteit in haar geheel en ongedeeld tot het HOOP-gebied 'Landbouw' wordt gerekend. De meer sociaal, economische en bedrijfskundige studies in Wageningen worden in de ISCED-indeling gerekend tot 'Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten', terwijl studies als biotechnologie, voedselmiddelentechnologie en tuin- en landschapsinrichting vallen onder 'Techniek, industrie en bouwkunde'. Daarnaast wordt diergeneeskunde uit de ISCED-categorie 'Landbouw en diergeneeskunde' in de HOOP-indeling tot 'Gezondheidszorg' gerekend. Ook het HOOP-gebied 'Techniek' is in de ISCED-indeling verdeeld over verschillende categorieën. Hierbij moet bijvoorbeeld worden gedacht aan grafische en industriële vormgeving en 'Kunst en techniek' die in de ISCED-indeling onder 'Taalwetenschappen, geschiedenis en kunst' vallen, technische bedrijfs- en bestuurskunde dat tot 'Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten' wordt gerekend en biomedische technologie en medisch laboratoriumonderzoek uit de ISCED-categorie 'Gezondheidszorg en welzijn'. De ISCED-categorie 'Persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid' tenslotte, kent geen vergelijkbare categorie in de HOOP-indeling en is dus verdeeld over verschillende HOOP-gebieden. Het zwaartepunt ligt in het HOOP-gebied 'Economie'.

Tabel 13.4 Ingeschrevenen hoger onderwijs, 2013/14 (x 1.000)

OCW/EZ-cijfers	OCW	EZ	Totaal
hbo	429,7	10,0	439,7
wo	240,1	8,2	248,3
Totaal hoger onderwijs	669,8	18,2	688,0
CBS-cijfers			
hbo			440,2
wo			250,1
Totaal incl. dubbele inschrijvingen			690,3
Dubbele inschrijvingen			-2,3
Totaal hoger onderwijs			688,0

Tabel 13.5 Ingeschrevenen hoger onderwijs naar studierichting, 2013/14 (x 1.000)

ISCED-categorieën	HOOP-gebieden										Totaal
	sector-overstijg.	onderw.	landb. & nat. omg.	natuur	techn.	gezondh.	econ.	recht	gedr. & maats.	taal & cultuur	
Onderwijs	0,0	62,7	0,6	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	16,1	0,0	79,8
Taalwetenschappen, geschiedenis en kunst	3,4	0,2	0,0	0,1	9,9	0,0	2,1	0,1	2,0	38,8	56,6
Sociale wetenschappen, bedrijfskunde en rechten	1,4	0,6	3,2	0,3	8,9	0,1	160,3	26,7	53,7	7,4	262,6
Natuurwetenschappen, wiskunde en informatica	0,0	0,0	2,8	15,7	25,5	0,2	6,2	0,0	0,0	0,0	50,4
Techniek, industrie en bouwkunde	0,1	0,0	3,6	1,0	52,1	0,1	0,0	0,0	0,9	0,5	58,2
Landbouw en diergeneeskunde	0,0	0,0	6,0	0,0	0,0	1,5	0,0	0,0	0,0	0,0	7,5
Gezondheidszorg en welzijn	0,0	0,0	0,4	4,5	6,5	73,2	0,2	0,0	41,6	0,1	126,5
Pers. dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid	0,4	0,0	1,5	0,5	4,4	1,8	33,3	0,0	4,2	0,0	46,0
Onbekend	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4
Totaal	5,4	63,5	18,2	22,8	107,3	76,9	202,0	26,7	118,4	46,8	688,0

Bron

1 cijfer HO, OCW, CBS

Toelichting

- Aantallen op teldatum 1 oktober 2013 (voorlopige cijfers)

Bron

1 cijfer HO, OCW, CBS

Toelichting

- Aantallen op teldatum 1 oktober 2013 (voorlopige cijfers)

Toelichting en Begrippen

A. Algemeen

Gerelateerd aan de OCW-begroting

De in deze publicatie gepresenteerde informatie over ontwikkelingen en prestaties op het terrein van onderwijs, cultuur en wetenschap betreft voornamelijk de sectoren die voorkomen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Leerlingen en uitgaven voor onderwijs vallend onder het Ministerie van Economische Zaken (EZ) worden echter ook vermeld.

Definities

In deze publicatie is ernaar gestreefd eenduidige definities te hanteren, zodat voor de verschillende onderwijssectoren de cijfers onderling vergelijkbaar zijn. De definities sluiten primair aan bij wat in de begroting en het jaarverslag van OCW gebruikelijk is. Deze kunnen daarom afwijken van andere bronnen zoals het CBS en het onderwijsverslag.

In de internationale vergelijking worden ook vaak andere definities gehanteerd. Daarom zijn hier gepresenteerde gegevens niet zonder meer vergelijkbaar met de internationale. Ze zijn wel herleidbaar.

Voorlopige gegevens

Gegevens, die bij het laatste jaar worden getoond, zijn, met uitzondering van de financiële gegevens, voorlopig.

Afronding

Door afronding kan het voorkomen, dat de totalen niet geheel overeenkomen met de som van de getoonde getallen.

Verklaring van de gehanteerde tekens

- . niet van toepassing
  - (nog) niet ter beschikking
  - o,o minder dan vijfhonderdste van de gekozen eenheid (dus niet altijd gelijk aan nul)
  - (xx) het getal xx is niet opgeteld in het totaal
- 2009 uitgaven in kalenderjaar 2009, aantal op een peildatum in 2009, uitstroom in schooljaar 2008/09 of instroom in schooljaar 2009/10; de peildatum is 1 oktober tenzij anders vermeld.
- Een voorbeeld voor de uitstroom 2009 is het aantal gediplomeerden van schooljaar 2008/09.

B. Financiën

Herziening 2008 van statistiek onderwijsuitgaven

Bij deze herziening is gebruik gemaakt van nieuw beschikbare bronnen. Dit heeft ervoor gezorgd dat de grootste ontbrekende onderdelen in de statistiek nu opgevuld zijn. Dit betreft de uitgaven aan particulier onderwijs en de uitgaven van bedrijven voor duale leerlingen en stagiaires. Daarnaast is de bestaande statistiek kritisch bekeken. Dit heeft tot diverse verbeteringen geleid voor onder andere de integratie van overheidsstromen, de uitgaven aan R&D en de uitgaven van huishoudens.

De totale uitgaven van huishoudens en bedrijven aan particuliere opleidingen bedroegen in 2006 bijna 1,2 miljard euro. Het gaat om ongeveer 190 duizend deelnemers. Huishoudens betalen gemiddeld tweederde deel van de deelnemersbijdragen, bedrijven betalen gemiddeld éénderde van de bijdragen voor hun werknemers. Meer informatie over de uitgaven aan particuliere opleidingen is te vinden in het CBS-webartikel: Particulier onderwijs groeit sneller dan gesubsidieerd onderwijs.

Onderwijsuitgaven (belangrijkste mutaties; Bron: CBS)

	1995	2000	2006
Mln euro			
Voor revisie	16.600	21.210	29.935
Totale bijstelling	1.625	2.617	4.022
Particulier onderwijs	608	748	1.154
Duaal onderwijs	820	1.177	1.694
Integratie overheidsstromen	-17	578	938
R&D	155	129	404
Uitgaven huishoudens	106	99	233
Overige aanpassingen	-47	-114	-402
Na revisie	18.225	23.828	33.956

De uitgaven van bedrijven aan beroepspraktijkvorming bedroegen in 2006 bijna 1,7 miljard euro en werden grotendeels aan beroepsopleidingen in het mbo besteed. Tegenover de kosten van bedrijven staat overigens ook een belastingkorting van de overheid van 180 miljoen euro. Meer informatie over

dit onderwerp is te vinden in het webartikel: Bedrijven besteden 1,7 miljard euro aan beroepsonderwijs.

De overige aanpassingen leidden in 2006 tot een verhoging van de totale onderwijsuitgaven van 1,2 miljard euro.

Een toelichting van de revisie door het CBS vindt u via deze URL: http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/9210FC61-D9C9-484F-AC42-67B3A974B360/0/13J998_Toelichtingopderevisievandeonderwijsuitgaven.pdf.

Herziening BBP

Het CBS voert elke vijf tot tien jaar een revisie van de Nationale rekeningen door. Hierbij wordt ook het BBP aangepast aan meer recente inzichten.

Herziening 1999

Op grond van EU-verordeningen zijn per 1 mei 1998 enkele definities en berekeningsmethoden voor de bepaling van het BBP gewijzigd.

In de herziening komt de toegenomen betekenis van de dienstverlening en de kennis- en informatie-economie naar voren.

Door de herziening en een verbetering van de kwaliteit van de statistische gegevens heeft het CBS in 1999 zijn BBP-bedragen voor 1995 tot en met 1998 met ongeveer 14,5 miljard euro opwaarts bijgesteld (+4,2 procent).

Herziening 2005

De resultaten voor het revisiejaar 2001 zijn in het persbericht van het CBS van 20 april 2005 gepubliceerd en uitgebreid toegelicht in de revisiepublicatie 'Nationale rekeningen 2004 Revisie 2001' van augustus 2005.

Het doel van de revisie 2005 is veranderingen in concepten en definities in te voeren. Dit berust op internationale afspraken. De Nationale rekeningen sloten hierna beter aan op de economische werkelijkheid zoals die gemeten wordt met nieuwe en herziene statistieken.

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) van 2001 is door deze herziening van definities en ramingsmethoden ruim 18 miljard euro hoger dan eerder werd gepubliceerd. Dat komt overeen met een bijstelling van 4,3 procent. In 2006 zijn de gereviseerde cijfers voor de jaren 1995 tot en met 2000 op Statline beschikbaar gekomen en begin 2007 ook de cijfers vanaf 1987.

In 2007 zijn de cijfers vanaf 2004 bijgesteld. Ook zijn herziene cijfers vanaf 1969 bepaald ('Nationale rekeningen 2006'). De meest recente raming is gepubliceerd in een CBS mededeling van 26 maart 2009.

Diverse begrippen voor financiën

BBP en BNP

- Het Bruto Binnenlands Product (BBP) is de som van de lonen, salarissen en sociale lasten, de indirecte belastingen minus subsidies, de afschrijvingen en het overig inkomen (netto).
- Het Bruto Nationaal Product (BNP) is gelijk aan het BBP vermeerderd met het saldo van uit het buitenland ontvangen primaire inkomens.

In andere publicaties kan men andere bedragen en BBP-percentages aantreffen voor de onderwijsuitgaven. Deze berusten op andere definities of eerder vastgestelde waarden, die vervolgens zijn bijgesteld (gereviseerd). Ze kunnen daarom afwijken van de hier getoonde cijfers.

Lopende en constante prijzen

Tenzij anders vermeld zijn alle bedragen in Kerncijfers OCW uitgedrukt in werkelijke bedragen van het betreffende jaar (lopende prijzen). Bij een beschouwing van de ontwikkeling van financiële kengetallen in de tijd wordt soms rekening gehouden met de waarde uitgedrukt in prijzen van één bepaald jaar. Waar dat gebeurt, wordt meestal gebruikt gemaakt van de prijsindex van het BBP (pBBP).

Gesaldeerde uitgaven van OCW

Dit zijn uitgaven van OCW verminderd met een deel van de ontvangsten van OCW. Uitgaven worden gesaldeerd met ontvangsten als die zijn ontstaan door terugbetalingen of afrekeningen van eerder door OCW teveel uitgekeerde bedragen.

Alle ontvangsten uit voor OCW externe financieringsbronnen, zoals ministerie van Financiën, andere ministeries, onderwijsdeelnemers en reclamegelden worden niet gesaldeerd met de uitgaven van OCW. Deze ontvangsten dragen bij aan een verhoging van het uitgavniveau. Voorbeelden hiervan zijn: lesgelden, doelsubsidies van andere departementen (zoals voor TNO), reclame-inkomsten (media) en FES-gelden.

Bij studiefinanciering worden alle ontvangsten afgetrokken; dus ook de terugbetalingen van eerder verstrekte leningen en de rente daarover.

Overige uitgaven van OCW

Naast de uitgaven die OCW verantwoordt bij de begrotingsartikelen van de beleidsterreinen po, vo, bve, hbo, wo, sfb, owb en cultuur zijn er ook andere uitgaven. Dit betreft overige programma-uitgaven en apparaatsuitgaven die niet bij voornoemde begrotingsartikelen zijn ondergebracht.

13 Bijlagen

Deze 'overige uitgaven' worden voor bepaalde figuren en tabellen toegerekend aan de OCW-uitgaven voor de beleidsterreinen po, vo, bve, hbo, wo, sfb, owb en cultuur. Dit gebeurt naar rato van de gesaldeerde uitgaven voor deze beleidsterreinen.

Uitgaven van OCW voor een onderwijssector

Het totaal van de uitgaven van OCW voor de instandhouding en exploitatie van een sector binnen het onderwijsstelsel. Hierin zijn de apparaatskosten van OCW niet opgenomen.

Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector

'Uitgaven van OCW voor een onderwijssector' verminderd met de ontvangsten van OCW, die zijn ontstaan door terugbetalingen of afrekeningen van eerder door OCW teveel uitgekeerde bedragen.

Uitgaven OCW voor onderwijs

Het totaal van de gesaldeerde uitgaven van OCW voor zover bedoeld voor het onderwijs aan de reguliere onderwijsdeelnemers.

Belangrijkste verschillen in bekostiging van OCW voor de onderscheiden onderwijssectoren:

- po en vo exclusief huisvestingsuitgaven (via gemeenten);
- vo en bve (mbo) inclusief lesgelden (door OCW geïnd);
- bve (mbo) educatie apart vermeld en exclusief cursusgelden;
- hbo en wo exclusief collegegelden;
- wo inclusief uitgaven onderzoek en academische ziekenhuizen;
- alle uitgaven zijn exclusief studiefinanciering;
- alle uitgaven zijn exclusief overige programma-uitgaven en apparaatskosten.

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven wo

Bij de universiteiten zijn onderwijs en onderzoek verweven. Om de uitgaven per student in het wo toch enigszins vergelijkbaar te maken met die in de andere onderwijssectoren zijn de totale uitgaven gesplitst in onderwijs- en onderzoeksuitgaven. Voor het berekenen van de onderwijsuitgaven in het wo worden de uitgaven vermenigvuldigd met een factor. Deze factor is berekend uit de verhouding tussen de inzet van wetenschappelijk personeel (wp) voor onderzoek volgens de kengetallen universitair onderzoek (KUOZ) en de totale formatie wp (WOPI). In deze verdeling wordt ook rekening gehouden met de rijksbijdrage aan academische ziekenhuizen en de bekostiging van overige instellingen wo.

Bekostiging overige instellingen wo

Onder de overige instellingen vallen de instellingen van internationaal onderwijs, kerkelijke opleidingen en de Open Universiteit.

OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer

'Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector' voor onderwijs in een jaar gedeeld door het 'aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector' op de peildatum in hetzelfde jaar. In het kengetal uitgaven per onderwijsdeelnemer zijn als regel alle uitgaven op het beleidsterrein, bestemd voor het onderwijs aan de betreffende onderwijsdeelnemers aan de bekostigde instellingen, opgenomen.

Voor het ho zijn de aantallen studenten per kalenderjaar gebruikt.

Deze zijn berekend uit de aantallen op twee opeenvolgende peildata in de verhouding 2/3 voor jaar t-1 en 1/3 voor jaar t.

Overige bijdragen aan onderwijsinstellingen

Naast de rechtstreekse bekostiging door het ministerie van OCW krijgen onderwijsinstellingen inkomsten via gemeenten (onder andere van OCW voor educatie en voor de huisvesting van primair en voortgezet onderwijs) en van de onderwijsdeelnemers zelf. De laatste betreffen de cursus- en collegegelden die aan de regionale opleidingen centra (ROC's) en instellingen voor hbo en wo worden betaald.

Verder kunnen instellingen ook andere inkomsten genereren, bijvoorbeeld vrijwillige ouderbijdragen, bijdragen van gemeenten voor deelname aan projecten en opbrengsten van derden (contractonderwijs en -onderzoek).

Bijdragen aan instellingen per deelnemer

De kosten die instellingen maken voor het verzorgen van het onderwijs aan de onderwijsdeelnemers zijn voornamelijk gebaseerd op de middelen die instellingen ontvangen van derden. Dit instellingsbudget omvat zowel de rijksbijdrage, de gemeentelijke bijdrage als het collegegeld. Wat nog ontbreekt in deze opsomming zijn private bijdragen anders dan cursus- en collegegelden, zoals vrijwillige ouderbijdragen, sponsorgelden en dergelijke. Informatie hierover is nog onvolledig en daarom niet opgenomen in de bijdragen aan instellingen.

De Bijdragen aan instellingen (in eerdere versies van Kerncijfers OCW ook wel instellingskosten genoemd) zijn als volgt berekend:

- voor het po, vo en mbo: OCW-uitgaven per deelnemer plus een opslag voor gemeentelijke bijdragen (voor po en vo voornamelijk huisvesting);
- voor het hbo en wo: OCW-uitgaven per student (inclusief huisvesting) plus collegegelden per student.

Uitgaven voor educatie per volwassene inwoner

De directe uitgaven aan de educatie gedeeld door het aantal inwoners van 18 tot en met 64 jaar in Nederland op 1 januari van het jaar.

Uitgaven als percentage van de rijksuitgaven

Zowel de totale OCW-uitgaven als de OCW-uitgaven voor onderwijs, cultuur en wetenschap afzonderlijk worden uitgedrukt in een percentage van de totale rijksuitgaven. Hierbij is de teller gelijk aan de gesaldeerde uitgaven van OCW en de noemer gelijk aan de totale rijksuitgaven volgens het Rijksjaarsverslag (voor prognoses van de Miljoenennota), verminderd met de uitgaven nationale schuld op transactiebasis (en bij Miljoenennota: ook aanvullende posten).

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage BBP

Voor de onderwijsuitgaven worden uitgedrukt in een percentage van het BBP. Dit gebeurt om deze uitgaven te kunnen vergelijken met die van andere landen. Ook de uitgaven voor onderzoek worden om deze reden in een percentage van het BBP uitgedrukt.

Eerder of elders gepubliceerde cijfers kunnen gebaseerd zijn op BBP-bedragen van voor de revisie 2005 van het BBP en deze zijn dan niet vergelijkbaar met de gegevens in deze editie van Kerncijfers OCW.

Financieringsbronnen

In de schema's met geldstromen worden ook gegevens getoond van andere financieringsbronnen dan OCW. Dit betreft onder andere de private bijdragen en de gemeentelijke uitgaven. Verder zijn gelden afkomstig van andere ministeries en het 'Fonds Economische Structuurversterking' (FES). De gegevens hiervoor zijn voornamelijk afkomstig van het CBS.

Gemeentelijke bijdragen

In de gemeentelijke bijdrage is het saldo van uitgaven en ontvangsten voor onderwijs verwerkt, zoals berekend door het CBS. Het CBS verkrijgt deze gegevens uit de gemeenterekeningen. Voor de gemeentelijke uitgaven en ontvangsten zijn de bedragen gebruikt die het CBS hanteert in de nationale onderwijsstatistiek.

FES

Het FES wordt beheerd door de ministers van Economische Zaken (EZ) en Financiën, en wordt gevoed vanuit bepaalde aardgasbaten en opbrengsten uit het vervreemden van vermogensbestanddelen van het Rijk, zoals etherfrequenties. Uit het FES kunnen bijdragen worden toegekend aan andere begrotingen van het Rijk voor de financiering van investeringsprojecten van nationaal belang, waarmee beoogd wordt de economische structuur te versterken. Het fonds is dus een verdeelfonds; de feitelijke projectuitgaven worden geraamd en verantwoord op de andere begrotingshoofdstukken.

Financiële kengetallen van instellingen

Regeling jaarverslaggeving Onderwijs

Vanaf het verslagjaar 2008 is voor alle bekostigde scholen en universiteiten de regeling Jaarverslaggeving Onderwijs ingevoerd. Deze regeling bevat de inrichtingsvoorschriften en modellen voor het jaarverslag en vervangt de diverse voormalige brochures. De nieuwe regeling is grotendeels afgestemd op de BW/RJ-voorschriften waardoor voor de inrichting van de jaarrekening een nauwe aansluiting is ontstaan met hetgeen ook in de private sector gebruikelijk is. Jaarverslaggeving voor scholen omvat echter meer dan alleen jaarcijfers. Juist op het punt van de niet-financiële informatie wordt op tal van manieren gestimuleerd dat de scholen in hun jaarverslag een volledige en toegankelijk beschrijving geven van alle belangrijke bedrijfsprocessen en de financiële implicaties daarvan, en dat zij actief een dialoog aangaan met alle betrokken partijen in de directe omgeving van de school of universiteit.

De website met actuele informatie over de regeling Jaarverslaggeving Onderwijs wordt drukbezocht.

(<http://www.minocw.nl/publicatie/g82/Richtlijn-Jaarverslag-Onderwijs.html>)

Baten en lasten

Baten en lasten worden vermeld bij de informatie over de jaarrekeningen van onderwijsinstellingen. Het betreft de geconsolideerde ontvangsten (baten) en uitgaven (lasten) voor de sectoren po, vo, bve, hbo, wo en owb. De gegevens zijn afkomstig van DUO. In de tabellen zijn ook de financiële en de buitengewone baten en lasten opgenomen. De getoonde cijfers betreffen dus gegevens over de totale bedrijfsvoering van de instellingen.

- Solvabiliteit 1

De solvabiliteit geeft aan welk deel van de bezittingen (activa) zijn gefinancierd met eigen vermogen (exclusief voorzieningen). Solvabiliteit 1 is gedefinieerd als (eigen vermogen) / totaal vermogen.

- Solvabiliteit 2

Als solvabiliteit 1, echter met het verschil dat dit kengetal niet wordt beïnvloed door het niveau van de voorzieningen. Solvabiliteit 2 is gedefinieerd als (eigen vermogen + voorzieningen) / totaal vermogen.

- Liquiditeit (current ratio)

De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate de instelling aan haar verplichtingen op korte termijn kan voldoen. De liquiditeit is gedefinieerd als vlottende activa / kortlopende schulden.

13 Bijlagen

- Rentabiliteit

Dit kengetal geeft aan welk deel van de totale baten c.q. opbrengsten over blijft na aftrek van de lasten c.q. kosten. De rentabiliteit van de gewone bedrijfsvoering is gedefinieerd als resultaat gewone bedrijfsvoering / totale baten uit gewone bedrijfsvoering (baten + rentebaten) x 100 procent.

- Weerstandsvermogen

Dit kengetal weerstandsvermogen geeft de verhouding aan tussen het eigen vermogen en de totale baten inclusief de rentebaten. Het kengetal wordt uitgedrukt in een percentage.

Rijksbijdragen per sector

Het totaal van de rijksbijdragen aan onderwijsinstellingen volgens de jaarrekeningen van de instellingen is niet exact gelijk aan de rijksbijdrage van OCW aan de instellingen volgens de jaarrekening van OCW. De belangrijkste verschillen zitten in: 'overig' (een deel hiervan gaat ook naar de instellingen), ontvangsten (soms in een ander begrotingsjaar verrekend) en bijdragen aan instellingen vanuit andere beleidsterreinen (bijvoorbeeld vanuit bve naar hbo) of bedragen die via gemeenten worden toegekend.

Internationaal

Om de onderwijsuitgaven van Nederland vergelijkbaar te maken met die van andere landen zijn een aantal aanpassingen nodig. Daarbij is de definitie van de OESO / Eurostat leidend. Hierna worden de verschillende aanpassingen beschreven, uitgaande van de totale uitgaven van OCW. Deze aanpassingen worden door het CBS verwerkt op de gegevens die door het CBS aan de OESO en Eurostat worden geleverd.

OCW-uitgaven voor onderwijs (basis voor berekening)

De gesaldeerde uitgaven van OCW vormen het beginpunt van de berekening. Hiervan worden de uitgaven voor wetenschap en cultuur met de daaraan toegerekende overige uitgaven afgetrokken. Bij het resultaat zijn de volgende kenmerken van belang:

- de uitgaven van OCW voor onderwijs zijn inclusief de uitgaven voor onderzoek in het wo; tevens zijn hierin de netto uitgaven voor studiefinanciering opgenomen;
- de rijksbijdrage academische ziekenhuizen is bedoeld als vergoeding voor de kosten van de leerwerkplekfunctie die academische ziekenhuizen vervullen. De rijksbijdrage is voor zowel onderwijs, onderzoek als zorg, maar is wel in zijn geheel opgenomen;
- educatie bestaat uit enerzijds educatieve redzaamheid, waaronder het voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo) en anderzijds basiseducatie;
- trendbreuk educatie en inburgering: Vanaf 2003 vallen de uitgaven voor

inburgering onder het ministerie van Justitie. Vanaf 2003 zijn alleen de uitgaven voor educatie opgenomen;

- lesgelden voor het vo (tot en met 2004) en bve worden door OCW geïnd, namens de onderwijsinstellingen en zijn niet gesaldeerd.

Aanpassing OCW-uitgaven aan internationale definitie

- van de rijksbijdrage academische ziekenhuizen wordt als onderwijsuitgave alleen het onderwijsdeel meegenomen;
- alleen het vavo-gedeelte van educatie wordt tot de totale onderwijsuitgaven gerekend;
- de ontvangsten van OCW voor de studiefinanciering worden niet gesaldeerd met de uitgaven. Het gaat om terugbetalingen; aflossingen en renteontvangsten in het kader van WSF en WTOS.
- lesgelden voor vo en bve: het CBS ziet OCW als het doorgeefluik voor de lesgelden. Ze worden daarom meegenomen als private uitgaven van huishoudens aan de onderwijsinstellingen;
- de consolidatiemethode van de overheidsuitgaven is vanaf 2004 gewijzigd. Vanaf 2004 zijn niet meer de ontvangen rijksbijdragen volgens de gemeenterekening bepalend, maar de betaalde rijksbijdragen aan gemeenten volgens OCW. Beide consolidatiemethoden leiden tot dezelfde totale publieke onderwijsuitgaven en totale onderwijsuitgaven;
- in de reeks Aanpassing uitgaven OCW aan CBS/OESO-definitie is rekening gehouden met de 'Verrekening met andere ministeries'. Hierin komen de aan OCW toegekende FES-gelden voor. Het CBS ziet deze niet als uitgaven van OCW, maar als uitgaven aan onderwijs door andere ministeries;
- De overige verschillen tussen de berekening van OCW en het CBS zijn voornamelijk het gevolg van het op verschillende wijzen toerekenen van de overige uitgaven (apparaatskosten) en van in het verleden toegepaste correcties.

Publieke uitgaven voor onderwijs

- Het CBS neemt in de rijksuitgaven ook de uitgaven van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport voor onderwijs mee. In de bedragen voor 'Onderwijsuitgaven andere ministeries' zijn ook de FES-gelden opgenomen.
- De onderwijsuitgaven van lagere overheden bestaan uit de uitgaven van de gemeenten en provincies aan po, vo en bve. De uitgaven van lagere overheden worden netto weergegeven wat betekent dat de ontvangen rijksbijdragen voor onderwijs zijn afgetrokken.

Private uitgaven voor onderwijs

- Uitgaven door huishoudens betreffen les-, cursus- en collegegelden en (vrijwillige) ouderbijdragen en ook de uitgaven aan particulier onderwijs.
- De uitgaven door bedrijven betreffen de uitgaven voor duale studenten en

contractonderzoek in het wo.

- De publieke uitgaven aan huishoudens zijn exclusief de subsidies voor de collegegelden. Dit deel gaat namelijk via de huishoudens naar de instellingen en maakt dus deel uit van de publieke uitgaven aan instellingen.

Totale uitgaven voor onderwijs

- De totale onderwijsuitgaven betreffen de publieke en private uitgaven aan huishoudens en instellingen voor regulier onderwijs. Uitgaven voor boeken en leermiddelen aan andere dan onderwijsinstellingen zitten hier niet in (onderwijsgerelateerde private uitgaven aan niet-onderwijsinstellingen).

Aanpassingen en consolidatie

In de aansluitingstabel (CBS (OESO) / OCW) komen verschillende aanpassingen en consolidatieslagen voor. De aanpassingen zijn bedoeld om aan te sluiten op de internationale definities. Door consolidatie wordt voorkomen dat uitgaven dubbel geteld worden.

Internationaal wordt de studiefinanciering op twee plaatsen gecorrigeerd. De eerste plaats betreft het afstemmen van de OCW definitie voor gesaldeerde uitgaven op de internationale definitie. OCW saldeert de aflossingen en rente op studieleningen. Zij verlagen immers de uitgaven. Volgens de internationale definitie mag dat niet omdat degenen die aflossen andere personen zijn dan degenen die studiefinanciering ontvangen (vertragingseffect).

De tweede plaats betreft een consolidatieslag en daarbij wordt verondersteld dat een deel van de studiefinanciering is bedoeld voor les- en collegegeld. Dit deel verlaagt daarom de private bijdrage.

Ook in de uitgaven van de lokale overheid vindt een consolidatieslag plaats. Vanaf 2004 is de consolidatiemethode van het CBS voor deze uitgaven gewijzigd. Vanaf 2004 zijn de rijksbijdragen van OCW aan gemeenten, zoals geboekt door OCW, bepalend voor de cijfers. Daarvoor waren dat de vastgelegde bedragen in de gemeenterekeningen. In de aansluitingstabel zijn de netto uitgaven door gemeenten aan onderwijs opgenomen.

Lesgeld wordt door OCW geïnd en is vervolgens onderdeel van de uitgaven van OCW aan onderwijs. Het zijn dus van oorsprong private bijdragen. Lesgelden worden daarom afgetrokken van de OCW-uitgaven om vervolgens te worden opgenomen in de uitgaven van huishoudens.

Uitgaven voor boeken en leermiddelen worden door het CBS niet opgenomen in de totaalstelling omdat ze via studiefinanciering worden gesubsidieerd en er anders een dubbelstelling zou kunnen ontstaan.

C. Onderwijsdeelnemers

In het algemeen zijn de onderwijsdeelnemersgegevens van het laatst geïmporteerde jaar voorlopig.

Peildatum

De peildatum voor alle onderwijsdeelnemers is 1 oktober.

Eëncijfer

In het 1 cijfer-project dat door OCW gezamenlijk met CBS en andere partijen is opgezet wordt beoogd om de individuele gegevens van leerlingen/studenten uit de basisbestanden bij de DUO op een éénduidige manier te ontsluiten volgens van tevoren vastgestelde definities en algoritmes. In deze publicatie wordt uitgegaan van aantallen leerlingen/studenten volgens de definities 'domein vo', 'domein mbo' en 'domein ho', d.w.z. zonder dubbelstellingen binnen de betreffende sector (vo, mbo en ho). In andere publicaties kunnen afwijkende definities worden gebruikt, bijvoorbeeld 'domein instelling', in dit geval worden studenten die aan meer dan één instelling staan ingeschreven wel meervoudig geteld.

In deze publicatie is uitgegaan van de 1 cijfer bestanden die beschikbaar waren in januari 2014.

Aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector

Het op de peildatum getelde aantal ingeschreven onderwijsdeelnemers in een onderwijssector.

- po: op de peildatum in het schooljaar ingeschreven leerlingen.
- vo: op de peildatum in het schooljaar ingeschreven leerlingen.
- bve: op de peildatum voor een opleiding in het mbo of vavo ingeschreven deelnemers, die voor bekostiging in aanmerking komen.
- hbo: op de peildatum in het studiejaar ingeschreven studenten aan bekostigde opleidingen (volgens de '1 cijfer HO' definitie domein ho).
- wo: op de peildatum in het studiejaar ingeschreven studenten aan bekostigde opleidingen (volgens de '1 cijfer HO' definitie domein ho). Het totaal aantal is inclusief de deeltijdstudenten en extraneï.

13 Bijlagen

Eerstejaars Nederland (hbo en wo)

Eerstejaars Nederland zijn diegenen die voor de eerste keer in Nederland een hbo- dan wel wo-opleiding gaan volgen.

Instroom in / uitstroom uit de sector

Bij in- en uitstroom uit de sector gaat het om het aantal onderwijsdeelnemers dat een sector po, vo, bve, hbo of wo binnenkomt of verlaat. Doorstroom tussen schoolsoorten in de eigen sector wordt niet meegeteld.

- Instroom betreft deelnemers die in het huidige school-/studiejaar zijn ingeschreven op de peildatum en in voorgaande school-/studiejaren nog niet waren ingeschreven in dezelfde onderwijssector.
- Uitstroom betreft deelnemers die in het vorige school-/studiejaar nog wel waren ingeschreven in die onderwijssector en dit jaar op de peildatum niet meer. Het jaar van de peildatum, waarin ze voor het eerst niet meer zijn ingeschreven, geldt als het jaar van uitstroom.

Met betrekking tot het mbo moet de kanttekening gemaakt worden dat de in-/uitstroomcijfers tot en met 2004 onbetrouwbaar zijn. Omdat voor die jaren individuele gegevens over mbo-deelnemers ontbraken, zijn er schattingen gemaakt op basis van opgaven van de herkomst van instromende deelnemers door de instellingen en op basis van leeftijdsverdeling van de deelnemers. Vanaf 2004 is het onderwijsnummer ingevoerd in de bve-sector, zodat vanaf 2005 gegevens over instroom en uitstroom beschikbaar zijn gekomen vanuit de individuele onderwijsnummergegevens. Dit genereert een trendbreuk in de cijferreeksen tussen 2004 en 2005, de cijfers vanaf 2005 geven pas een betrouwbaar beeld.

Instroomcohorten

Bij instroomcohorten gaat het om een vaste groep onderwijsdeelnemers dat (op een bepaald moment) een sector po, vo, bve, hbo of wo instroomt. Deze verschillende vaste groepen worden in de tijd gevolgd.

Met deze instroomcohorten kunnen de schoolloopbanen van alle onderwijsdeelnemers in beeld gebracht worden.

Deelnamepercentage aan onderwijs

Het aandeel in de totale bevolking van personen die deelnemen aan het door de ministeries van OCW en EZ bekostigde onderwijs.

Startkwalificatie

Een voltooide opleiding op tenminste hoger secundair niveau. In Nederland is dit minimaal een diploma op havo, vwo of mbo 2 niveau.

De startkwalificatie wordt internationaal beschouwd als noodzakelijke voorwaarde om volwaardig deel te kunnen nemen aan de moderne kennissamenleving.

Schoolverlaters

Schoolverlaters zijn onderwijsdeelnemers die het onderwijs geheel verlaten. Voortijdig schoolverlaters zijn schoolverlaters die geen startkwalificatie hebben behaald.

EU-indicator

Jongeren van 18-24 jaar die op het moment van de enquête Labour Force Survey (LFS) geen startkwalificatie hebben en de daaraan voorafgaande vier weken niet hebben deelgenomen aan regulieronderwijs, cursussen of andere korte opleidingen.

Nieuwe vsv'ers

Alle leerlingen van 12-22 jaar die in een bepaald schooljaar zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten. Aantallen hebben betrekking op het verschil tussen twee peildata. Bijvoorbeeld het aantal voortijdig schoolverlaters voor het schooljaar 2012/13 wordt bepaald door per deelnemer te kijken of degenen die op 1-10-2012 in het onderwijs zaten ook nog op 1-10-2013 in het onderwijs zitten. Zo niet, dan wordt gecheckt of ze voortijdig zijn uitgevallen of dat er andere redenen zijn, waarom ze niet meer op school zitten (zoals doorgestroomd naar vervolgonderwijs, startkwalificatie gehaald etc.). Leerlingen die uitstromen uit vso en pro worden niet meegenomen in de gepubliceerde aantallen vsv'ers.

Gediplomeerden / afgestudeerden

Onder gediplomeerden worden verstaan de onderwijsdeelnemers die een diploma hebben behaald. De aantallen hebben betrekking op de periode tussen twee teldata. Bijvoorbeeld voor 2006/07: het aantal gediplomeerden tussen 1-10-2006 en 1-10-2007, deze worden aangeduid met het jaar 2007.

Gewichten in het basisonderwijs

Leerlingen krijgen op grond van bepaalde criteria een gewicht; de zogenaamde gewichtenregeling. De scholen ontvangen door deze regeling extra personele en materiële faciliteiten. De gewichten werken niet rechtstreeks door in de bekostiging. Om in aanmerking te komen voor de extra financiering die het gevolg is van de gewichtenregeling moet een school aan een aantal additionele criteria voldoen zoals een minimum percentage. De som van de gewichten moet groter zijn dan 6% van het totale leerlingaantal. Blijft men onder dat minimum dan krijgt men geen extra middelen.

Een rekenvoorbeeld: Een school van 100 leerlingen, waarvan 5 leerlingen een gewicht hebben van 1,2 ontvangt geen extra middelen ($5 \times 1,2 = 6 - 6 = 0$), bij 6 leerlingen met een gewicht van 1,2 ontvangt de school 1 keer het gewichtenbedrag ($6 \times 1,2 = 7,2 - 6 =$ rekenkundig afgerond 1).

De criteria volgens de oude gewichtenregeling die gold tot 1 augustus 2006 zijn:

- gewicht 0,25 voor Nederlandse leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau;
- gewicht 0,40 voor schipperskinderen;
- gewicht 0,70 voor woonwagen- en zigeunerkinderen;
- gewicht 0,90 voor allochtone leerlingen van ouders met een laag opleidings- en beroepsniveau;
- geen gewicht voor alle overige leerlingen.

In de nieuwe gewichtenregeling, die vanaf 1 augustus 2006 stapsgewijs is ingevoerd, zijn de oude gewichten vervangen door:

- gewicht 0,3 voor kinderen van ouders met maximaal lbo/vbo;
- gewicht 1,2 voor kinderen van wie één ouder maximaal basisonderwijs en de andere ouder maximaal lbo/vbo heeft.

Educatie (bve)

Educatie omvat sociale redzaamheid (SR), breed maatschappelijk functioneren (BMF), NT2, alfabetisering allochtonen en vavo. Bij de invoering van de WEB, in 1996, werden deze opleidingen ingedeeld in de Kwalificatiestructuur Educatie (KSE) respectievelijk Competentieniveaus NT2.

- SR en BMF worden aangeduid met de niveaus KSE 1 (elementaire vaardigheden voor algemeen maatschappelijk functioneren), KSE 2 (stelt in staat een assistentopleiding te volgen) en KSE 3 (stelt in staat een basisberoepsopleiding te volgen). Rond het jaar 2000 heeft de Bve Raad (voorgangster van de MBO Raad) een nieuwe indeling voorgesteld, die bestaat uit educatieve redzaamheid (ER), sociale redzaamheid (SR), professionele redzaamheid ongekwalificeerd (PRO) en professionele redzaamheid gekwalificeerd (PRG). Het aantal niveaus is teruggebracht van 6 naar 4, waarbij de uiterste niveaus zijn samen gevoegd (oude 1 en 2 vormen nieuwe 1, 3 wordt 2, 4 wordt 3 en 5-6 wordt 4.) Met de invoering van het onderwijsnummer is besloten om, vooruitlopend op wetswijziging, deze indeling alvast over te nemen in de registratie.
- vavo: bestond tot 2004 uit KSE 4 (mavo/vmbo tl), KSE 5 (havo), KSE 6 (vwo). En vanaf 2004 uit OSE 3 (vmbo tl) en OSE 4 (havo/vwo).
- NT2: bestaat uit de opleidingen Nederlands als tweede taal. Deze opleidingen zijn bedoeld om de taalvaardigheid van anderstaligen te verbeteren. De

educatie kende oorspronkelijk NT2-opleidingen op vijf niveaus. Inmiddels is er een zesde bijgekomen door de overgang op het Common European Framework of Reference for Languages (CEF). De oude niveaus 1-5 worden nu aangeduid met respectievelijk A1-2, B1-2 en C1, het nieuwe met C2. De niveaus C1 en C2 worden overigens in praktijk niet gebruikt voor NT2. Bovendien worden sinds 2007 opleidingen in het kader van de inburgerplicht niet meer uit het budget voor Volwasseneneducatie betaald en dienen ook niet in het Basisregister onderwijs (BRON) te worden geregistreerd.

- Sinds 2006 mag educatiegeld ook gebruikt worden voor het alfabetiseren van allochtonen. Er is besloten dat als een aparte opleiding te registreren.

De educatie kent zeer gevarieerde opleidingen van relatief korte duur voor de niveaus 1 en 2. Daarvoor worden doorgaans geen diploma's uitgereikt. Dat is wel het geval voor vavo.

Sinds de invoering van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs in 1996 zijn de gemeenten verantwoordelijk voor de volwasseneneducatie.

Verwachte slaagkans

De verwachte slaagkans is het verwachte percentage van de ingestroomde leerlingen/studenten dat uiteindelijk een diploma haalt in de betreffende onderwijssector. De verwachte slaagkans wordt berekend door vermenigvuldiging van uit de onderwijsmatrix afgeleide stroomcoëfficiënten betreffende doorstroom/diplomerig/uitstroom per leerjaar/inschrijvingsjaar. Voor het hoger onderwijs (hbo en wo) is rekening gehouden met de mogelijkheid dat de onderwijsdeelnemer de studie tussentijds heeft onderbroken. In het hbo is alleen het eerst behaalde bachelor-diploma meegeteld, in het wo alleen het eerst-behaalde doctoraal of masterdiploma (wo).

Voor het mbo zijn alleen gegevens vanaf 2005 opgenomen, vanwege een trendbreuk die is ontstaan door de invoering van het onderwijsnummer in het mbo.

Uit een vergelijking van deze gegevens met de 'echte' rendementen zoals deze uit cohortstudies komen, blijkt dat deze inschatting niet veel afwijkt. Voordeel van deze benadering met verwachte rendementen is dat deze snel beschikbaar zijn en dat ze vergelijkbaar zijn over de verschillende sectoren heen. Wanneer de stroomgegevens op basis van het onderwijsnummer beschikbaar zijn, vormt de feitelijke schoolloopbaan de basis.

Verwachte verblijfsduur

De verblijfsduur is het verwachte aantal jaren dat een gediplomeerde in de betreffende onderwijssoort verblijft. De verwachte verblijfsduur is op een

13 Bijlagen

vergelijkbare manier geschat als de verwachte slaagkans, namelijk door vermenigvuldiging van de stroomcoëfficiënten betreffende doorstroom/ diplomering/uitstroom per leerjaar/inschrijvingsjaar uit de onderwijsmatrix. Voor het hoger onderwijs (hbo en wo) is rekening gehouden met de mogelijkheid dat de onderwijsdeelnemer de studie tussentijds heeft onderbroken. In het hbo is alleen het eerstbehaalde bachelor-diploma meegeteld, in het wo alleen het eerst behaalde doctoraal of masterdiploma (wo).

In het mbo gelden geen leerjaren; de verwachte verblijfsduur is daardoor moeilijk te bepalen.

De verblijfsduren zijn vergeleken met de verblijfsduren uit de cohortstudies, de afwijkingen zijn beperkt.

Bachelorrendement (wo)

Het percentage van de voltijdse studenten uit het cohort die uiterlijk in het n-de inschrijvingsjaar het bachelordiploma behalen. Het betreft alleen studenten die uiterlijk een jaar voor instroom in de wo-bachelor een vwo-diploma hebben behaald. Ook diploma's behaald aan een andere universiteit of bij een andere studierichting tellen mee.

Open Universiteit (wo)

- Ingeschreven studenten: alle op 31 december bij de Open Universiteit (OU) ingeschreven studenten.
- Nieuwe studenten: alle studenten die zich in het betreffende kalenderjaar voor het eerst voor één of meerdere cursussen bij de OU hebben ingeschreven.
- Wo-diploma's: alle in het betreffende kalenderjaar uitgereikte academische getuigschriften.

G4 en G27

- G4
De 4 grootste steden van Nederland: Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht
- G27
27 grote steden die betrokken zijn bij grotestedenbeleid: Alkmaar, Almelo, Amersfoort, Arnhem, Breda, Deventer, Dordrecht, Eindhoven, Emmen, Enschede, Groningen, Haarlem, Heerlen, Helmond, Hengelo, 's-Hertogenbosch, Leeuwarden, Leiden, Lelystad, Maastricht, Nijmegen, Schiedam, Sittard-Geleen, Tilburg, Venlo, Zaanstad en Zwolle.

CBS definities

Herkomstgroepering

- Autochtonen
Personen waarvan beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het geboorteland van de personen zelf.
- Allochtonen
Personen waarvan tenminste één van de ouders in het buitenland is geboren. De eerste generatie bestaat uit personen die in het buitenland zijn geboren met minstens één in het buitenland geboren ouder. De tweede generatie bestaat uit personen die in Nederland zijn geboren en één of twee in het buitenland geboren ouders hebben.
- Niet-westerse allochtonen
Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit deze twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.
- Westerse allochtonen
Tot de categorie 'westers' behoren allochtonen uit Europa, Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit de laatste twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.

Beroepsbevolking

- Werkzame beroepsbevolking
Personen van 15 tot en met 64 jaar die tenminste twaalf uur per week betaald werken.
- Werkloze beroepsbevolking
Personen van 15 tot en met 64 jaar die tenminste twaalf uur per week beschikbaar zijn voor betaald werk en activiteiten ontplooiën om zulk werk te vinden, maar niet over zulk werk beschikken.
- Niet-actieven / niet-beroepsbevolking
Deel van de bevolking van 15 tot en met 64 jaar dat niet tot de beroepsbevolking behoort.

Niet-bekostigd onderwijs

- Onderwijs dat niet bekostigd wordt door de ministeries OCW en EZ. In de leerlingen/studentenregistraties van de ministeries van OCW en EZ zijn alle deelnemers aan het door de overheid bekostigde onderwijs vastgelegd. Wat de bevolking van 15 tot en met 64 jaar aan onderwijs doet wordt door het

CBS gemeten in de enquête beroepsbevolking (EBB). Door koppeling van de EBB aan de OCW/EZ-registraties kan worden vastgesteld wie bekostigd onderwijs volgt. Degenen in de EBB die niet worden teruggevonden in de OCW/EZ-registraties, zijn aangemerkt als mensen die niet-bekostigd onderwijs volgen.

- Voor een uitgebreidere toelichting en meer gedetailleerde cijfers zie de tabellen 'niet-bekostigd onderwijs, deelnemers naar kenmerken van opleidingen, 2003-2012 - maatwerk' en 'niet-bekostigd onderwijs naar soort opleiding, 2003-2012 - maatwerk' op de website van het CBS: <http://statline.cbs.nl>
- **Onderwijssectoren niet-bekostigd onderwijs**
Voor indeling naar studierichting is gebruik gemaakt van de ISCED-indeling. (zie ook bijlage 'Cijfers en indeling hoger onderwijs')
- **Schriftelijk onderwijs**
Hieronder valt al het afstandsonderwijs.
- **Bedrijfsopleiding**
Opleiding gegeven onder verantwoordelijkheid van het bedrijf of instelling waarin men werkt (alleen werknemers met een baan van 12 uur of meer). Alleen bij opleidingen die korter zijn dan 6 maanden is gevraagd of het een bedrijfsopleiding is.
- **Voltijdonderwijs**
De enquêteerden geven zelf aan of de gevolgde opleiding een voltijd- of een deeltijdopleiding is.
- **Werkgerelateerd**
Of een opleiding werkgerelateerd is of niet, wordt bepaald aan de hand van 5 vragen aan de respondenten in de EBB over de motivatie voor het volgen van een bepaalde opleiding (blijven, opleiding verplicht, promotie maken, ander werk of kans op werk vergroten). Als één van deze vragen positief wordt beantwoord, dan wordt de opleiding werkgerelateerd genoemd.

D. Instellingen en Personeel

Instellingen

Afhankelijk van het gebruiksdoel en de onderwijssector kan onderscheid worden gemaakt tussen besturen (ook wel bevoegde gezagen genoemd), instellingen of scholen en (neven-)vestigingen of locaties.

Onder één bestuur of bevoegd gezag kunnen meerdere instellingen of scholen geplaatst zijn. Een instelling of school kan bestaan uit meerdere locaties of vestigingen. Onder instellingen wordt hier verstaan de hoofdvestigingen van de door het ministerie van OCW erkende en bekostigde instellingen van onderwijs.

po Het aantal scholen bao is exclusief het aantal scholen voor trekkende bevolking (ligplaats en rijdende scholen) en het aantal scholen (v) so is exclusief ziekenhuisscholen. Het betreft de scholen op de peildatum.

vo Het betreft het aantal instellingen op de peildatum.

bve Regionaal opleidingscentrum (ROC), een regionaal opleidingscentrum in een samenwerkingsverband, een vakinstelling en binnen het groene onderwijs de Agrarische opleidingscentra (AOC's). Het betreft de instellingen op de peildatum.

ho Het betreft het aantal instellingen op de peildatum.

De peildatum is voor alle onderwijssectoren 1 oktober

Onderwijssoorten (v)so scholen

Het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs wordt verdeeld in onderwijs aan (de letteraanduiding komt overeen met die in de WEC):

- dove kinderen (dovn);
- slechthorende kinderen (sh);
- kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden die niet tevens behoren tot de onder a of b bedoelde kinderen (esm alléén so);
- visueel gehandicapte kinderen (vgk);
- lichamelijk gehandicapte kinderen (lg);

13 Bijlagen

- h. langdurig zieke kinderen (lz)
  - 1°. met een lichamelijke handicap
  - 2°. anders dan met een lichamelijke handicap;
- j. zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk);
- k. zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok);
- m. kinderen in scholen verbonden aan pedologische instituten (pi);
- n. meervoudig gehandicapte kinderen (mg).

Gemiddelde schoolgrootte / instellingsgrootte

De gemiddelde instellingsgrootte is berekend door het aantal leerlingen / studenten op de peildatum te delen door het aantal instellingen. In het wo is de gemiddelde instellingsgrootte berekend op basis van studentenaantallen inclusief extraneï.

Personeelsleden / fte's

Alle personeelsleden aangesteld bij de onderwijsinstellingen en in dienst op de peildatum. Eén fte komt overeen met een volledige aanstelling (1.659 uur op jaarbasis).

po, vo en bve

De cijfers zijn afkomstig uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen en worden verzameld door DUO. De cijfers betreffen de totale aantallen personeel exclusief vervanging op de peildatum 1 oktober.

Niet alleen is het personeel geteld bij instellingen waarbij op en of meer peildata in de betreffende jaren leerlingen waren ingeschreven. Ook is het personeel geteld in dienst van een bevoegd gezag dat door dit bevoegd gezag niet bij een specifieke instelling is ingedeeld.

hbo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreft aantallen op peildatum 1 oktober. De aantallen zijn exclusief groen (agrarisch) onderwijs.

wo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreft aantallen per studiejaar op peildatum 31 december (WOP1). De aantallen zijn exclusief Open Universiteit (OU) en Wageningen Universiteit (WU).

Personeel, percentage vrouwen

po, vo en bve

Het percentage vrouwen is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's) met als peildatum 1 oktober van elk jaar.

hbo

Het percentage vrouwen is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op peildatum 1 oktober.

wo

Het percentage vrouwen is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op peildatum 31 december.

Personeel, gemiddelde leeftijd

po, vo en bve

De gemiddelde leeftijd is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's). Peildatum: 1 oktober van elk jaar.

hbo

De gemiddelde leeftijd is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op peildatum 1 oktober.

wo

Hiervoor is geen gemiddelde leeftijd beschikbaar, wel zijn er percentages per leeftijdscategorie. Bron is de VSNU (WOP1).

Personeel, percentage 50 jaar en ouder

po, vo en bve

Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is afkomstig uit een bewerking van gegevens uit de salarisadministraties van de onderwijsinstellingen (personeelsaantallen in fte's). Peildatum: 1 oktober van elk jaar.

hbo

Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op basis van personeelsaantallen (in fte's) RAHO op peildatum 1 oktober.

wo

Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op peildatum 31 december.

Instroom in de lerarenopleiding hbo

Eerstejaars hbo-Nederland zijn studenten die zich nog niet eerder voor een opleiding in het hoger beroepsonderwijs hebben ingeschreven. In deze publicatie zijn de aantallen voor de lerarenopleiding hbo gebaseerd op de hier vermelde definitie. Dit in tegenstelling tot in sommige andere publicaties, zoals die van de HBO-raad, waarin eerstejaars instelling worden gebruikt. Het

aantal eerstejaars hbo-Nederland kan beschouwd worden als het aantal 'echte' eerstejaarsstudenten; zij hebben immers nog niet eerder ingeschreven gestaan aan een Nederlandse instelling voor het hoger beroepsonderwijs.

Deelnemer-personeels ratio's

De ratio's zijn berekend door de aantallen deelnemers op de peildatum te delen door de personeelsaantallen (zie ook definitie van onderwijsdeelnemers).

Ziekteverzuim

- De cijfers voor bao, so, vo, bve en wo geven het totaal van het ziekteverzuim over de eerste twee ziektejaren. De cijfers voor hbo en onderzoekinstellingen laten alle verzuim korter dan een jaar buiten beschouwing.
- De cijfers van de onderzoekinstellingen zijn gecombineerde cijfers, afkomstig van de WVOJ en KNAW.
- Voor de sector vo is de dekkingsgraad in 2008 70 procent. In de sector wo is het cijfer in 2008 gebaseerd op bijna 90 procent van de veertien instellingen.

E. Internationale onderwijsstatistiek

Internationale Classificatie Onderwijs (ISCED-97)

Om een internationale vergelijking van onderwijssystemen mogelijk te maken worden de verschillende onderwijsprogramma's ingedeeld in een aantal categorieën volgens internationaal afgesproken spelregels: de zogenaamde ISCED-categorieën. In Kerncijfers worden Nederlandse termen gebruikt voor de verschillende ISCED-categorieën. Deze termen corresponderen als volgt met Nederlandse onderwijsprogramma's:

ISCED 0:	
Pre-primair:	basisonderwijs en speciaal onderwijs, groep 1 en 2. Leerlingen van 3-5 jaar.
ISCED 1:	
Primair:	basisonderwijs en speciaal onderwijs, vanaf Leerlingen van 6 jaar en ouder.
ISCED 2:	
Lager secundair:	WEB-assistentopleiding (mbo niveau 1), Praktijkonderwijs, vmbo leerjaar 1-4, havo/ vwo leerjaar 1-3, vavo, vso.
ISCED 3:	
Hoger secundair:	WEB basisberoepsopleiding (mbo niveau 2-3), WEB vakopleiding (niveau 2-4) WEB middenkaderopleiding (niveau 3-4), leerjaar 4-6 havo/vwo.
ISCED 4:	
Post-sec. non-tertiair:	WEB specialistenopleiding (mbo niveau 4), 1-jarig hbo. Wanneer in Kerncijfers wordt gesproken over secundair onderwijs, dan wordt daaronder ook dit post-secundair onderwijs gerekend.
ISCED 5:	
Tertiair, typeA:	4-6 jarig hbo, wo Hbo en wo bachelor; wo-master. Lange, overwegend academische opleidingen.
Tertiair, typeB:	2-3 jarig hbo. Korte meer beroepsgerichte opleidingen .

13 Bijlagen

ISCED 6:

Onderzoekskwalificatie: Aio, oio, gepromoveerden, wo-doctor.

In de ISCED-systematiek zijn het Nederlandse vo en bve samen ingedeeld in de klasse secundair onderwijs. Het Nederlandse hbo en wo zijn samen ingedeeld in de klasse tertiair onderwijs. Het is dus niet mogelijk om de vo- en bve-sector apart in de internationale vergelijkingen te betrekken. Datzelfde geldt voor hbo en wo.

OESO

Onder de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) vallen de volgende landen:

Australië, België, Canada, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, IJsland Italië, Japan, Korea, Luxemburg, Mexico, Nederland, Nieuw-Zeeland, Noorwegen, Oostenrijk, Polen, Portugal, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Turkije, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland.

EU

De volgende 27 landen behoren tot de EU: België, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Verenigd Koninkrijk en Zweden.

EU-19

19 van de 27 EU-landen zijn lid van de OESO, daarom wordt er in de tabellen vaak een gemiddelde gegeven voor de EU-19 landen. De volgende EU-landen zijn ook lid van de OESO: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Verenigd Koninkrijk en Zweden.

De EU-doelstellingen

Eurostat harmoniseert en verbetert soms de onderliggende definities bij de EU-doelstellingen, waardoor er voor bepaalde landen trendbreuken ontstaan. Op haar website publiceert Eurostat de onderstaande voetnoten bij de gegevens. Voor meer informatie zie: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

- EU-benchmark 1 (vsv)
  - a) Vanaf 5 december 2005 wordt een nauwkeuriger definitie voor het niveau hoger secundair onderwijs gehanteerd. Dit betekent dat met terugwerkende kracht voor alle gegevens vanaf 1998, ISCED 3c opleidingen die korter dan 2 jaar duren niet meer tot het hoger secundair onderwijs worden gerekend, maar tot het lager secundair onderwijs.
  - b) De gegevens voor deze indicator komen uit de Europese Labour Force Survey. Dit is een door Eurostat gecoördineerde bevraging in de lidstaten van de Europese Unie. Door de invoering van geharmoniseerde concepten en definities, is de informatie voor onderwijs en training in sommige landen niet meer vergelijkbaar met voorgaande jaren.
  - c) Internationaal wordt vergeleken met het hoger secundair onderwijs. Vertaald naar de Nederlandse situatie is dat havo, vwo of een mbo diploma op minimaal niveau 2.
- EU-benchmark 2 (exacte vakken en techniek)

Dit betreft alleen tertiair onderwijs en is berekend per 1.000 inwoners in de leeftijd van 20-29 jaar.
- EU-benchmark 3 (startkwalificatie)
  - a) Zie opmerking a bij EU-benchmark 1.
  - b) Zie opmerking c bij EU-benchmark 1.
  - c) Vanaf oktober 2006 zijn de cijfers gebaseerd op jaarlijks gemiddelde in plaats van kwartaaldata.
- EU-benchmark 4 (leesvaardigheid)
  - a) Deze gegevens komen uit het PISA-leesvaardigheid onderzoek uit 2000, 2003 en 2006.
  - b) Het gaat hierbij om het percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden (vaardighedenschaal 1 of minder).
  - c) EU gemiddelde alleen beschikbaar voor 2000 en 2003. Op basis van gewogen gemiddelde van de EU-15 landen die in 2000 en 2003 lid waren van de OESO.
- EU-benchmark 5 (leven lang leren)
  - a) Betreft deelname aan leeractiviteiten in de periode van 4 weken voorafgaand aan het enquête moment.
  - b) De gegevens voor deze indicator komen uit de Europese Labour Force Survey. Dit is een door Eurostat gecoördineerde bevraging in de lidstaten van de Europese Unie. Door de invoering van geharmoniseerde concepten en definities, is de informatie voor onderwijs en training in een aantal landen niet meer vergelijkbaar met voorgaande jaren.
  - c) Zie opmerking c bij EU-benchmark 3.

Uitgaven als percentage BBP en uitgaven per deelnemer

De definitie van de indicator onderwijsuitgaven, zoals gepubliceerd door de OESO in Education at a Glance 2009 bevat de som van publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen. Dit zijn dus de overheidsuitgaven aan onderwijs exclusief de kosten van studiefinanciering. Ook zijn de kosten voor het onderzoek aan universiteiten opgenomen. Ten slotte zijn ook opgenomen de uitgaven door gemeenten en de deelnemersbijdragen aan instellingen.

Voor een nadere omschrijving zie Bijlage Tabel 15.3 en Toelichtingen en Begrippen deel B, onderdeel 'Internationaal'.

Koopkrachtpariteiten

De onderwijsuitgaven van de verschillende landen zijn met behulp van koopkrachtpariteiten omgerekend naar euro's. Koopkrachtpariteiten zijn wisselkoersen die de koopkrachtverschillen van de verschillende valuta opheffen. Dit betekent dat met een hoeveelheid geld, omgewisseld in andere valuta volgens koopkrachtpariteiten, dezelfde hoeveelheid goederen en diensten gekocht kan worden als in alle landen. De vergelijking van onderwijsuitgaven in euro's volgens koopkrachtpariteit toont dus de verschillen in hoeveelheden gekochte goederen en diensten, en schakelt verschillen in prijsniveaus tussen landen uit.

F. Emancipatie

Economische zelfstandigheid

Iemand is economisch zelfstandig wanneer hij of zij 70 procent van het minimumloon verdient. Dit is het bijstandsniveau van een alleenstaande. Het gaat hierbij alleen om inkomsten uit arbeid en uit eigen onderneming. Uitkeringen dragen dus niet bij tot economische zelfstandigheid, maar kunnen wel bijdragen tot financiële onafhankelijkheid van een kostwinner.

Arbeidsparticipatie

Netto arbeidsparticipatie

- Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de totale bevolking (het gedeelte van de bevolking dat daadwerkelijk werkt).

Bruto arbeidsparticipatie

- Het aandeel van de werkzame en werkloze beroepsbevolking in de totale bevolking (het gedeelte van de bevolking dat in principe zou kunnen werken).

Europese definitie

- De Lissabon-doelstellingen zijn geformuleerd op basis van Europese definities van arbeidsparticipatie. Daarin tellen ook de banen tussen 1 en 12 uur mee voor de bepaling van de participatiegraad. In de Nederlandse definitie is dit niet het geval. Als gevolg daarvan vallen de Europese cijfers hoger uit dan de cijfers die volgens de Nederlandse definities zijn berekend.

Sociale acceptatie homoseksualiteit

Het aandeel van de bevolking dat positief of neutraal staat tegenover de stelling dat homoseksuelen het recht hebben hun leven zo in te richten als zij dat zelf willen (meetinstrument SCP).

Lijst van figuren

Omslag

- o Het Nederlandse onderwijsstelsel
OCW

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

- 1.1 Gesaldeerde uitgaven OCW

Onderwijs nationaal

- 2.1 Stromen in het Nederlandse onderwijs
OCW
- 2.2 Uitgaven aan onderwijsinstellingen
OESO Education at a Glance 2013, tabel B1.4
- 2.3 Toezichtsarrangementen basisonderwijs, 2013
Inspectie van het Onderwijs
- 2.4 Toezichtsarrangementen vo, 2013
Inspectie van het Onderwijs
- 2.5 Zeer zwakke opleidingen bekostigd mbo
Inspectie van het Onderwijs
- 2.6 Aansluiting onderwijs – arbeidsmarkt
ROA
- 2.7 Doorlopende leerlijn
OCW (DUO: Onderwijsmatrices)
- 2.8 Openstaande vacatures
ECORYS / ResearchNed, Arbeidsmarktbarometer primair onderwijs, voortgezet onderwijs en beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
- 2.9 Ontwikkeling van het aantal deelnemers
OCW (DUO)
- 2.10 Onderwijsdeelname naar leeftijd in Nederland
CBS, OCW (DUO)
- 2.11 Verdeling in het 3e leerjaar vo
OCW (DUO)
- 2.12 Deelnemersstromen naar vervolgonderwijs
OCW (DUO)
- 2.13 Ontwikkeling aantal gediplomeerden
OCW (DUO)
- 2.14 Gediplomeerden naar bestemming
OCW (DUO)
- 2.15 Aantal instellingen, inclusief groen
OCW (DUO)
- 2.16 Leeftijdsverdeling van docenten
OCW (DUO)
- 2.17 Onvervulde vacatures in po en vo
Regiopl: Arbeidsmarktbarometers
- 2.18 Instroom in de lerarenopleiding
OCW (DUO)
- 2.19 Gediplomeerden universitaire lerarenopleidingen
OCW (DUO)
- 2.20 Overheidsuitgaven voor onderwijs
OCW (DUO)
- 2.21 Uitgaven OCW als percentage van het BBP
CBS en OCW
- 2.22 OCW-uitgaven voor onderwijs per deelnemer
OCW
- 2.23 Bijdragen aan instellingen per deelnemer
CBS en OCW
- 2.24 Aantal leerlingen in het so en vso
OCW (DUO)
- 2.25 Nationale doelstelling en realisatie
OCW (DUO)
- 2.26 Nieuwe vsv'ers naar onderwijssoort in 2012-2013
OCW (DUO)
- 2.27 Nieuwe vsv'ers naar leeftijd in 2012/2013
OCW (DUO)
- 2.28 Ontwikkeling totale groep vsv'ers in Europa, in procenten
Eurostat
- 2.29 Deelname naar niveau van de opleiding
CBS
- 2.30 Deelname naar richting (ISCED) van de opleiding
CBS
- 2.31 Voortgezet tweetalig onderwijs
Europees Paltform
- 2.32 Aantal deelnemers (bve) aan Leonardo da Vinci programma
CINOP, 2013
- 2.33 Relatieve ontwikkeling aantal buitenlandse studenten in hbo, wo en totaal ho
OCW (DUO)
- 2.34 Relatieve toe- of afname aantallen inkomende en uitgaande diplomamobiele studenten, van en naar EU landen, 2000-2011
Eurostat

Primair onderwijs

- 3.1** OCW-uitgaven per leerling
OCW
- 3.2** Solvabiliteit van po-instellingen
OCW (DUO)
- 3.3** Liquiditeit van po-instellingen
OCW (DUO)
- 3.4** Aantal leerlingen bao, sbao en so
OCW (DUO)
- 3.5** Gemiddeld leerlingengewicht basisonderwijs
OCW (DUO)
- 3.6** Verwijzingen naar sbao
OCW (DUO)
- 3.7** Besturen naar aantal scholen per bestuur
OCW (DUO)
- 3.8** Percentage groepen in het basisonderwijs naar grootte van de groep, 2013
OCW (DUO)
- 3.9** Leeftijdsverdeling van docenten po
OCW (DUO)
- 3.10** Personeelsleden po van 50 jaar en ouder
OCW (DUO)

Voortgezet onderwijs

- 4.1** Financieringsstromen vo
OCW
- 4.2** Solvabiliteit van vo-instellingen
OCW (DUO)
- 4.3** Liquiditeit van vo-instellingen
OCW (DUO)
- 4.4** Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo (1)
OCW (DUO)
- 4.5** Aantal leerlingen, 3e leerjaar vmbo (2)
OCW (DUO)
- 4.6** Gediplomeerden naar bestemming (1)
OCW (DUO)
- 4.7** Gediplomeerden naar bestemming (2)
OCW (DUO)
- 4.8** Ongediplomeerden naar bestemming (1)
OCW (DUO)
- 4.9** Ongediplomeerden naar bestemming (2)
OCW (DUO)
- 4.10** Leeftijdsverdeling van docenten vo
OCW (DUO)

- 4.11** Personeelsleden vo van 50 jaar en ouder
OCW (DUO)
- 4.12** Vwo-leerlingen in de profielen
OCW (DUO)
- 4.13** Havo-leerlingen in de profielen
OCW (DUO)

Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

- 5.1** Opleidingsstructuur bve
OCW
- 5.2** Financieringsstromen bve
OCW
- 5.3** Solvabiliteit van bve-instellingen
OCW (DUO)
- 5.4** Liquiditeit van bve-instellingen
OCW (DUO)
- 5.5** Studentenaantallen mbo
OCW (DUO)
- 5.6** Studentenaantallen vavo
OCW (DUO)
- 5.7** Doorstroom binnen de beroepskolom
OCW (DUO)
- 5.8** Interne doorstroom mbo
OCW (DUO)
- 5.9** Omvang bve-instellingen
OCW (DUO)
- 5.10** Leeftijdsverdeling van docenten bve
OCW (DUO)
- 5.11** Oordeel aansluiting opleiding - werk
ROA

Hoger beroepsonderwijs

- 6.1** Financieringsstromen hbo
OCW
- 6.2** Uitgaven OCW per student, hbo en wo
OCW
- 6.3** Solvabiliteit van hbo-instellingen
OCW (DUO)
- 6.4** Liquiditeit van hbo-instellingen
OCW (DUO)
- 6.5** Deelname hbo
OCW (DUO)

13 Bijlagen

- 6.6** Bachelor-afgestudeerden hbo naar sector
[OCW \(DUO\)](#)
- 6.7** Verwachte verblijfsduur afgestudeerden
[OCW \(DUO\)](#)
- 6.8** Verwacht slaagpercentage
[OCW \(DUO\)](#)
- 6.9** Hogescholen naar omvang
[OCW](#)
- 6.10** Student-docentratio hbo

Wetenschappelijk onderwijs

- 7.1** Financieringsstromen wo
[OCW](#)
- 7.2** Balansgegevens van universiteiten
[OCW \(DUO\)](#)
- 7.3** Exploitatiegegevens van universiteiten
[OCW \(DUO\)](#)
- 7.4** Eerstejaars wo-studenten naar studierichting
[OCW \(DUO\)](#)
- 7.5** Aantal eerstejaars wo-studenten
[OCW \(DUO\)](#)
- 7.6** Verwachte verblijfsduur afgestudeerden
[OCW \(DUO\)](#)
- 7.7** Verwacht slaagpercentage
[OCW \(DUO\)](#)
- 7.8** Vrouwelijk wetenschappelijk personeel
[VSNU en OCW](#)
- 7.9** Samenstelling personeel universiteiten
[VSNU en OCW](#)

Studiefinanciering

- 8.1** Totale uitgaven studiefinanciering
[OCW](#)
- 8.2** Studerenden met studiefinanciering
[OCW](#)
- 8.3** Aantal kaarthouders/reisrechthouders
[OCW](#)
- 8.4** Aantal studenten met een lening
[OCW \(DUO\)](#)
- 8.5** Uitgaven WTOS naar soort regeling
[OCW \(DUO\)](#)
- 8.6** Normbedragen les- en collegegeld
[OCW](#)

Cultuur en Media

- 9.1** Financieringsstromen cultuur en media
[OCW](#)
- 9.2** Financieringsstromen kunsten
[OCW](#)
- 9.3** Bioscoopbezoek
[Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioskoopexploitanten \(www.nvbinfocentrum.nl\)](#)
- 9.4** Recette per uitgebrachte film
[Jaarverslagen Nederlandse Vereniging Bioskoopexploitanten \(www.nvbinfocentrum.nl\)](#)
- 9.5** Financieringsstromen media
[OCW](#)
- 9.6** OCW-financiering letteren en bibliotheken
[OCW](#)
- 9.7** Openbare bibliotheken
[Vereniging van Openbare Bibliotheken, \(www.bibliotheekonderzoek.nl\)](#)
- 9.8** Financieringsstromen cultureel erfgoed
[OCW](#)

Wetenschap

- 10.1** Financieringsstromen R&D
[OCW en CBS](#)
- 10.2** Omzet en financieringsbronnen instituten voor toegepast onderzoek

[Opgave instellingen aan OCW](#)
- 10.3** Baten en lasten NWO, KNAW en KB gezamenlijk
[Jaarverslag NWO, KNAW en KB](#)
- 10.4** R&D-personeel in Nederland
[OESO](#)
- 10.5** Aandeel vrouwelijke onderzoekers in Nederland
[CBS](#)
- 10.6** Ontwikkeling universitair onderzoek
[VSNU](#)
- 10.7** Ontwikkeling universitaire output
[VSNU](#)
- 10.8** Financieringsbronnen NWO, 2001-2012
[Jaarverslag NWO](#)
- 10.9** Financieringsbronnen KNAW, 2001-2012
[Jaarverslag KNAW](#)
- 10.10** Citatie-impact wetenschappelijke publicaties
[NOWT](#)
- 10.11** Citatie-impact
[NOWT](#)

Emancipatie

- 11.1** Houding van de bevolking tegenover homoseksualiteit, in procenten
[SCP](#)
- 11.2** Economische zelfstandigheid
[CBS, Inkomensstatistiek](#)

Groen onderwijs (EZ)

- 12.1** Uitgaven EZ voor het groene onderwijs
[EZ](#)
- 12.2** Deelnemers groen onderwijs
[OCW \(DUO\)](#)
- 12.3** Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs
[OCW \(DUO\)](#)
- 12.4** Leerlingen vmbo/lwoo-groen aan AOC's
[OCW \(DUO\)](#)

Bijlagen

- 13.1** Gesaldeerde uitgaven per beleidsterrein
[OCW](#)
- 13.2** Jaarlijkse groei BBP en uitgaven OCW
[CBS en OCW](#)
- 13.3** Geldstromen voor het Nederlandse onderwijs
[CBS en OCW](#)
- 13.4** Verklaring Figuur 13.3
[CBS en OCW](#)

Lijst van tabellen

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

- 1.1 Resultaten
- 1.2 Instellingen en personeel
- 1.3 Uitgaven (x € 1 mln)

Onderwijs nationaal

- 2.1 Onderwijsdeelnemers (aantal x 1.000)
- 2.2 Aantal leerlingen met leerlinggebonden financiering (x 1.000)
- 2.3 Deelname derde leerjaar vo naar geslacht (aantal x 1.000)
- 2.4 Stromen tussen onderwijssoorten (aantal x 1.000)
- 2.5 Verwachte slaagkans (in procenten)
- 2.6 Verwachte verblijfsduur gediplomeerden (in jaren)
- 2.7 Gediplomeerden met en zonder startkwalificatie (aantal x 1.000)
- 2.8 Onderwijsinstellingen, aantal en omvang
- 2.9 Personeel
- 2.10 Leeftijdverdeling docenten binnen onderwijssectoren po en vo (fte's x 1.000)
- 2.11 Gemiddeld aantal openstaande vacatures
- 2.12 Aantal ww'ers in de onderwijssectoren
- 2.13 Aantal arbeidsongeschikten, WAO of WIA, in de onderwijssectoren
- 2.14 Percentage ziekteverzuim in het onderwijs
- 2.15 Eerstejaars en afgestudeerden van de lerarenopleiding
- 2.16 Functiemix primair onderwijs (in voltijdbanen, in procenten)
- 2.17 Functiemix voortgezet onderwijs (in voltijdbanen, in procenten)
- 2.18 Overheidsuitgaven voor onderwijs volgens CBS/OESO-definitie (x € 1 mln)
- 2.19 Onderwijsuitgaven OCW, gesaldeerd en inclusief overige uitgaven (x € 1 mln)
- 2.20 Onderwijsuitgaven OCW ten opzichte van BBP en rijksuitgaven
- 2.21 OCW-uitgaven per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)
- 2.22 Bijdragen aan instellingen per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)
- 2.23 OCW-uitgaven per sector gedeeld door aantal gediplomeerden (in lopende prijzen x € 1)
- 2.24 Aantal leerlingen so en vso naar cluster, x 1.000
- 2.25 Realisatie aantal nieuwe vsv'ers nationaal in aantallen en percentages
- 2.26 Top 10 RMC-regio's met de laagste vsv percentages in 2012/2013
- 2.27 De vier grootste gemeenten, gemeten naar het aantal onderwijsdeelnemers in 2012/13
- 2.28 Nieuwe vsv'ers naar onderwijsniveau (vo) in 2012-2013
- 2.29 Nieuwe vsv'ers naar onderwijsniveau (mbo) in 2012-2013
- 2.30 Nieuwe vsv'ers naar onderwijssoort en diplomakenmerken in 2012-2013
- 2.31 Aantal vsv'ers en vsv % naar geslacht in 2012-2013
- 2.32 Aantal vsv'ers en vsv % naar etniciteit in 2012-2013
- 2.33 Deelname aan niet-bekostigd onderwijs van bevolking van 17 - 64 jaar

- 2.34 Deelnemers aan enkele soorten niet-bekostigd onderwijs, 2012
- 2.35 Aantal leerlingen in het buitenland
- 2.36 Aantal docenten naar het buitenland
- 2.37 Aantal scholen en leerlingen die deelnemen aan bijzondere vormen van taalonderwijs
- 2.38 Aantal deelnemers Leonardo da Vinci programma (beroepsonderwijs)
- 2.39 Aantal uitwisselingen van leerlingen en docenten in BAND projecten (beroepsonderwijs)
- 2.40 Nederlandse studenten in het buitenland voor een diploma
- 2.41 Buitenlandse studenten in het bekostigd Nederlandse ho
- 2.42 Mobiele studenten, ingeschreven in het Nederlandse ho
- 2.43 Mobiliteit van ho studenten binnen Europa (aantal inkomende en uitgaande studenten, x 1.000)
- 2.44 Percentage uitgaande studiepuntmobiliteit, ho, hbo en wo afgestudeerden
- 2.45 Top 5 inkomende en uitgaande diplomamobiliteit (aantallen studenten)

Primair onderwijs

- 3.1 Financiële kerncijfers primair onderwijs
- 3.2 Balans- en exploitatiegegevens van po-instellingen
- 3.3 Kerncijfers leerlingen primair onderwijs
- 3.4 In- en doorstroom in het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)
- 3.5 Uitstroom uit het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1.000)
- 3.6 Instellingen in het primair onderwijs
- 3.7 Ontwikkeling van de gemiddelde groeps grootte basisonderwijs
- 3.8 Arbeidsmarkt cijfers primair onderwijs

Voortgezet onderwijs

- 4.1 Financiële kerncijfers voortgezet onderwijs
- 4.2 Uitgaven per leerling per onderwijssoort, 2013 (x € 1.000)
- 4.3 Balans- en exploitatiegegevens van vo-instellingen
- 4.4 Leerlingen per onderwijssoort en leerjaar (aantal x 1.000)
- 4.5 Gediplomeerden naar bestemming (aantal x 1.000)
- 4.6 Ongediplomeerden naar bestemming (aantal x 1.000)
- 4.7 Scholen en leerlingen naar schoolsoorten (procentuele verdeling)
- 4.8 Scholen met en zonder leerplusarrangementen, 2013 (in procenten)
- 4.9 Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs
- 4.10 Havo- en vwo-leerlingen in de profielen (aantal x 1.000)

Beroepsonderwijs en volwassenen educatie

- 5.1 Financiële kerncijfers beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
- 5.2 Kerncijfers bve-instellingen
- 5.3 Balans- en exploitatiegegevens van bve-instellingen
- 5.4 Studenten bve (aantal x 1.000)
- 5.5 Studenten bve naar niveau (aantal x 1.000)
- 5.6 Studenten bve naar niveau (aantal x 1.000), 2013
- 5.7 In-, door- en uitstroom mbo naar herkomst en bestemming
- 5.8 Gediplomeerden mbo en volwasseneneducatie (aantal x 1.000)
- 5.9 Opleidingssectoren, kenniscentra, bijbehorende bedrijfstakken en deelnemers (x 1.000)
- 5.10 Kerncijfers personeel bve (exclusief groen onderwijs)
- 5.11 Intredewerkloosheid (in maanden)
- 5.12 Arbeidsmarktpositie schoolverlaters bol en bbl, 1,5 jaar na schoolverlaten, 2012
- 5.13 Aansluiting op de arbeidsmarkt van mbo gediplomeerde schoolverlaters bol en bbl (2009/10)

Hoger beroepsonderwijs

- 6.1 Financiële kerncijfers hoger beroepsonderwijs
- 6.2 Balans- en exploitatiegegevens van hbo-instellingen
- 6.3 Eerstejaars hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)
- 6.4 Ingeschrevenen hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)
- 6.5 Afgestudeerden hoger beroepsonderwijs (aantal x 1.000)
- 6.6 Verwachte verblijfsduur en rendement in het hoger beroepsonderwijs
- 6.7 Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs

Wetenschappelijk onderwijs

- 7.1 Financiële kerncijfers wetenschappelijk onderwijs
- 7.2 Kerncijfers academische ziekenhuizen
- 7.3 Balans- en exploitatiegegevens van universiteiten
- 7.4 Eerstejaars, ingeschrevenen en afgestudeerden wetenschappelijk onderwijs
- 7.5 Open Universiteit, studenten en diploma's (aantallen x 1.000)
- 7.6 Verwachte verblijfsduur en verwacht rendement in het wetenschappelijk onderwijs
- 7.7 Bachelor-gediplomeerden wetenschappelijk onderwijs (aantal x 1.000)
- 7.8 Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs

Studiefinanciering

- 8.1 Financiële kerncijfers studiefinanciering en WTOS (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)
- 8.2 Financiële kerncijfers WSF (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)
- 8.3 Normbedragen WSF per maand (in euro's)
- 8.4 Gemiddelde aanvullende beurs per maand (in euro's)
- 8.5 Studerenden met WSF (aantal x 1.000 en percentages)
- 8.6 Kerncijfers lenen
- 8.7 Kerncijfers WTOS naar onderwijssoort
- 8.8 Normbedragen WTOS (in euro's)
- 8.9 Les- en collegegeld

Cultuur en Media

- 9.1 Financiële kerncijfers cultuur en media (x € 1 mln)
- 9.2 Uitvoeringen van en bezoek aan OCW-gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen
- 9.3 Bijdragen uit (semi-) overheidsmiddelen aan financiering filmproductie
- 9.4 Aandeel Nederlandse speelfilms in de bioscoop
- 9.5 Oplage landelijke en regionale dagbladen (aantal x 1.000)
- 9.6 Kijktijdaandelen televisiezenders (in procenten)
- 9.7 Kerncijfers openbare bibliotheken
- 9.8 Bezoeken gesubsidieerde musea (x 1.000)
- 9.9 Rijksmonumenten en Rijksarchieven

Wetenschap

- 10.1 Financiële kerncijfers onderzoek en wetenschappen (x € 1 mln)
- 10.2 Nederlandse R&D naar financieringsbron en sector van uitvoering (x € 1 mld)
- 10.3 R&D-uitgaven van Nederland als percentage van het BBP, naar uitvoerende sector
- 10.4 Balans- en exploitatiegegevens van owb-instellingen (x € 1 mln)
- 10.5 Balans- en exploitatiegegevens per instelling, 2012 (x € 1 mln)
- 10.6 Ontwikkeling solvabiliteit en liquiditeit bij owb-instellingen
- 10.7 R&D-personeel in Nederland (in 1.000 fte en procenten)
- 10.8 Personeel van researchinstellingen
- 10.9 Kengetallen van het universitaire personeel, per universiteit, 2012
- 10.10 Onderzoekscapaciteit hoger onderwijs (in fte's)
- 10.11 Output universiteiten
- 10.12 Universitaire kengetallen per universiteit (nationaal), 2012 (totaal en in procenten)
- 10.13 Resultaten vernieuwingsimpuls; verdeling over de universiteiten, 2000-2013
- 10.14 Uitgaven NWO naar bestemming (in € miljoenen en in procenten)
- 10.15 Netto-honoreringspercentages NWO naar actielijn, 2012

13 Bijlagen

- 10.16 Wetenschappelijke output van door NWO gefinancierd onderzoek
- 10.17 Uitgaven KNAW naar bestemming (in € miljoenen en in procenten)
- 10.18 Wetenschappelijke output van door de KNAW gefinancierd onderzoek
- 10.19 R&D-uitgaven als percentage van het BBP, totaal en naar uitvoerende sector (2012)
- 10.20 R&D-uitgaven als percentage van het BBP, totaal en naar financier (2011)
- 10.21 Kengetallen wetenschappelijke publicaties

Emancipatie

- 11.1 Houding van de bevolking tegenover homoseksualiteit, in procenten
- 11.2 Meldingen van homodiscriminatie bij politie
- 11.3 Gemiddelde arbeidsduur per week (in uren), werkzame personen van 15-64 jaar
- 11.4 Netto arbeidsparticipatie van paren met kinderen naar opleidingsniveau, 2012
- 11.5 Netto arbeidsparticipatie
- 11.6 Bruto arbeidsparticipatie van vrouwen en mannen (80% in 2020)
- 11.7 Economische zelfstandigheid naar geslacht en leeftijd (in procenten)
- 11.8 Economische zelfstandigheid van vrouwen (15-64 jaar), naar herkomst (in procenten)
- 11.9 Percentage vrouwelijke bestuurders en commissarissen (in procenten)
- 11.10 Bedrijven met vrouwelijke bestuurders van 2009 tot 2012 (in procenten)
- 11.11 Opleidingsniveau van vrouwen (25-35 jaar), 2012 (x 1.000)
- 11.12 Loonkloof m/v in overheid en bedrijfsleven naar enkele kenmerken, 2010

Groen onderwijs (EZ)

- 12.1 Financiële kerncijfers EZ voor het groene onderwijs
- 12.2 Uitgaven en ontvangsten, 2013 (x € 1 mln)
- 12.3 Kerncijfers personeel AOC's
- 12.4 Deelnemers, instroom en gediplomeerden groen onderwijs naar onderwijssoort
- 12.5 Deelname aan groen onderwijs als percentage van totale deelname per onderwijssoort
- 12.6 Aantal instellingen groen onderwijs naar onderwijssoort

Bijlagen

- 13.1 Uitgaven en ontvangsten OCW volgens Departementaal Jaarverslag (x € 1 mln)
- 13.2 Sociaal / economische gegevens
- 13.3 Nationale onderwijsuitgaven (x € 1 mln); Aansluittabel OESO / OCW
- 13.4 Ingeschrevenen hoger onderwijs, 2013/14 (x 1.000)
- 13.5 Ingeschrevenen hoger onderwijs naar studierichting, 2013/14 (x 1.000)

Lijst van afkortingen

A

- AOC** Agrarische Opleidingscentra
az academisch ziekenhuis

B

- bao** basisonderwijs
BBCU Bekostigingsbesluit cultuuruitingen
bbi beroepsbegeleidende leerweg
BBP Bruto Binnenlands Product
bl basisberoepsgerichte leerweg
bol beroepsopleidende leerweg
BPRC Biomedical Primate Research Centre
bpv Beroepspraktijkvorming
BRIN basisregistratie instellingen
bve beroepsonderwijs en volwasseneneducatie
BZK Ministerie van Binnenlandse Zaken

C

- cao** collectieve arbeidsovereenkomst
CBS Centraal Bureau voor de Statistiek
CKV Cultureel Kunstzinnige Vorming
COC Cultureel Ontspanningscentrum
COS Commissie van Overleg Sectorraden
CPB Cultureel Planbureau
CPI Consumenten Prijs Index
CRIOHO Centraal Register Inschrijving Hoger Onderwijs
cumi culturele minderheden
CWI Centrum voor Werk en Inkomen

D

- DGO** Dienstverlening voor Gezondheidsonderwijs
dt deeltijd
DUO Dienst uitvoering onderwijs

E

- EAG** Education at a Glance
EBB Enquête beroepsbevolking
ECN Energiecentrum Nederland
ECTS European Credit Transfer and accumulation System
EET Economie, Ecologie, Technologie
EMU Economische en Monetaire Unie
EU Europese Unie
EUR Erasmus Universiteit Rotterdam
Eurostat Statistisch bureau van de Europese Gemeenschap
EVC Erkenning van elders Verworven Competenties
EZ Ministerie van Economische Zaken

F

- FES** Fonds Economische Structuurversterking
fre formatierekeneenheid
fte fulltime equivalent

G

- GBA** Gemeentelijke Basis Administratie
GGD Gemeentelijke Gezondheidsdienst
GKC Groene Kennis Coöperatie
gl gemengde leerweg (vmbo)
GTI Grote Technologische Instituten

H

- hao** hoger agrarisch onderwijs
havo hoger algemeen voortgezet onderwijs
hbo hoger beroepsonderwijs
hbo-d hbo met diploma
HKS regionale Herkenningsdienstsysteem van de politie
ho hoger onderwijs
1 cijfer ho verrijkt (aangevuld/bewerkt) CRIOHO
HOOP Hoger onderwijs en onderzoeksplan
HRST Human Resources in Science and Technology

I

ICN	Instituut Collectie Nederland
ICT	Informatie- en communicatietechnologie
IEA	International Association for the Evaluation of Educational Achievement
ILT	Integrale leerlingentelling
IPO	Interprovinciaal Overleg
ISCED	International Standard Classification of Education
ITS	Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen

K

KB	Koninklijke Bibliotheek
KBB	Kenniscentrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven
kl	kaderberoepsgerichte leerweg
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van de Wetenschappen
KSE	Kwalificatiestructuur Educatie
KUOZ	Kengetallen Universiteiten Onderzoek

L

LCW	Les- en cursusgeldwet
LEI	Landbouw Economisch Instituut Universiteit Leiden
LFS	Labour Force Survey
LGF	Leerlinggebonden financiering
lom	leer- en opvoedingsmoeilijkheden
lwoo	leerwegerondersteunend onderwijs (voorheen ivbo, vanaf 1999/00 inclusief vso-lom)

M

mavo	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs
MARIN	Maritiem Research Instituut Nederland
mbo	middelbaar beroepsonderwijs (bol+bbbl)
mbo-d	mbo met diploma
MCO	Muziekcentrum van de Omroep
MKB	midden- en kleinbedrijf
mlk	moeilijk lerende kinderen

N

NA	Nationaal Archief
NFPK+	Nederlands fonds voor de podiumkunsten+
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium
NOB	Nederlands Omroepbedrijf
NRF	Nationaal Restauratiefonds
NT2	Nederlands als Tweede Taal
NVAO	Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek

oab	Onderwijsachterstandenbeleid
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OPDC	Orthopedagogisch en Didactisch Centrum
OSA	Organisatie voor Strategisch Arbeidsmarktonderzoek
OU	Open Universiteit
OV	Openbaar vervoer
OVS	Openbaar vervoerskaart voor studenten
OWB	Onderzoek en Wetenschapsbeleid

P

PIRLS	Progress in Reading Literacy Study
PISA	Programme for International Student Assessment
po	primair onderwijs
pro	praktijkonderwijs

R

RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten
REC	Regionaal Expertise Centrum
RHC	Regionaal Historisch Centrum
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne
rk	rooms-katholiek
RMC	Regionale Meld- en Coördinatiefunctie
ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
ROC	Regionaal Opleidingen Centrum
RU	Radboud Universiteit
RUG	Rijksuniversiteit Groningen
R&D	Research en Development

13 Bijlagen

S

sbao	speciaal basisonderwijs
SER	Sociaal Economische Raad
SFB	Studiefinancieringsbeleid
sgs	scholengemeenschap
so	speciaal onderwijs
SPD	Staatspraktijkdiploma boekhouden
Stb.	Staatsblad
Ster	Stichting etherreclame
STT	Stichting Toekomstbeeld der Techniek
svb	samenwerkingsverbanden
SVO	Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs
svo	speciaal voortgezet onderwijs (vso/lom + vso/mlk)
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

T

TIMSS	Trends in International Mathematics and Science Study
tl	theoretische leerweg
TNO	Nederlandse organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek
TS17-	Tegemoetkoming studiekosten voor leerlingen tot en met 17 jaar
TUD	Technische Universiteit Delft
TU/e	Technische Universiteit Eindhoven
ud	universitair docent
uhd	universitair hoofddocent
UM	Universiteit Maastricht
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UT	Universiteit Twente
UU	Universiteit Utrecht
UvA	Universiteit van Amsterdam
UvT	Universiteit van Tilburg
UWV	Uitvoering Werknemersverzekeringen

V

vavo	voortgezet algemeen volwassenenonderwijs
vbo	voorbereidend beroepsonderwijs
VBTB	Van Beleidsbegroting tot Beleidsverantwoording
vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (samenvoeging van mavo, vbo, lwoo en pro)
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
vo	voortgezet onderwijs
vo 18+	Tegemoetkoming studiekosten vo-leerlingen van 18 jaar en ouder

voa	voorbereidende en ondersteunende activiteiten
VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten
vso	voortgezet speciaal onderwijs
vsv	Voortijdig Schoolverlaten
vt	voltijds
VU	Vrije Universiteit Amsterdam
vve	voor- en vroegschoolse educatie
vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
vwo-d	vwo met diploma
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

W

WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk
WEB	Wet educatie en beroepsonderwijs
WEC	Wet op de Expertisecentra
WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
WL	Waterloopkundig Laboratorium
wo	wetenschappelijk onderwijs
WOPI	Wetenschappelijk Onderwijs Personeels Informatiesysteem
wp	wetenschappelijk personeel
WPO	Wet op het Primair Onderwijs
WSC	Wet op het specifieke cultuurbeleid
WSF	Wet op de studiefinanciering
WSNS	Weer Samen Naar School
WTOS	Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten
WTOS18+	Studiefinanciering voor studerende van 18 jaar en ouder in volwassenenonderwijs (deeltijd) of in lerarenopleidingen (voltijd)
WU	Wageningen Universiteit
WVO	Wet op het voortgezet onderwijs

Namenlijst

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)

Jan van Reeken (PO)
 Dennis van Gessel (MBO/VSV)
 Roy Tjoa (MBO)
 Jan de Graaf (HO&S)
 Joop den Ouden (HO&S/SF)
 Hans Ruesink (DL)
 Jean de Goeij (DCE)
 Bert van der Kooij (MLB)
 Jan van Steen (OWB)
 Els Veenis (DE)
 Gert Korteweg (Kennis)
 Pauline Thoolen (Kennis)
 Ria Groeneveld (Kennis)
 Rozemarijn Missler (Kennis)

Ministerie van Economische Zaken (EZ)

Sjaak Keetman (DAK)

Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS)

Daniëlle Andarabi-van Klaveren (EOC)
 Kasper van der Heide (SQS)
 Maarten Bloem (SQS)
 Marijke Hartgers (SQS)
 Marion van den Brakel-Hofmans (SAL)
 Tanja Traag (SAL)

Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO)

Arrian Rutten (INP)
 André Dickmann (INP)
 Dick Ravenstein (INP)
 Ed Steenhagen (INP)
 Erik Fleur (INP)
 Hans Plomp (INP)
 Jaap Jan Bakker (INP)
 John Niemeijer (INP)
 Joost Schaacke (INP)
 Marc Meurs (INP)
 Mark Dekkers (INP)
 Mia Looyestijn (INP)
 Michel Quak (INP)
 Robin Mulder (INP)
 Sarelies Weijer (INP)
 Ton van Essen (INP)
 Ton Veugen (INP)

Meer Informatie

Een publicatie van
het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Productie
Rozemarijn Missler

Compilatie
Rozemarijn Missler (06 46849203)
Ria Groeneveld (06 46849211)

Design
VijfKeerBlauw

Gedrukt door:
Vijfkeerblauw

Mei 2014

www.rijksoverheid.nl